

فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس

دوره ۹، شماره ۲، شماره پیاپی (۳۴)، تابستان ۱۴۰۲

صاحب امتیاز: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس شهید سپهبد پاسدار حاج قاسم سلیمانی

مدیرمسئول: دکتر عبدالعلی پورشاسب

سر دبیر: دکتر غلامعلی رشید

جانشین سر دبیر: دکتر هادی مراد پیری

مدیر داخلی: دکتر سید محمدرضا موسوی

ویراستار علمی: دکتر ابوالفضل کاوندی کاتب

ویراستار ادبی: دکتر یوسف کریمی چمه

حروفچین و صفحه‌آرا: دکتر سید محمدرضا موسوی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی (شرق به غرب)، رویه روی بوستان یاس فاطمی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی،

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس شهید سپهبد پاسدار حاج قاسم سلیمانی

شماره تماس: ۰۲۱۲۶۷۵۴۴۳۲ سامانه فصلنامه: www.hds.sndu.ac.ir رایانامه: holydefenses@gmail.com

هیأت تحریریة فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس (براساس حروف الفبا)

دکتر علی محمد احمدوند / استاد مدیریت سیستم‌ها، دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

دکتر بهرام بیات / استاد امنیت ملی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

دکتر مهین پناهی / استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه الزهرا علیه‌السلام

دکتر عبدالعلی پورشاسب / دانشیار مدیریت دفاعی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

دکتر هادی مراد پیری / دانشیار علوم راهبردی دفاعی، دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

دکتر غلامعلی رشید / استاد جغرافیا، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

دکتر مجتبی سعادتی / استاد باکتری‌شناسی، دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

دکتر حسین شکوهی / دانشیار علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

دکتر سیدیحیی صفوی / استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

دکتر بهمن کارگر / دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه علوم انتظامی امین

دکتر محمد یزدی / استاد زمین‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی

انتشار این فصلنامه، به‌استناد مجوز شماره ۹۴/۹۶۲۹ مورخ ۱۳۹۴/۰۵/۰۵ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بوده و برابر مجوز شماره

۳/۱۸/۱۰۳۶۷۸ مورخه ۱۳۹۷/۰۵/۱۵ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، یک نشریه علمی و براساس نظام رتبه‌بندی نشریات معتبر

علمی سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ موفق به کسب رتبه «ب» و در سال ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ موفق به کسب رتبه «الف» شده است.

این نشریه در پایگاه‌های زیر نمایه می‌شود:

www.isc.ac

- پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)

www.magiran.com

- بانک اطلاعات نشریات کشور

www.noormags.com

- پایگاه مجلات تخصصی نور

مطالعات دفاع مقدس

وضعیت نشریه: نشریات استاندارد شده نشریات استاندارد نشده نیم عمر استاندارد به نشریه نیم عمر استاندارد در نشریه اطلاعات نشریه

قبل ذکر است که چارک Bq برای نشریات دارای ارزش کامل محاسبه شده است.

وضعیت نشریه

سال	نشریه تأثیر	% خوداستنادی	چارک	موضوع سطح کلان	میانگین ضریب تأثیر در موضوع سطح کلان	موضوع سطح جهانی	میانگین ضریب تأثیر در موضوع سطح جهانی
۱۴۰۰	۲.۵۷	۲۹.۳۶	Bq	علوم اجتماعی	۰.۳۴۶	علوم اجتماعی	۰.۳۱۵
۱۳۹۹	۲.۱۱	۰.۵۵	Bq	هنر و علوم انسانی	۰.۱۵۰	علوم انسانی	۰.۱۴۲
۱۳۹۸	۰.۵۵۳	۲۹.۷۹	Bq	علوم اجتماعی	۰.۳۵۸	علوم اجتماعی	۰.۳۰۳
۱۳۹۷	۰.۵۵۳	۲۹.۷۹	Bq	هنر و علوم انسانی	۰.۱۵۱	علوم انسانی	۰.۱۴۸
۱۳۹۶	۰.۵۵۳	۲۹.۷۹	Bq	چندرشته ای	۰.۲۱۷	چندرشته ای	۰.۲۱۷
۱۳۹۵	N/A	N/A	N/A	N/A	۰	N/A	۰

مؤسسه آشنایی و آشناسازی و شادری
جهانی (ISC)

پرستمان

گواهی رتبه علمی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
سازمان پژوهش و فناوری
کمیسیون نشریات علمی

نشویه

مطالعات دفاع مقدس

با صاحب امتیازی **دانشگاه عالی دفاع ملی** بر اساس آیین نامه نشریات علمی مصوب
۱۳۹۸/۰۳/۰۱ در ارزیابی سال ۱۴۰۱، موفق به کسب رتبه **الف** شده است.

بی تردید تلاش دست اندرکاران آن نشریه سهم بسزایی در گسترش مرزهای دانش و ارتقای
کیفی و کمی جایگاه علمی کشور خواهد داشت.

مسئد نژاد ایزدیهی

مدیرکل دفتر سیاستگذاری و برنامه ریزی

آموز پژوهشی و دبیر کمیسیون
نشریات علمی

سازمان پژوهش و فناوری
مطالعات دفاع مقدس و نشریات
اطلاعات پژوهشی و فناوری
MAPFA.MSRT.IR

شرایط تدوین و ارسال مقاله برای چاپ در فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس

فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس باهدف ارایه نتایج مطالعات و پژوهش‌های علمی و ایجاد عرصه‌ای برای تبادل آرا، اندیشه‌ها و اطلاعات ناظر بر جنگ تحمیلی رژیم بعثی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، جبهه مقاومت، امنیت داخلی (غیرمسلحانه) و جنگ‌های نامنظم و توسعه پدافند داخلی (مسلحانه) منتشر می‌شود. ازاین‌رو، از صاحب‌نظران، پژوهشگران، مدرسان و صاحبان اندیشه تقاضا می‌شود، مقالات و آثار علمی خود را (شامل مقالات پژوهشی، مروری، کوتاه، مطالعه موردی، روش‌شناسی، کاربردی، نقطه‌نظر، مفهومی و ترویجی) در چارچوب محورهای اصلی فصلنامه و براساس شیوه‌نامه تدوین مقالات قابل‌دسترس در سامانه فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس به نشانی hds.sndu.ac.ir بارگذاری نمایند.

الف) ملاحظات کلی

۱. مقاله‌ها باید مربوط به یکی از حوزه‌های علمی مرتبط با دفاع مقدس، جبهه مقاومت، امنیت داخلی (غیرمسلحانه)، (مسائل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی) جنگ‌های نامنظم و توسعه پدافند داخلی (مسلحانه) و در سطوح راهبردی باشند.
۲. مقاله باید گزارش دقیقی از فعالیت‌های پژوهشی اصیل و یا ترویج و عمومی‌سازی علمی بوده که توسط یک یا چند پژوهشگر انجام شده باشد.
۳. مقاله ارسالی نباید قبلاً یا هم‌زمان برای چاپ یا ارایه به نشریات دیگر و یا همایش‌ها ارسال شده باشد.
۴. نام نویسنده یا نویسندگان همراه با رتبه علمی، محل اشتغال و نشانی کامل و تلفن در ابتدای مقاله آورده شود.
۵. نشانی کامل نویسنده عهده‌دار مکاتبات (نویسنده مسئول) شامل نشانی پستی، شماره‌تلفن، شماره‌دورنگار و نشانی رایانامه به فارسی و انگلیسی در انتهای مقاله آورده شود.
۶. در صورت تأمین هزینه‌های پژوهش از سوی هر سازمان یا مؤسسه‌ای، باید نام آن سازمان یا مؤسسه در اولین پانویس صفحه اول مقاله آورده شود.
۷. کاربرد مالکیت معنوی اثر و تعهد عدم‌طبقه‌بندی امنیتی باید توسط نویسنده مسئول تکمیل و بارگذاری شود.

ب) ساختار و شکل ارایه مقاله

۱. رعایت ساختار پیشنهادی الزامی است: عنوان (به فارسی و انگلیسی)، چکیده (حداکثر ۲۵۰ کلمه و شامل هدف، اهمیت، روش‌شناسی و یافته‌های کلی پژوهش)، واژگان اصلی (حداکثر ۵ واژه)، مقدمه (دربرگیرنده بیان مسئله و ضرورت، سؤال یا فرضیه)، چارچوب نظری، داده‌ها و مباحث تفصیلی پژوهش، نتیجه‌گیری، چکیده انگلیسی (حداکثر ۲۵۰ کلمه)، واژگان اصلی انگلیسی (حداکثر ۵ واژه)، فهرست منابع (منابع باید در متن مقاله استفاده شده باشد).
۲. تیرهای اول، دوم و سوم به ترتیب با فونت‌های **B Zar Bold** ۱۱، ۱۰، ۹ مشخص شده باشد.
۳. متن مقاله حداکثر در ۲۵ صفحه با نرم‌افزار Word 2010 به بالا و قلم **B Lotus** و فونت ۱۲ و متن انگلیسی با قلم ۱۰ و فونت Times New Roman آماده و ارسال شود.

۴. مقاله باید خوانا و روان و بدون هیچ‌گونه اشتباه املائی نگارش یابد و از آوردن اصطلاحات خارجی که معادل دقیق و ابلاغ‌شده فارسی دارد، خودداری شود. معادل خارجی اسامی و اصطلاحات خارجی در پانویس به‌صورت پیوسته آورده شود و در هر صفحه به‌طور مستقل شماره‌گذاری شود.

۵. نمودارها، جداول و اشکال با یکی از نرم‌افزارهای Office به زبان فارسی و در اندازه‌های ۸×۱۲ یا ۱۶×۱۲ طراحی و اختصارات آن‌ها در پانویس توضیح داده شود. این موارد باید دارای شماره‌های متوالی و بدون نیاز به مراجعه به توضیحات متن، گویا باشند.

۶. تمامی نمودارها، اشکال و جداولی که نتیجه ابتکار نویسنده نیست، باید شماره، عنوان و منبع داشته باشند (جداول و نمودارها در بالا، و اشکال در پایین).

۷. تیتیر عنوان و نوع قلم باید براساس جدول شماره ۱ که در انتهای این راهنما آمده، باشد.

ج) روش ارجاع به منابع

۱. در متن

۱. ۱. مأخذ در متن مقاله داخل کمان به‌صورت (نام‌خانوادگی، سال انتشار: شماره صفحه)؛ مانند (متقی‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۲۳)؛ (Smith, 1990: 234). (به این معنا که نباید در مقالات علمی به‌صورت مستقیم از متون علمی موجود در متن مقاله استفاده شود؛ چراکه شایسته است هر پژوهشگری در برداشت از کار علمی دیگران رعایت اخلاق علمی را نموده و تا حد ممکن از برداشت مستقیم خودداری کند).

۱. ۲. اشاره به منابع دارای چند نویسنده به‌صورت (نویسنده و همکاران، سال انتشار، شماره صفحه) مانند (متقی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۷۶: 135)؛ (Smith et al., 2004: 135).

۱. ۳. اشاره به نشانی پایگاه اینترنتی به‌صورت (نام‌خانوادگی نویسنده/ نام مرجع تدوین‌کننده، سال).

۱. ۴. در تمامی منابع، اگر نویسنده دارای دو یا چند منبع در یک سال باشد، پس از آوردن سال، لازم است فصل یا ماه نشر اثر آورده شود. مانند (احمدی، پاییز ۱۳۸۸: ۲۵۴) و (احمدی، بهار ۱۳۸۸: ۱۳۵)؛ (Digman, Apr 1999: 112) و (Digman, Jan 1999: 157)

۲. کتابنامه

در پایان مقاله منابع استفاده‌شده در متن به‌ترتیب حروف الفبا و به‌صورت ذیل آورده شود:

۱. ۱. کتاب تألیفی: نام‌خانوادگی، نام (سال انتشار). عنوان کتاب، شماره جلد، محل نشر، نام ناشر.

۱. ۲. کتاب ترجمه‌ای: نام‌خانوادگی، نام (سال انتشار). عنوان کتاب، نام مترجم، محل نشر، نام ناشر.

۱. ۳. مقاله: نام‌خانوادگی، نام (سال انتشار). عنوان مقاله، نام مجله، دوره، شماره، شماره صفحات ابتدا و انتهای مقاله.

۱. ۴. نشانی پایگاه اینترنتی: نام‌خانوادگی، نام نویسنده/ نویسندگان/ مرجع تدوین‌کننده، عنوان مطلب، نشانی صفحه اینترنتی، تاریخ بارگذاری، تاریخ مشاهده و برداشت.

د) تذکرات

۱. آرا و دیدگاه‌های ارائه‌شده در مقاله‌ها، الزاماً، بیانگر نظر و دیدگاه مجله نیست.

۲. مسئولیت ناشی از صحت علمی دیدگاه‌ها و ارجاعات در مقاله، برعهده نویسنده یا نویسندگان است.

۳. مجله، حق رد یا پذیرش و نیز، اصلاح و ویراستاری مقاله‌ها را برای خود محفوظ می‌دارد.

۴. رسید دریافت مقاله از سوی مجله، الزاماً، به‌معنای پذیرش قطعی آن برای چاپ نیست.

جدول شماره ۱: راهنمای استفاده از فونت در نرم افزار Microsoft Word

نوع قلم	عنوان	نوع قلم	عنوان
B Lotus 10 Italic	متن چکیده و واژگان اصلی	B Zar 11 Bold	عنوان مقاله و تیتر ۱
B Lotus 9	متن پانویس فارسی	B Zar 10 Bold	عنوان چکیده، واژگان اصلی، مقدمه و غیره، نتیجه گیری (تیتر ۲)
Times New Roman 8	متن پانویس انگلیسی	B Zar 9 Bold	عناوین فرعی زیرمجموعه تیتر ۲
B Lotus 12	متن مقاله	B Lotus 11 Bold	عناوین فرعی زیرمجموعه تیتر ۳
B Lotus 10	ارجاعات منابع داخل متن به فارسی: (متقی زاده، ۱۳۸۹: ۱۳۴)	B Lotus 10 Bold	عنوان جداول، نمودارها و اشکال (جداول و نمودارها، بالای آن‌ها و اشکال، پایین آن‌ها و در وسط آورده شود)
Times New Roman 9	ارجاعات منابع داخل متن به انگلیسی: (Smith, 1990: 143)		

فهرست مقالات

- سخن سردبیر ۷
- درس آموخته‌های دفاع مقدس در سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی
محمدرضا قرائی آشتیانی ۹
- نقش راهبردی نیروی هوایی ارتش در بعد اقتصادی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران
در هشت سال دفاع مقدس
عزیز نصیرزاده، محسن مرادیان، مجید آرش ۳۱
- واکاوی نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح با تأکید بر اندیشه‌ی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)
عبدالله عراقی، محمد بیدگلی، اصغر رجیبی ده برزوئی ۶۷
- ویژگی‌های آماد و پشتیبانی جنگ‌های آینده برگرفته از تجربیات آماد و پشتیبانی هشت سال دفاع مقدس
و جنگ‌های معاصر
عباس نیلفروشان، سهیل امامیان ۸۵
- شناسایی و طبقه‌بندی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در آموزه‌های مکتب سلیمانی
نرجس رستگاری، حکیمه دانشور، محیا پوریزدانپناه کرمانی ۱۲۱
- پوشش قدرت نرم در سیاست دفاعی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) طی دوران دفاع مقدس
حسین خانی ۱۴۵
- علل ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس
رضا وثوقی ۱۷۱
- تبیین مفهومی موزه و یادمان‌های دفاع مقدس
بهزاد وثیقی ۱۹۳
- شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس
با بهره‌گیری از روش FAHP
هادی مراد پیری، مهدی حشمتی جدید، پوریا فرح‌گل ۲۰۹

بسمه تعالی

سخن سردبیر

با گذشت بیش از چهاردهه از پیروزی انقلاب اسلامی مردم ایران به رهبری حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، بررسی عوامل قدرت ملی، نشان‌دهنده این است که تأمین منافع ملی و دفع تهدیدات و خودکفایی و استقلال، به‌طور جدی به حفظ امنیت در ابعاد و حوزه‌های مختلف در داخل و خارج از کشور وابسته است و چنانچه جمهوری اسلامی ایران در رویارویی با این تهدیدات داخلی و خارجی (منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای)، کوچک‌ترین کوتاهی و اغماض در این راستا بنماید، قابل قبول نخواهد بود.

از این رو، پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس طبق تدابیر داهیانۀ فرماندهی معظم کل قوا، با سازمان و جایگاه مستقل علمی و پژوهشی، در تابعیت ستاد کل نیروهای مسلح بازسازماندهی شده و آغاز به کار کرده است. ساختار سازمانی این پژوهشگاه دارای هیئت امنای مستقل و شامل چهار پژوهشکده و مرکز دایرة‌المعارف دفاعی و امنیتی انقلاب اسلامی است. مهم‌ترین رسالت این پژوهشگاه، مرجعیت علمی، مشارکت در نظریه‌پردازی و انجام پژوهش‌های بنیادی در خصوص ابعاد مختلف مانند جبهه مقاومت، جنگ‌های نامنظم و توسعه پدافند داخلی، امنیت داخلی غیر مسلحانه و دفاع مقدس در سطح راهبردی و در حوزه‌های مختلف دفاعی امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی می‌باشد. لذا، پژوهش و واکاوی علمی و پژوهشی در راستای مأموریت‌های جدید پژوهشگاه و در این گنجینه گران‌بها، مستلزم هم‌افزایی تمام دلسوزان انقلاب اسلامی و بسیج همه فرهیختگان انقلاب اسلامی است و حرکت جهادی را در گام دوم انقلاب طلب می‌نماید.

باعنایت به موارد فوق، از همه فرهیختگان، فرماندهان نیروها و پژوهشگاه‌های نیروهای مسلح، اساتید، پژوهشگران و دانشجویان کشوری و لشکری دعوت می‌نماید با توجه به رویکرد جدید همکاری علمی خود را با این پژوهشگاه توسعه دهند.

با تشکر

دکتر غلامعلی رشید

سردبیر فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس

تابستان ۱۴۰۲

درس آموخته‌های دفاع مقدس در سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی

محمد رضا قرائی آشتیانی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۴

چکیده:

سیاست‌گذاری علم و فناوری مجموعه‌ای از خط‌مشی‌های قانونی و اجرایی است که هدف آن سازمان‌دهی و افزایش امکان استفاده از توان علمی و فناوری در جهت توسعه عمومی کشور و ارتقاء موقعیت آن در جهان است. در دوران دفاع مقدس، ایران از نظر نظامی با تحریم گسترده کشورهای غربی و شرقی مواجه شد. نیروهای مسلح با بهره‌گیری از امکانات موجود در نیروهای خلاق و نوآور خود، با تمام توان به فعالیت پرداختند و جنگ تحمیلی را با رشادت، پایمردی، نوآوری و خلاقیت با پیروزی به پایان رساندند. پس از جنگ و در سال‌های بعد از آن، راهبرد قدرت‌های بزرگ دگرگون شده و در نتیجه تهدیدات گسترده‌ای فراروی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت. در این سال‌ها، جهت‌گیری دفاعی ایران در حوزه تسلیحات و دستاوردهای نظامی، مبتنی بر ضرورت‌های امنیتی بوده است؛ از این رو، رشد و توسعه صنعتی در بخش‌های مختلف در زمینه تولید محصولات نظامی، از جمله تسلیحات و تجهیزات زرهی، دریایی، موشکی، هوایی و... رونق تازه‌ای یافته است و لذا ضرورت توجه به سیاست‌گذاری با بهره‌گیری از درس‌آموخته‌های دفاع مقدس را دوچندان می‌نماید. هدف از انجام این تحقیق، تدوین درس‌آموخته‌های دفاع مقدس در سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی است. نوع تحقیق، کاربردی و روش انجام آن توصیفی - تحلیلی می‌باشد. روش جمع‌آوری اطلاعات، کتابخانه‌ای با استفاده از ابزار فیش‌برداری است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی تحت تأثیر عوامل چشم‌انداز نیروهای مسلح، مأموریت و رسالت، محیط (داخلی و خارجی)، سیاست‌های دفاعی، راهبرد دفاعی، دکترین و اصول جنگ می‌باشد که می‌تواند پیامدهای راهبردی در ساختار سازمانی، سرمایه انسانی، آموزش، پژوهش، فناوری و تجهیزات و تسلیحات دفاعی را به همراه داشته باشد.

واژگان اصلی: دفاع مقدس، سیاست‌گذاری، علم و فناوری دفاعی، درس‌آموخته.

مقدمه

«سیاست‌گذاری» واژه‌ای است که با حکومت، دولت، جامعه و مسائل عمومی آن گره خورده و تداعی‌کننده اقدام دولت در اداره صحیح امور عمومی است (قلی‌پور، ۱۳۹۶: ۱۹۵). از زمانی که سیاست‌گذاری عمومی به عنوان علم دانشگاهی در جهان مطرح شده است، تقریباً چهار دهه می‌گذرد. نظریه سیاست‌گذاری مرتبط با عواملی است که در چرخه سیاست‌گذاری دخیل هستند. بهره‌گیری از تجارب تاریخی، یکی از روش‌های مقبول و شایسته تمامی سازمان‌هاست. آنچه که دستورالعمل‌ها و مقررات نبرد را در شرایط فعلی شکل داده است حاصل تجارب گذشته است. بدون استفاده از این تجارب ارزنده نمی‌توان به پیروزی در جنگ‌های آینده دست یافت. امروزه دشمنان و رقبا پیوسته در مورد ویژگی‌های صحنه نبرد مطالعه و تحقیق می‌نمایند و این دستاوردها را در شرایط غیرواقعی (رزمایش‌ها) و یا تحمیل جنگ به کشورهای ضعیف‌تر مورد آزمایش قرار می‌دهند. کشورهایی که این تجارب و درس‌آموخته‌ها را سیاست‌گذاری می‌کنند در نبردهای آینده غافلگیر نخواهند شد. سیاست‌گذاری علم و فناوری ابزاری بی‌بدیل برای رسیدن به اهداف و آرمان‌های جوامع است. در منابع علمی، چند نمونه از قلمروهای سیاستی بحث می‌شوند که با هم ارتباط نزدیکی دارند. هرکدام از این سیاست‌ها بخش خاصی از زنجیره دانش را مورد توجه قرار می‌دهند. اگرچه مرز تعریف‌شده‌ای میان آنها وجود ندارد و همپوشانی میان آنها باعث می‌شود جابه‌جایی‌ها و تداخل‌هایی در تعریف و حوزه عمل این سیاست‌ها وجود داشته باشد. در این مطالعه به بحث سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی با استفاده از تجارب و درس‌آموخته‌های هشت‌ساله دوران دفاع مقدس پرداخته می‌شود.

قدرت نظامی یکی از ارکان ایجاد امنیت برای هر کشوری است. تولید قدرت نظامی نیازمند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی دفاعی است. این برنامه‌ها، در قالب سیاست‌گذاری دفاعی، راهبرد دفاعی، آموزه دفاعی خود را نشان می‌دهند. تعریف مأموریت‌های نیروهای مسلح در همین راستا شکل گرفته و این مأموریت‌ها در جای خود، وظایفی را به عهده نیروهای مسلح خواهند گذاشت. انجام این وظایف، نیازمند سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی است.

سیاست‌گذاری علم، فناوری و نوآوری در اصل به استفاده مؤثر از سه رکن علم، فناوری و نوآوری به عنوان عوامل رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. بر همین اساس، سیاست‌های علم و فناوری فقط ناظر به برنامه‌ای برای پژوهش علمی نیست. (اشرفی، ۱۳۹۳: ۳۷)

همچنین این سیاست را نباید جدا از نیازها، آرزوها یا ساخت اجتماعی - اقتصادی یک کشور دید. سیاست‌گذاری علم و فناوری بنا دارد آینده‌ای ممکن و مطلوب را در زمینه علم و فناوری برای جامعه ترسیم و راه‌ها و روش‌های رسیدن به آن آینده را مشخص کند. حال از آنجاکه توسعه و به‌کارگیری فناوری بیشتر در مسئولیت بخش خصوصی است، وظیفه عمده‌ای که برای دولت باقی می‌ماند ایجاد محیطی مساعد برای بارورشدن فناوری است. می‌توان گفت یکی از اصلی‌ترین زیرساخت‌های اقتدار در دنیا بعد از مباحث جهان‌بینی و فرهنگی، نحوه سیاست‌گذاری علم و فناوری است. تأثیرات ناشی از علم و فناوری بر محیط دفاعی و امنیتی، پیچیده است. در این بین، سازمان‌های دفاعی و امنیتی، بنا به ماهیت راهبردی آنها، به‌شدت وابسته به تغییر و تحولات و روندهای مختلف محیط بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی هستند. این روندهای کلان در تعامل با هم و در بلندمدت منجر به تغییر در وضعیت امنیتی و دفاعی کشور می‌گردند.

حوزه دفاعی از ارکان اصلی امنیت کشورهاست. به‌دلیل افزایش تعاملات، سرعت تغییرات محیطی و پیچیدگی روابط، نیاز به اطلاعات، دانش و آگاهی در روابط سازمانی و به‌تبع آن، محیطی علمی احساس می‌شود و باعث اهمیت یافتن مباحث علم و فناوری در حوزه‌های دفاعی شده است. بخش دفاع و امنیت ملی به‌عنوان پیشران کشور، به‌شدت تحت تأثیر توسعه علمی و فناورانه قرار گرفته است.

دفاع مقدس برهه‌ای حساس و درخشان در تاریخ ایران بوده که در آن رزمندگان اسلام بر اساس ابتکارات و نوآوری مبتنی بر مقتضیات تحریم و شرایط انقلابی کشور توانستند از ظرفیت‌های علمی و فناوری برای دفاع از کشور استفاده کنند؛ بنابراین، داشتن تصویری روشن از دفاع مقدس بسیار مهم است.

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در قالب یگان‌های مختلف و در رسته‌های متعدد، مأموریت‌ها و عملیات موفقیت‌آمیز زیادی را در پاسخ به هجوم رژیم بعث عراق انجام داده‌اند که هرکدام از این یگان‌ها، بخشی از مأموریت را به عهده داشته‌اند. (دادوند، ۱۴۰۰: ۳) بنابراین، می‌توان دریافت که سیاست‌گذاری فناوری با بهره‌گیری از درس‌آموخته‌های دفاع مقدس امری خطیر و قابل تأمل است. اینکه وضعیت سیاست‌گذاری در این زمینه روشن و شفاف نمی‌باشد و یا اینکه سازوکار مناسب و تعریف‌شده‌ای در این مورد دیده نمی‌شود، از جمله مواردی است که این تحقیق به‌دنبال یافتن پاسخ‌های مناسب برای آنهاست؛ بنابراین، سؤال اساسی تحقیق عبارت است از:

چگونه می‌توان از تجارب و درس‌آموخته‌های هشت‌ساله دفاع مقدس در امر سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی استفاده کرد؟

در باب اهمیت و ضرورت تحقیق باید گفت؛ حضرت علی (ع) در فضیلت و اهمیت اتخاذ سیاست درست و انتخاب مسیر صحیح برای آینده می‌فرمایند: «حسن السیاسة، قوام الرعیة، یعنی سیاست نیکو موجب استواری ملت است.» (غررالحکم و دررالکلم، حکمت: ۴۲۶۴). هشت سال دفاع مقدس دستاوردهای مهمی را در ابعاد مختلف به همراه داشته است که یکی از این ابعاد مهم، بُعد علمی و فناوری است. کسب تجربه و میدان آموزش‌های عملی در دوران دفاع مقدس باعث پیشرفت‌های شگرفی در این حوزه و افزایش مهارت‌ها گردید (ولی‌پور زرومی، ۱۳۸۴: ۹۹). جنگ هشت‌ساله از جمله حوادثی بود که باعث تهدید و مخاطرات جدی امنیت ملی شد. (مهرابی توانا، ۱۳۹۹: ۹۳). موضوع مهم و حیاتی در صحنه‌های نبرد، بحث به‌کارگیری تجهیزات به‌روز و پیشرفته در کنار کاهش تلفات انسانی و حفظ جان نیروهای نظامی خواهد بود و به همین دلیل، توسعه انواع وسایل جنگی کنترل‌شونده از راه دور نیز روزه‌روز اهمیت بیشتری پیدا کرده است. جنگ نوعی تحول‌شتابان است. بهره‌برداری از آموزه‌های آن منجر به کاهش آسیب‌پذیری و ارتقای بهره‌وری می‌شود. سازمان‌های نظامی برای حفظ مزیت‌های رقابتی و جلوگیری از خسارات، باید صاحب علم و فناوری باشند، کارآمدی فنی تجهیزات و تسلیحات در جنگ ضرورت است. همچنین روند فزاینده علم و فناوری در عرصه‌های دفاعی به‌دلیل امکان ایجاد قابلیت‌های دفاعی جدید و ظهور تهدیدهای ناشی از این پیشرفت‌ها از جمله کلیدی‌ترین پیشران‌های تغییر و تحولات عصر حاضر قلمداد شده که موضوعی بسیار حیاتی، قابل‌تأمل و از شاخص‌های مهم ارزیابی میزان قدرت و توانایی کشورها می‌باشد؛ و حوزه‌های مختلف میدان جنگ از جمله هوایی، زمینی، دریایی را شامل می‌شود.

برای آگاهی از فناوری‌های پیشرفته تسلیحاتی، نحوه انتقال فناوری و تولید تجهیزات و تسلیحات باید اقدام به تدوین سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی نمود؛ زیرا آنچه که در رسیدن به الگوی سلاح و تجهیزات و درنهایت تأمین توانمندی‌ها و قابلیت‌های موردنیاز برای انجام وظایف و مأموریت‌های نیروهای مسلح بسیار مهم و حیاتی است، سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی است که منطق و نظم حاکم بر آن و خروجی آن منجر به الگوی تجهیزات و تسلیحات می‌شود. این فرایند باید طوری طراحی و اجرا شود که عناصر و عوامل حیاتی مانند تعیین دقیق

نیاز، منابع، ارتباطات با سایر سامانه‌ها، تحلیل مأموریت و سناریو پشتیبانی و... دقیقاً در محل خود مورد بررسی دقیق قرار گرفته و در نهایت خروجی فرایند بتواند با کمترین هزینه و بیشترین کارایی و اعتماد به یک الگوی سلاح و تجهیزات بهینه دست یابد؛ بنابراین، می‌توان دریافت که سیاست‌گذاری فناوری با بهره‌گیری از درس آموخته‌های دفاع مقدس امری مهم و ضروری است.

تعاریف مفاهیم و اصطلاحات

- دفاع مقدس

دفاع مقدس، اصطلاحی است که ایرانیان برای جنگ رژیم بعث عراق علیه ایران که از سال ۱۳۵۹ شمسی (۱۹۸۰ میلادی) تا ۱۳۶۷ شمسی (۱۹۸۸ میلادی) به مدت حدوداً هشت سال به طول انجامید، به کار می‌برند. در تعریفی دیگر، دفاع مقدس مجموعه مجاهدت‌ها، حماسه‌ها، پایمردی‌ها و فعالیت‌های متنوعی است که ملت شریف و مسلمان ایران و نیروی‌های مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال (۲۸۹۵ روز) در برابر تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران اسلامی انجام دادند و در این امتحان الهی سربلند و پیروز بیرون آمدند (پیری و شربتی، ۱۴۰۱: ۴۵).

- سیاست‌گذاری

«سیاست‌گذاری» واژه‌ای است که با حکومت، دولت، جامعه و مسائل عمومی آن گره خورده و تداعی‌کننده اقدام دولت در اداره صحیح امور عمومی است. تئوری سیاست‌گذاری مرتبط با عواملی است که در چرخه سیاست‌گذاری دخیل هستند. (ملک‌محمدی، ۱۳۹۱: ۱۶) سیاست‌گذاری را می‌توان به‌عنوان فرایندی قلمداد کرد که در آن مجموعه‌ای از مراحل زمان‌بندی شده به هم مرتبط اجرا می‌شوند: تهیه دستور کار، تدوین و تنظیم سیاست، اتخاذ سیاست، تحقق سیاست، برآورد سیاست. (قلی‌پور، ۱۳۹۶: ۲۰۱).

- سیاست‌گذاری علم و فناوری

مجموعه‌ای از خط‌مشی‌های قانونی و اجرایی است که هدف آن سازمان‌دهی و افزایش امکان استفاده از توان علمی و فناوری در جهت توسعه عمومی کشور و ارتقای موقعیت آن در جهان است چه از نظر سیاست‌هایی که فعالیت‌های مربوط به علم و فناوری را مورد حمایت قرار می‌دهد و چه از حیث سیاست‌هایی که آن دو را به سمت اهداف دولت هدایت می‌کند. (محمودی و

همکاران، ۱۳۸۴: ۳۰).

- درس آموخته

یک درس آموخته، دانش یا درک به دست آمده از تجربه است که تأثیر قابل توجهی برای سازمان دارد. تجربه می تواند مثبت یا منفی باشد. موفقیت ها همچنین به عنوان منبع درس آموخته می باشند. یک درس آموخته، تجربه به دست آمده در حین انجام پروژه را مستند می کند. درس آموخته معمولاً از کار کردن یا حل چالش های دنیای واقعی به دست می آید. جمع آوری و انتشار این درس آموخته ها به سازمان در از بین بردن مشکلات مشابه در پروژه های آینده کمک می کند. درس آموخته، یک حالت بالقوه شکست (ریسک یا خطر) و اقدامات احتمالی برای کاهش این خطر می باشد. یک درس آموخته، تجربه یا نتیجه مجموعه ای از اقدامات در یک دوره از فعالیت ها است، خواه مثبت یا منفی؛ بنابراین به اشتراک گذاری آن با سایر همکاران اهمیت بالایی دارد. دانش به دست آمده از نوآوری یا یک تجربه نامطلوب که موجب می شود یک فرد یا سازمان بتواند یک فرایند یا فعالیت را بهبود داده و ایمن تر، اثربخش تر و کیفیت بالاتر کار خود را انجام دهد. (حسین-زاده، ۱۴۰۰: ۴۷).

- فناوری و نوآوری های دفاعی

فناوری عبارت است از: کاربرد مهارت ها و فنون انسانی برای تأمین مقاصد انسانی. در تعریف جامع تر فناوری عبارت است از: کاریست دانش به منظور انجام کار؛ مهارت ها، بر ساخته ها و دانش نظری و عملی که به منظور ارتقای محصول به کار برده می شوند. (قربانی، ۱۳۹۰: ۱۴). نوآوری به کارگیری توانایی های ذهنی برای ایجاد فکر یا مفهومی جدی است. نوآوری به چگونگی فرایند به عمل درآوردن ایده ای جدید گفته می شود. نوآوری فرایند اخذ اندیشه های خلاق و تبدیل آنها به محصول، خدمت یا شیوه ای عملیاتی مفید است. منظور از نوآوری، خلاقیت متجلی شده و به مرحله عمل رسیده است. نوآوری یعنی اندیشه خلاق تحقق یافته که به صورت محصول، فرایند و یا خدمت جدید به بازار عرضه می شود (فرازمند، ۱۳۸۱: ۲۰). در حوزه های نظامی، نوآوری را می توان به کارگیری و انتشار یک فناوری یا یک اندیشه جدید در صحنه عملیات و جنگ دانست. در واقع، موفقیت یک نوآوری نظامی به میزان انتشار و به کارگیری آن در صحنه عملیات بستگی دارد؛ بنابراین، مفهوم نوآوری نظامی با مفاهیمی مانند انتشار و به کارگیری نیز گره خورده و تأثیرگذاری یک نوآوری بر اثربخشی راهبردی یک کشور یا یک نیروی دفاعی، در فرایندهای

انتشار و کاربرد آن، قابل‌شناسایی است؛ از این رو، می‌توان گفت که ضرورت و نیاز به‌عنوان پیش‌نیاز نوآوری عمل می‌کنند و این ضرورت‌ها و نیازهای عملیاتی و راهبردی بالفعل و بالقوه یک کشور است که موجب نوآوری نظامی می‌شود. برخی صاحب‌نظران، نوآوری‌های مرتبط با دفاع را به دودسته جدا تقسیم کرده‌اند که عبارت‌اند از: الف) نوآوری‌های فناورانه؛ و ب) نوآوری‌های دکترینی (نظامی). (ضیایی، ۱۳۸۹: ۲۰).

پیشینه پژوهش

شکوهی و اسفندیاری (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «شکل‌گیری تفکر و بهره‌برداری از پهپاد در دوران دفاع مقدس» به بررسی موضوع مهم و حیاتی بهره‌برداری از پهپاد در صحنه‌های نبرد پرداخته‌اند. هدف از انجام تحقیق، تشریح روند شکل‌گیری تفکر و بهره‌برداری از پهپاد در دوران دفاع مقدس بوده است. روش انجام تحقیق توصیفی - تاریخی و ابزار جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای، مراجعه به اسناد، روش میدانی و مصاحبه با یادگاران نقش‌آفرین در روند شکل‌گیری یگان پهپاد سپاه پاسداران می‌باشد. بر اساس نتایج پژوهش به‌دلیل نیاز به اطلاعات گسترش و استقرار نیروهای دشمن بعثی و وجود مشکلات و چالش‌های تهیه عکس هوایی توسط هواپیماهای شناسایی نه‌اجا به‌دلیل مخاطرات و محدودیت‌های پروازی ایده طراحی و ساخت هواپیماهای بدون سرنشین در سال ۱۳۶۳ شکل گرفت و یگان هوایی سپاه پاسداران با کمک قطب‌های علمی دانشگاه‌های کشور اقدام به طراحی، ساخت و اجرای عملیات محدود شناسایی توسط پهپاد کرد.

شفیعی و نوری (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «مدیریت آماد و پشتیبانی در دوران دفاع مقدس» به بررسی نحوه مدیریت آماد و پشتیبانی در طبقات ده‌گانه آمادی پرداخته‌اند. این تحقیق در پی پاسخ به این سؤال است که مدیریت آماد و پشتیبانی در دوران دفاع مقدس چگونه بوده است؟ تحقیق از نوع کاربردی بوده و روش انجام آن توصیفی - تاریخی می‌باشد. بر اساس نتایج تحقیق یکی از عوامل مهم در موفقیت عملیات نظامی، آماد و پشتیبانی نیروهای عملیاتی است. در طول هشت سال دفاع مقدس کلیه آماد‌های ده‌گانه در آفند و پدافند به‌وسیله ایثارگران آماد و پشتیبانی به نحو مطلوب تدارک شد.

میرقاسمی و جعفری (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین نقش علم و فناوری در توسعه و

بومی سازی محصولات دفاعی حوزه توپخانه در دوران دفاع مقدس» پرداخته‌اند. در این تحقیق به نقش توپخانه در جنگ‌های مختلف پرداخته و ضمن تبیین نقش و عملکرد توپخانه در دوران هشت سال دفاع مقدس، به تبیین نقش علم و فناوری در توسعه و بومی سازی محصولات دفاعی و همچنین تلاش چشمگیر برای تنوع بخشی به تولید انواع تسلیحات با رویکرد مرتفع نمودن نیازهای تسلیحاتی سازمان رزم و ارتقای قابلیت‌های عملیاتی این حوزه در دوران توسعه و شکوفایی پس از جنگ و به‌رغم وجود همه مشکلات طاقت‌فرسا، تجربه یک جنگ هشت‌ساله تحمیلی، تحریم‌های تسلیحاتی این سال‌ها و نیازهای تسلیحاتی کشور پرداخته است. نتایج حاصل از این پژوهش بیانگر آن است که علم و فناوری به‌عنوان یکی از ابعاد اصلی تأثیرگذار در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت در حوزه‌های دفاعی بوده که پس از دوران دفاع مقدس نیز همگرایی مناسبی با سبک مدیریت جهادی مورد تأکید فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در جمهوری اسلامی ایران داشته است.

زارع و سلطانی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی علمی عملیات دفاع مقدس از منظر اصول جنگ مطالعه موردی: عملیات طریق‌القدس، بیت‌المقدس و رمضان» پرداخته‌اند. بحث ادغام علم با تجربیات نظامی به‌عنوان پایه و شالوده علم و هنر جنگ که آن را «اصول جنگ» قلمداد می‌کنند، در این مقاله مدنظر است. به‌صورت آکادمیک و علم نظامی مرحله‌به‌مرحله هر عملیات با اصول ۹ گانه مطابقت داده و نتایج به‌دست آمده هر عملیات را بررسی کرده است. در پژوهش با بهره‌گیری از نظر کارشناسان و خبرگان این حوزه و با تحلیل منابع و اسناد دفاع مقدس، با رویکردی علمی به بررسی تعدادی از عملیات مهم دفاع مقدس (طریق‌القدس، بیت‌المقدس و رمضان) از منظر اصول جنگ پرداخته شده است. روش تحقیق در مقاله حاضر توصیفی - بررسی موردی و از نوع مقالات کاربردی است. نتایج نشان داد در عملیات طریق‌القدس و بیت‌المقدس اصول جنگ در حد قابل قبول و متناسب با واقعیات صحنه نبرد رعایت شده بود ولیکن در عملیات رمضان، اصول آفند، تأمین، مانور، وحدت فرماندهی، غافلگیری به‌خوبی رعایت نگردید؛ لذا این‌گونه نتیجه‌گیری می‌شود هرچقدر در طرح‌ریزی و اجرای عملیات دفاع مقدس، اصول جنگ را بیشتر رعایت نمودیم، اهداف مورد انتظار کامل‌تر محقق شدند.

در جمع‌بندی پیشینه‌ها و نوآوری تحقیق می‌توان گفت: از نظر روش‌شناسی، در این مطالعات عموماً از روش توصیفی - تحلیلی از نوع پیمایشی استفاده شده است که با روش به‌کارگرفته‌شده

در این مقاله دارای اشتراک می‌باشد؛ بنابراین، در مطالعه مورد بحث از نظر روش‌شناسی، پیشینه تحقیق مورداستفاده قرار خواهد گرفت. چنین به نظر می‌رسد که نتایج حاصل در پیشینه گردآوری شده، اشتراک لازم را با موضوع این مطالعه، در حوزه مبانی نظری سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی دارد؛ لیکن می‌توان مهم‌ترین تفاوت‌های قابل ذکر این مطالعه راهبردی را با نتایج پیشینه‌های گردآوری شده به این شرح بیان کرد: اغلب تحقیقات انجام شده با بهره‌گیری از روش‌های کمی و پیمایشی صورت پذیرفته است؛ این مطالعه در نظر دارد با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی منطبق بر تجارب و با تأکید بر درس آموخته‌های دفاع مقدس موضوع را مورد کنکاش قرار دهد.

مبانی نظری سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی

سیاست‌گذاری‌ها اغلب روشی برای انجام دادن امور تصمیم‌گیری هستند. در امر سیاست‌گذاری باید ارزش‌های حیاتی، مادی و معنوی جامعه و نظام سیاسی، مورد توجه باشد. سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی بخشی از سیاست‌گذاری عمومی است که در آن تصمیم‌ها و سیاست‌هایی تخصصی که به وسیله مراجع مختلف بخش عمومی از قبیل مجلس، دولت و قوه قضائیه که نماینده حفظ منافع عمومی جامعه می‌باشند، اتخاذ می‌گردد. دولت در مفهوم کلی، یک نهاد قانونی خط‌مشی‌گذاری عمومی است و به صورت‌های مختلف مانند قوانین، ضابطه‌ها و مقررات، به تعیین خط‌مشی عمومی می‌پردازد. (الوانی، ۱۳۸۷: ۲۰-۱۹). هر نظام حکومتی، عموماً دارای مجموعه‌ای از قواعد و فرایندهای مناسب برای تصمیم‌گیری است که نقش‌های سیاست‌گذاری را مشخص نموده و آنها را از لحاظ قلمرو و کارکرد تقسیم‌بندی می‌کند. (آلموند و دیگران، ۱۳۸۱، ۱۹۱-۱۹۰). سیاست‌گذاری در معنای عام خود شامل فرایندی متشکل از اجزای طرح مسئله، توصیف مسئله، طرح گزینه‌ها و راه‌حل‌ها، انتخاب راه‌حل مناسب، اجرا و ارزیابی است. کانون توجه سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی، موضوع قدرت دفاعی است. زیرساخت‌های قدرت دفاعی را بر پایه عوامل اثرگذار به سه دسته تقسیم می‌کنند:

- ظرفیت‌های اقتصادی؛ شامل مقدار و ترکیب جمعیت، وسعت خاک، منابع زیرزمینی، قدرت تولیدی اقتصادی، درجه توسعه‌یافتگی، فناوری و توانمندی در به‌کارگیری و استفاده از منابع؛
- شایستگی اداری؛ شامل مهارت در استفاده از نیروی انسانی، سازمان‌ها و تولیدات نظامی و

غیرنظامی؛

- عوامل محرکه؛ شامل آمادگی برای شرکت در جنگ، انگیزه، ایمان و... (گروه مطالعات امنیت، ۱۳۸۷: ۶۱ و ۶۲).

در سیاست‌گذاری علم و فناوری، با درگیر کردن همه بازیگران و طرف‌های تأثیرگذار می‌توان بر جامعیت این سیاست‌ها افزود. از آنجاکه سیاست‌بیانی ارزش‌ها و اقدامات مطلوب و تعهد به اجرای آنها در مقام عمل است؛ بنابراین، ماهیتی ارزشی دارد و هر کشوری متناسب با ارزش‌ها و هنجارهای خود باید اقدام به سیاست‌گذاری در زمینه‌های مختلف نماید. هرچند بومی‌سازی سیاست‌ها باعث اجرایی‌تر شدن آنها می‌شود، ولی در این میان مرور تجربه کشورهای مختلف در امر سیاست‌گذاری به‌ویژه در حوزه علم و فناوری، نشانگر وجود اصول مشترکی است که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. اتخاذ سیاست‌های کلانی که بر توسعه و شکوفایی زمینه‌های معینی از علم و فناوری،

به تناسب نیازهای بلندمدت ملی تأکید داشته نه همه زمینه‌ها؛

۲. تأکید بر نوآوری؛

۳. تأکید بر افزایش منابع مالی تحقیق و توسعه؛

۴. تأکید بر ایجاد و اعتلای دانشگاه‌های پژوهش‌مدار؛

۵. ایجاد و اعتلای نظام اطلاع‌رسانی ملی علم و فناوری؛

۶. تسهیل و تأکید بر توسعه همکاری‌ها و مبادلات بین‌المللی تحقیقاتی؛

۷. تأکید بر توسعه گونه‌های مختلف فعالیت‌های تحقیقاتی و توسعه‌ای (بنیادی، کاربردی و توسعه‌ای)؛

۸. تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری و مشارکت هرچه بیشتر در فعالیت‌های

تحقیقاتی (محمودی و همکاران، ۱۳۸۴: ۳۰)

الزامات سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی

الزامات سیاست‌گذاری علم و فناوری در منابع علمی شامل (سیاست‌گذاری دفاعی، محیط

استراتژیک، تهدیدهای بین‌المللی، اصول جنگ و شناخت محیط داخلی و خارجی) است.

- سیاست‌گذاری دفاعی

به‌منظور پاسخ به تقاضاهای داخلی و ملاحظات خارجی مربوط به سیاست‌گذاری دفاعی، لازم است برنامه‌ریزی دفاعی تدوین شده و در این راستا به عوامل تأثیرگذار همچون محیط استراتژیک، ائتلاف‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، تجارب و اهداف ملی و فناوری تأکید شود و ملاحظات نیروهای مسلح و سازمان‌ها در آن لحاظ شود. انجام درست این امور مستلزم اتخاذ روشی جامع و حساب‌شده در برنامه‌ریزی دفاعی و در کنار آن، توجه به ماهیت تهدید، واکنش مناسب در برابر تهدید و انتخاب استراتژی و ساختار نیرو به‌منظور ایجاد بازدارندگی و دفاع مناسب در برابر تهدید است.

محیط راهبردی

- ✓ در برنامه‌ریزی دفاعی واقعیت‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی محیط راهبردی (استراتژیک) لحاظ می‌شود زیرا فرایند برنامه‌ریزی دفاعی تحت تأثیر واقعیت‌های محیط راهبردی است؛
 - ✓ در تدوین راهبرد نظامی دستگاه‌های اداری نقشی اساسی دارند. این دستگاه‌ها در زمینه انتخاب سیاست و برنامه مناسب به رهبران ملی مشاوره کارشناسی بدهند؛
 - ✓ استراتژی‌ها در چارچوب توانمندی‌های فنی مشخص شوند؛ به‌گونه‌ای که از نظر فنی امکان‌پذیر باشد؛
 - ✓ فرایند طرح‌ریزی دفاعی بر اساس سیستم تخصیص منابع دفاعی «سیستم طرح‌ریزی - برنامه‌ریزی - بودجه‌بندی باشد و بر همین اساس ابتدا تهدیدات تعریف شوند؛
 - ✓ فرایند برنامه‌ریزی دفاعی از طریق برنامه‌ریزی وزارت دفاع ماهیت تهدید را ارزیابی کرده، ساختار نیرویی که توان مقابله با تهدید را داشته باشد ارائه و پیامدهای احتمالی ناشی از نقایص به‌کارگیری سناریوی بدترین وضعیت را مورد ارزیابی قرار دهد؛
 - ✓ به فناوری که یکی از ورودی‌های مهم در فرایند طرح‌ریزی دفاعی به‌شمار می‌رود توجه شود و برای انجام آن اهدافی طراحی که امکان اجرای راهبرد موردنظر وجود داشته باشد.
- تهدیدهای بین‌المللی
- ✓ توجه اصلی طراحان برنامه‌ریزی دفاعی به تهدیدات احتمالی و لزوم ارزیابی قابلیت‌ها و مقاصد رقیب، تعیین توانمندی‌های آن از نظر تعداد و انواع سیستم‌های تسلیحاتی، مانورهای عملیاتی و مداخلات مسلحانه؛

✓ دستیابی به فناوری‌های مرتبط با نیازهای دفاعی - امنیتی، مستلزم شناخت دقیق محدودیت‌های بین‌المللی بر سر راه تأمین فنی و تنظیم راهکارهای مبتنی بر بهبود نهادی، فنی و حرفه‌ای دیپلماسی فناوری برای دور زدن تحریم‌ها و محدودیت‌های حقوقی و سیاسی به‌ویژه با تکیه بر رهیافت منطقه‌گرایی و سیاست تنش‌زدایی است.

اصول جنگ

- ✓ تدوین دقیق اصول جنگ که دربرگیرنده رهنمودهای اساسی معتبر در جنگ باشد؛
- ✓ دستیابی به برتری نرم‌افزارها در سیستم‌های نظامی زیرا فرماندهی به‌طور فزاینده‌ای ناچار است تا به‌وسیله قابلیت نرم‌افزارها تصویر صحنه نبرد و هدایت نیروها را انجام دهد؛
- ✓ طراحی نرم‌افزارهای سیستم فرماندهی و کنترل به‌منظور کارایی، دقت و بهنگام بودن مدیریت میدان نبرد؛
- ✓ در دوران دفاع مقدس اصول جنگ به‌درستی انجام شد.

شناخت محیط (داخلی و خارجی)

در این مرحله با در نظر داشتن، چشم‌انداز، مأموریت و اهداف سازمان، عوامل اصلی داخلی (قوت‌ها و ضعف‌های کلیدی و راهبردی) و عوامل اصلی خارجی (فرصت‌ها و تهدیدهای راهبردی) با هم تطبیق داده می‌شوند و درواقع بین آنها نوعی توازن ایجاد و موقعیت سازمان برحسب فرصت‌ها، تهدیدهای محیطی و قوت‌ها و ضعف‌های درونی ارزیابی می‌شود. نتیجه این تجزیه و تحلیل پاسخ به این سؤال اساسی است که سازمان، هم‌اکنون در جهت تحقق رسالت و چشم‌انداز خود، در چه موقعیتی قرار دارد؟

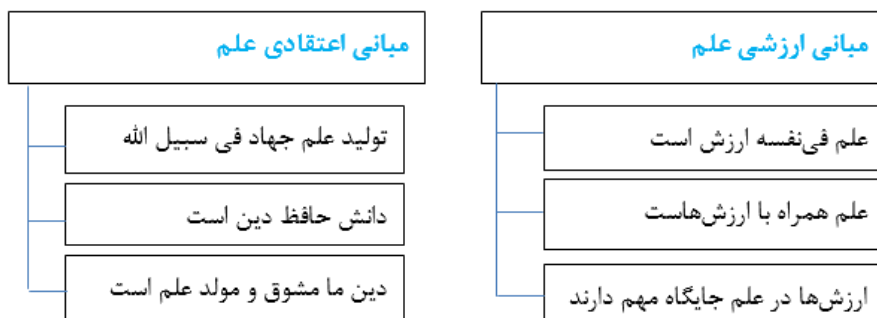
در محیط چه فرصت‌های وجود دارد که باید از آن بهره‌برداری شود؟

چه تهدیداتی برای توفیق سازمان وجود دارد که باید از آنها اجتناب گردد؟

در مسیر تحقق رسالت و چشم‌انداز، سازمان از چه قوت‌ها (شایستگی‌های ممتاز و فرصت‌های رقابتی) برخوردار است که می‌تواند به آنها تکیه کند؟ ضعف‌های (آسیب‌پذیری‌های) سازمان که مانع توفیق آن می‌شوند کدام‌اند؟

علم و فناوری از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اعتقادات اسلام اعم از جایگاه علم، عقل، خردورزی، تلاش و جهاد علمی و در مرحله بعد، از دریچه ارزش‌شناسی اسلامی مقوله علم و فناوری موردبررسی قرار گرفته است. مطالب این بخش عمدتاً مرتبط با جایگاه ارزش شناختی علم، جایگاه ارزش‌ها در ساحت علم و فناوری، همراهی علم با ارزش‌های معنوی و دینی و پیامدهای جداسازی ارزش‌ها از علم موردبررسی و تحلیل قرار گرفته است.

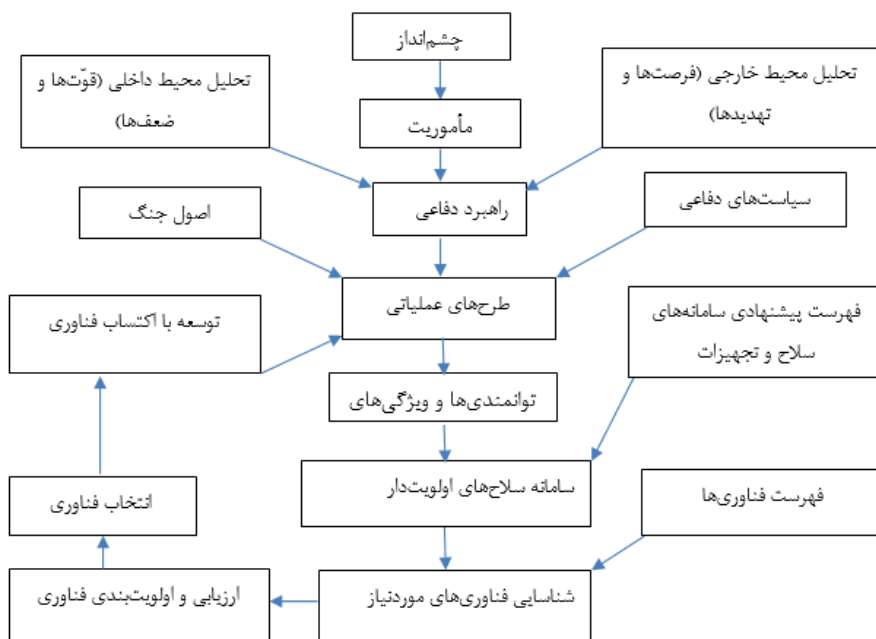
شکل ۱: مبانی اعتقادی و ارزشی علم و فناوری در اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

امام خامنه‌ای در تبیین اهمیت علم و ملزومات آن همواره تأکیدات ویژه‌ای بر ارزش‌های الهی و دینی داشته‌اند. در این راستا، ایشان با پیروی از مکتب آسمانی اسلام و معارف قرآنی دو جنبه بسیار مهم از کار علمی را با نگاه ارزشی مطرح ساخته‌اند. از بیانات امام خامنه‌ای چنین نتیجه‌گیری می‌شود که اسلام، جایگاه و ارزش بسیار بالایی برای علم قائل می‌شود. معظم‌له در جریان آن دسته از رهنمودهایی که در زمینه دیدگاه اسلام نسبت به علم ایراد فرموده‌اند متذکر دو بُعد اعتقادی و ارزشی کسب علم و فناوری شده‌اند. بر این اساس، کسب علم اساساً ارزش محسوب می‌شود و ارزش‌های معنوی و اخلاقی جایگاه بسیار مهمی در ساحت علم دارند. ایشان دانش را موهبتی الهی معرفی می‌کنند که باید به شکل عادلانه در خدمت بشریت قرار گیرد. مشکل مهم دنیای امروز در نگاه استعماری و انحصاری به علم است که این نگاه از دوره رنسانس به بعد شکل گرفت. (قربانی، ۱۳۹۰: ۴۲).

چارچوب نظری تحقیق

در این مطالعه، مدل‌های مختلف سیاست‌گذاری علم و فناوری مورد مطالعه قرار گرفت و در نهایت الگوی زیر که به درس آموخته‌ها و تجارب دوران دفاع مقدس اتکا بیشتری داشت

انتخاب و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. عموماً کشورهای دنیا بر اساس توان اقتصادی و نیازمندی‌های دفاعی، الگوهای مختلفی برای دستیابی به فناوری دفاعی دارند. در مجموع عوامل اصلی آنها در انتخاب فناوری دفاعی شامل «سیاست‌های نظامی، دکترین و راهبرد نظامی، سطح فناوری، درک و تعریف آنها از تهدیدها، وضعیت اقتصادی و روندهای اجتماعی - فرهنگی» می‌شود. بر این اساس، می‌توان الگوی بومی مطلوب و تعیین اولویت‌های فناوری دفاعی کشور را به شیوه‌ای تدوین کرد که در آن اولویت‌های سطح بالا از جمله راهبرد و سیاست دفاعی، چشم‌انداز نیروهای مسلح، تهدیدات و فرصت‌ها و روندهای امنیتی دفاعی در آن لحاظ شود و سپس طی یک فرایند منسجم علمی و با مشارکت همه ذی‌نفعان و بازیگران اصلی شامل (نیروهای نظامی، صنعت دفاعی و مراکز علمی و پژوهشی، کاربران)، راهبردها و راهکارهای فناوری دفاعی تهیه شود. ضروری است برای استقرار چنین فرایندی، مقدمات، هماهنگی‌ها و اطلاعات لازم فراهم شود تا نظام علم و فناوری دفاعی به صورت شفاف و قابل رصد و کنترل برای تدوین راهبردهای دفاعی در حوزه‌ها و سطوح مختلف از جمله توسعه فناوری دفاعی و فناوری‌های برتر استقرار یابد.

شکل شماره ۲- مدل سیاست‌گذاری علم و فناوری (دهقان و دیگران، ۱۳۹۷: ۳۹)

روش تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی است چراکه با استفاده از زمینه و بستر شناختی و معلوماتی که تولید نموده برای بهبود و بهینه‌سازی ابزارها، روش‌ها و الگوها به‌منظور توسعه دانش سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی با تأکید بر تجارب و درس‌آموخته‌های دوران مقدّس مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ تا روش‌های مناسب تأمین تجهیزات و تسلیحات دفاعی را برای عملیات نیروهای مسلح ایجاد کند.

روش انجام تحقیق توصیفی - تحلیلی است که در آن نخست مبانی نظری، پیشینه‌ها، بیانات مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و عناصر الگوی سیاست‌گذاری علم و فناوری را به‌طور صحیح و نظام‌مند توصیف و تفسیر می‌کند. به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات درباره موضوع مدارک مرتبط با پژوهش فیش‌برداری شده و همچنین سایت‌های اینترنتی مرتبط با موضوع درس‌آموخته‌های دفاع مقدّس در حوزه سیاست‌گذاری علم و فناوری مورد استفاده قرار گرفته و اطلاعات جمع‌آوری شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها اجزای الگوی سیاست‌گذاری علم و فناوری منتخب مورد بررسی قرار گرفت.

تجزیه و تحلیل (درس‌آموخته‌های سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی در دوران دفاع مقدّس)

همان‌گونه که از مباحث نظری برمی‌آید، تحلیل درس‌آموخته‌های علم و فناوری دفاعی در هشت سال دفاع مقدّس بر اساس شش اصل شامل سیاست‌های نظامی، دکترین و راهبرد نظامی، سطح فناوری، درک و تعریف کشور از تهدیدها، وضعیت اقتصادی و پشتیبانی و درنهایت روندهای اجتماعی - فرهنگی قابل بررسی است.

در حوزه سیاست‌های نظامی این تجارب حاصل شد.

سیاست‌های نظامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به‌دلیل ماهیت دینی، استقلال‌طلبانه و ضد استکباری نظام اسلامی، توطئه‌های مختلفی از سوی قدرت‌های بزرگ علیه ملت و کشور ایران طراحی و اجرا شد. حمله و تجاوز نظامی رژیم بعث عراق به خاک ایران در شهریور سال ۱۳۵۹ به نیابت از قدرت‌های بزرگ و همراهی کشورهای منطقه از جمله این توطئه‌ها و بزرگ‌ترین آن محسوب می‌شود. دوره دفاع مقدّس به‌مثابه گنجینه ارزشمندی از تجربیات، سیاست‌ها، طرح‌ها، تدابیر و

راهبردهایی است که می‌تواند به‌عنوان چراغ راه آینده نظام اسلامی در مقابله با تهدیدات آتی قرار گیرد. حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) به‌عنوان یک فقیه و مجتهد مسلم دینی و رهبر سیاسی آگاه در مدیریت حکیمانه دفاع مقدس نقش بی‌بدیلی داشتند و مجموعه مؤلفه‌ها و اصول دینی، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی را در مدیریت دفاع مقدس در نظر داشتند (زرقانی، ۱۴۰۰: ۳۳).

ابتکار حضرت امام (ره) و انقلاب اسلامی در حوزه سیاست‌های کلان را می‌توان در چهار رکن به این شرح برشمرد: سیاسی (صدور انقلاب و بیداری امت اسلامی)؛ نظامی (حفظ اسلام)؛ فرهنگی (خودباوری فرهنگی و مقابله با تهاجم فرهنگی) و اقتصادی (خودکفایی) (شاهقلیان قهفرخی، ۱۳۹۹).

دکترین و راهبرد نظامی

در حوزه نوآوری و دانش‌افزایی نظری و عملی حوزه سیاست‌گذاری در مقوله دکترین و راهبرد نظامی، نتایج بررسی‌ها بیانگر این است که راهبردهای نظامی ایران پس از انقلاب اسلامی و تغییر عمده در سیاست‌های بین‌المللی، در جلوگیری از «پیشروی عراق» در خاک ایران و نیز «دفع تجاوز» و «آزادسازی سرزمین‌های اشغالی» کشور بسیار متفاوت از گذشته و مبتنی بر خوداتکایی و استقلال کامل از بیگانگان بی‌ریزی شده و موفق بوده است ولی راهبرد ایران برای «خاتمه دادن به جنگ» از طریق انجام یک عملیات بزرگ سرنوشت‌ساز، با موفقیت همراه نشد و باعث طولانی و فرسایشی-شدن جنگ و نیز کاهش توان اقتصادی ایران و افزایش تلفات و تغییر موازنه قوا به نفع عراق شد. از طرفی «راهبرد دیپلماسی» ایران در طول دوره دفاع مقدس هرچند تجارب گران‌سنگی را برای کشور رقم زد اما موفقیت‌چندانی به‌دست نیاورد و سرانجام جنگ، نه با ابتکار نظامی - سیاسی کشور بلکه از طریق پذیرش قطع‌نامه ۵۹۸ سازمان ملل به پایان رسید. درنهایت بر اساس تجارب حاصل‌شده، جمهوری اسلامی ایران توانست با راهبردهای اتخاذ‌کرده، «تمامیت ارضی» کشور را حفظ کند و جنگ را پس از هشت سال با ناکام گذاشتن صدام حسین به پایان ببرد (علائی، ۱۴۰۰: ۴۹).

سطح فناوری

در پیروزی دفاع مقدس، ترکیبی از علوم نظامی، اجتماعی، رسانه‌ای و فناوری‌های مختلف به‌کار گرفته شد و سطحی به نام عملیات را هم در بُعد نظامی و هم در بُعد علمی تولید شد که در

این حوزه در دنیا پیشتاز شدیم؛ یعنی در دوران دفاع مقدس یک سطح به دانش جنگ اضافه شد. به‌طور مثال، دانشی که ما برای محاسبه جزر و مد اروند و طرح‌ریزی عملیات والفجر ۸ انجام دادیم از دانش روز آن زمان جلوتر بود و کاملاً با محاسبات علمی انجام شد و این عملیات به پیروزی رسید. مهندسی معکوس موشک‌های زمین به زمین و همچنین پلی که برای عملیات والفجر ۸ جهاد سازندگی ساخت در تاریخ بی‌نظیر است چراکه در یک رودخانه با عرض یک کیلومتر و جریان‌های دریایی که هر شش ساعت تغییر می‌کند ظرف چند هفته با یک مدل لوله‌گذاری خاص پلی ساخته شد. برای ساخت این پل علم و فناوری به‌کار گرفته شد. یا بی‌سیم‌هایی که عراق در اختیار داشت را انگلستان در اختیار عراق قرار داده بود و با کمک دانشگاه شریف رمز این بی‌سیم‌ها شکسته و شنود شدند که برای این کار از علم و فناوری استفاده شد. (محرابی، ۱۴۰۰).

درک و تعریف کشور از تهدیدها

یک کشور بر اساس موقعیت جغرافیایی فرصت‌ها و تهدیدهایی دارد. قرار داشتن در منطقه غرب آسیا و وجود منابع روزمینی و زیرزمینی غنی در این محدوده از یک‌سو و ماهیت ظلم‌ستیزی و مبارزه با استکبار، از سوی دیگر، سبب شده است که قدرت‌های استکباری و سلطه‌گر در طول تاریخ چشم طمع به این سرزمین دوخته و همواره کشور را به شیوه‌های مختلف تهدید و حتی در طی دوره‌هایی مورد هجوم قرار دهند. از طرفی، شیوه‌های تهدید در عصر حاضر به‌نوعی دستخوش تحول شده که این تحول ناشی از دگرگونی در وضعیت فناوری و ظهور فناوری‌های نوین و سطح بالا است که کشورها از آن به‌عنوان عاملی برترساز در جنگ‌های اخیر بهره گرفته‌اند (بختیاری و صالحی‌نیا، ۱۳۹۷).

وضعیت اقتصادی و پشتیبانی

دوران دفاع مقدس سرشار از تجربیاتی است که می‌تواند تاریخ ملت ما را برای آینده‌ای دور پشتیبانی کرده و همچون گنجی تمام‌نشدنی می‌تواند ذخیره مطمئنی برای انقلاب اسلامی باشد. فرهنگ دفاع مقدس در محور همه ذخایر گذشته فرهنگی ما جای دارد و به‌طور قطع آنچه امروزه محور مقاومت در منطقه را در برابر استکبار به پیروزی رسانیده است صدور همین فرهنگ بوده و

در آینده نیز خواهد بود. اقتصاد دفاع مقدس را باید به دو زمینه کلی تفکیک کرد که یک زمینه آن مشارکت اقتصادی مردم در دفاع مقدس و زمینه دوم مدیریت راهبردی اقتصاد ملی و پشتیبانی اقتصادی دولت از دفاع مقدس بوده است. در خصوص مشارکت مردم، آنچه بیشتر مورد توجه قرار گرفته همراهی اقشار مختلف مردم با شرایط جنگ و پشتیبانی آنها از رزمندگان اسلام بوده است. فرمان امام خمینی (ره) در کمک به جبهه‌ها، سیل کمک‌های مردمی به جنگ با محوریت مساجد نقش بارزی در تأمین نیازهای عمومی جبهه حق علیه باطل داشته که غیر از برطرف کردن نیازهای پشتیبانی عمومی جنگ، نقش بارزی نیز در تقویت روحیه رزمندگان داشت. (سیف، ۱۴۰۰: ۵۱).

روندهای اجتماعی - فرهنگی

عوامل فرهنگی و اجتماعی نقش مؤثری در شکل‌بندی‌های کنش رفتاری دارند. نقش عوامل فرهنگی از این جهت اهمیت دارد که زیرساخت‌های رفتار جمعی شهروندان در شرایط جنگ، صلح، رقابت و همکاری‌های منطقه‌ای را منعکس می‌سازد. نقش جامعه ایرانی در دوران دفاع مقدس، بدون توجه به شاخص‌ها و نشانه‌های مربوط به فرهنگ ایرانی، بنیان‌های ایدئولوژی شیعه امکان‌پذیر نیست. فرهنگ اجتماعی جامعه ایرانی بر اساس «رویکرد مقابله با تهدیدات» و «بیگانه‌هراسی» بخش اجتناب‌ناپذیر آن محسوب می‌شود. چگونگی مقابله با تهدیدات بازیگران پیرامونی همواره به‌عنوان بخشی از نشانه‌های بنیادین فرهنگ سیاسی و اجتماعی ایران بوده است. در دوران جنگ تحمیلی کاربرد خود را در روند بسیج گروه‌های اجتماعی منعکس ساخت و توانست از طریق یکپارچه‌سازی ساختاری و بسیج اجتماعی موقعیت خود را در روند جنگ تحمیلی ارتقا دهد.

دفاع مقدس، یکی از امکانات و فرصت‌های اعتباری است که پس از انقلاب اسلامی به‌دست آمد. این اعتبار و پرستیژ به‌عنوان یک عامل قدرت ملی در مقابل تهدیدات بیگانه نقشی بازدارنده دارد. در طول دفاع مقدس افراد جامعه آمادگی بیشتری برای صرف‌نظر کردن از منافع فردی خود، سطح بالاتری از ایثارگری و از خودگذشتگی در راه آرمان‌های انقلابی نشان دادند. در جنگ حضور فعال در جنگ داشتند. (پوستین‌چی، ۱۴۰۱).

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در صنایع دفاعی داشتن یک مدل کارآمد فناوری عملیاتی موردنیاز نیروهای مسلح، به‌منظور طراحی ساختار تعاملات و زمینه‌سازی جهت انتخاب‌های راهبردی الزامی است و نبود چنین سازوکاری، دستیابی به اهداف سیاست‌گذاری‌های دفاعی را با چالش مواجه می‌کند. مشخصات و ویژگی‌های الگوی کارآمد فناوری با بهره‌گیری از درس‌آموخته‌های دوران مقدس، از عمده مسائل سیاست‌گذاری دفاعی به‌طور عام و صنایع دفاعی به‌طور خاص است. اتخاذ تصمیم‌ها و سیاست‌گذاری‌های مطلوب و اثربخش در حوزه دفاعی، نیازمند بهره‌گیری حداکثری از منابع سخت و نرم با توجه به تجربیات و درس‌آموخته‌های دفاع مقدس است. در این راستا، برای بهره‌برداری از درس‌آموخته‌های هشت سال دفاع مقدس در امر سیاست‌گذاری علم و فناوری که در دوران دفاع مقدس عمدتاً نوآوری‌ها و خلاقیت‌ها عملیاتی بود و در هشت سال جنگ در حوزه‌های مختلف در عملیات به‌کار گرفته شد و پس از جنگ به مطالبه عملیاتی تبدیل شد موردتوجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه صنعت دفاعی قرار گرفت.

بر اساس یافته‌ها، درس‌آموخته‌های دفاع مقدس در شش حوزه سیاست‌های نظامی، دکترین و راهبرد نظامی، سطح فناوری، درک و تعریف کشور از تهدیدها، وضعیت اقتصادی و پشتیبانی و درنهایت روندهای اجتماعی - فرهنگی، چهارچوب توسعه حوزه دفاعی و ارتقای سیاست‌گذاری علم و فناوری امروز کشور را پی‌ریزی کرده است که سایر مقولات راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی دفاع ملی در کشور منوط به توسعه و پیشرفت حوزه علم و فناوری دفاعی است. به همین منظور پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه شده است:

- بازدارندگی همه‌جانبه، متعارف و تلفیقی دفاع محور با تمرکز بر بسیج مردمی، خودکفایی، توسعه توان موشکی و دفاع دریایی و دفاع سایبری با رویکرد هوشمندی و انطباق بر مبنای مکان ظهور و نوع تهدیدات با هدف کاهش هزینه‌های مادی و معنوی جنگ؛
- تدوین سیاست دفاعی کارآمد متناسب با وضعیت جغرافیایی و مبانی، ارزش‌ها و اهداف راهبردی و متغیرهای محیطی و فرامحیطی تأثیرگذار با تأکید بر موقعیت ممتاز ژئوپلیتیکی، مختصات سیاسی و ایدئولوژیکی انقلاب اسلامی و نظام سیاسی؛
- تقویت دیپلماسی فناوری با تأکید بر فناوری‌های دفاعی - امنیتی به‌منظور مقابله با تهدیدات، دور زدن تحریم‌ها و محدودیت‌های حقوقی و سیاسی به‌ویژه با تکیه بر

رهیافت منطقه‌گرایی و سیاست تنش‌زدایی؛

- رصد مداوم تهدیدات و فناوری‌های نوین دفاعی به‌منظور بازنگری در سیاست‌گذاری علم و فناوری دفاعی؛
- ایجاد سازوکار مناسب به‌منظور تبدیل ایده‌های برگرفته از درس‌آموخته‌های هشت سال دفاع مقدس به محصول (مطالبات دفاعی) در صنایع دفاعی.

منابع

- اشرفی، شهاب (۱۳۹۳). سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات اقتصادی.
- اعرابی، محمد؛ و سعید، موسوی (۱۳۸۸). الگوی استراتژیک مدیریت دانش برای ارتقاء عملکرد پژوهشگاه‌ها. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۵ (۵۱)، ۱-۲۶.
- آلموند، گابریل و دیگران (۱۳۸۱). چارچوبی نظری برای بررسی سیاست تطبیقی. ترجمه علی‌رضا طیب، چاپ سوم، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- بختیاری، حسین و صالحی‌نیا، علی (۱۳۹۷). اولویت‌بندی تهدیدات امنیت ملی ج.ا.ایران. مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۸ (۲۷)، ۲۵۵-۲۷۷.
- پوستین‌چی، زهره (۱۴۰۱). تأثیر متقابل عوامل فرهنگی اجتماعی و دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس، ۸ (۲۹)، ۱۱۱-۱۳۶.
- پیری، هادی‌مراد و شربتی، مجتبی (۱۴۰۱). آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس. تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.
- دادوند، حسین. (۱۴۰۱). تحلیلی بر نقش، ابتکارات و نوآوری‌های توپخانه در دفاع مقدس، همایش علم و فناوری در دفاع مقدس.
- دهقان، حسین؛ شعبانی‌فر، محمد؛ مهدی‌نژاد نوری، محمد و پورصادق، ناصر. (۱۳۹۷). تعیین ابعاد مؤثر در طراحی الگوی راهبردی سیاست‌گذاری در حوزه فناوری و نوآوری دفاعی جمهوری اسلامی ایران. مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۶ (۷۴)، ۲۹-۵۲.
- زارع، سید فردین و سلطانی، ولی (۱۴۰۰). بررسی علمی عملیات دفاع مقدس از منظر اصول جنگ (مطالعه موردی: عملیات طریق‌القدس، بیت‌المقدس و رمضان). همایش علم و فناوری دفاع مقدس.
- زرقانی، سید هادی (۱۴۰۰). بررسی و تبیین راهبردهای دفاعی حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس، ۷ (۳)، ۳۳-۶۸.
- سیف، اله‌مراد (۱۴۰۰). مقاومت‌سازی اقتصادی و اقتصاد مقاومتی. تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- شاهقلیان قهفرخی، رضا (۱۳۹۹). تبیین اندیشه دفاعی امام خمینی (ره) در دوران دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۲ (۲)، ۱۵۱-۱۸۶.
- شفیعی، مصیب و نوری، محسن (۱۴۰۰). مدیریت آماد و پشتیبانی در دوران دفاع مقدس. همایش علم و فناوری دفاع مقدس.

شکوهی، حسین و اسفندیاری، روح‌الله (۱۴۰۰). تبیین شکل‌گیری تفکر راهبردی بهره‌برداری از فناوری پهپاد در دفاع مقدس و تأثیر درس‌آموخته‌های آن بر پیشرفت‌های پهپادی. همایش علم و فناوری دفاع مقدس.

علائی، حسین (۱۴۰۰). بررسی و ارزیابی راهبردهای دفاعی و نظامی جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی. مطالعات دفاع مقدس، ۷(۲۶)، ۴۹-۷۳.

فرهنگ، سجاد (۱۴۰۱). بررسی نقش علمی و فناورانه یگان مهندسی رزمی در دوران دفاع مقدس. همایش علم و فناوری دفاع مقدس.

قربانی، سعید (۱۳۹۰). علم و فناوری دفاعی از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی). دانشگاه صنعتی مالک اشتر. قلی‌پور، رحمت‌الله (۱۳۹۳). سیاست‌گذاری و تحلیل سیاست‌های عمومی. تهران: نشر مهکامه.

یزدانی زازرانی، محمدرضا (۱۳۹۶). شناخت فرایند سیاست‌گذاری عمومی، مفاهیم، نظریه‌ها و مدل‌ها. سیاست‌گذاری، ۳(۴)، ۱۸۹-۲۰۲.

گروه مطالعات امنیت، نظریه امنیت در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۷). تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی. ملک‌محمدی، حمیدرضا (۱۳۹۴). مبانی و اصول سیاست‌گذاری عمومی. تهران: سمت.

مهرابی توانا، علی و عامری، احمد (۱۳۹۸). بهداشت و پیشگیری از بیماری‌ها در شرایط جنگ تحمیلی. درس‌نامه آموزشی «آشنایی با فرهنگ و معارف دفاع مقدس». حوزه معاونت آموزشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

میر قاسمی، سید سعید و جعفری، علیرضا (۱۴۰۰). تبیین نقش علم و فناوری در توسعه و بومی‌سازی محصولات دفاعی حوزه توپخانه در دوران دفاع مقدس. همایش علم و فناوری دفاع مقدس.

الوانی، سید مهدی (۱۳۸۷). تصمیم‌گیری و تعیین خط‌مشی دولتی. چاپ سیزدهم، تهران: سمت. ولی‌پور زورمی، سید حسین (۱۳۸۰). تحلیل سطح توانمندی‌های نظامی ایران و عراق در طول جنگ

تحمیلی. سیاست دفاعی، ۱۰(۳۴)، ۷۳-۹۰.

نقش راهبردی نیروی هوایی ارتش در بعد اقتصادی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس

عزیز نصیرزاده، محسن مرادیان، مجید آرش^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۲۴

چکیده:

هدف تحقیق حاضر، تبیین نقش راهبردی نهجا در پشتیبانی از بُعد اقتصادی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران طی هشت سال دفاع مقدس بوده و از آنجا که تحقیق به دنبال واکاوی پدیده‌ای است که در گذشته شروع شده و در گذشته خاتمه یافته، به روش تاریخی - تحلیلی انجام شده است. این تحقیق از نوع کاربردی - توسعه‌ای بوده و از دو جامعه خبرگان و کارشناسان بهره برده است. حجم جامعه آماری ۶۴ نفر در نظر گرفته شد که با ۱۹ تن از آنان مصاحبه یا از آنان در جلسات خبرگی دعوت به عمل آمد و از مابقی نیز برای تکمیل پرسش‌نامه تحقیق استفاده شد. گردآوری داده‌ها نیز با استفاده از ابزارهای مصاحبه و پرسش‌نامه به هر دو روش کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که اقتصاد عراق در نتیجه عملکرد نیروی هوایی ایران تقریباً فلج شد و اگر کمک‌های خارجی نبود، عراق نمی‌توانست در مقابل ایران دوام بیاورد؛ زیرا نهجا همه پالایشگاه‌ها و نیروگاه‌هایش را منهدم کرده بود. انهدام تجهیزات و زیرساخت‌های عراق به‌خصوص زیرساخت‌های نفتی و پالایشی، حفظ صنعت نفت خودی و حفظ تمامیت ارضی کشور، مهم‌ترین اقدامات راهبردی نهجا در جنگ تحمیلی بودند که باعث شدند ایران سربلند از جنگ بیرون بیاید.

واژگان اصلی: نیروی هوایی، جنگ تحمیلی، دفاع مقدس، نقش راهبردی، بُعد اقتصادی قدرت ملی.

۱. استادیار دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران

۲. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mohsenmoradian@hotmail.com

۳. استادیار پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس شهید سپهبد پاسدار حاج قاسم سلیمانی، تهران، ایران

مقدمه

حوادث به وقوع پیوسته در سال‌های دفاع مقدس در قالب صحنه‌های سخت و دشوار و نحوه عملکرد نیروهای مختلف حاضر در جنگ، منجر به خلق نقش‌های ماندگار در تاریخ کهن ایران شده‌اند. این نقش‌ها آن‌چنان بدیع و زیبا هستند که تا همیشه تاریخ از یاد نرفته و برای همیشه در یادها باقی خواهند ماند. یکی از این نقش‌ها، نقشی است که نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در دفاع مقدس ایفا کرد. با نگاهی گذرا به این جنگ و تاریخ دیگر جنگ‌ها، می‌توان دریافت که برتری هوایی یکی از علل مهم پیروزی در صحنه نبرد بوده است. جنگ هشت‌ساله رژیم بعث عراق علیه ایران نیز یکی از بارزترین جنگ‌هایی است که به علت قدرت هوایی ایران، شکست‌های جبران‌ناپذیری برای طرف مقابل دربرداشت و باعث شد صدام در رسیدن به خواسته‌های بلندپروازانه خود در تصرف چندروزه خوزستان، ناکام بماند.

نیروی هوایی ایران نقش پررنگی در جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران ایفا کرد و به‌محض مواجهه کشور با جنگ، عملکرد دلاورانه و جسورانه از خود به نمایش گذاشت و به‌عنوان یک نیروی اثرگذار، توانست در دوران دفاع مقدس با خلق حماسه‌های متعدد، پیروزی‌های گسترده‌ای را برای جمهوری اسلامی ایران رقم زده و حتی با ارائه اطلاعات لازم به سایر نیروها، به‌طور غیرمستقیم زمینه پیروزی‌های دیگر را هم فراهم کند؛ اما به‌دلیل محدود بودن انتشار این دلیرمردی‌ها، در برخی موارد نقش این نیرو مغفول مانده و کمتر فرصتی برای بازگویی و نشر اقدامات ارزشمند و راهبردی این نیرو پیش آمده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

انجام تحقیق حاضر می‌تواند رهیافت‌های راهبردی مبتنی بر پژوهش برای دستیابی به الگوی فرماندهی و مدیریت مؤثر در نیروی هوایی ارتش ج.ا. ایران در اختیار قرار دهد و با ثبت و مستندسازی نقش راهبردی نیروی هوایی و به تصویرکشیدن تأثیر راهبردی این نیرو در دفاع مقدس، اسباب آشنایی مردم و مقامات غیرنظامی با اهمیت و جایگاه نیروی هوایی در قدرت ملی را فراهم کرده و به ایجاد درک بهتر از نقش نه‌اجا در قدرت ملی و انگیزه برای حمایت از این نیرو و ارتقای ظرفیت‌های راهبردی و پویایی و بالندگی آن کمک کند.

در صورت عدم انجام این تحقیق و به علت گذشت بیش از سه دهه از پایان جنگ تحمیلی

رژیم بعث عراق علیه ایران، ممکن است با ازدست دادن برخی افراد شاخص و فرماندهان یگان‌های نهاجا در دفاع مقدس، گوشه‌ای از حقایق این رویداد مهم از دید آیندگان پنهان بماند. نپرداختن به این موضوع و موارد مشابه باعث از بین رفتن برهه‌هایی از تاریخ و عملکرد چندین ساله نیروی هوایی شده و تجربیات درخشان و ارزشمند، به‌مرور زمان از بین رفته و قابل استفاده برای نسل‌های آتی نخواهند بود.

هدف و سؤال تحقیق

هدف تحقیق حاضر، تبیین نقش راهبردی نهاجا در پشتیبانی از بُعد اقتصادی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران طی هشت سال دفاع مقدس بوده و بدین منظور محقق درصدد است تا به این سؤال پاسخ گوید که نقش راهبردی نهاجا در پشتیبانی از بُعد اقتصادی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران طی هشت سال دفاع مقدس چیست؟

روش‌شناسی تحقیق

نوع، روش و قلمروهای تحقیق

با عنایت به این‌که نتیجه این تحقیق مورد استفاده طراحان و فرماندهان نظامی برای تهیه طرح‌های عملیاتی و استادان و مربیان برای آموزش‌های نظامی قرار خواهد گرفت، تحقیق از نوع کاربردی بوده و چون ادبیات تولیدشده مقوم ادبیات موجود خواهد بود، از نوع توسعه‌ای نیز می‌باشد. از آنجاکه تحقیق به دنبال واکاوی پدیده‌ای است که در گذشته شروع شده و در گذشته خاتمه یافته، روش آن، تاریخی - تحلیلی و قلمرو موضوعی آن، تبیین نقش راهبردی نهاجا در بُعد اقتصادی قدرت ملی کشور در جنگ تحمیلی بوده و قلمرو زمانی آن، حداثی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ می‌باشد. قلمرو مکانی تحقیق نیز مراکز تحقیقاتی نیروهای مسلح بوده است. قلمرو مکانی موضوع تحقیق نیز صحنه جنگ ایران و عراق در تمامی مناطقی است که نیروی هوایی اجرای مأموریت کرده است.

جامعه آماری و حجم آن

در این پژوهش، به‌منظور رسیدن به اهداف تحقیق، از دو جامعه خبرگان و جامعه کارشناسان بهره گرفته شده است. جامعه خبرگی برای اخذ نظرات تخصصی آنها در خصوص نقش راهبردی نهاجا

در جنگ تحمیلی و جامعه کارشناسان به منظور نظرسنجی، اجرای پرسش‌نامه و تعمیم نتایج تعیین شده‌اند. برای تأیید و تکمیل نقایص موجود در مطالب منتشره، به خبرگان و/یا کارشناسانی که واجد صفات زیر بودند برای مصاحبه و تکمیل پرسش‌نامه‌ها مراجعه شد: حداقل ۲۰ سال سابقه خدمت، حداقل مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد، حضور در جنگ یا جایگاه شغلی معادل ۱۷.

طی بررسی‌های اولیه، حجم جامعه آماری ۶۴ نفر در نظر گرفته شد که با ۱۹ تن از آنان مصاحبه یا از آنان در جلسات خبرگی دعوت به عمل آمد. از مابقی نیز برای تکمیل پرسش‌نامه تحقیق استفاده شد.

جامعه آماری دیگر تحقیق، کتب و مقالات منتشره در زمینه جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران می‌باشد که محقق با مراجعه به آنها از مطالب منتشره برای استخراج نقش راهبردی نهاجا در جنگ تحمیلی استفاده کرده است.

با توجه به محدودیت تعداد جامعه آماری، جامعه نمونه منطبق بر جامعه آماری بود و حجم دو جامعه برابر است. $(N=n)$ لذا نمونه‌گیری به روش سرشماری انجام شد.

روش و ابزارهای گردآوری اطلاعات

روش گردآوری داده‌ها در این تحقیق، هر دو روش کتابخانه‌ای و میدانی بود. در روش کتابخانه‌ای از ابزار فیش و در روش میدانی از ابزارهای مصاحبه و پرسش‌نامه استفاده شد. پرسش‌نامه در این تحقیق از نوع محقق‌ساخته و چندگزینه‌ای بود و مصاحبه با خبرگان به روش نیمه-ساختاریافته انجام شده است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این تحقیق، تجزیه و تحلیل داده‌ها همانند تحقیقات تجربی نبود؛ اما هر جا که لازم بود برای جمع‌بندی نظرات خبرگان از روش‌های آمار توصیفی استفاده شد. برای تحلیل داده‌های کیفی مستخرج از مصاحبه با خبرگان نیز از روش‌های کیفی نظیر تحلیل نظام‌مند استفاده به عمل آمد. محقق در این پژوهش با استفاده از نرم‌افزارهای Excel و SPSS و قضاوت کارشناسی جامعه نمونه، به تحلیل داده‌ها اقدام کرده است.

چگونگی تهیه پرسش‌نامه و روایی و پایایی آن

طراحی پرسش‌نامه طی چند مرحله انجام و پس از تنظیم پرسش‌نامه نهایی، نسبت به توزیع آن در نمونه آماری اقدام شد. در پرسش‌نامه‌ها از کارشناسان خواسته شده بود درخصوص هر گویه قضاوت نموده و نظر خود را در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (خیلی کم تا خیلی زیاد) اعلام نمایند.

به‌منظور روایی پرسش‌نامه و اطمینان از اینکه می‌تواند خصیصه و ویژگی که برای آن طراحی شده است را مورد ارزیابی قرار دهد، ابتدا پرسش‌نامه تهیه‌شده به رؤیت چند تن از کارشناسان رسید و دیدگاه تخصصی آنان از نظر صوری، محتوایی، انتقال‌پذیری، اطمینان‌پذیری و اثربخشی آن اخذ و نکات و راهنمایی‌های آنان اعمال شد سپس تعدادی پرسش‌نامه به‌عنوان پیش‌آزمون به نمونه آماری ارائه و نظرات آنها از نظر فرم، محتوای سؤالات و نحوه نگارش، اعمال شد تا موجبات روایی بیشتر پرسش‌نامه شود.

میزان پایایی داده‌های جمع‌آوری‌شده که یکی از پرسش‌های همیشگی تمامی مشاهدات محسوب می‌شود، با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. بدین منظور پس از ورود داده‌ها، با استفاده از ضریب آلفا، پایایی بخش مربوط به بعد نظامی قدرت، رقم $0/823$ تعیین شد. براساس این محاسبات، پرسش‌نامه از پایایی کافی برخوردار بوده و محقق می‌تواند به استناد آنها، تحلیل‌های آماری بعدی را ارائه کند.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.823	28

به‌منظور پاسخ‌گویی به سؤالات تحقیق و تبیین نقش راهبردی نهاجا در دفاع مقدس، با ۱۹ نفر از خبرنگاران مصاحبه نیمه‌ساختاریافته حضوری به‌عمل آمد و با کسب اجازه از نامبردگان فایل صوتی مصاحبه ضبط شد تا در مراجعات بعدی نیز قابل‌استفاده باشد. از این تعداد، هفده نفر دارای مدرک تحصیلی دکترا بوده و دو نفر با مدرک تحصیلی کارشناسی بودند؛ لیکن این افراد به‌دلیل تجربه بالای خدمتی و حضور مستقیم در جنگ و حتی انجام‌وظیفه در سمت‌هایی مانند فرماندهی نیروی هوایی، برای مصاحبه انتخاب شدند. شانزده نفر از مصاحبه‌شوندگان جمعی نهاجا یا نپاجا بوده و سازمان فقط یکی از مصاحبه‌شوندگان نراجا بود که آن هم رئیس سازمان حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس و از رزمندگان حاضر در جنگ بود که مستقیماً با موضوع تحقیق مرتبط بود. دو غیرنظامی نیز در جمع مصاحبه‌شوندگان بودند که هر دو بیش از پانزده سال از محققان

جبهه و جنگ بوده و هنوز هم در این زمینه فعال می‌باشند. هر دو نفر در فصلنامه نگین ایران و پژوهش‌نامه دفاع مقدس بیش از ده سال فعالیت داشته‌اند.

در مجموع، اطلاعات جمعیت‌شناسی نشان می‌دهد که مصاحبه‌شوندگان از تجربه، سواد و آگاهی لازم نسبت به موضوع برخوردارند و نظرات آنان قابل اعتماد و اتکا می‌باشند. جدول و نمودارهای زیر به‌طور خلاصه اطلاعات جمعیت‌شناسی جامعه نمونه را نشان می‌دهند.

جدول ۱ اطلاعات جمعیت‌شناسی جامعه خبرگان تحقیق

سن (سال)		سنوات (سال)		سازمان		مدرک تحصیلی		درجه	
۴۰-۵۰	۱	۲۵-۳۰	۴	نهاجا/ نپاجا	۱۶	دکتری	۱۷	سرتیپ	۲
۵۰-۶۰	۱۱	۳۰-۴۰	۱۴	نزاجا	۱	کارشناسی ارشد	-	سرتیپ دوم	۷
>۶۰	۷	>۴۰	۱	نداجا	-	کارشناسی	۲	سرهنگ	۸
				غیرنظامی	۲			غیرنظامی	۲
جمع	۱۹	جمع	۱۹	جمع	۱۹	جمع	۱۹	جمع	۱۹

جامعه کارشناسان این تحقیق که پرسش‌نامه محقق‌ساخته را تکمیل کردند نیز مشتمل بر ۴۵ نفر

با مشخصات زیر بودند:

جدول ۲ اطلاعات جمعیت‌شناسی جامعه کارشناسان تحقیق

سن		سنوات		سازمان		مدرک تحصیلی		درجه	
۳۰-۴۰	۱	۲۰-۲۵	۶	نهاجا/نپاجا	۲۰	دکتری	۴۲	سرلشکر	۳
۴۰-۵۰	۲۸	۲۵-۳۰	۲۳	نزاجا	۱۶	کارشناسی ارشد	۳	سرتیپ دوم	۶
۵۰	۱۶	۳۰	۱۶	نداجا	۲	کارشناسی		سرهنگ	۳۵
				آجا	۴			سرهنگ دوم	۱
				سپاه	۳				
جمع	۴۵	جمع	۴۵	جمع	۴۵	جمع	۴۵	جمع	۴۵

در مرحله تکمیل پرسش‌نامه‌ها برخلاف مصاحبه‌ها که تأکید بر مصاحبه با خبرگان نهاجا و

نپاجا بود، تلاش شد تا فقط به کارشناسان نیروی هوایی اکتفا نشده و به‌منظور بررسی موضوع از زوایای مختلف، کارشناسان از سازمان‌های مختلف انتخاب شوند؛ لذا در ترکیب این جامعه، علاوه بر نهاجا و نپاجا - که در آن زمان، بخشی از نهاجا محسوب می‌شد - کارشناسانی از نزاجا، نداجا و سپاه نیز حضور داشتند.

نقش نیروی هوایی در قدرت ملی

با شروع جنگ جهانی اول، هواپیما وارد جنگ شد و استفاده از آن نقش مؤثری در برتری نظامی ایفا کرد و باعث شد تا بعد از جنگ، استراتژیست‌ها علاوه بر زمین و دریا، به هوا نیز توجه نموده و تسلط هوایی را تنها وسیله برتری بر دشمن قلمداد نمایند. در راهبرد هوایی، عقیده بر این است که قدرت هوایی بدون سایر قدرت‌ها قادر است با بمباران مراکز حیاتی نظامی و غیرنظامی دشمن، در کوتاه‌مدت به پیروزی دست یابد.

این طرز فکر در سال ۱۹۲۱ (۱۳۰۰ ه.ش.) توسط جولینو دووهه پایه‌گذاری شد و اکنون هواداران بسیاری دارد. اعتقادات اساسی طرفداران این طرز فکر عبارت‌اند از:

نیروی هوایی مستقل عمل می‌کند؛

در صورتی که به نیروی هوایی فرصت داده شود، می‌تواند جنگ طولانی را منسوخ نماید؛

سلطه هوایی و انهدام امکانات به‌ویژه توانمندی‌های متمرکز در شهرها و مناطق صنعتی، از اهم مأموریت‌های نیروی هوایی به‌شمار رفته و پشتیبانی هوایی از نیروی زمینی، اولویت کمتری دارد.

نیروی هوایی بیش از هر نیروی دیگر، مجهز به سلاح‌های تهاجمی الکترونیکی است و بر این

اساس یک نیروی پرهزینه به‌شمار می‌رود. این نیرو می‌تواند بیش از هر نیروی دیگر، در همه جا حضور یافته و به علت سطح پرواز، سرعت زیاد و قدرت برتر در تخریب سلاح‌های پدافندی، از گزند دشمن در امان باشد. این نیرو قادر است قلب نیروهای دشمن که شامل مراکز پشتیبانی رزمی و دفاعی و نظایر آن است را نابود کرده و اراده دشمن برای ادامه نبرد را در هم کوبد. اصل اساسی در راهبرد هوایی، تسلط بر آسمان و به‌خصوص فضای بالای میدان‌های نبرد است.

نیروی هوایی از دو مقوله زمان و مکان به بهترین وجه بهره‌برداری می‌کند؛ اما این به معنای

برتری همیشگی آن در مقابل سامانه‌های پدافند هوایی و دفاع هوایی مجهز به شبکه هشداردهنده دشمن نیست؛ لذا از همان ابتدا، کارایی مطلق راهبرد هوایی مورد تردید قرار گرفت زیرا موفقیت بمباران‌های هوایی، شیمیایی و میکروبی قطعی نبود، گرچه همراهی هماهنگ هواپیماها با تانک‌ها در جنگ، قدرت نظامی را افزایش می‌داد. علاوه بر آن، تهاجم به مناطق و مراکز غیرنظامی، مغایر

حقوق بین‌الملل بوده و موجب واکنش شدید افکار عمومی داخلی و خارجی می‌شد. این در حالی است که نیروی هوایی مانند سایر نیروها به تسلیحات هسته‌ای و موشک‌های هدایت‌شونده هسته‌ای مجهز شده، ولی قادر به استفاده گسترده از آنها نیست. (فایل صوتی مصاحبه با سرهنگ خلبان دکتر اسماعیل شریفان - ۱۴۰۱/۶/۲۲)

جولیو دوهه برای اولین بار این نظریه را مطرح ساخت که «نیروی هوایی به سبب قدرت خاص خود، قادر است هر مقاومت و مانع زمینی را دور زده و اثرات آن را خنثی نموده و با تکیه بر آن، می‌توان به سرعت بر زمان و مکان فائق آمد. هواپیما از جنبهٔ تعرضی، امکانات بی‌نظیری فراهم می‌سازد که هیچ وسیلهٔ دفاعی مؤثری را نمی‌توان در مقابل آن یافت.» (مرادیان، ۱۳۹۲: ۵۸) به نظر وی چنانچه کشور مقابل، نیروی هوایی قدرتمندی نداشته باشد، به راحتی می‌توان از طریق هوا، مقاومت او را درهم شکسته و او را به تسلیم واداشت.

به نظر دوهه، حمله به اهداف صنعتی و پایگاه‌های هوایی دشمن، از جمله مواردی است که روز به روز، مورد تأکید بیشتری قرار می‌گیرد. اما جنبهٔ دیگر و با اهمیت جنگ هوایی در این است که حمله به مراکز غیرنظامی باعث تضعیف روحیهٔ مردم و تحمیل فشار بر دشمن می‌شود. (همان) در جنگ جهانی دوم قدرت هوایی، مفهوم تازه‌ای به جنگ بخشید و ثابت کرد که عمده قوای دشمن در میدان نبرد، هدف کاذبی بیش نیست و هدف‌های اصلی همان مراکز حیاتی هستند که در قلب سرزمین دشمن قرار داشته و فقط در برد هواپیماهای نیروی هوایی قرار دارند؛ لذا نیروی هوایی می‌تواند چنان تخریب و ویرانی به همراه داشته باشد که امکان ادامهٔ جنگ برای مدت زمان طولانی را غیرممکن سازد.

برتری هوایی مهم‌ترین هدفی است که در راهبرد هوایی دنبال می‌شود زیرا برتری هوایی می‌تواند باعث برتری عملیاتی و اطلاعاتی در صحنه نبرد شده و به موفقیت یک نیروی نظامی در حمله یا دفاع منجر شود. به همین دلیل، باید سرمایه‌گذاری مناسب، آگاهانه و کافی جهت توسعهٔ این توانمندی در نیروهای مسلح کشورها صورت پذیرد؛ اما باید توجه داشت که همین برتری هوایی می‌تواند پاشنه آشیل ارتش‌ها نیز باشد زیرا تمامی برنامه‌ریزی‌های عملیاتی آنان با پیش‌فرض برتری هوایی تضمین شده صورت می‌گیرد و مخدوش‌سازی این برتری هوایی از طریق نوآوری‌های نظامی، توسعهٔ پدافند عامل و غیرعامل پیشرفته، جنگ الکترونیک همه‌جانبه و پراکنده‌سازی و تمرکززدایی از نیروها، می‌تواند باعث شکست ارتش‌های پیشرفته در نبرد نامتقارن

گردد. (مرادیان، ۱۳۹۱: ۴۵) لذا نیروی هوایی، نیروی ضروری در انجام جنگ است. بدون این عنصر قدرت، امنیت ملی وجود نخواهد داشت چه به طور مستقل عمل کند و چه به عنوان یک نیرو در حمایت از دیپلماسی یا عملیات زمینی.

بدون اغراق می توان ادعا کرد که نیروی هوایی نشان‌دهنده بزرگ‌ترین تغییر در شخصیت جنگ از زمان مبارزات ناپلئون است. فقط همین یک دلیل برای درک توسعه نیروی هوایی کفایت می‌کند زیرا چهره جدید جنگ، استفاده حداکثری از توان هوایی است که جایگزینی بزرگ و سازنده برای چکمه‌های روی زمین محسوب می‌شود. اگر کشورهایی که از نیروی هوایی استفاده می‌کنند بتوانند در تعریف هدف و پیامدهای این بازوی نظامی - سیاسی خود موفق شوند، نیروی هوایی ابزار لازم را برای مقابله مؤثر با وسیع‌ترین طیف مخالفان در عین کمترین تلفات احتمالی خواهد داشت. به هر میزان که نیروی هوایی مفاهیم و قابلیت‌های صحیح را توسعه دهد، هم احتمال جنگ و هم تأثیرات منفی جنگ‌های رخ داده که هدف نهایی نیروی هوایی است، کاهش خواهد یافت (واردن ۲۰۱۷: ۳۸۳).

باید یادآوری کرد که قدرت هوایی یک امر بسیط و تجزیه‌ناپذیر بوده و فقط مربوط به هواپیماها و سامانه‌های تسلیحاتی نیست؛ بلکه در مورد آموزش، ارزش‌ها، قوانین تعامل، رهبری، انطباق‌پذیری، جسارت در اجرا و مجموعه‌ای از عوامل ملموس و غیرملموس هم هست که بر عملیات نظامی تأثیر می‌گذارند.

یکی از مهم‌ترین اصول قدرت هوایی، تفکیک‌ناپذیری زیرساخت‌ها است که نشان می‌دهد قدرت هوایی شامل به‌کارگیری درست پالایشگاه‌ها، کارخانجات لاستیک‌سازی، قطعه‌سازی و... نیز می‌باشد زیرا اگر هواپیما باشد اما بنزین هواپیما که در پالایشگاه‌ها ساخته می‌شود در دسترس نباشد، هواپیما پرواز نخواهد کرد و همه هزینه‌ها مثل تربیت و آموزش خلبان و کادر فنی و غیره به‌هدر خواهد رفت؛ لذا مسئولین و مقامات کشور بایستی به این نکته توجه داشته باشند که همه زیرساخت‌ها برای دست‌یافتن به قدرت هوایی به‌عنوان بخش مهم قدرت ملی الزاماً بایستی یکپارچه و همسو به‌کار گرفته شده و حمایت لازم از نیروی تأمین‌کننده قدرت هوایی یعنی نیروی هوایی به‌عمل آید.

نیروی هوایی می‌تواند در چهار نقش اصلی و ماندگار ظاهر شود:

اولین نقش، کنترل هوایی برای اطمینان از توانایی انجام عملیات در هوا، زمین و دریا بدون

دخالت مؤثر از سوی نیروی هوایی دشمن است؛

نقش دوم، حمله به توانایی تهاجمی دشمن به قصد آسیب‌رساندن، خشی‌سازی یا ازبین‌بردن هدف است؛ یعنی مجبور نمودن دشمنان بالفعل یا بالقوه به تغییر رفتار خود؛

نقش سوم، اطلاعات، نظارت و شناسایی هوایی است تا در حین نبرد، درک تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی لازم به‌دست آید زیرا اطلاعات، نظارت و شناسایی، آگاهی موقعیتی به‌موقع و مرتبط را برای بهینه‌سازی تصمیمات در تمام سطوح جنگ فراهم می‌کند؛

نقش چهارم نیز تحرک هوایی، جابه‌جایی کارکنان، تجهیزات و نیروها با استفاده از سکوهایی هوایی برای ایجاد اثرات راهبردی و امکان مانور عملیاتی و تاکتیکی و پایداری آنها است. تاریخ صدساله نیروی هوایی نیز ارزش ترابری هوایی را به‌عنوان ابزاری برای پاسخ‌گویی به بحران و امدادرسانی بشردوستانه و حضور نظامی تأیید می‌کند.

برای تکمیل قدرت هوایی، به دکتترین هوایی نیاز است؛ اما نمی‌توان دکتترین نیروی هوایی را جدا از زمینه‌های فکری، فرهنگی، تاریخی و سیاسی که در آن تکامل یافته است، درک نمود. نگرانی‌های ملی به‌ناچار ناشی از واقعیت‌های همیشه پویای ناامنی‌های محلی، منطقه‌ای و جهانی بوده و برای رسیدن به نگرشی فراتر از دیدگاه معمول که ناگزیر بر افکار بسیاری از استراتژیست‌ها تسلط دارد، بایستی توسعه نیروی هوایی و اصلاح نگرش و نحوه تفکر مقامات و تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران درباره نیروی هوایی و چگونگی همکاری آن با سایر اجزای نیروهای مسلح و قسمت‌های غیرنظامی اصلاح گردد. (فایل صوتی مصاحبه با سرتیپ دوم خلبان دکتر شهرام شجاعی - ۱۴۰۱/۹/۶)

عملکرد نیروی هوایی در وارد آوردن ضربات راهبردی به عراق

حمله هوایی به تأسیسات نیروگاهی و کارخانه برق دبس

نیروی هوایی علاوه بر پشتیبانی از نیروهای زمینی و دریایی، نقش حساسی در انهدام تأسیسات حیاتی عراق و تضعیف اقتصاد آن کشور ایفا کرد. در این راستا، بمباران تأسیسات عظیم برقی، نفتی، خطوط مواصلاتی، تأسیسات بندری و... این کشور در دستورکار قرار گرفت و در یک اقدام راهبردی، تأسیسات برق دبس را منهدم کرد.

با نابود شدن این تأسیسات، عراق عملاً در تأمین برق موردنیاز خود در قسمت مرکزی و جنوبی

با مشکل مواجه شد. این تأسیسات در ۶۰ کیلومتری جنوب بغداد قرار داشتند و به همین دلیل بعد مسافت در این عملیات، خطر برخورد با رینگ‌های پدافندی عراق را دربرداشت؛ اما انهدام این تأسیسات برای نیروی هوایی جنبه حیاتی داشت و می‌توانست در تضعیف روحیه مردم و نیروهای عراقی بسیار مؤثر باشد. به همین دلیل فرماندهی نیروی هوایی تصمیم به انهدام این تأسیسات گرفت. (<https://web.archive.org/web/20140304065712/http://nahaja.aja.Ir/Portal/Home/>)

بمباران مهم‌ترین پل‌ها و خطوط مواصلاتی عراق

پل‌های ساخته‌شده بر روی رودخانه‌ها، دره‌ها، آبراه‌ها و گذرگاه‌های هر کشور، تأسیسات ارزشمندی هستند که با مطالعه، برنامه‌ریزی و هزینه فراوان و صرف وقت زیاد ایجاد شده‌اند تا علاوه بر برقراری ارتباط میان مناطق مهم کشور، در آبادانی و رونق اقتصاد منطقه نیز نقش‌آفرین باشند. این گونه برقراری ارتباط هم از جهات ژئوپلیتیک بسیار مهم است و هم از نظر راهبردی. در کشور عراق نیز پل‌های گوناگونی بر انشعابات رودهای دجله و فرات بنا شده بود و پل‌های زیادی نیز بر فراز دره‌ها به منظور عبور قطارها و وسایط نقلیه ساخته شده بود. این پل‌ها برای نهاجا در زمره اهداف راهبردی تلقی شده و انهدام آنها می‌توانست وضعیت جنگ را (در مقطعی از زمان) به نفع نیروهای خودی تغییر دهد.

در این راستا نهاجا انهدام تعدادی از خطوط مواصلاتی نظیر جاده‌ها و پل‌ها را در طرح‌های عملیاتی خود قرار داد که برخی از مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: پل تنومه بر روی شط‌العرب (اروند) واقع در شرق بصره، پل زاب‌الکبیر در اربیل، پل زاب بر روی رودخانه زاب در شمال کرکوک، پل رودخانه رواندوز در استان سلیمانیه، پل العماره در استان میسان بر روی دجله، پل سابله بر روی رودخانه کرخه در بستان، پل راه‌آهن زاخو، پل پنجوین، پل‌های الحلفائیه، پل سلیمانیه، پل توزخورماتو و بسیاری پل‌های دیگر. (نمکی، ۱۳۹۴: ۱۱۸)

در ابعاد یک مأموریت راهبردی، نیاز به دلایلی بود تا نیروی هوایی به انجام این عملیات بپردازد. مهم‌ترین این دلایل عبارت‌اند از:

فرسایشی کردن جنگ و کسب زمان لازم برای بیرون راندن ارتش عراق از سرزمین‌های اشغالی؛

برهم‌زدن تعادل بودجه جنگ و افزایش هزینه‌ها و ایجاد آشفتگی در برآوردهای هزینه‌ای که

هیئت حاکمه عراق با تکیه بر آن، وارد جنگ شده بود؛

افزایش میزان نارضایتی عمومی با توجه به اینکه اهداف راهبردی جمهوری اسلامی ایران آنطور که در رسانه‌ها آمده بود، سرنگونی زمامدار عراق و تغییر نظام حاکم بر عراق و خلعید از حزب بعث عنوان شده بود.

بمباران این پل‌ها و خطوط مواصلاتی از قبیل جاده‌ها در حوزه فعالیت ارتش بعث عراق اعم از سپاه یکم در شمال، سپاه دوم در غرب و سپاه سوم در جنوب، اثرات راهبردی گوناگونی به شرح زیر داشت: (<https://defapress.ir/fa/news/234494/>)

الف: دشمن تلاش می‌کرد تا سپاه یکم خود را در شمال و سپاه دوم را در غرب چنان فعال نماید که با حملات زمینی خود در محورهای رواندوز، پیرانشهر، قلعه دیزه، سردشت، سلیمانیه، پنجوین، مریوان، سید صادق و نوسود نیروهای زمینی ایران را وادار به عقب‌نشینی کند. با توجه به کوهستانی بودن این مناطق و درگیری ارتش در خوزستان، شهرهای مرزی در استان‌های کردستان، آذربایجان غربی، کرمانشاه و ایلام در معرض تهدید ارتش عراق قرار داشتند. حفظ پل‌ها و خطوط مواصلاتی مذکور به ارتش عراق در حفظ قصر شیرین، سرپل ذهاب، میمک، مهران و سایر متصرفات آن کمک کرده و هر دو سپاه دشمن، از امنیت کافی در مناطق اشغالی برخوردار می‌شدند؛

ب: اساساً بمباران پل‌ها و خطوط مواصلاتی همراه با انهدام عقبه دشمن و پادگان‌ها در حوزه فعالیت سپاه یکم قرار داشت و شرایط پشتیبانی، آمادگانی و تدارکات ارتش عراق را در جبهه شمالی با خطر روبه‌رو می‌ساخت؛

پ: در جبهه جنوب به‌ویژه در محور الحلفائیه به فکه، موسیان، بستان و مناطق تحت تصرف ارتش عراق در خوزستان، تلاش‌های نیروی هوایی، حرکت رو به جلوی دشمن را با محدودیت‌های قابل توجه روبه‌رو می‌نمود. بدین ترتیب امکان جابه‌جایی آماد و پشتیبانی (لجستیکی) دشمن شامل قابلیت تحرک عمومی، مهمات‌رسانی به نیروها، انتقال افراد، تدارک گروه‌های رزمی، تعمیر و نگهداری سلاح‌ها و برخی امتیازات دیگر از نیروهای سپاه سوم و دیگر یگان‌های ارتش عراق سلب می‌شد؛

ت: در ابعاد سیاسی و بین‌المللی، گرچه بازتاب این عملیات چشم‌گیر نبود، زیرا حملات هوایی و انهدام پل‌ها در برابر دیدگان خبرنگاران خارجی انجام نمی‌شد؛ اما به‌طور کلی ناتوانی روزافزون ارتش

عراق در مهار نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران را آشکار می‌کرد. پس از این عملیات بود که گفت‌وگوی سران عراق برای تهیه سلاح‌های پیشرفته‌تر با فرانسه آغاز گردید.

انهدام تأسیسات نفتی عراق

ظرف چند روز پس از شروع جنگ، نیروی هوایی ایران با حمله به تأسیسات بارگیری، ایستگاه‌های پمپاژ، پالایشگاه‌ها، پایانه‌ها و خطوط لوله عراق، قابلیت صادرات نفت این کشور را هدف قرار داد و آن را از کار انداخت؛ به طوری که هیچ‌گاه تا پایان جنگ، صادرات نفت عراق به میزان صادرات نفت این کشور در شروع جنگ نرسید. از دست دادن ظرفیت صادرات نفت عراق، مخرب‌ترین ضربه اقتصادی بود که نیروی هوایی ایران به این کشور وارد آورد. زیرا از سال ۱۹۷۳ پس از افزایش قیمت، نفت به مهم‌ترین بخش اقتصاد این کشور تبدیل شده بود که توسط نهاجا نابود شد. (Shariati & Ghaffari, 2019: 46-61)

از نظر راهبردی، جنگ ایران و عراق منافع نفتی دو کشور را به شدت تهدید کرد و پیامدهای این درگیری به ویژه بر اقتصاد سیاسی مشهودتر بود؛ زیرا طرف‌های متخاصم که یک‌پنجم ذخایر نفت جهان را در اختیار داشتند دچار مشکل در صدور نفت خود شدند.

در آن زمان گفته می‌شد که عراق حدود ۱۰ درصد از ذخایر و منابع اثبات‌شده نفت جهان را در اختیار دارد که می‌توانست واردات نفت خام آمریکا را برای تقریباً یک قرن تأمین کند. گرچه عراق آغازگر جنگ با ایران بود، اما خسارات زیادی به دولت و مردم عراق وارد شد. در واقع، بغداد در این جنگ (۱۹۸۰-۱۹۸۸) به علت بمباران تأسیسات نفتی‌اش توسط نیروی هوایی ایران، اولین مرحله انحطاط اقتصادی را تجربه کرد؛ به عبارت دیگر، نیروی هوایی ایران ضربه مخربی به اقتصاد عراق وارد کرد، بخش بزرگی از سرمایه این کشور را از بین برد، تولید و صادرات نفتش را کاهش داد و بسیاری از دارایی‌های خارجی و ذخایر ارزی آن را تحلیل برد. تخمین زده شده که کل هزینه جنگ برای عراق ۴۵۲٫۶ میلیارد دلار بوده که معادل حدود هشت سال تولید ناخالص داخلی این کشور در آن زمان است. (مفید، کامران - سیمای دو همسایه، جنگ با اقتصاد ایران و عراق چه کرد؟ <https://www.bbc.com>)

همان‌طور که فریدمن و کارش می‌نویسند، «به‌طور فزاینده‌ای آشکار شد که عراق به‌عنوان یک ملت فلج از جنگ بیرون آمده است. در نتیجه عملکرد نیروی هوایی ایران و سایر رزمندگان، عراق از کشوری

مرفه با حدود ۳۵ میلیارد دلار ذخایر ارزی خارجی در سال ۱۹۸۰، به کشوری با ۸۰ میلیارد دلار بدهی خارجی و زیرساخت‌های اقتصادی از هم‌پاشیده تبدیل شد و جنگ را خاتمه داد. (فریدمن، ۱۹۹۳: ۳۷).

با آغاز جنگ، نیروی هوایی ایران ناگزیر شد نیروهای خود را اعم از خلبان و هواپیما به چند مأموریت تفکیک‌شده اختصاص دهد که یکی از آن مأموریت‌ها بمباران راهبردی و انهدام پالایشگاه‌های تولید انواع سوخت و روغن برای استفاده هواپیماها، تانک‌ها و خودروهای ارتش عراق بود. از سوی دیگر در آن حال و هوای جنگ تمام‌عیار، کاستن توان مالی و ذخیره‌های ارزی و اعتباری کشور عراق که می‌توانست هر لحظه میدان مانور سیاستمداران را بیشتر و تنور سیری‌ناپذیر جنگ را داغ‌تر نماید، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود.

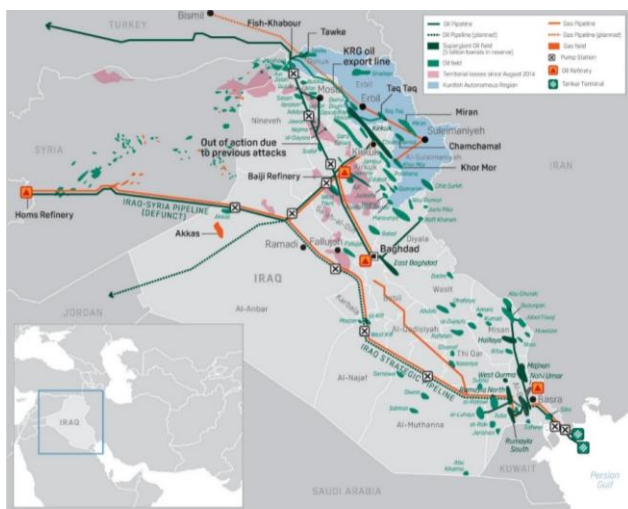
تصور استراتژیست‌های نه‌اجا این بود که پشتوانه ادامه جنگ توسط زمامدار خام‌اندیش عراق، صدور نفت و کسب درآمدها و دلارهای نفتی است و تنها راه تقلیل توان مالی این کشور، انهدام مراکز استخراج و تلمبه‌خانه‌های نفتی آن می‌باشد. گرچه انهدام پالایشگاه‌ها و مراکز تولید فرآورده‌های نفت و پتروشیمی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بودند. پالایشگاه‌های نفت می‌توانستند با افزایش تولیدات خود، سوخت هواپیماها، تانک‌ها و خودروهای ارتش عراق را فراهم ساخته و ماشین جنگی عراق را فعال و پویایی سامانه نظامی این کشور را تضمین نمایند.^۱

در این راستا، به‌منظور کاهش بودجه عراق و متوقف نمودن ماشین جنگی آن، تلمبه‌خانه‌های نفتی آن کشور که نفت خام را به ترکیه و سواحل دریای مدیترانه در بندر یومورتالیک و از آنجا به اروپا

۱ نیویورک‌تایمز/ جان کینفر/ بغداد- ۱۳۵۹/۷/۱۱ - ۱۹۸۰ / ۱۰/۳ - نیروی هوایی ایران که به‌عنوان عامل غافلگیری در جنگ مرزی با عراق نمایان شده، توانسته ضربات سنگینی به تأسیسات عراق همچون پالایشگاه اصلی نفت عراق در شمال و یک پالایشگاه کوچک‌تر در جنوب وارد آورد. علی‌رغم گفته‌های متخصصین قبل از آغاز جنگ مبنی بر فلج شدن نیروی هوایی ایران، خلبانان ایرانی با حملات تک هواپیماها یا دوتایی، خسارات بسیاری به عراق وارد آورده‌اند. یکی از برآوردها در محافل دیپلماتیک این است که تعمیر تأسیسات نفتی کرکوک بیش از سه ماه طول خواهد کشید. حملات ایران به مخازن فاو و تلمبه‌خانه و خود پایانه ساحلی عراق نیز خسارت وارد کرده است. دیروز ستون‌های عظیم دود برخاسته از شش مخزن مجتمع کوت در مرکز عراق دیده می‌شد. به گزارش منابع دیپلماتیک در موصل، کارخانه اصلی سیمان عراق به‌شدت آسیب‌دیده است. در این شهر معادن فسفات نیز وجود دارد، اما از میزان خسارت وارده به آن‌ها اطلاعی در دست نیست. کارگران فرانسوی هنگام خروج از عراق گزارش دادند که یک سری مجتمع‌های صنعتی در جاده بصره- فاو مورد حمله قرار گرفته و ستون‌های دود برخاسته از آن‌ها دیده می‌شود.

انتقال می‌دادند و پالایشگاه‌های بصره، الدوره، خانقین، کرکوک، موصل و مراکز نفتی الحلفائیه، رمیله، بصره، نفت‌خانه و سکوه‌های بارگیری نفت در شمال غرب خلیج فارس به نام‌های البکر و الأمیه، تلمبه‌خانه‌های K1, K2, K3 و مخازن نفتی در سراسر خاک عراق مورد توجه طراحان عملیاتی نهجا قرار گرفته و با تلاش خلبانان نیروی هوایی، نزدیک به ۵۰ درصد پالایشگاه‌ها و مراکز نفتی عراق منهدم و صدور نفت این کشور از ۳,۵ میلیون بشکه در روز به یک میلیون بشکه کاهش یافت؛ به گونه‌ای که عراق نیازمند واردات نفت برای تأمین نیازهای ارتش از طریق کاروان‌های تریلر و کامیون‌های حامل نفت شد. این در حالی بود که صادرات نفت ایران از طریق پایانه جزیره خارک با برقراری پوشش دفاعی و مراقبت هوایی مطمئن از سوی نیروی هوایی کماکان ادامه داشت. بدین منظور هواپیماهای اف-۱۴ و پدافند زمین‌به‌هوا شامل توپ‌های ضدهوایی ۲۳ میلی‌متری و اورلیکن و موشک‌های زمین‌به‌هوا ای هاوک شرکت داشته و فشار نیروی هوایی عراق را بر فراز خارک و پایانه‌های نفتی و مراکز تولید و صدور نفت خنثی می‌کردند.

اولین تأثیر راهبردی حملات نهجا به تأسیسات نفتی عراق، کاهش شدید تولید نفت این کشور بود؛ به گونه‌ای که با گذشت کمتر از چند ماه از آغاز جنگ، نزدیک به ۵۰ میلیون بشکه از میزان تولید این کشور کاسته شد. این امر که می‌توانست تأثیر زیادی در امنیت انرژی و اقتصاد جهان باقی گذارد، نتیجه آشکار عملکرد نهجا در حمله به تأسیسات حیاتی و حساس عراق و آسیب‌های فراوانی بود که به این کشور وارد کرد.

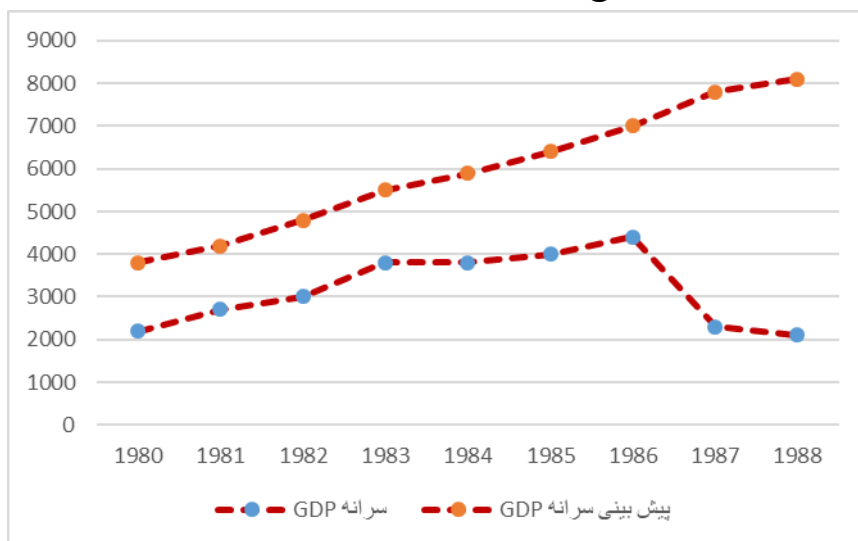

شکل ۱ زیرساخت‌های نفتی و گازی عراق که بعضاً چندین مرتبه توسط هواپیماهای نیروی هوایی

ارتش مورد تهاجم قرار گرفتند.

البته عراق برای صدور نفت تنها به خلیج فارس متکی نبود؛ بلکه خط نفتی عراق به ترکیه دایر بود که در زمان جنگ با حداکثر ظرفیت از آن استفاده می‌شد. همچنین در حین جنگ خط لوله انتقال نفت به دریای سرخ از طریق عربستان نیز دایر شد و زمانی روزانه تا ۱۴۰ هزار بشکه نفت خام با کامیون‌های نفت‌کش از طریق خاک اردن به بندر عقبه برای صادرات ارسال می‌شد. خط انتقال نفت عراق به سوریه نیز تا بهار ۱۳۶۱ دایر بود.

بر اساس بررسی‌های به‌عمل‌آمده اگر حملات نیروی هوایی ایران نبود، سناریوی محتمل برای اقتصاد عراق، حفظ روند رشد دو دهه گذشته‌اش می‌بود؛ بنابراین، می‌توان تولید ناخالص داخلی سرانه این کشور را بین سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۸۸ بر اساس روندهای دوره ۱۹۶۰-۱۹۷۹ با استفاده از تحلیل سری‌های زمانی به‌شرح نمودار زیر پیش‌بینی کرد:

شکل ۲ تغییرات سرانه تولید ناخالص داخلی عراق طی هشت سال جنگ تحمیلی و مقایسه آن با مقادیر پیش‌بینی شده قبلی اگر حملات نیروی هوایی ارتش به زیرساخت‌های اقتصادی و نفتی عراق صورت نمی‌گرفت (چوبین، ۱۳۸۴: ۱۳۵)

انهدام بنادر راهبردی و باراندازهای ساحلی عراق

در جنگ تحمیلی، عراق بنادر و تأسیسات ساحلی گسترده‌ای مانند ایران و عربستان در اختیار نداشت. بنادر مهم این کشور شامل بندر بصره در شط‌العرب، بندر صفوان، بندر فاو، بندر ام‌القصر

و سکوهای نفتی البکر و الأمیه بود که در برابر حملات هوایی ایران بسیار آسیب‌پذیر بودند. ارتش عراق از طریق بنادر کویت درزمینه واردات اسلحه و مهمات و تدارکات جنگ تغذیه می‌شد، اما دست‌کم نیروی دریایی عراق باید در این بنادر نگهداری می‌شدند و آموزش‌های دریانوردی خود را ادامه می‌دادند که هدف قرار دادن این بنادر، اثرات سرنوشت‌سازی در روند جنگ بر جای گذارد؛ لذا این بنادر در طرح حملات هوایی نهاجا قرار گرفتند.

تدبیر نهاجا این بود که چنانچه به بنادر، زیرساخت‌های نظامی - صنعتی و... حمله شود، موجبات ازکارافتادن ماشین جنگی عراق و ممانعت از پیشروی‌های لجام‌گسیخته نیروی زمینی آن در ماه‌های نخست خواهد شد زیرا ترابری تجهیزات نظامی و مواد اولیه برای تولید تسلیحات غیرمتعارف (ش.م.ه یا شیمیایی، میکربی و هسته‌ای) از طریق دریا از سهولت بیشتری برخوردار بود و اگر همین کالاها از طریق خشکی حمل می‌شدند، انجام بازرسی‌های مکرر در مرز کشورهای واقع‌شده در مسیر، امکان کشف، ضبط و توقیف کالاها را دوچندان می‌کرد. بنابراین، نیروی هوایی با انهدام تأسیسات بندری و تخلیه کالا در بنادر می‌توانست عراق را درزمینه تسلیحات غیرمتعارف با محدودیت مواجه نماید.

دومین هدف راهبردی، کاهش وجهه این کشور در سطح بین‌الملل (به‌عنوان یک کشور بزرگ صادرکننده نفت در جهان) بود که می‌توانست موجب سلب اعتماد کارتل‌ها و کمپانی‌های خریدار نفت شده و کاهش مشتریان دائمی این کشور را به همراه داشته باشد. از آن گذشته، استمرار این روند از یک‌سو باعث سلب پشتیبانی ملت عراق از حاکمان عراق می‌شد و از سوی دیگر به‌طور حتم باعث کسر بودجه در تأمین اعتبارات جنگ شده و حکومت عراق را مجبور به استقراض از دیگر کشورها می‌نمود.

انهدام تلمبه‌خانه‌های نفتی، قطع صدور نفت خام عراق به اروپا از طریق خط لوله کرکوک - یومورتالیک در ساحل مدیترانه در خاک ترکیه را به‌دنبال داشت که سالانه بالغ بر ۳۰ میلیون تن می‌شد. با این تدبیر دیگر عراق نمی‌توانست به تعهدات بین‌المللی خود با ترکیه و اروپا عمل کند و به‌این‌ترتیب از پشتیبانی نظامی کشورهای حامی کاسته می‌شد.

انهدام بنادر، باراندازها، تأسیسات و پایانه‌های نفتی همراه با بمباران سامانه‌های تولید، انتقال و توزیع فراورده‌های سوخت عراق توسط نهاجا، علاوه بر ایجاد بحران اقتصادی در عراق، موجب شد که کشورهای غربی حامی صدام متوجه فقر امکانات بندری و عدم دسترسی ارتش عراق به آب‌های

خلیج فارس شوند. آنان به منظور خارج نمودن این کشور از تنگنای ایجادشده، کمک‌های خود را از طریق کشورهای همسایه عراق در بنادر کویت، عربستان، بحرین و قطر تخلیه و از آنجا با استفاده از تریلرها و کامیون‌های بزرگ و کوچک، کالاهای اساسی و موردنیاز را به داخل عراق می‌رسانند. بندر عقبه در سواحل اردن در دریای سرخ نیز در این زمینه فعال شد و کالاهای ضروری عراق که با جنگ و نیازهای اضطراری مردم عراق مربوط می‌شد، از طریق این بندر وارد عراق می‌شد که قطعاً این کار هزینه بسیاری برای دشمن دربرداشت.

دفاع از تأسیسات حیاتی جمهوری اسلامی ایران

هم‌زمان با گسترش جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، آزادسازی مناطق اشغالی و تغییر توازن نظامی به نفع جمهوری اسلامی ایران، کشورهای غربی و عربی، برای جلوگیری از پیروزی ایران، فشارهای اقتصادی خود را تشدید کرده و با تجهیز عراق برای حمله به مراکز اقتصادی، پالایشگاه‌ها، تلمبه‌خانه‌ها، پایانه‌های نفتی و نفت‌کش‌های حامل نفت ایران، درصدد تضعیف هرچه بیشتر توان اقتصادی ایران برآمدند. نیروی هوایی جمهوری اسلامی ایران با استقرار کارکنان و تجهیزات پدافندی خود در پالایشگاه‌ها، تلمبه‌خانه‌ها، پتروشیمی‌ها، نیروگاه‌ها، پایانه‌های نفتی همچون جزیره خارک و اسکله‌ها، در تأمین امنیت هوایی تأسیسات فوق و در نهایت استمرار صدور نفت ایران نقش سرنوشت‌سازی ایفا نمود. (نمکی، جلد چهارم، ۱۳۹۶: ۹۶)

مناطق عملیاتی و سکوهاى شرکت نفت فلات قاره ایران در سال‌های جنگ، شاهد بیشترین حملات دشمن بعثی بود و در خط مقدم جبهه قرار داشت. در این خصوص بیشترین حملات در مناطق خارک و بهرگان انجام شد و پس از آن، مناطق لاوان و سیری نیز آماج حملات دشمن قرار گرفتند. در کنار تولید نفت در این شرکت، وجود امنیت بسیار مهم و حیاتی بود و طی هشت سال جنگ تحمیلی، نقش پدافند هوایی در حفظ امنیت تولید، بسیار تأثیرگذار بود. پدافند هوایی در این سال‌ها باعث ایجاد آرامش خاطر در کارکنان این شرکت در طول هشت سال دفاع مقدس شد. این فعالیت‌ها باعث شد تولید نفت در سال‌های جنگ حتی لحظه‌ای متوقف نشود.

در دوران جنگ تحمیلی، تمامی تأسیسات مهم و حیاتی ایران از جمله تأسیسات نفتی، تحت پوشش پدافند هوایی قرار داشت و شریان‌های اقتصاد کشور توسط این نیرو حفاظت می‌شد. (<https://defapress.ir/fa/news/235251/>) به‌طوری‌که با برقراری تأمین هوایی اسکله‌های

تی و آذریاد، خارک از تعرض وسیع دشمن در امان ماند و عراق نتوانست جلوی صادرات و تأمین بودجه خود را بگیرد و هنگامی که از این راه ناامید شد، تهاجم به کشتی‌های نفتی و تجاری را در برنامه خود قرار داد و با دریافت بالگردهای سوپرفلون و تجهیز هواگردهای خود به موشک‌های پیشرفته، نفت‌کش‌ها و کشتی‌های تجاری را مورد تهاجم قرار داد؛ اما با وجود تهاجم گسترده علیه کشتی‌های نفت‌کش یا تجاری ایران، به دلیل پوشش هوایی ایجادشده در نهایت توانست ۱۳۵ کشتی را در آب‌های خلیج فارس غرق کند که این رقم، یک‌درصد از کل کشتی‌هایی بود که توسط نهاجا در طول ۸ سال دفاع مقدس در آب‌های خلیج فارس برای صادرات نفت و مبادله کالاهای تجاری فعالیت می‌کردند.

این موضوع نشان می‌دهد که نهاجا در تأمین پوشش هوایی برای کشتی‌های نفتی و تجاری موفق عمل کرده و همگام با نیروی دریایی، اجازه نداد عراق به هدف خود برای قطع صادرات نفت و ایجاد اشکال در تأمین کالاهای اساسی مردم برسد.

در آن زمان بخش وسیعی از حیوانات، گندم و مایحتاج موردنیاز مردم ایران از کشورهای خارجی وارد می‌شد و اگر یک کشتی حامل روغن، گندم و حیوانات مورد اصابت واقع می‌شد، مردم در مضیقه قرار می‌گرفتند. عراق می‌خواست از این طریق مردم را علیه حکومت بشویند و با تحت فشار قرار دادن مردم، دولت ایران را مجبور به پذیرش خاتمه جنگ کند.
(<http://shabestan.ir/service/229>)

اسکوریت نفت‌کش‌ها

جنگ نفت‌کش‌ها با عملیات رمضان و حمله عراق به جزیره خارک شروع و در تعیین نتیجه نهایی جنگ به عاملی تعیین‌کننده تبدیل شد. از آنجاکه تأمین هزینه جنگ ارتباط مستقیم با صدور و فروش نفت داشت؛ از این رو عراق تصمیم گرفته بود با قطع صدور نفت ایران از طریق حمله به جزیره خارک و نفت‌کش‌ها، موجبات تضعیف نیروهای ایران را فراهم آورد؛ لذا یکی از رشادتها و دلاوری‌های کارکنان نیروی هوایی در دوران هشت‌ساله دفاع مقدس، حفاظت و حراست از نفت‌کش‌ها بود که با ابتکار شهید عباس بابایی که در سمت معاون عملیات نیروی هوایی قرار داشت، طرح دفاع هوایی از تأسیسات نفتی جزیره خارک و اسکوریت نفت‌کش‌ها ارائه و به نحو احسن اجرا شد. (۵ مهر ۱۴۰۰ - <https://www.isna.ir/>)

برای این کار ستادی تشکیل شد که در آن، نمایندگان نیروی هوایی ارتش و وزارت نفت

حضور داشتند. این ستاد هفته‌ای دو بار در تهران تشکیل جلسه می‌داد که وزیر نفت نیز در جلسات آن حضور داشت و در آن جلسات برای حفاظت و جابه‌جایی کشتی‌ها، نیروی هوایی و وزارت نفت با یکدیگر هماهنگ می‌شدند؛ به این نحو که زمانی که وزارت نفت کشتی‌ها را بارگیری و آماده حرکت می‌کرد، با نیروی هوایی برای حفاظت از آنها هماهنگ می‌شد و آنها برنامه پرواز اسکورت را طراحی می‌کردند.

آن زمان پایگاه ششم هوایی بوشهر مختص هواپیماهای اف-۴ بود؛ لذا برای دفاع هوایی و ره‌گیری هواپیماهای مهاجم، تعدادی اف-۱۴ از پایگاه هوایی اصفهان به این پایگاه منتقل شد تا به‌محض ورود هواپیماهای دشمن به منطقه عبور کشتی‌ها، آنها را شکار کنند. (جهانفر - بررسی عملکرد پدافند هوایی در دفاع از خارک در سال‌های جنگ تحمیلی - <https://defapress.ir/fa/news/235251/>)

هنگام اسکورت نفت‌کش‌ها توسط نیروی هوایی، کاروان‌هایی با حدود ۲۰ کشتی شامل کشتی‌های حامل نفت خام و کشتی‌های تجاری حامل واردات فرآورده و مواد غذایی که لابه‌لای کشتی‌های نفت‌کش حرکت می‌کردند روانه شده و تحت پوشش هواپیماهای اف-۱۴ قرار می‌گرفتند. (ضیغمی، <https://www.Shana.ir>)

دفاع از خارک و دیگر مراکز نفتی کشور به‌منظور استمرار صدور نفت ایران

یکی از موفقیت‌های دفاع هوایی کشور - اعم از آفند هوایی و پدافند هوایی - فرایند دفاع هوایی از خارک و ساقط کردن میگ-۲۵ عراقی بود که در ۱۱ آذر ۱۳۶۱ در پی ره‌گیری و سپس درگیری هوایی اف-۱۴ ایرانی و میگ-۲۵ عراقی به وقوع پیوست. هر دو هواپیما در این درگیری از راهنمایی و هدایت افسران کنترل شکاری کشور خود سود می‌بردند. درواقع این نبرد را باید نبرد رودرروی پدافند هوایی دو کشور دانست. زیرا نحوه هدایت هواپیمای شکاری تا هدف و مراقبت از فضای اطراف درگیری هوایی که توسط ایستگاه رادار انجام می‌شود، نقش مهمی در موفقیت ره‌گیری و سپس درگیری هوایی دارد. گاهی نیز هدایت هواگردها به‌صحنه نبرد رو در روی افسران کنترل شکاری پدافند هوایی ایران با افسران رادارهای ثابت و متحرک عراق در ایستگاه‌های راداری ام‌القصر، بصره، جزیره بوبیان (کویت)، آواکس‌های عربستان و حتی رادار ناوهای هواپیمابر آمریکایی مبدل می‌شد. (جهانفر - پدافند هوایی و دفاع از خارک در سال‌های جنگ تحمیلی - ۲۷

فروردین ۱۳۹۶- گروه دفاعی - (<https://defapress.ir/fa/news/234988/9>).

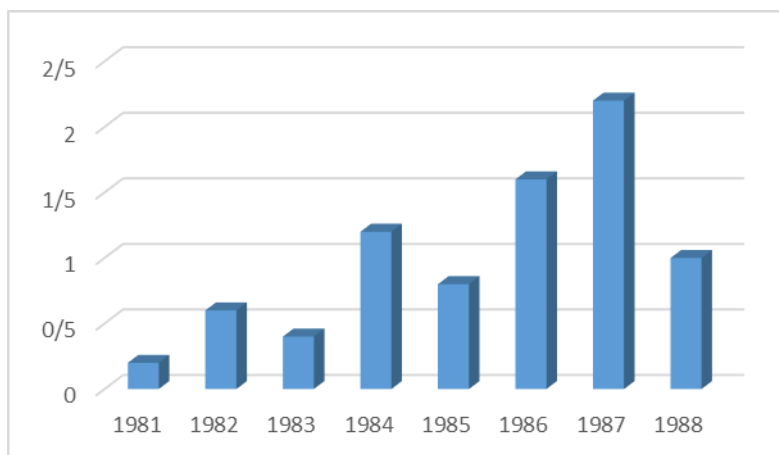
ناکامی هواگردهای عراقی در حمله به خارک صرفاً محدود به این رخداد نبود و مأموریت‌های میگ-۲۵ در خارک در بسیاری از مواقع با هوشیاری کارکنان دفاع هوایی (اعم از خلبانان و متخصصین رادار و زمین‌به‌هوا) با ناکامی مواجه می‌شد. (<https://defapress.ir/fa/news/235609/>).

اسکله خارک بارها از سال‌های آغازین جنگ مورد حمله دشمن قرار گرفته بود. دوم مهر ۱۳۵۹ مخازن و خطوط لوله خارک بمباران شد و در پنجم بهمن ۱۳۵۹ اتاق کنترل اسکله تی هدف بمباران قرار گرفت. دشمن بعثی هرگاه در جبهه زمینی ضربه می‌خورد، آن را در تأسیسات نفتی جبران می‌کرد؛ لذا ۲۸ آبان ۱۳۶۱ و تیر ۱۳۶۳ اسکله خارک هدف حمله موشکی دشمن قرار گرفت و شهریور ۱۳۶۴ یکی از سنگین‌ترین بمباران‌های خارک انجام شد. (<https://dnws.ir/234494>).

جزیره خارک برای ایران یک خط مقدم بود و بیشترین تلفات نیروی هوایی دشمن نیز در همین نقطه اتفاق افتاد، به همین دلیل می‌توان ادعا نمود که یک جنگ تمام‌عیار در خارک برقرار بود و در چنین شرایطی با وجود همه بمباران‌ها، به دلیل تلاش پدافند هوایی مستقر در جزیره و کارکنان شجاع شرکت نفت، صادرات نفت در طول دوره هشت‌ساله جنگ، به میزان روزانه یک میلیون و ۶۰۰ تا ۷۰۰ هزار بشکه ادامه یافت. (<https://www.shana.ir/news/321385/>).

درواقع عراق پیش‌بینی کرده بود که می‌تواند در کوتاه‌ترین مدت، ایران را از منبع اصلی درآمد نفتی خود محروم ساخته و با بمباران جزیره خارک و سایر تأسیسات نفتی، شریان حیاتی اقتصاد ایران را قطع کند. اما در عمل، پیش‌بینی صدام محقق نشد زیرا نیروی هوایی عراق در نابودی و وارد آوردن ضربات اساسی به تأسیسات نفتی ایران در خارک ناتوان بود. بنا به ادعای عراقی‌ها در شش‌ماهه اول سال ۱۳۶۴ بیش از ۸۰۰ پرواز جنگی به قصد انهدام تأسیسات نفتی خارک انجام شد که به علت عملکرد خوب پدافند هوایی در دفاع از جزیره خارک، ناکام ماند. (رضایی، ۱۳۹۹، مشعل نیوز)

عملکرد نیروی هوایی در کنار سایر نیروها مبنی بر حمله به نفت‌کش‌های کشورهای حامی عراق در خلیج فارس، سایر کشورهای عربی حامی صدام را وادار کرد تا با فشار بر بغداد برای توقف عملیات ضدتانکر خود، در حمایت از عراق تجدیدنظر کنند.

شکل ۳ صادرات نفت ایران طی هشت سال جنگ تحمیلی (میلیون بشکه در روز)

با همت همه رزمندگان و تلاش ویژه خلبانان نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران، حملات مکرر عراق به جزیره خارک و نفت کش‌ها نتوانست جلوی صادرات نفت ایران را بگیرد. (دژپسند و وثوقی، ۱۳۸۷: ۴۸)

اوایل سال ۱۳۶۲ که عراق، تمرکز حملات هوایی خود را بر بمباران مناطق نفتی و صنعتی به‌ویژه در حوزه خلیج فارس قرار داد، نه‌اجا عملیات مقابله‌ای و پدافندی خود را تشدید کرد. در اواخر این سال عملیات خیبر انجام گرفت و سرانجام نیروهای ایران پس از طی مراحل اولیه و تثبیت در غرب هور، در جزایر مجنون که گفته می‌شد دارای ذخایر قابل توجهی از نفت است، مستقر شدند. آن موقع صحبت از ۵ میلیارد بشکه ذخایر نفتی آن منطقه بود اما در سال‌های اخیر گفته می‌شود با کشفیات جدید، این رقم به ۳۰ میلیارد بشکه می‌رسد؛ که اگر این آمار صحیح باشد به این معناست که آن منطقه کوچک حدود سه درصد ذخایر نفت جهان را در خود دارد.

سال ۱۳۶۳ با آثار و پیامدهای عملیات خیبر و پاتک‌های عراق و کاربرد سلاح شیمیایی آغاز شد. در این سال قیمت نفت کاملاً تحت فشار بود و قیمت بازار آزاد آن چندین دلار زیر قیمت رسمی آپک بود. باید توجه داشت که در ادامه اقدامات جهان صنعتی برای کاهش آسیب‌پذیری نفتی که شامل صرفه‌جویی، استفاده از ذخایر راهبردی و افزایش تولید نفت کشورهای خارج از آپک به‌ویژه دریای شمال می‌شد، آپک برای حفظ قیمت مطلوب نفت و عمدتاً تحت تأثیر خواسته‌های ایران اقدام به کاهش تولید نمود؛ اما چون این اقدام تأثیر کافی نداشت، به‌خصوص به خاطر قیمت‌شکنی‌های نیجریه و انگلیس، در آذر ۱۳۶۲ در کنفرانس آپک در لندن، قیمت رسمی

نفت از حدود ۳۵ دلار به ۲۹ دلار کاهش داده شد تا اعضا بتوانند حداقل سهم تولید را از بازار نفت داشته باشند؛ بنابراین، مازاد عرضه و پایین بودن قیمت‌ها در سال ۱۳۳۳ همچنان ادامه داشت و دورنمای درآمدهای نفتی کشور را که پشتوانه اصلی برای تأمین هزینه‌های عمومی و جنگ بود، در میان‌مدت و درازمدت تیره می‌کرد. در این راستا نهاجا تلاش زیادی به‌عمل آورد تا ضمن انهدام تأسیسات نفتی عراق، مانع انجام موفقیت‌آمیز اقدامات تلافی‌جویانه هواپیماهای عراقی برای انهدام تأسیسات خودی گردد.

عراق طی چند سال پایانی جنگ با امکاناتی که دریافت کرده بود، جنگ را صدها کیلومتر به پشت جبهه‌ها کشانده بود و اگر یک خط طولی از نکا در مازندران تا لارک در خلیج فارس می‌کشیدیم، غرب این منطقه با این حساسیت که شامل پایتخت نیز می‌شد، در برد موشک‌های عراقی قرار داشت. در این شرایط ایجاد حداقل پوشش دفاعی و پدافندی برای چنین وسعتی، هزینه‌های جنگی را به‌طور مضاعف افزایش داده و کار نهاجا را بسیار دشوار نمود. با گسترده‌تر شدن جبهه و توسل عراق به سلاح شیمیایی و گسترده‌گی عملیات آفندی و تهاجمی ایران در سال‌های ۶۴ و ۶۵ و ۶۶ از پیرانشهر تا فاو و از فاو تا تنگه هرمز، مأموریت‌های جنگی نهاجا به‌شدت افزایش یافت.

عراق که نمی‌توانست از نظر ذخیره نیروی انسانی، عمق راهبردی یا توان اقتصادی، خود را به‌پای ایران برساند، از مورد اعتمادترین گزینه پیش رویش برای پایان بخشیدن به جنگ استفاده کرد و به جنگ نفت‌کش‌ها روی آورد با این امید که اهداف زیر را به‌دست آورد: (E1-Sayed)

E1-shazly, 1998:10

با کاستن از توان ایران در صدور نفت، اقتصاد ایران را تضعیف کند؛

جنگ را بین‌المللی سازد؛

از فشار به نیروهای زمینی خود در عرصه نبرد بکاهد.

اما نیروی هوایی برای مقابله با عراق، یک ناوگان رفت‌وبرگشت از کشتی‌های نفت‌کش تشکیل داد تا تحت حمایت نهاجا نفت را از منطقه پرخطر خارک به جزایر سیری و لاوان که دور از دسترس هواپیماهای عراقی بودند، برساند. (همان)

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل کیفی داده‌ها مستخرج از مصاحبه‌های انجام‌شده با خبرگان و ادبیات تحقیق نیروی هوایی در بُعد اقتصادی دست بلند نیروهای مسلح کشور بود و در این زمینه عمدتاً نیروی هوایی بود که عمل می‌کرد. گروه‌های تهران، اصفهان، امیدیه، بوشهر و گروه رزمی خارک، مصمم بودند تا نفت صادر شود و کشور دچار ورشکستگی اقتصادی نگردد. در عین حال، نهاجا به موازات دفاع از زیرساخت‌های اقتصادی خودی، در جهت ضربه‌زدن به توان رزمی و اقتصادی عراق، نقش بسیار مهمی ایفا کرد و اگر سیل عظیم کمک کشورهای عربی و غربی و شوروی نبود، خود عراق با توجه به ضرباتی که نهاجا به آن وارد کرده بود و پالایشگاه‌ها و خطوط انتقال نفت و انرژی و نیروگاه‌ها و صنایع پالایشی آن را منهدم کرده بود، نمی‌توانست مقاومت کند و یک سال هم دوام نمی‌آورد.

در تفکر راهبردی، نیروی هوایی علاوه بر ماشین جنگی دشمن، به تمام زیرساخت‌های آن حمله می‌کند و این همان کاری است که نیروی هوایی ایران در طول جنگ هشت‌ساله انجام داد. این کار نیاز به رساندن مهمات زیاد در روزهای نبرد داشت به طوری که هر خلبان اف-۴ روزانه حدود ۷ تن مهمات با خود حمل می‌کرد.

نیروی هوایی ایران برتری هوایی خود را در ماه‌های اول جنگ ثابت کرد و خلبانان این نیرو در همان هفته آغازین جنگ ضربات سنگینی به زیرساخت انرژی و صادرات نفت عراق به خصوص در اطراف کرکوک وارد آوردند؛ زیرا حمله به اهداف صنعتی و پایگاه‌های هوایی دشمن، از جمله مواردی بود که همواره استراتژیست‌های نهاجا بر آن تأکید داشتند.

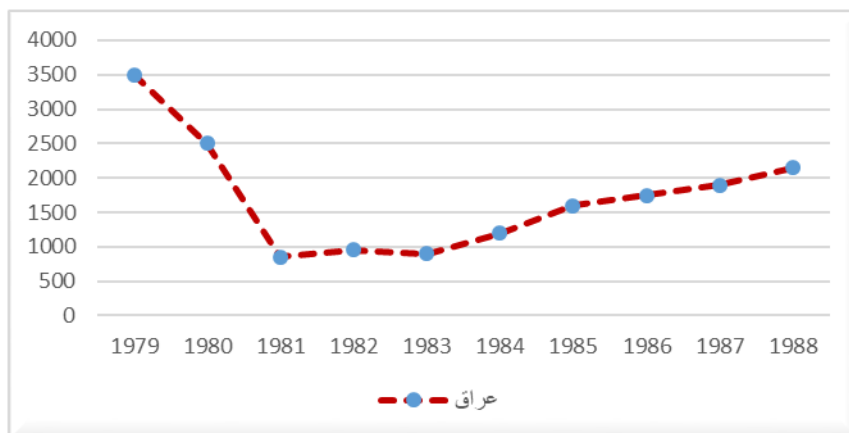
عراق قبل از بازسازی نیروی هوایی خود تلاش می‌کرد از طریق بالگرد، مسیر کشتی‌های ایران را ببندد؛ اما بعد از دریافت میراژها و سوپراتانداردها، حوزه عمل خود را در زمین و دریای ایران گسترش داد و در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۶۶ به جزیره سیری رساند. یعنی نیروی هوایی عراق به این کشور امکان می‌داد که درآمد ایران را تحت تأثیر قرار دهد. به همین ترتیب نیروی هوایی ایران نیز با حمله به تأسیسات نفتی عراق، درآمدهای نفتی این کشور را مختل کرد؛ لذا در روند جنگ، صنعت نفت عراق با حملات پی‌درپی نیروی هوایی ایران، به شدت آسیب دید تا شاید عراق که اتکای فراوانی به درآمدهای حاصل از صدور نفت داشت، هم در تأمین هزینه‌های جنگ و هم در سرپا نگاه داشتن اقتصاد خود، توان استمرار جنگ را از دست دهد.

درواقع نفت با تقویت خصلت میلیتاریستی رژیم صدام و تطمیع آن در دست‌اندازی به منابع نفتی ایران و ارتقای موقعیت عراق در منطقه نفت‌خیز خلیج فارس، در آغاز جنگ نقش مؤثری داشت و با تأمین عمده هزینه‌های جنگ و سرپا نگه‌داشتن اقتصاد عراق، به استمرار جنگ کمک کرد. زیرا جنگ تحمیلی از جانب یک حکومت اقتدارگرای تک‌حزبی که از پیش گرایش‌های میلیتاریستی نیرومندی داشت، آغاز شد و درآمدهای نفتی در چنین نظام‌هایی رویکرد میلیتاریستی زمامداران را افزایش می‌دهد. یکی از منابع حکومت اقتدارگرایانه، منابع اقتصادی است. در حقیقت، درآمد رانتی حاصل از فروش نفت از جمله عواملی بود که به‌عنوان یک عامل اقتصادی، باعث پیدایش و تداوم حکومت اقتدارگرای صدام شده و در تصمیم صدام برای حمله به ایران در ۱۹۸۰ و کویت در ۱۹۹۰ نقش داشت. گرچه عوامل متعددی صدام را به تهاجم به ایران در سال ۱۹۸۰ واداشتند - از قبیل مناقشه حل‌نشده مرزی با ایران و هراس صدام از وقوع یک قیام شیعی به پشتوانه ایران در عراق - اما او امیدوار بود که خوزستان یعنی مهم‌ترین منطقه نفت‌خیز ایران را اشغال و آن را تحت سلطه خود درآورد. به همین سان وی در ۱۹۹۰ بر آن شد تا ذخایر عظیم نفت کویت را در اختیار بگیرد تا هم رژیمش را تقویت کند و هم خسارت ناشی از جنگ با ایران را جبران نماید.

وجود نفت باعث شده بود تا صدام هنگام تصمیم‌گیری و اجرای تصمیم‌های خود، کمتر تحت تأثیر خواست و فشار حاصل از جامعه و نیروهای اجتماعی قرار بگیرد و نه‌اجا با علم به این موضوع، بر انهدام تأسیسات نفتی عراق متمرکز شده بود تا ضمن متوقف کردن ماشین جنگی عراق به علت نرسیدن سوخت، صدام را در مقابل مردم خود که تمایلی به جنگ با ایران نداشتند، پاسخ‌گو کند.

ایده این بود که در یک کشور صادرکننده نفت مثل عراق، نیازهای تسلیحاتی برای استمرار جنگ از راه فروش نفت به‌دست می‌آیند. ضمن آنکه درآمد نفت امکان تأمین حداقل نیازمندی‌های مردم را از راه واردات کالاهای اساسی فراهم می‌کند لذا در صورت آسیب‌دیدن تأسیسات نفتی، عراق در جنگ با ایران دچار خلل شده و امکان سرپا نگه‌داشتن اقتصاد و حفظ پشتیبانی نسبی مردم عراق از ادامه جنگ کاهش خواهد یافت و اگر ذخایر ارزی عراق پایان یابد و درآمد حاصل از صدور نفت رو به کاهش گذارد، یکی از مهم‌ترین سازوکارهای ادامه‌دهنده جنگ توسط صدام از کار خواهد افتاد و زمینه برای پایان جنگ فراهم خواهد شد.

برای جنگیدن پول لازم است و توان اقتصادی، نقش تعیین کننده‌ای در قدرت ملی و تجهیز نیروهای نظامی دارد. پس اگر مراکز نفتی عراق زده شوند این کشور مجبور به پذیرش خواسته‌های ایران و خاتمه جنگ خواهد شد. در کل، عملکرد نهاجا در خصوص کاهش ظرفیت صادرات نفت عراق از طریق انهدام مراکز و تأسیسات نفتی این کشور، بر قدرت ملی آن تأثیر منفی گذارده و هزینه استمرار جنگ با ایران را برای این کشور به شدت افزایش داد.

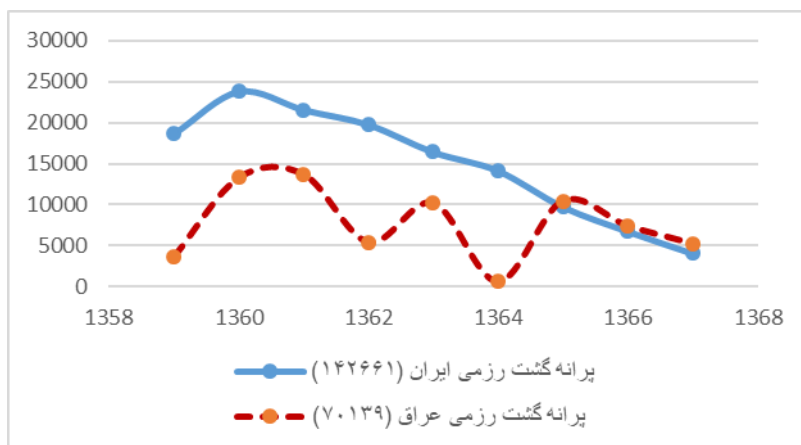

شکل ۴ میزان صادرات نفت خام عراق طی سال‌های جنگ تحمیلی (هزار بشکه در روز)

نهاجا با انجام عملیات‌ها و فعالیت‌های متعدد هوایی توانست با انهدام پالایشگاه‌ها و دیگر مراکز اقتصادی، شریان اقتصادی عراق را فلج کند به گونه‌ای که روند پروازها در روزهای دوم، سوم، چهارم و پنجم هفته اول جنگ موجب شد اکثر مراکز نظامی و پایانه‌های نفتی عراق مورد اصابت قرار گیرد به طوری که عراق از روز دوم قادر به صدور نفت از پایانه‌های نفتی البکر و الامیه مستقر در شمال خلیج فارس نشد. این امر سبب شد که دشمن بعثی در تصمیم خود برای حمله به ایران دچار تردید و دودلی شده و با وجود آنکه در بسیاری از محورهای عملیاتی برای پیشروی زمینی مانعی وجود نداشت، فرماندهان عراقی، پیشروی نیروهای سطحی خود را به حالت تعلیق درآورده و رؤیای رئیس جمهور خودکامه عراق که پایان جنگ را تنها در عرض یک هفته پیش‌بینی کرده بود، ناکام گذارند.

نهاجا در طول جنگ به منظور جلوگیری از نفوذ هواپیماهای عراقی به عمق کشور و عقیم گذاشتن مأموریت‌های آنها و ممانعت از ضربه زدن به مراکز جمعیتی و اقتصادی و نظامی خودی، گشت رزمی منظمی انجام می‌داد که البته با طولانی شدن جنگ از تعداد این گشت‌ها کاسته شد و

تنها در پایان جنگ بود که عراق توانست تعداد پرنه‌های گشت رزمی خود را به ایران برساند؛ به طوری که تعداد پرنه‌های گشت رزمی هوایی ایران در طول جنگ، ۱۴۲۶۶۱ پرنه با احتساب سوخت‌گیری هوایی (بر مبنای ۹۰ دقیقه) پرواز و عراق ۷۰۱۳۹ پرنه پرواز بود که تقریباً دو پرنه‌های عراق است.

شکل ۵ مقایسه پرنه‌های گشت رزمی ایران و عراق در دوران دفاع مقدس به تفکیک سال

بر اساس نمودار فوق، از شروع جنگ تا انتهای سال ۱۳۶۴ هواپیماهای مأمور در پرواز مراقبت مسلحانه هوایی عراق نسبت به ایران در رتبه پایین‌تری قرار داشتند و این نشان‌دهنده تصمیم درست و راهبردی نیروی هوایی ایران به منظور جلوگیری از نفوذ هواپیماهای عراق در اجرای عملیات‌های آفند هوایی بوده است. با کمک این گشت‌های هوایی بود که عراق با وجود تلاش بسیار زیاد نتوانست مراکز نفتی ایران را از کار انداخته و صدور نفت ایران را قطع کند. عراق همه توان موشکی و توان هوایی خود را برای ضربه‌زدن به تأسیسات حیاتی و اماکن حساس و حیاتی ایران به کار برد؛ اما نه‌اجازه عمل و توفیق به عراق نداد. در این میان نقش هواپیماهای اف-۱۴ بسیار پررنگ بود که با پشتیبانی هوایی نزدیک در این زمینه نقش‌آفرینی کردند؛ لذا اگر نیروی هوایی نبود سرنوشت جنگ چیز دیگری می‌شد.

عراق برای برون‌رفت از محاصره‌ای که در آن افتاده بود، جنگ نفت‌کش‌ها را با حملات هوایی در خلیج فارس آغاز کرد. نیروی هوایی ایران هم به تلافی در مقابل عراق، جنگ نفت‌کش‌ها را پی گرفت و تا پایان جنگ در این زمینه خسارات جبران‌ناپذیری را بر جا گذاشت که سازمان ملل را به واکنش واداشت.

در جنگ نفت‌کش‌ها پدافند هوایی در ساقط کردن ۵۵ فروند هواپیمای عراقی نقش مستقیم داشت. تعداد ۳۱۴۵ نفت‌کش تحت حفاظت نیروی هوایی به سلامت از آب‌های بین‌المللی عبور کردند در حالی که تعداد ۱۳۷۷ مورد حمله هوایی به وسیله هواپیماهای میراژ، میگ-۲۵، سوخو و میگ-۲۳ عراقی به نفت‌کش‌های حامل نفت ایران انجام شد. به تدریج با ادامه جنگ و قدرت گرفتن نیروی هوایی دشمن، نیروی هوایی فعالیت خود را گسترش داد به گونه‌ای که تا خاتمه جنگ، دفاع هوایی بیش از ۲۳۵ نقطه از نقاط حساس و حیاتی کشور را تأمین می‌کرد.

به‌طور کلی در فرایند دفاع از صدور نفت ایران در سال‌های دفاع مقدس، تعداد ۱۹۸۳۴ سورتی پرواز اف-۱۴ (شامل ۳۲۱۰۹ ساعت پرواز)، تعداد ۱۶۷۹۲ سورتی پرواز اف-۴ (شامل ۲۹۶۱۸ ساعت پرواز)، تعداد ۲۲۸۱ سورتی پرواز هواپیمای پی.تری. اف (شامل ۹۸۲۲ ساعت پرواز)، تعداد ۳۷۰۸ سورتی پرواز سوخت‌رسان بوئینگ ۷۰۷ (شامل ۱۷۵۸۱ ساعت پرواز)، تعداد ۷۵۰ سورتی پرواز سی-۱۳۰ (شامل ۷۵۰۰ ساعت پرواز) انجام شد. در طول حدود ۲۸۰۰ روز جنگ تحمیلی، تعداد ۴۴۷۸۱ سورتی پرواز (شامل ۸۹۰۸۹ ساعت پرواز) انجام شد. یعنی هر روز تقریباً ۱۶ سورتی پرواز (شامل حدود ۳۲ ساعت پرواز) برای دفاع از تأسیسات نفتی و جلوگیری از ورشکستگی کشور انجام می‌شد که اگر این تلاش‌ها نبود، عراق می‌توانست قدرت اقتصادی ایران را به صفر تنزل دهد.

در هفته‌های نخست جنگ، با برتری نیروی هوایی ایران در آسمان خوزستان، نه تنها تأسیسات نفتی ایران از دسترس هواپیماهای عراق در امان ماند، بلکه با بمباران شدید لشکر ۱۰ زرهی عراق در جبهه جنوب، پیشروی این لشکر را در دشت عباس به سمت دزفول و تسخیر این شهر و پایگاه هوایی آن، متوقف نمود.

در جنگ ایران و عراق، تعداد ۲۴۸۶۳ مورد حمله هوایی دشمن بر اثر مقابله پدافند هوایی ناکام ماند و تعداد زیادی از هواگردهای دشمن منهدم شده یا مورد اصابت قرار گرفته یا مجبور به فرار شدند که اگر این تلاش کارکنان پدافند هوایی و خلبانان فداکار نه‌اجا نبود، معلوم نیست چیزی از تأسیسات اقتصادی ایران باقی می‌ماند یا خیر!

به‌طور کلی نیروی هوایی ارتش ج.ا.ایران با راهبرد مؤثر عملیات نظام‌مند، توانست با انهدام تأسیسات نفتی عراق، انهدام نیروگاه‌های تولید برق، انهدام بنادر و تأسیسات ساحلی، انهدام پل‌های استراتژیک در داخل خاک عراق، عملیات ممانعت و پوشش هوایی متعددی را برای دفاع از آسمان

کشور اجرا کند که عدم اجرا، می‌توانست در نتیجه جنگ تأثیر گذارده و باعث شود که جنگ به گونه دیگری خاتمه یابد.

تجزیه و تحلیل کمی اهداف

در سؤال نخست پرسش‌نامه، از کارشناسان خواسته شده بود در قالب طیف پنج گزینه‌ای لیکرت نظر خود در خصوص میزان نقش آفرینی نهاجا در دوران جنگ تحمیلی از زوایای مختلف را از خیلی کم تا خیلی زیاد اعلام کنند. جدول زیر خلاصه تجمیع شده نظرات کارشناسان را نشان می‌دهد.

جدول ۳ خلاصه نظر کارشناسان در خصوص میزان نقش آفرینی نهاجا در دوران جنگ تحمیلی

ضریب تعیین	انحراف معیار	میانگین	
۰,۰۶	۰,۴۵	۴,۷۳	حفظ تمامیت ارضی کشور
۰,۱۷	۰,۷۶	۴,۵۳	انهدام تأسیسات و زیرساخت‌های نفتی و صنعتی و مراکز ثقل عراق
۰,۱۲	۰,۵۷	۴,۶۴	اسکورتن نفت‌کش‌ها و جلوگیری از قطع صدور نفت ایران
۰,۱۴	۰,۶۰	۴,۳۳	تأمین امنیت مراکز جمعیتی و اقتصادی کشور و ترانزیت هوایی
۰,۱۹	۰,۷۴	۳,۹۸	تأمین منابع ارزی کشور در شرایط جنگی
۰,۱۲	۰,۵۸	۴,۶۲	دفاع از تأسیسات حیاتی کشور و تأمین امنیت تأسیسات نفتی و مناطق نفت‌خیز خودی
۰,۱۴	۰,۶۳	۴,۵۰	کشاندن جنگ به عمق خاک عراق و وارد آوردن خسارت تقریباً هزار میلیارد دلاری به این کشور که عمدتاً ناشی از عملکرد نیروی هوایی بود
۰,۱۴	۰,۶۱	۴,۲۴	ممانعت از دسترسی عراق به مراکز ثقل خودی و پاسداری از آسمان و تأسیسات حیاتی کشور با انجام رزم هوایی

در سؤال دوم پرسش‌نامه از کارشناسان خواسته شده بود نظر خود را در خصوص میزان موفقیت نهاجا در دوران جنگ تحمیلی در هر یک از گویه‌ها بیان کنند که براساس نتایج به‌دست‌آمده، نهاجا با واکنش سریع به تهاجمات دشمن، مداومت در شناسایی و مراقبت هوایی، به تأخیر کشاندن راهبرد دشمن از طریق انجام عملیات هوایی و تشخیص به‌موقع تهدیدات هوایی، توانست از مراکز ثقل کشور محافظت نموده و در سال‌های نخست جنگ با تهاجم همه‌جانبه هوایی دشمن مقابله کند. تجانس و یکپارچگی در بهره‌برداری از هواگردهای چند مأموریتی و محروم‌سازی دشمن از دسترسی به اطلاعات هوایی، عواملی بودند که در بازدارندگی هوایی راهبردی نهاجا مؤثر واقع شدند.

نهاجا توانست با ابتکار عمل در تهاجم هوایی راهبردی و هدف‌یابی برای انجام عملیات هوایی

و تداوم و استمرار در عملیات تهاجم هوایی، به انجام عملیات ویژه هوایی (جابه‌جایی شخصیت‌های سیاسی در جنگ، و...) اقدام نماید.

تسلط اطلاعاتی در تهاجم هوایی (پایش عمقی منطقه نبرد، دسترسی به اطلاعات هوایی دشمن و...) و نرخ مناسب دسترسی به قلمرو هوایی منطقه نبرد، در موفقیت نه‌اجا در فلج‌سازی راهبردی دشمن در سال‌های نخست جنگ نقش مؤثری ایفا نمودند. همچنین مدیریت کلان توسعه جنگ از طریق فرماندهی و کنترل هوایی (کنترل عملیات پروازی هواپایه، پوشش راداری، واپایش هوایی و...) و یکپارچگی قدرت هوایی در سطوح راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی (یکپارچگی عملیات و همپوشانی اهداف هوایی، ارتباط مؤثر سطوح و...)، باعث نفوذ در ساختار قدرت ملی و وابستگی امنیت ملی به قدرت هوایی شده بود.

از دیدگاه عملیاتی و پشتیبانی هوایی از نیروهای سطحی خودی، نه‌اجا توانست با عمق‌بخشی به صحنه جنگ در سال‌های نخست جنگ (برد هواگردها، سوخت‌رسانی هوایی، مداومت پروازی و...) و انجام عملیات پشتیبانی مستقیم هوایی، عملیات مستمر و مؤثر علیه نیروهای سطحی دشمن در سال‌های نخست جنگ (نرخ تولید سورتی، کفایت آمادی، مداومت پروازی و...) و عملیات مراقبت هوایی سامانه‌های فرماندهی و کنترل هوایی، با ایجاد تحرک هوایی (انتقال، آمادرسانی و تخلیه، تحرک هوایی، تنوع هواگردهای ترابری و...) و امن کردن آسمان کشور برای عملیات نیروهای سطحی (گسترش پدافند زمین‌پایه، کشف و شناسایی و...) و برخورداری از سامانه آماد و پشتیبانی هوایی کارآمد در صحنه جنگ (بهره‌برداری از منابع پشتیبانی نهادهای دولتی/ غیردولتی، هم‌افزایی آمادی بین نیروها و...) و واپایش صحنه جنگ (دامنه مراقبت هوایی، کیفیت عملیات اطلاعاتی، استمرار مراقبت، دسترسی فراگیر به صحنه جنگ و...) به انجام عملیات هوایی در عمق صحنه جنگ پرداخته و اطلاعات هوایی لازم را در راستای بُعد اقتصادی قدرت ملی جمع‌آوری کند.

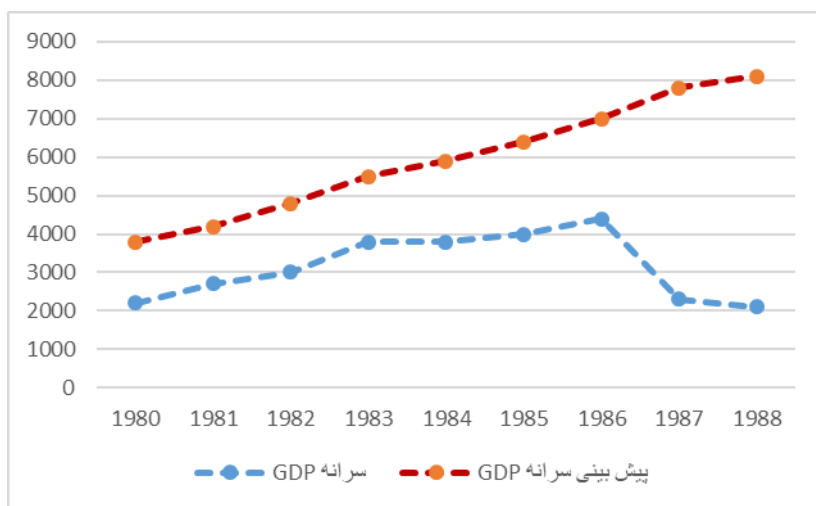
از نظر تاکتیکی و در راستای آفند هوایی علیه قدرت هوایی دشمن، نه‌اجا با پوشش و دسترسی به عمق صحنه عملیات هوایی دشمن و یکپارچه‌سازی عملیات هوایی در سراسر صحنه عملیات (شبکه ارتباط هوایی و هم‌پوشانی بین صحنه‌ها، نظام هدایت و هماهنگی هوایی و...) در ازکارانداختن پایگاه‌های هوایی و خشی‌سازی پدافند هوایی دشمن موفق عمل کرد.

از نظر پدافند هوایی علیه قدرت هوایی دشمن نیز با تشخیص تهاجم هوایی دشمن از طریق سامانه‌های هشدار اولیه هواپایه، گسترش رادارهای پیش‌اخطار، شبکه ارتباطی چندلایه و

عمق‌بخشی به قلمرو پدافند هوایی و متجانس نمودن صحنه عملیات هوایی با میزان تهدیدات دشمن (توزیع جغرافیایی متناسب، گسترش انواع پایگاه‌ها، برد و تسلیحات هواگردها و...)، توانست یک نظام پدافندی پاسخ‌گو را شکل داده و صحنه عملیات هوایی را در راستای تقویت بُعد اقتصادی قدرت ملی مدیریت کند.

نتیجه‌گیری

نقش استراتژیک نهاجا در دوران دفاع مقدس را می‌توان در دو بُعد تأثیر بر ارکان جنگ و تأثیر بر صحنه جنگ دسته‌بندی نمود. بر این اساس، دفاع از مراکز حساس و حیاتی خودی و حمله به مراکز نقل کشور عراق شاخص مهم ایفای نقش استراتژیک نیروی هوایی در جنگ است. اقتصاد عراق در نتیجه عملکرد نیروی هوایی ایران تقریباً فلج شد و اگر کمک‌های خارجی نبود، عراق نمی‌توانست در مقابل ایران دوام بیاورد زیرا نهاجا همه پالایشگاه‌ها و نیروگاه‌هایش را منهدم کرده بود. انهدام تجهیزات و زیرساخت‌های عراق به‌خصوص زیرساخت‌های نفتی و پالایشی، حفظ صنعت نفت خودی و حفظ تمامیت ارضی کشور، مهم‌ترین اقدامات راهبردی نهاجا در جنگ تحمیلی بودند که باعث شدند ایران سربلند از جنگ بیرون بیاید.

شکل ۶ تغییرات سرانه تولید ناخالص داخلی عراق طی هشت سال جنگ تحمیلی و مقایسه آن با مقادیر پیش‌بینی‌شده قبلی اگر حملات نیروی هوایی ارتش به زیرساخت‌های اقتصادی و نفتی عراق صورت نمی‌گرفت.

نهاجا خطوط مواصلاتی که صادرات و واردات ایران از آنها صورت می‌گرفت و کالاهای استراتژیک مثل گندم را تأمین می‌کرد را حفظ نمود که بدون پشتیبانی این نیرو، این کار امکان‌پذیر نبود. خارک تا روز آخر جنگ، صادرات نفت داشت و بدون اسکورت نفت‌کش‌ها که توسط نیروی دریایی و نیروی هوایی انجام می‌شد، استمرار صدور نفت و کسب درآمد ارزی برای کشور غیرممکن بود؛ لذا عاملی که باعث جلوگیری از ورشکستگی کشور در آن برهه حساس شد، عملکرد تحسین برانگیز نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران بود. خلبانان ایران خستگی را خسته کرده بودند و بعضاً در روز، چندین سورتی پروز انجام داده و هنوز از یک مأموریت برنگشته، عازم مأموریت بعدی می‌شدند تا عراق نتواند به اهداف خود برسد.

نیروی هوایی به هواپیماهای عراقی اجازه نداد صدور نفت ایران را به صفر برسانند. اما کاری کرد که در برهه‌هایی، صادرات نفت عراق به صفر رسید و تا آخر جنگ هم نتوانستند از نیروی دریای خود استفاده کنند. در ابعاد یک مأموریت راهبردی، نیاز به دلایلی بود تا نیروی هوایی به انجام این عملیات بپردازد. مهم‌ترین این دلایل عبارت‌اند از:

فرسایشی کردن جنگ و کسب زمان لازم برای بیرون راندن ارتش عراق از سرزمین‌های اشغالی؛
برهم‌زدن تعادل بودجه جنگ و افزایش هزینه‌ها و ایجاد آشفتگی در برآوردهای هزینه‌ای که هیئت حاکمه عراق با تکیه بر آن، وارد جنگ شده بود؛

افزایش میزان نارضایتی عمومی با توجه به اینکه اهداف راهبردی ایران آن‌طور که در رسانه‌ها آمده بود، سرنگونی زمامدار عراق و تغییر نظام حاکم بر عراق و خلع ید از حزب بعث بیان شده بود.

پیشنهاد‌های تحقیق

در میان جنگ‌های پایانی قرن بیستم، جنگ ایران و عراق که یک جنگ تمام‌عیار از حیث تنوع فضای نبرد و درگیری اعم از دشت و کویر، کوهستان و ساحل، دریا و هوادریا، هوا و زمین و حتی خور و باتلاق و رودخانه بود، از اهمیت ویژه برخوردار است. نه تنها دولت بعثی عراق به‌عنوان یک کشور شروع‌کننده جنگ، بلکه هر کشور دیگری که آغازگر جنگ است به‌دنبال سرعت بخشیدن به جنگ برای دستیابی به پیروزی سریع است تا اراده خود را با کمترین هزینه و تلفات و در حداقل زمان ممکن به‌طرف مقابل تحمیل کند؛ بنابراین، همواره رویکرد به‌کارگیری نیروی هوایی به‌عنوان یک نیروی راهبردی تأثیرگذار در قدرت ملی و نتیجه نهایی جنگ، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

ایران با نیروی هوایی قابل توجهی در سراسر خلیج فارس روبه‌رو بوده و حتی اگر از روسیه هوایمای سوخو خریداری کند و توافقی برای جت‌های اضافی هم وجود داشته باشد، بزرگ‌ترین دشمن منطقه‌ای ایران یعنی رژیم صهیونیستی، به ناوگانی از جنگنده‌های رادارگریز اف-۳۵ در کنار اف-۱۶ های اصلاح‌شده مجهز است.

در خلیج فارس، عربستان سعودی ناوگانی متشکل از ۸۰ جنگنده ارتقایافته اف-۱۵ دارد که نسخه پیشرفته‌تر استرایک ایگل می‌باشند. این هواپیماها می‌توانند تا ۱۲ موشک هواپه‌ه‌وای دوربرد آمرام-۱۲۰ را حمل کرده و به‌عنوان داگ‌فایترهای عالی عمل کنند. امارات متحده عربی نیز ناوگانی از هواپیماهای مدرن اف-۱۶ در اختیار دارد و از سال ۲۰۲۷، ۸۰ فروند جنگنده چندمنظوره استاندارد داسو رافائل از فرانسه دریافت خواهد نمود؛ لذا پیشنهاد می‌شود که ایران با توجه به تجربیات جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران و تهدیدات محیط امنیتی خود، به‌طور جدی به تقویت قدرت هوایی خود به‌عنوان بخش مهمی از قدرت ملی کشور بپردازد تا در کنار سامانه‌های پیشرفته دفاع هوایی مانند اس-۴۰۰، به‌طور قابل توجهی، حمله به سایت‌های هسته‌ای را برای رژیم صهیونیستی یا ایالات متحده دشوارتر کند.

منابع

- دژپسند، فرهاد؛ و وثوقی، رضا (۱۳۸۷). اقتصاد ایران در دوران جنگ تحمیلی. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.
- غرایق زندی، داود (۱۳۸۴). جنگ ایران و عراق؛ هویت، ایدئولوژی و واقعیت. مطالعات ملی، ۶ (۲۲)، ۱۷۶-۱۶۷.
- فایل صوتی مصاحبه با سرتیپ دوم خلبان دکتر شهرام شجاعی - خلبان جنگنده/ کارشناس ارشد اطلاعات هوایی معاونت اطلاعات و عملیات ستاد کل نیروهای مسلح - ۱۴۰۱/۹/۶
- فایل صوتی مصاحبه با سرهنگ خلبان دکتر اسماعیل شریفان - خلبان جنگنده و دبیر گروه منابع انسانی مرکز مطالعات راهبردی آجا - ۱۴۰۱/۶/۲۲
- فریدمن، آلن (۱۹۹۳). ناگفته‌هایی از جنگ تحمیلی عراق علیه ایران. گروه مترجمان، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- مرادیان، محسن (۱۳۹۱). مسائل نظامی و راهبردی معاصر. تهران: انتشارات دافوس ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- مرادیان، محسن (۱۳۹۲). تهدید مینا. به سفارش قرارگاه خاتم‌الاولیا (ص)، تهران: سرونگار.
- نمکی عراقی، علیرضا (۱۳۹۶). نیروی هوایی ارتش در انقلاب اسلامی و دفاع مقدس. جلد چهارم، تهران: انتشارات راهبردی نهجا.
- نمکی، علیرضا؛ خلیلی، حسین، جواهری، علیرضا و رضایی، رضا (۱۳۹۴). تاریخ نبردهای هوایی - نیروی هوایی ارتش در انقلاب اسلامی و دفاع مقدس. تهران: مرکز مطالعات راهبردی نهجا.
- E1-Sayed E1-shazly, 1998:10- The Iraq-Iran War: Memoirs of a Fighter Archived 1 July 1998 at the Wayback Machine ISBN 978-9953029047
- Shariati, Shahrooz & Ghaffari, Masoud - The Iran-Iraq War: Geopolitical Economy of the Conflict- Geopolitics Quarterly, Volume: 14, No 4, Winter 2019
- Warden, J. A. (2017) 'The Airpower Profession', in J. A. Olsen (ed.), Airpower Applied: US, NATO, and Israeli Combat Experience, Annapolis, MD: Naval Institute Press.
- <http://shabestan.ir/service/229>
- <https://defapress.ir/fa/news/234494>
- <https://defapress.ir/fa/news/234988/9> - سجهانفر - پدافند هوایی و دفاع از خارک در سال‌های
- جنگ تحمیلی - ۲۷ فروردین ۱۳۹۶ - گروه دفاعی
- <https://defapress.ir/fa/news/235251/>

<https://defapress.ir/fa/news/235251/> جهانفر- بررسی عملکرد پدافند هوایی در دفاع از خاک

در سال‌های جنگ تحمیلی -

<https://defapress.ir/fa/news/235609/>

<https://dnws.ir/234494>

<https://web.archive.org/web/20140304065712/http://nahaja.aja.Ir/Portal/Home/>

<https://www.isna.ir/> ۵ مهر ۱۴۰۰

<https://www.shana.ir/news/321385/>

مفید، کامران - سیمای دو همسایه، جنگ با اقتصاد ایران و عراق چه کرد؟ - <https://www.bbc.com/>

ضیغمی، دروازه‌های اصلی صدور نفت ایران در دوران جنگ هیچ‌گاه بسته نشد- <https://www.Shana.ir/>

واکاوی نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح

با تأکید بر اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

عبدالله عراقی، محمد بیدگلی، اصغر رجبی ده برزویی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۲

چکیده:

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران امروز در نگاه مردم یک نیروی مسلح توانمند، ولایی و مردمی است. روحانیون به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین تکالیف خود در تقویت از انقلاب و نظام اسلامی نقش محوری داشته‌اند. صرف داشتن قدرت نظامی نیروهای مسلح نمی‌تواند سبب موفقیت و پیروزی باشد، اقتدار و موفقیت در کنار تجهیزات و نیروهای نظامی با سلاح ایمان و از خودگذشتگی که توسط روحانیون ایجاد شد باعث تقویت ساختار نیروهای مسلح شد. پرسش این است که نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح با تأکید بر اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟ پژوهشگران با استفاده از روش تحلیل مضمون، با نرم‌افزار MAXQDA داده‌های حاصل از سخنان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) را مفهوم‌سازی کرده و بر اساس این مفاهیم، مضامین اولیه شامل راه درست را شناختن، تیزبین بودن، تعالی فرهنگ، شناخت واقعی، عدم بی‌انضباطی، پرکاری، پیگیری، همت جهادی، حرکت رو به جلو، درایت و قضاوت سیاسی احصاء گردید. سپس مضامین سازمان‌دهنده شامل آگاهی، زیرکی، معرفت، بینش، خستگی‌ناپذیری، علوهمت، روحیه امید، عزم، اراده، فراست و تدبیر به‌دست آمد. درنهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم پنج عامل روحیه بصیرت، ترویج ارزش‌های اخلاقی، حفظ روحیه جهادی، حضور در صحنه و شناسایی خطوط فتنه و توطئه استخراج شد.

واژگان اصلی: امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ترویج ارزش‌های اخلاقی، روحانیون، نیروهای مسلح.

۱. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

۲. استادیار گروه حقوق، واحد ورامین - پیشوا، دانشگاه آزاد اسلامی، ورامین، ایران (نویسنده مسئول)

mohammad.bidgoli@yahoo.com

۳. استادیار گروه معارف، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مقدمه

در نظام مقدّس جمهوری اسلامی ایران، موضوع نیروهای مسلح از نظر اعتقادی نیز بسیار مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا مبنای حکومت ایران، اعتقادات اسلامی است و یکی از تفاوت‌های اساسی حکومت اسلامی با سایر نظام‌های سیاسی، امور نظامی آن است. دیدگاه اسلام نسبت به دفاع و جهاد، زیربنای ساختار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران است. بر اساس عقاید اسلام، امور نظامی منحصر به ارگان و یا افراد خاصی نیست، بلکه عموم مردم وظیفه دارند برای حفظ و حراست از اسلام و مرزهای حکومت اسلامی بکوشند. بعد از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، بنیان‌گذار نظام مقدّس جمهوری اسلامی ایران یکی از آرمان‌هایشان ایجاد نیروی مسلح مکتبی و مقتدری بود که بتواند از کیان و ارزش‌های دینی و اسلامی و کشور دفاع کند. توجه به نیروهای مسلح در طی دورانی که حضرت امام خمینی (ره) به حکومت اسلامی می‌اندیشیدند، در ذهن و اندیشه ایشان جایگاهی داشت و یکی از نگرانی‌های ایشان این بود که چرا چنین تشکیلاتی در برخی کشورهای اسلامی از جمله ایران، در اختیار بیگانگان قرار گرفته است. برای این منظور امام (ره) تدبیر فرمودند ستاد عقیدتی سیاسی در نیروهای مسلح تشکیل شود تا روحانیون با حضور خود بتوانند این نقش حساس و بی‌بدیل را ایفا کنند و بر همین اساس امروز می‌توانیم بگوییم که نیروهای مسلح ما در تمام دنیا بی‌نظیر است و نمونه‌ای مانند آن وجود ندارد. امروز نیروهای مسلح جمهوری اسلامی صرفاً نیروهای آماده دفاع و جنگ در عرصه نظامی نیستند، بلکه انسان‌هایی وارسته، شجاع، با بصیرت و ولایت‌مداری هستند که با درک صحیح از شرایط سیاسی ایران و جهان، تحت رهبری حکیمانۀ فرمانده معظم کلّ قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) جانانه از اسلام، مکتب و آرمان‌های نظام اسلامی دفاع می‌کنند. با توجه به شرایط متحول محیط نزدیک و دور جمهوری اسلامی ایران و تهدیدهای متنوعی که استقلال و حاکمیت ایران را تهدید می‌کند، لازم است که نیروهای مسلح متناسب با تحولات محیطی و نیازمندی‌های درونی، همواره آمادگی رزمی خود را حفظ کنند (اسکندری و سلیمانی، ۱۳۹۴: ۳).

بیان مسئله و ضرورت پژوهش

امروز نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با بصیرت دینی و ژرف‌اندیشی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی نه تنها از کیان جمهوری اسلامی ایران شجاعانه دفاع کرده‌اند. بعد از گذشت

بیش از چهار دهه از پیروزی انقلاب و حضور روحانیون در نیروهای مسلح نیازمند تشریح علت حضور روحانیون در نیروهای مسلح هستیم. امروزه نقش روحانیون در پیشبرد اهداف عالی انقلاب چنان اهمیت یافته است که بدون توجه بدان‌ها این روند به مقصود نخواهد رسید؛ لذا ضرورت نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مورد توجه پژوهشگران قرار گرفت.

پیشینه پژوهش

در باب واکاوی نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح از جهت نظری و تحقیقاتی، پیشینه مرتبگی با ساختار نیروهای مسلح مشاهده نشد، علی‌رغم آن پژوهش‌هایی به شرح زیر برخی از متغیرهای پژوهش را به صورت مجزا مورد واکاوی قرار داده‌اند:

- آقایی فیروزآبادی و دهقان ده جمالی (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «نقش مراجع عظام و حوزه‌های علمیه در دفاع مقدس و بهره‌گیری از آن در جنگ احتمالی آینده» با استفاده از روش توصیفی تحلیلی به بررسی این موضوع پرداختند که یکی از چالش‌های اساسی، پیچیدگی جنگ‌های آینده و لزوم بررسی نقش روحانیت در جنگ‌های آینده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که نقش مراجع و روحانیون در دفاع مقدس عبارت‌اند از: ۱- نقش فرماندهی در سطوح مختلف، خطرپذیری با ایثار و از خودگذشتگی؛ ۲- نقش رزمندگی با اخلاص و گمنامی (پذیرفتن مسئولیت و فعالیت رزمی در عملیات خاکی، آبی و هوایی)؛ ۳- نقش الگویی، فرهنگی، تبلیغی و آموزشی. از نظر نویسندگان، مراجع عظام و روحانیون توانمندی زیاد در ایفای نقش در جنگ‌های احتمالی آینده با بهره‌گیری از تجربیات دفاع مقدس در زمینه‌های زیر خواهند داشت: ۱- روحیه-بخشی به رزمندگان؛ ۲- حضور فعال در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی؛ ۳- ایفای نقش فرمانده و افسر جنگ نرم؛ ۴- مقبولیت مردمی و نفوذ دل‌ها؛ ۵- بصیرت بخشی با تعالیم متناسب و جذاب؛ ۶- به‌روز بودن و آگاهی همه‌جانبه از نقشه‌های دشمن؛ ۷- بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی، هنری و آموزشی؛ ۸- باور و یقین امت به ناجی بودن مراجع، روحانیت و حوزه‌های علمیه؛ و ۸- تبدیل تهدیدات دشمن به فرصت‌های مطلوب.

- مظفری (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «فرایندهای مکتبی سازمان عقیدتی سیاسی ناجا در چارچوب دولت‌سازی اسلامی با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)» با استفاده از روش

توصیفی تحلیلی به بررسی این موضوع پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که در مرحله دولت‌سازی اسلامی هستیم و تمام نهادهای دولتی بایستی اقداماتی همگرا در این جهت معمول دارند. سازمان عقیدتی سیاسی ناجا نیز می‌تواند و ضرورت دارد که با ملاحظاتی مدیریتی، علمی و اخلاقی این وظیفه و مأموریت خطیر را به انجام برساند.

- وحیدی‌نژاد (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «نقش روحانیون و مساجد در پیروزی انقلاب اسلامی» با استفاده از روش توصیفی تبیینی به بررسی این موضوع پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که روحانیت مبارز شیعه به رهبری امام خمینی (ره) با توصیف و تبیین شرایط عینی نابسامان و نامطلوب حاکم بر دولت و جامعه در زمان رژیم پهلوی و با طرح و ترویج مکتب جایگزین برای ایدئولوژی کهنه شاهنشاهی، یعنی اسلام ولایی، پذیرش رهبری انقلاب، کادرسازی، تربیت نیروهای انقلابی و مانند آنها، اساسی‌ترین تشکیلاتی بوده است که توان به جنبش درآوردن قشرها و توده‌های مردم برای سرنگونی نظام شاهنشاهی پهلوی را داشته است.

- امیری، نجفی سلامت و نظری داراب خانی (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان «نقش روحانیت در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی انقلاب اسلامی» با استفاده از روش توصیفی تحلیلی به بررسی این موضوع پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که روحانیت در تاریخ کشورمان، همواره به‌عنوان متولی اصلی هدایت دینی در جامعه به حساب می‌آید؛ مرجع رسمی تبیین ارزش‌ها و تثبیت باورهای دینی و استنباط و افتای احکام عملی روحانیت بوده‌اند. روحانیان مبارز شیعه به‌دلیل توانایی در استفاده از عوامل انسانی و عوامل الهی برای ایجاد تحول در ایران زمان پهلوی، بالاترین نقش را در پیروزی انقلاب اسلامی ایران داشته‌اند.

- عباسی (۱۳۸۷)، در پژوهشی با عنوان «روحانیت شیعه و کارکردهای آن در اندیشه امام خمینی (ره)» با استفاده از روش توصیفی تحلیلی به بررسی این موضوع پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که اصلی‌ترین مانع بر سر منافع استعمارگران در جوامع اسلامی، اسلام و باورهای دینی مردم و روحانیت اصیل است؛ از این رو، آنان حمله به اسلام و روحانیت را با دو هدف تعقیب کردند: اول تخفیف، استهزا، کاهش شأن و منزلت روحانیت نزد مردم؛ و دوم آن‌که به خود روحانیان بباوراند که دین، از سیاست و امور اجتماعی جداست و بدین‌سان انگیزه آنان را برای حرکت و اصلاح امور اجتماعی سلب کنند.

همان‌طور که در پیشینه پژوهش دیده می‌شود پژوهش‌هایی در خصوص نقش روحانیون در تاریخ

معاصر ایران توسط پژوهشگران مختلف صورت گرفته است، اما پژوهش پیش‌رو به واکاوی نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح با تأکید بر اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌پردازد.

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

هر حکومت و دولتی برای تأمین امنیت، حفظ استقلال و تمامیت ارضی و تأمین اهداف و آرمان‌های خود نیاز به نیروهای مسلح قوی، مقتدر و سازمان‌یافته دارد. جمهوری اسلامی ایران نیز پس از استقرار، برای برقراری نظم، حفظ امنیت و دفع تهدیدات داخلی و خارجی و دستیابی به اهداف خود نیروهای مسلحی را فراهم نموده است که از جمله آنها می‌توان به ارتش، سپاه، بسیج و نیروی انتظامی اشاره کرد که هر یک وظایف و مأموریت‌های مشخصی را در نظام اسلامی به عهده دارند. نیروهای مسلح کشور که متولی حوزه نظامی، دفاعی و امنیتی کشور می‌باشند، به دلیل جایگاه والا و فوق‌العاده حساس خود باید در مقابل دشمنان و مسائل نوظهور غافلگیر نشوند و بتوانند مأموریت خطیر خود را به‌گونه‌ای مطلوب انجام دهند (قاضی‌زاده فرد و علی‌دادی، ۱۳۹۹: ۴۲).

حفظ استقلال، تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی، دفع هرگونه تجاوز و شرارت از کشور، پیشرفت و تعالی در پرورش و تربیت نیروی انسانی در تراز نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران و همچنین پیشرفت علمی و به‌روز رساندن تجهیزات و آموزش‌ها در حد عالی، از جمله وظایف نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران است و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در انجام وظایف خود طی بیش از چهار دهه گذشته از همه نهادها موفق‌تر عمل کرده است. جوامع انسانی برای حفظ حکومت، استقلال و تمامیت ارضی و تأمین امنیت خود ناگزیر از فراهم نمودن نیروی نظامی هستند. استقلال و امنیت هر کشور و دولت اعم از داخلی و خارجی نیز در پرتو قدرت و توان نظامی تأمین می‌گردد. مقابله با مهاجمان خارجی یا کسانی که در داخل کشور با نقض قوانین، امنیت اجتماعی را مختل می‌کنند، جز با توان نظامی حل نمی‌شود؛ از این‌رو کشورهای مختلف بدین منظور تشکیل و سازمان‌دهی نیروهای مسلح خود را در راستای دفع خطرهای خارجی و داخلی طراحی می‌کنند و با تشکیل سازمان‌ها و نهادهای نظامی خاص، افراد کارآمد و توانا را به استخدام درمی‌آورند.

روحانیون، عامل مؤثر ساخت قدرت سیاسی و معنوی در ایران

از جمله پیامدهای غیبت امام دوازدهم برای مذهب شیعه پیدایش فقهای بود که پاسداری و تفسیر دینی مذهب تشیع را بر عهده داشتند (حائری، ۱۳۶۰: ۷۸). روحانیت تشیع، امر حکومت و

دخالت در سیاست را امری دور از صلاحیت ذاتی خود نمی‌داند، بلکه به صراحت مدعی و رقیب هر حکومتی است (آل احمد، ۱۳۵۸: ۳۳). فلسفه حقوقی جمهوری اسلامی ایران و نظریه‌های سیاسی علمای شیعه را می‌توان به‌طور سنتی در اندیشه علمای بزرگ شیعه در ادوار گوناگون تاریخی یافت که بارزترین آنها اندیشه «ولایت فقیه» امام خمینی (ره) است (مونتقی، ۱۳۸۷: ۱۹۷). امام خمینی (ره) برخلاف روحانیت عصر مشروطه، از همان ابتدا، نظام جمهوری اسلامی را به‌عنوان یک جامعه آرمانی و الگوی جایگزین معرفی کرد (حسینی‌زاده، ۱۳۸۶: ۲۶۰). در تاریخ سیاسی و مذهبی ایران روحانیون با برخورداری از چند ویژگی توانستند در حرکت‌های ضد حکومتی و ضد خارجی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشند که عبارت‌اند از: روحانیون در مقایسه با سایر اقشار و نیروهای اجتماعی و تشکل‌های سیاسی، سازمان‌یافته‌ترین و منجسم‌ترین نیروهای اجتماعی جامعه ایران را تشکیل می‌دهند. دومین منبع اصلی قدرت روحانیون، مالکیت است. استقلال مالی روحانیون از دولت موجب شده بود که آنان به‌عنوان نهادی در مقابل دولت قرار گیرند. سومین منبع، قدرت داشتن شخصیت روحانی است که به پشتگرمی تعهد، سازمان و مالکیت قوت می‌گیرد (بیدگلی و زیباکلام، ۱۳۹۸: ۴).

نقش روحانیون در انقلاب اسلامی ایران

با ورود انقلاب اسلامی به دهه چهارم، به نظر می‌رسد چالش‌هایی اساسی فراروی انقلاب از منظر داخلی و خارجی وجود دارد که وظیفه سنگینی بر عهده روحانیان می‌گذارد. از منظر خارجی، پس از بیش از چهار دهه تلاش ناکام دشمنان انقلاب برای براندازی نظام از طریق تحریم‌ها و هشت سال جنگ تحمیلی، اکنون دشمنان ایران شیوه مقابله با انقلاب را تغییر داده و از طریق جنگ نرم، درصدد مقابله با انقلاب برآمده‌اند (امام‌جمعه‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸۴) لذا می‌توان نقش روحانیون در انقلاب اسلامی ایران را در چند عامل از جمله هدایت معنوی و رهبری انقلاب، تبیین و ترویج ایدئولوژی اسلام و انقلاب و بسیج عمومی مردم برشمرد که تبیین هر یک می‌پردازیم:

هدایت معنوی و رهبری انقلاب

در خصوص هدایت معنوی و رهبری انقلاب اسلامی ایران توسط امام خمینی (ره) اندیشمند معاصر، حامد الگار اعتقاد دارد که گرچه گاهی اوقات توصیه‌های اشخاص داخل ایران را در زمینه جزئیات استراتژی می‌پذیرفت؛ اما کلیه تصمیمات اساسی را خودش می‌گرفت. با اصرار آمرانه بر

انحلال رژیم سلطنتی و بنیان‌گذاری یک حکومت اسلامی، کلیه مدافعان و طرفداران سازش با شاه را ساکت کرد. بدون پافشاری امام و بدون قابلیت او در حفظ وفاداری و اطاعت توده‌های مردم ایران، آنچه به یک انقلاب پیروزمند ختم شده می‌توانست به‌عنوان مورد دیگری از تقابل میان نیروهای مخالف دولت، بدون اخذ نتیجه‌ای قطعی به بایگانی تاریخ ایران سپرده شود (الگار، ۱۳۷۲: ۳۲۳). و اگر این رهبری و پیروی مردم از علمای دین نبود قطعاً انقلاب پیروز نمی‌شد و هنوز حکومت طاغوت ادامه داشت (عالمیان، ۱۳۹۴: ۲).

تبیین و ترویج ایدئولوژی اسلام و انقلاب

پس از انقلاب اسلامی، با وجود افکار و خط‌مشی گروه‌های روشن‌فکری، همچون ملی‌گراها و لیبرال‌ها، چپ مارکسیستی و سایر گروه‌ها، که هر یک دارای سابقه مبارزاتی طولانی بودند، درنهایت، گفتمان «اسلام سیاسی فقاهتی» الگوی مطلوب انقلاب قرار گرفت (امام‌جمعه‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷۹). به‌رحال، ایدئولوژی انقلاب اسلامی ایران از یک‌سو، در بردارنده طرد و نفی ارزش‌های حاکم بر جامعه گذشته ایران، به‌ویژه از نظر فرهنگی و اخلاقی بود و از سوی دیگر، دربردارنده ایده و آرمان تأسیس سامان سیاسی جدید مبتنی بر ارزش‌ها و اصول اسلامی بود (احمدوند، ۱۳۷۴: ۶۹)، که توسط رهبران و ایدئولوگ‌های انقلاب اسلامی تدوین شد. حمید عنایت درباره امکان بالقوه تشیع برای عرضه ایدئولوژی مبارزه، بر طبق نیازهای جامعه امروز و سرزندگی و تحرک شیعه در سال‌های اخیر معتقد است که این موضوع در درجه اول با توجه به بعضی امکانات که برای انطباق با تحولات اجتماعی و سیاسی دارد تبیین می‌گردد؛ اساسی‌ترین این امکانات، اصل اجتهاد است (عنایت، ۱۳۶۲: ۳۷۵).

آن بخش از علما و روحانیون که از توانایی و سطح علمی و فقهی بالاتری برخوردار بودند، همراه امام، ایدئولوگ‌های اصلی انقلاب بودند. حضرت امام (ره) با تدریس و تألیف کتاب «ولایت فقیه» در بهمن ۱۳۴۸ اندیشه حکومت اسلامی بر پایه ولایت فقیه را تبیین کردند. غیر از ایشان، می‌توان به سه روحانی برجسته یعنی شهید مطهری، شهید بهشتی و شهید مفتاح اشاره کرد که در واقع تئوریسین و ایدئولوگ انقلاب - بعد از امام - محسوب می‌شدند. استاد مطهری از ایدئولوژی اصیل اسلامی در انقلاب دفاع می‌کرد و از منتقدین اصلی سایر ایدئولوژی‌ها نیز به‌شمار می‌آمد. شهید بهشتی نیز به‌عنوان متفکر و سازمان‌دهنده انقلاب محسوب می‌شد. او نقش مهمی در

شکل‌دهی فکری و عملی دانشجویان و طلبه‌های جوان در انقلاب اسلامی داشت. آیت‌الله خامنه‌ای درباره شخصیت اجتماعی، سیاسی آن شهید می‌فرماید: به نظر من مرحوم مطهری با دو ابزار می‌توانست تفاهم و نزدیکی بین دو قشر روحانیون و تحصیل‌کرده‌های جدید را به‌وجود بیاورد: یکی تلاش علمی و دیگری غنای شخصیت خود ایشان. از لحاظ تلاش علمی، ایشان در دانشگاه تدریس کردند و با دانشجویان انس پیدا کردند. در مجامع تحصیل‌کرده‌ها، مهندسين، پزشکان شرکت نمودند و یک قطب و ملجأ و پناهی برای تحصیل‌کرده‌های جدید شدند و ایشان موفق‌ترین چهره روحانی در میان محیط‌های فرهنگ جدید بودند (خامنه‌ای، ۱۳۷۴: ۷۴).

بسیج عمومی مردم

در اغلب جنبش‌های توده‌ای ایران، علماء و روحانیون نقش کلیدی در برانگیختن توده‌های مسلمان داشته‌اند (نقیب‌زاده و امانی، ۱۳۸۲: ۱۲۸). در انقلاب شکوهمند اسلامی که در اواخر دهه پنجاه به وقوع پیوست، در حقیقت می‌توان گفت روحانیت از طریق مساجد و منابر و مراسم مذهبی بسیار تأثیرگذار بوده است: یعنی روحانیون در مکان‌های مذهبی و عبادی در حین بیان احکام و تکالیف، جلسات آگاهی‌بخشی را در خصوص اسلام‌ستیزی رژیم پهلوی و همچنین در جهت هدایت و بسیج مردم و به صحنه آوردن آنان علیه رژیم تشکیل داد، و به عبارتی می‌توان گفت طبقه وسیعی از تحصیل‌کرده‌ها، دانشجویان، طبقه سیاسی جدید و تهیدستان شهری تحت تأثیر و سازمان‌دهی مساجد ستون فقرات سیاست نوین مردمی را فراهم ساختند. مساجد همچنین عامل مهمی در تکثیر و ارسال پیام‌های رهبران انقلاب به پیروان در اقصی نقاط کشور بودند. از این گذشته، عمده‌ترین ابزار روحانیون برای رابطه با اقشار مختلف مردم مساجد و منابر بودند (عالمیان، ۱۳۹۴: ۳).

روش پژوهش

این پژوهش برحسب نوع داده‌های استفاده‌شده، کیفی و برحسب نتیجه، توسعه‌ای و برحسب هدف، پژوهشی اکتشافی است. این تحقیق از نوع تحقیقات نظری است که در آن محقق بدون داشتن یک هدف کاربردی خاص، صرفاً برای توسعه دانش به مطالعه می‌پردازد. این تحقیق با توجه به ضرورت استنباط از مهم‌ترین منبع روایی در زمینه نیروهای مسلح (سخنان و بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ابتدا روش اسنادی و مطالعه نظری به‌کار گرفته شد. در ادامه از بین روش‌های متنوع پژوهش کیفی، از راهبرد تحلیل مضمون با سبک اترید-استرلینگ بهره برده شده است. برای

انجام نظام‌مند مراحل تحلیل مضمون از نرم‌افزار MAXQDA که یک نرم‌افزار تحلیل کیفی است، استفاده شد. واحد تحلیل در این پژوهش سخنان و بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشد. تلاش شده است با رویکرد استقرایی داده‌های مرتبط استخراج شود و در قالب جدول ارائه گردد. سپس مفاهیم مرتبط توسط عبارتی کوتاه و توصیف‌کننده (کد) بیان شده است. جامعه آماری این پژوهش بیانات و سخنرانی‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، در مورد تقویت ساختار نیروهای مسلح از سال ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۱ است. نمونه آماری سخنرانی‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) که خطاب به نیروهای مسلح بوده مورد بررسی قرار گرفته و از سوی دیگر از جست‌وجوی واژه‌های کلیدی مبحث نقش روحانیون نیز استفاده شده است.

سخنان امام خامنه‌ای (متن/مضمون)	مضمون اولیه (اصلی)	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر	کدها
دو خصوصیت در آحاد مردم لازم است: یکی عبارت است از بصیرت، و دومی عبارت است از صبر و استقامت، که اگر چنانچه این دو عنصر وجود داشت دشمن هیچ کاری نمی‌تواند بکند، بصیرت یعنی تیزبین بودن و راه درست را شناختن.	راه درست را شناختن	آگاهی	روحیه بصیرت	۱۴۰۱/۱۱/۲۶ - ۱۴۰۱/۱۰/۲۲ ۱۴۰۱/۲/۱۹ - ۱۴۰۱/۵/۵ ۱۳۹۶/۶/۴ - ۱۳۹۷/۳/۳۰ ۱۳۹۳/۰۱/۰۶ - ۱۳۹۹/۱۲/۲۱ ۱۳۹۲/۰۴/۰۵ - ۱۳۹۱/۱۰/۱۹
[شما روحانیون] باید درس اخلاق بگویید، درس اخلاق سیاسی هم بگویید، درس اخلاق و معنویت هم بگویید، تحلیل سیاسی هم بدهید.	تعالی فرهنگ شناخت واقعی	معرفت بینش	ترویج ارزش‌های اخلاقی	۱۳۹۳/۹/۶ - ۱۴۰۰/۸/۲ ۱۳۹۱/۵/۱۶ - ۱۳۹۲/۱۰/۱۷ ۱۳۷۰/۱۰/۱۹ - ۱۳۷۲/۰۴/۲۳ ۱۳۳۸/۰۷/۲۸ - ۱۳۶۹/۱۲/۲۲ ۱۳۳۸/۰۲/۲۲

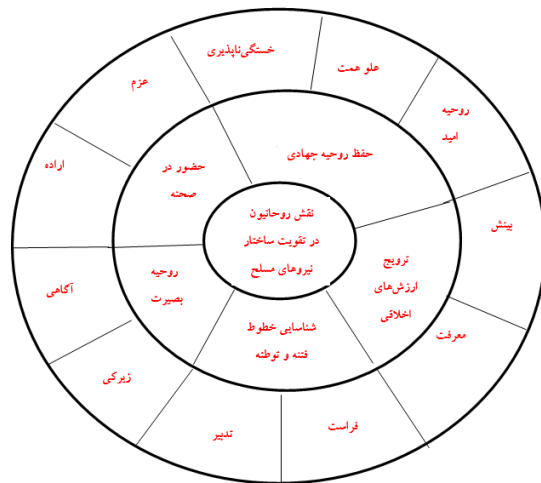
کدها	مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون اولیه (اصلی)	سخنان امام خامنه‌ای (متن/مضمون)
۱۴۰۰/۵/۱۲- ۱۳۹۱/۳/۲۹ ۱۳۹۶/۱۱/۲۹- ۱۳۹۸/۱/۱ /۰۷/۱۲- ۱۳۹۵/۰۶/۰۳ ۱۳۹۲ ۱۳۹۲/۰۷/۱۳	حفظ روحیه جهادی	خستگی ناپذیری علو همت روحیه امید	عدم بی انضباطی پرکاری پیگیری	نیروی مسلح هر کشوری اگر این خصوصیات را داشته باشد - یعنی هم کارآمد باشد، هم باایمان و با روحیه باشد، هم با مردم و در کنار مردم و نه در مقابل آنها باشد - برای او مایه زینت و پشتوانه مستحکمی است که می تواند به پشتیبانی آن، مناعت و عظمت و عزت خود را حفظ کند.
۱۳۹۶/۲/۱۰- ۱۴۰۰/۵/۱۲ ۱۳۹۹/۵/۱۰- ۱۳۹۸/۲/۲۴ ۱۳۷۶/۰۷/۰۵- ۱۳۹۳/۰۱/۰۱ ۱۳۹۲/۰۸/۲۹- ۱۳۹۲/۰۵/۱۲ ۱۳۹۱/۱۲/۱۷- ۱۳۹۲/۰۲/۱۶	حضور در صحنه	عزم اراده	همت جهادی حرکت رو به جلو	از نکات درخشان نیروهای مسلح، پشتیبانی از یگان‌های رزمی سطحی است، باید هم به‌عنوان یک معتمد و مؤتمن برای این ملت، در دشوارترین جبهه‌ها و خطوط حضور داشته باشد.
۱۴۰۰/۱۰/۱۹- ۱۳۹۸/۶/۲۷ ۱۳۹۶/۱۰/۶- ۱۳۹۷/۹/۲۱ ۱۳۹۰/۰۴/۱۳- ۱۳۹۸/۱/۱۹ ۱۳۸۸/۱۰/۲۹- ۱۳۸۹/۱۰/۰۸ ۱۳۸۸/۰۹/۲۲	شناسایی خطوط فتنه و توطئه	فراست تدبیر	درایت قضاوت سیاسی	امام (ره) نیروهای مسلح را از گروه‌گرایی و ورود به خطبازی‌های معمولی، نهی فرمودند. این کارها، منهی و ممنوع است؛ اما باید قدرت درک و تشخیص داشته باشند. باید زمینه این مسائل را برای این برادران فراهم کنند.

جدول شماره ۱. نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

مؤلفه‌های نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح بر اساس بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با بررسی سخنان و بیانات امام خامنه‌ای در خصوص تقویت ساختار نیروهای مسلح، در مرحله اول، ۴۵ کد استخراج شد. در مرحله بعد با ترکیب و مقایسه مستمر کدها، یازده مقوله فرعی شکل گرفت و پس از بررسی و سنخ‌سنجی مؤلفه‌ها و با توجه به حوزه نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح، پنج مقوله اصلی «روحیه بصیرت، ترویج ارزش‌های اخلاقی، حفظ روحیه جهادی در جامعه، حضور در صحنه و شناسایی خطوط فتنه و توطئه‌گران» طراحی شد. برای سنجش پایانی پژوهش، نمونه‌هایی از بیانات مورد تحلیل انتخاب و مجدداً کدگذاری شد، برای حصول اطمینان از اعتبار و روایی پژوهش علاوه بر بررسی مقوله‌ها و شاخص‌ها، نظرات و رهنمودهای برخی از استادان دانشگاه نیز مورد لحاظ قرار گرفت. در نهایت، مقوله‌های اصلی در قالب شبکه مقوله‌ها با یکدیگر مرتبط شدند و بدین ترتیب، الگوی مفهومی نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح ظهور پیدا کرد. سیر شکل‌گیری این الگو، جداول نمونه کدگذاری‌ها و شکل‌گیری مقوله‌های فرعی و اصلی در ذیل ارائه شده است.

ترسیم الگو

بعد از مراحل کدگذاری، انتخاب مضامین اصلی و سازمان‌دهنده و فراگیر، ترسیم الگوی نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح با توجه به سخنان و بیانات امام خامنه‌ای در شکل ذیل ارائه شده است:

شکل ۱: مدل نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح

نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح با تأکید بر اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

امام خمینی (ره) واقعه انقلاب اسلامی را بر اساس تحول روحی معنوی در جامعه ایران به‌عنوان یک امر الهی تفسیر می‌کرد (درودیان، ۱۳۹۵: ۴۱). حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران می‌فرماید: حضور مجموعه‌ای به نام عقیدتی، سیاسی در نیروهای مسلح، یکی از الهامات الهی و از برکات پروردگار بر امام بزرگوار ما و مجموعه دست‌اندرکار امور کشور بود. نقش روحانیون، نقش هدایت و دستگیری معنوی است. همه به روحانی احتیاج دارند - همچنان‌که به طیب احتیاج دارند - و اگر روحانی در هر نقطه‌ای به وظایف خود عمل کند، آنجا را از لحاظ معنوی آباد خواهد کرد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان عقیدتی، سیاسی نیروی انتظامی ۱۳۸۳/۱۰/۲۳). با عنایت به بیانات رهبری معظم انقلاب به نظر می‌رسد در خصوص نقش روحانیون در تقویت ساختار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران عوامل ذیل تأثیرگذارند که عبارت‌اند از:

۱- روحیه بصیرت

فرهنگ‌دهی و بصیرت‌افزایی در نظام سیاسی اسلام به عهده روحانیت است، از این رو روحانیت چه در دوران دفاع مقدس و چه پس از آن، در صدد انجام این وظیفه بوده است (آقایی فیروزآبادی و دهقان ده جمالی، ۱۳۹۸: ۱۸). بصیرت به انسان قدرت روحی می‌دهد، قطعاً انسانی که بصیرت نداشته باشد و نتواند شرایط را به‌درستی درک کند، نمی‌تواند تحلیل درستی از وقایع داشته باشد و همواره در کار خود تردید دارد. بصیرت یکی از آموزه‌های اصیل و اسلامی است که رهبر معظم انقلاب با فراست خویش از ابتدای دوره رهبری خود، به آن حیاتی دوباره بخشیدند. ایشان این مفهوم را تنها راهکار مقابله با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم دشمن می‌دانند. ایشان با جلب توجه همگان به‌ویژه نسل جوان و دانشگاہیان، آن را به گفتمانی مهم تبدیل نمودند. به همان اندازه که در نیروهای مسلح نسبت به ارتقای توانمندی و آمادگی رزمی و رفع نیازهای معیشتی دقت و حساسیت وجود دارد به همان میزان و بلکه بیشتر بر روی موضوع تعالی معنوی و بصیرتی کارکنان نیز دقت وجود دارد؛ چرا که موتور محرکه اجرای مأموریت‌ها در کنار تخصص و تعهد، روحیه سلحشوری و درک و بصیرت کارکنان است. در واقع جوهره اصلی و موتور محرکه این موفقیت‌ها، معنویت و بصیرت است که توسط سازمان عقیدتی سیاسی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، علما، روحانیت و مجموعه کسانی که در این سازمان فعالیت می‌کنند به‌دست آمده است.

امام خامنه‌ای در خصوص روحیه بصیرت اشاره می‌کنند که: دو عنصر مهم برای مواجهه با دشمنی‌ها لازم است: یکی عبارت است از بصیرت، و دومی عبارت است از صبر و استقامت، که اگر چنانچه این دو عنصر وجود داشت دشمن هیچ کاری نمی‌تواند بکند، که این در خطبه ۱۷۳ نهج‌البلاغه است. بصیرت یعنی چه؟ بصیرت یعنی تیزبین بودن و راه درست را شناختن. انسان گاهی اشتباه می‌کند (بیانات مقام معظم رهبری در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث ۱۳۹۹/۱۲/۲۱).

۲- ترویج ارزش‌های اخلاقی

اخلاق همواره مقوله‌ای محوری در عرصه حیات اجتماعی انسان بوده و انسان با اندیشیدن و اقدام به عمل در هر موقعیت مکانی و زمانی، درگیر مقوله هنجارهای اخلاقی و اجتماعی خواهد بود (سید قریشی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۹). فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغی در عرصه‌های مختلف و مقابله با جنگ نرم سبب دلگرمی در نظام و ناامیدی دشمنان است. در سایه تلاش، همدلی و همراهی روحانیون، مسئولین و کارکنان سازمان عقیدتی سیاسی نیروهای مسلح با فرماندهان و کارکنان سبب ارتقای بصیرت دینی و سیاسی و ارائه چهره مردمی نیروهای نظامی بوده و فعالیت‌های آن متکی بر تعالیم والای دینی و سیره ائمه اطهار (ع) قرار دارد. اعزام مبلغ و روحانیون در نیروهای مسلح، آموزش ترویج نماز بین آنان و تقویت فرهنگ دینی و مذهبی از مهم‌ترین عواملی است که می‌تواند به کاهش آسیب‌ها در جامعه و بدنه نیروهای مسلح منجر شود. عقیدتی سیاسی، در جهت دادن به قابلیت‌های درونی و بیرونی بر اساس آموزه‌های دینی و اخلاقی بسیار تأثیرگذار است و باید تلاش کرد در تربیت نیروهای متعهد و متخصص گام‌های مؤثری برداریم تا دشمن هرگز جسارت نکند به فکر آسیب رساندن به این نیروی ارزشمند باشد.

مقام معظم رهبری در این خصوص می‌فرمایند که: شما روحانیون باید درس اخلاق بگویید، درس اخلاق سیاسی هم بگویید، درس اخلاق و معنویت هم بگویید، تحلیل سیاسی هم بدهید (بیانات در دیدار جمعی از روحانیون اخلاق سیاسی، روحانی‌ها، و ظایف روحانیت. ۱۳۷۶/۱۰/۰۳).

۳- حفظ روحیه جهادی

از شاخص‌ترین ویژگی‌های روحیه جهادی در نیروهای مسلح حفظ آمادگی همه‌جانبه است زیرا که در صورت عدم آمادگی و غفلت، ضربه‌پذیری در برابر دشمن بیدار و آماده قطعی است (رشید و ادیسیان، ۱۳۹۶: ۱۸). خداوند در قرآن می‌فرماید: **وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ (انفال، ۶۰)**. ما را به حفظ آمادگی همه‌جانبه در برابر دشمن سفارش کرده است. یکی از مهم‌ترین عوامل

برتری که تعادل و توازن قدرت را در حوزه رزم تغییر می‌دهد بهره‌مندی از روحیه معنوی، سلحشوری، انگیزه و میل به پیروزی است؛ اینکه نیروی انسانی به این باور دست پیدا کند که در مسیر حق، چه بکشیم و چه کشته شویم پیروز عرصه نبرد هستیم. این یک فرهنگ عظیم و ارزشمندی است که دوران دفاع مقدس تبلور عینی این فرهنگ اصیل است؛ در واقع حضور مؤثر روحانیان در کنار رزمندگان اسلام این فرهنگ غنی را در دوران دفاع مقدس و پس از آن رقم زد. امام خامنه‌ای در این خصوص می‌فرماید که: نیروی مسلح هر کشوری اگر این خصوصیات را داشته باشد - یعنی هم کارآمد باشد، هم باایمان و با روحیه باشد، هم با مردم و در کنار مردم و نه در مقابل آنها باشد - برای او مایه زینت و پشتوانه مستحکمی است که می‌تواند به پشتیبانی آن، مناعت و عظمت و عزت خود را حفظ کند (بیانات در دیدار نیروهای حاضر در مانور ذوالفقار ۱۳۷۶/۰۷/۰۵).

۴- حضور در صحنه

در ایام دفاع مقدس، حضور فوج فوج روحانیت در گردان‌های رزمی و تبلیغی و خون پاک انبوه شهیدان روحانیت، همگامی حوزه را با دشواری‌های جنگ نشان می‌دهد (نظری، ۱۳۸۹: ۸). روحانیت شیعه در دفاع مقدس با حضور علما و حتی مراجع تقلید در خطوط نبرد و در کنار رزمندگان، بار دیگر ثابت کرد که همیشه و در همه صحنه‌ها و لحظه‌ها در کنار اقشار مختلف ملت قرار گرفته‌اند. امروز در نیروهای مسلح حسینی‌هایی وجود دارد که در آن کار پادگانی و فعالیت نظامی نیز انجام می‌شود. این‌ها همه نتیجه تلاش روحانیونی است که به‌صورت شبانه‌روزی در کنار کارکنان وظیفه و کادر در امور مختلف ورزشی، نظامی، برگزاری دوره‌های مختلف فرهنگی و بصیرتی لحظه‌به‌لحظه حضور دارند و آموزش‌ها و آموزه‌های مدیریت و فرماندهی دینی را به آنها منتقل می‌کنند. حضور مؤثر روحانیت را در دوران دفاع مقدس مصداق بارز اجرای فرمان الهی از سوی متولیان دین می‌توان عنوان کرد. روحانیت همواره در دوران دفاع مقدس همراه نیروهای نظامی بودند و بسیاری از این عزیزان در عملیات‌های مختلف شرکت کرده، شهید، زخمی و یا اسیر شدند. حضور روحانیت در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران بستر ساز رشد معنوی و اعتقادی کارکنان آنان می‌باشد. می‌توان گفت روحانیت با نیروهای مسلح پیوند خورده و آثار و برکات و نتایج آن برای همه ملموس و قابل مشاهده است. وقتی حضرت آقا یک فرمانی می‌دهند اجرای آن برای ما یک تکلیف شرعی محسوب می‌شود که از بالاترین رده تا پایین‌ترین سطح خود را ملزم به اجرای آن دانسته و تلاش می‌کنیم؛ چراکه یک تکلیف شرعی و واجب‌الاطاعه است (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم تنفیذ

حکم سیزدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران ۱۴۰۰/۰۵/۱۲).

۵-شناسایی خطوط فتنه و توطئه

به دلیل موقعیت حساس و ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران که به عنوان پل ارتباطی بین سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا در جهان مطرح است، هرگونه تحولات داخلی آن، در ورای مرزهایش اثرگذار بوده و هرگونه اتفاق و دگرگون‌های خارجی نیز در داخل کشور تأثیر دارد (نوذری و کوشا، ۱۴۰۰: ۲۷۲). روز بیست‌ونهم فروردین بیانگر دو حقیقت است، اول این‌که نشان می‌دهد نقطه تهاجم نهایی دشمن در خط براندازی نظام، مسیر توطئه و فتنه است. هیچ زمان دشمنان ما در هیچ شرایطی این توان را با همه تجهیزات در خود احساس نمی‌کنند که با وجود ایشارگران دلاور جان‌برکف در نهاد مقدس دفاعی اسلام، ارتش و سپاه، بتوانند در عرصه‌های نظامی موفق شوند. مسیر تهاجم قطعی آنها و راهکاری که در خط براندازی نظام در پیش خواهند گرفت، فتنه و توطئه خواهد بود. در ابتدای پیروزی انقلاب با توطئه و فتنه درصدد خلع سلاح ملت غیور ما برآمدند تا توان دفاعی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی را خلع کنند. بینش‌های پیامبرگونه امام (ره) با آن نفوذ وحی‌آسای معنوی، این شگرد شیطانی دشمن را تشخیص داد و با قاطعیت مقابل این توطئه ایستاد؛ لذا مردم ما در کنار توانمندی‌ها در خط دفاعی در برابر تهاجم دشمن در یک جهاد عظیم، باید توطئه‌ها و فتنه‌انگیزی‌های دشمن را رصد کنند.

مقام معظم رهبری در این خصوص اشاره دارند که: امام (ره) نیروهای مسلح را از گروه‌گرایی و ورود به خط بازی‌های معمولی، نهی فرمودند. این کارها، منهی و ممنوع است؛ اما باید قدرت درک و تشخیص و قضاوت سیاسی داشته باشند. باید زمینه این مسائل را برای این برادران فراهم کنند (بیانات در دیدار فرماندهان و جمعی از پاسداران سپاه در سالروز میلاد امام حسین (ع) ۱۳۶۹/۱۱/۲۹).

نتیجه‌گیری

واکاوی‌های تاریخی نشان می‌دهد که روحانیون به‌رغم سختی‌ها و فشارهایی که در تاریخ متحمل شده‌اند، همواره پاسدار ارزش‌های راستین مکتب حیات‌بخش اسلام و مدافع حقیقی مظلومان در گستره تاریخ بوده‌اند؛ لذا به‌هیچ‌وجه نمی‌توان کارکردهای مثبت و خالصانه آنان را در جهت پاسداری از قوانین اسلام و حفظ حوزه مسلمین نادیده گرفت. روحانیت معظم در تمامی مراحل تاریخی کشورمان همواره به‌عنوان هادیان و راهنمایان ملت ما در مبارزه با استعمار و

استبداد بودند و در ملی شدن صنعت نفت نقش ویژه‌ای داشتند؛ همچنین این عزیزان و در تمام مراحل رشد و پیروزی انقلاب اسلامی نقش اساسی و بی‌بدیلی را عهده‌دار بودند. نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در زمینه‌های مختلف فکری و معنوی در کنار وظایف نظامی که بر دوش دارد، نقش آفرین است. اهمیت حضور روحانیان در مجموعه نیروهای مسلح غیرقابل انکار است؛ چراکه حضور روحانیون در کنار نیروهای مسلح و سربازان باعث تقویت روحیه ارزشی و انقلابی سربازان می‌شود. نقش روحانیون در نیروهای مسلح همان نقش روحانی مسجد است؛ یعنی حضوری متفاوت از ساختار و تشکیلات اداری؛ لذا روحانیون باید مراقب باشند تا در آفت و آسیب بروکراسی‌های اداری، تشریفاتی و تجمل‌گرایی از نقش ارزشی خود فاصله نگیرند. خروجی نقش معنوی و همراه با اخلاص روحانیون در نیروهای مسلح، تربیت افرادی مانند سردار سرافراز اسلام حاج قاسم سلیمانی است که به‌عنوان سردار محبوب دل‌ها نه تنها در ایران اسلامی بلکه در کشورهای اسلامی در بین ملت‌های آزادی‌خواه جهان نیز الگو شده است.

پژوهشگران با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌های حاصل از سخنان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) را مفهوم‌سازی کرده و بر اساس این مفاهیم، مضامین اولیه شامل «راه درست را شناختن، تیزبین بودن، تعالی فرهنگ، شناخت واقعی، عدم بی‌انضباطی، پرکاری، پیگیری، همت جهادی، حرکت روبه‌جلو، درایت و قضاوت سیاسی» احصاء گردید. سپس مضامین سازمان‌دهنده شامل «آگاهی، زیرکی، معرفت، بینش، خستگی‌ناپذیری، علوهمت، روحیه امید، عزم، اراده، فراست و تدبیر» به‌دست آمد. درنهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم پنج عامل «روحیه بصیرت، ترویج ارزش‌های اخلاقی، حفظ روحیه جهادی، حضور در صحنه و شناسایی خطوط فتنه و توطئه» استخراج گردید.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- آقایی فیروزآبادی، سید حسن؛ و دهقان ده جمالی، حسن (۱۳۹۸). نقش مراجع عظام و حوزه‌های علمیه در دفاع مقدس و بهره‌گیری از آن در جنگ احتمالی آینده (با تأکید بر جنگ نرم). مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۷(۷۸)، ۵-۳۴.
- آل احمد، جلال (۱۳۵۸). در خدمت و خیانت روشنفکران. تهران: انتشارات رواق.
- احمدوند، شجاع (۱۳۷۴). فرایند بسیج سیاسی در انقلاب اسلامی ایران. تهران: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در امور اساتید.
- اسکندری، مجتبی و سلیمانی، ایوب (۱۳۹۴). تحول در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران از منظر فرماندهی معظم کل قوا. راهبرد دفاعی، ۱۳(۵۲)، ۱-۲۸.
- الگار، حامد. (۱۳۷۲). نیروهای مذهبی در ایران قرن بیستم، مجموعه مقالات سلسله پهلوی و نیروهای مذهبی به روایت تاریخ کمبریج. ترجمه عباس مخبر، تهران: طرح نو
- امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد؛ شهرام‌نیا، امیرمسعود؛ و نجات‌پور، مجید (۱۳۹۱). روحانیت شیعه و مقایسه سه دهه نقش آن پس از مشروطه و پس از انقلاب اسلامی. شیعه‌شناسی، ۱۲(۳۹)، ۱۵۳-۱۶۰.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در روز نیروی هوایی ۱۳۶۸/۱۱/۱۹.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار فرماندهان و جمعی از پاسداران سپاه در سالروز میلاد امام حسین (ع) ۱۳۶۹/۱۱/۲۹.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار نیروهای حاضر در مانور ذوالفقار ۱۳۷۶/۰۷/۰۵.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از روحانیون اخلاق سیاسی، روحانی‌ها، وظایف روحانیت ۱۳۷۶/۱۰/۰۳.
- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان عقیدتی، سیاسی نیروی انتظامی ۱۳۸۳/۱۰/۲۳.
- بیانات مقام معظم رهبری در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث ۱۳۹۹/۱۲/۲۱.
- بیانات مقام معظم رهبری در مراسم تنفیذ حکم سیزدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران ۱۴۰۰/۰۵/۱۲
- بیدگلی، محمد؛ و زیباکلام، صادق (۱۳۹۸). نقش نهاد مرجعیت و روحانیت شیعه در گفتمان مشروطه خواهی ایران. علوم سیاسی، ۱۵(۴۷)، ۱-۱۸.
- حائری، عبدالهادی (۱۳۶۰). تشیع و مشروطیت در ایران. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- حسینی‌زاده، محمدعلی (۱۳۸۶). اسلام سیاسی در ایران. قم: دانشگاه مفید.

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۴). مطهری احیاگر تفکر دینی. کلمه دانشجو، ۴ و ۵.
- درودیان، محمد (۱۳۹۵). تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق. تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.
- رشید، غلامعلی؛ و ادریسیان، محمد (۱۳۹۶). تبیین آموزه‌های جهادی قرآنی مؤثر بر روحیه جهادی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی. مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۶ (۷۲)، ۵-۲۶.
- سید قریشی، ماریه؛ موسوی، سید عبدالکریم؛ و سیفی، حسن (۱۳۹۶). الگوی کاربردی کردن اخلاق اسلامی در سازمان‌های نظامی. راهبرد دفاعی، ۱۵ (۵۹)، ۳۱-۶۳.
- عالمیان، علی اکبر (۱۳۹۴). نقش روحانیت در انقلاب اسلامی. مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات حوزه علمیه قم.
- عنایت، حمید (۱۳۶۲). اندیشه سیاسی در اسلام معاصر. ترجمه بهاءالدین خرمشاهی، تهران: خوارزمی.
- قاضی زاده فرد، سید ضیاءالدین؛ و علی دادی، علی (۱۳۹۹). معرفی و اولویت‌بندی متغیرهای کلیدی راهبردی دیدبانی تحولات محیطی در حوزه نظامی، دفاعی و امنیتی در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران. راهبرد دفاعی، ۱۸ (۷۱)، ۴۱-۷۳.
- موتقی، احمد (۱۳۸۷). دین، جامعه و دولت در ایران. تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- نظری، عبداللطیف (۱۳۸۹). علمای حماسه‌ساز. روز روحانیت و دفاع مقدس، پایگاه حوزه.
- نقیب‌زاده، احمد؛ و امانی، وحید (۱۳۸۲). نقش روحانیت شیعه در پیروزی انقلاب اسلامی. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- نوذری، فضل‌الله؛ و کوشا، حسن (۱۴۰۰). تبیین اصول رهنامه راهبردی نظامی - امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران. مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۹ (۸۵)، ۲۷۱-۲۹۴.

ویژگیهای آماد و پشتیبانی جنگ‌های آینده برگرفته از تجربیات آماد و پشتیبانی هشت

سال دفاع مقدس و جنگ‌های معاصر

عباس نیلفروشان^۱، سهیل امامیان^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۱

چکیده:

جنگ آینده و ترسیم تصویر روشنی از آن همواره مشکلاتی را برای راهبرد نویسان و تحلیل‌گران مسائل نظامی بوجود آورده است. موفقیت در ترسیم تصویر نزدیک به آنچه رخ خواهد داد و آمادگی برای آن، مزیت فوق‌العاده‌ای به هر کشور خواهد بخشید و در طول تاریخ نیز عدم موفقیت در ترسیم صحیح جنگ آینده باعث بروز شکست‌های سنگینی برای کشورها گردیده است. نگاه به جنگ آینده از منظر آماد و پشتیبانی دارای اهمیت خاصی است. آماد و پشتیبانی در دفاع مقدس به‌عنوان یک تجربه شگرف، ترکیبی از نسل‌های مختلف جنگ‌ها بشمار می‌رود که مبانی شناختی خاص خود را دارد و لازم است از تجربیات این نبرد و سایر جنگ‌های معاصر که بوقوع پیوسته، بهره‌برداری کاملی جهت ارائه ویژگیهای آماد و پشتیبانی آینده صورت گیرد. از طرفی جهت پاسخگویی به صحنه‌های متنوع یک نبرد آتی که تعیین حدود آن قابل پیش‌بینی نیست، نیاز به آماد و پشتیبانی متفاوتی وجود دارد تا قدرت مقابله و هدایت انواع درگیری‌ها و جنگ‌ها در بعد داخلی و فرامرزی فراهم شود. در این مقاله، مطابق تجربیات و آموخته‌های علمی کسب شده آماد و پشتیبانی در دفاع مقدس و همچنین تحلیل نبردهای معاصر، ویژگیهای پیشنهادی آماد و پشتیبانی جنگ‌های آینده بیان گردیده است. این تحقیق از نظر نوع، کاربردی و از نظر روش، توصیفی و از نوع پیمایشی می‌باشد و به صورت ترکیبی (کیفی-کمی) انجام می‌شود. در این پژوهش، از روش تحلیل محتوای کیفی و همچنین از روش مقایسات زوجی جهت اولویت بندی ویژگیهای آماد و پشتیبانی برای جنگ‌های آینده استفاده گردیده و در انتها با استفاده از مقایسات زوجی تعداد ده ویژگی ارائه گردیده است.

واژگان اصلی: آماد و پشتیبانی، دفاع مقدس، جنگ‌های معاصر، جنگ‌های آینده، مقایسات زوجی.

۱. دانشیار دانشکده و پژوهشکده فرماندهی و مدیریت ولایت (دافوس)، تهران، ایران

۲. استادیار دانشکده فنی و مهندسی دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

سامانه آماد و پشتیبانی (لجستیک) مرکز ثقل طرفین نبرد می‌باشد که توجه اساسی طراحان عملیاتی را جلب نموده و نقش منبع قدرت و استعداد را ایفا می‌نماید. آماد و پشتیبانی، پشتیبان استراتژی است و بالعکس. تعامل دو سویه این دو بر یکدیگر، محیط نبردهای آینده و همچنین "آیین رزم" را رقم می‌زنند. به آن بخش از آماد و پشتیبانی که معمولاً قدرت استراتژی را به نمایش می‌گذارد "ماشین جنگ" گفته می‌شود. ماشین جنگ نشان دهنده قدرت تسلیحاتی و تجهیزاتی است که در مباحث نظامی به عنوان موازنه نظامی مطرح می‌شود. حوادث و رویدادهای نظامی در دو دهه اخیر، عملکرد ارتش آمریکا (در بالکان، افغانستان و عراق) و همچنین عملکرد ارتش روسیه (در مقابل اکراین) و بکارگیری شیوه‌های جدیدی از نبرد که کاملاً متفاوت بوده را شاهد بودیم. عمدتاً در این نبردها از تجارب گذشته با بهره مندی از تکنولوژی تسلیحاتی و اطلاعاتی استفاده گردیده است. با نگرشی عمیق به اینگونه نبردها، صاحب‌نظران نظامی را در همه عرصه‌ها به فعالیت واداشت تا از زوایای گوناگون به مباحث مربوط به برخوردهای نظامی از جمله جنگهای آینده بپردازند، پیروزی در میادین رزم تنها با شجاعت فرماندهان و ایشار و فداکاری رزمندگان حاصل نمی‌شود بلکه بخش قابل ملاحظه‌ای از آن در نتیجه پیشینی‌ها و برنامه ریزی‌های قبل از وقوع جنگ حاصل می‌شود و به همین علت است که قرآن مسلمانان را به مهیا شدن و آمادگی در برابر دشمنان آشکار و پنهان فرا می‌خواند. پشتیبانی کردن یگانهای نظامی در هر عملیاتی یکی از عوامل اساسی است که می‌تواند سهم و تأثیر بسزایی در پیروزی و موفقیت یگانها در انجام مأموریت داشته باشد. پیش بینی و توان انجام به موقع جایگزینی نیروهای جنگی، رساندن اقلام و ملزومات مورد نیاز برای رزم و بویژه تدارک غذایی نیروهای رزمنده، ترابری و جابجایی آنها و حتی توان تخلیه بموقع مجروحین تأثیر مستقیم بر آمادگی رزمی و توان دفاعی و رزمی نیروها دارد و به تنهایی عدم انجام هر کدام از موارد بالا می‌تواند زمینه شکست هر یگان نظامی را فراهم آورد. لذا تدوین و ارائه استراتژی نظامی مناسبی که بتواند در صحنه‌های رزم در جنگهای آینده بموقع و مناسب جوابگوی تأمین نیازمندی‌های یگانها برای ادامه جنگ و رزم باشد می‌تواند کارآیی رزمی یگانها را بالا برده و امکان پیروزی آنها را افزایش دهد. عملکرد نیروهای آمریکایی و متحدین آنها در جنگهای اخیر در افغانستان و عراق و همچنین جنگ روسها با اکراین ماهیت جدیدی از جنگ را ارائه نمود و کشور ما که تهدید اصلی خویش را آمریکا می‌داند برای بیان جنگهایی که در آینده ممکن است در

آن درگیر شود نباید صرفاً به تجارب ناشی از جنگ‌های پیشین خود اکتفا کند. بلکه با استفاده از تجارب ارزنده آماد و پشتیبانی در هشت سال دفاع مقدس، جنگ‌های جدیدی که در سطح منطقه اتفاق افتاده و تجزیه و تحلیل لازم را با توجه به آینده پژوهی انجام گرفته، ویژگیهای آماد و پشتیبانی جنگ‌های آینده را مدون نماید.

بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق

در رابطه با موضوع این تحقیق، علاوه بر تحقیقات گوناگون در حوزه آماد و پشتیبانی در هشت سال دفاع مقدس و زنجیره تأمین و آماد و پشتیبانی (لجستیک) جنگ‌های معاصر در مجلات و پایگاه‌های علمی، تحقیقاتی در دانشگاه عالی دفاع ملی، دافوس و مرکز مطالعات راهبردی آجا و سپاه، مرکز مطالعات، تحقیقات و تدوین آیین نامه‌های رزمی نزاچاو سپاه و همچنین مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی انجام شده است، همچنین مصاحبه‌های قابل توجهی در این خصوص وجود دارد که به‌طور نمونه می‌توان به "نشان بی‌نشان‌ها" که در قالب یک مستند ۳۰ قسمتی از رسانه ملی نیز پخش گردیده، اشاره نمود. مستند "سنگ تدارکات" نیز در همین خصوص تدوین گردیده است. مستندات دیگری از قبیل مصاحبه خبرنگاران، ثبت تجارب خبرگان آماد و پشتیبانی، مستند تدارکات در مرکز، تدارکات در جبهه شمال غرب، جنوب و غرب و... نیز در دسترس محققین قرار داده شده است. در این زمینه محققین از مصاحبه‌های ریاست محترم ستاد کل نیروهای مسلح و فرمانده کل سپاه در اولین همایش آماد و پشتیبانی دفاعی در گام دوم انقلاب و سایر فرماندهان نظامی و آماد و تدارکات ارتش و سپاه نیز استفاده نموده‌اند. بانک اطلاعاتی تدارکات دفاع مقدس در مرکز مطالعات و پژوهش‌های لجستیکی سپاه نیز یکی دیگر از منابع تحقیق بوده است. این بانک شامل تمام کلیدواژه‌های تدارکاتی دفاع مقدس از زبان راویان، دفاتر و... دفاع مقدس که در مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس موجود بوده، در این پژوهش استفاده گردیده. عناوین مقالات و نشریات مورد مطالعه به شرح زیر می‌باشد.

هرچند تفاوت‌هایی بین لجستیک در سازمان‌های نظامی و غیرنظامی وجود دارد، لیکن در سازمان‌های دفاعی کشور از واژه آماد و پشتیبانی به جای لجستیک استفاده می‌شود. مأموریت آماد و پشتیبانی در سازمان‌های نظامی عبارت است از تلاش در فراهم نمودن زمینه‌های آماد

(تدارکات)، ترابری، نگهداری و تعمیر، بهداشت و درمان، تخلیه و بستری کردن مجروحین، مهندسی و امور کارگری، مخابرات و امور متفرقه به منظور ایجاد و حفظ توان و اقتدار نیروهای مسلح و پشتیبانی مداوم از آنها در راستای اجرای موفق و مؤثر عملیات نظامی محوله با آنان (غلامی و فرهادی، ۱۴۰۰). آماد و پشتیبانی (لجستیک نظامی) قسمتی از زنجیره تأمین نظامی است که ارزش زمان و مکان را به آن افزوده و به عبارتی با در اختیار گرفتن علم لجستیک، بخشی از زنجیره تأمین که نحوه اجرا و کنترل موجودی و ارائه خدمات و یا اطلاعات مرتبط از محل تولید تا نقطه مصرف و در نهایت برآورده شدن نیازهای رزمی است را می‌توان مدیریت نمود (جوشقانی و غفاری توران، ۱۳۹۱). در ارتش مدیریت آماد و پشتیبانی به کلیه فعالیت‌های هماهنگ شده‌ای اطلاق می‌گردد که بررسی و برآورد نیازهای بخش‌های مختلف ارتش از قبیل وسایل و ابزارآلات، ماشین آلات و تجهیزات، تأسیسات، قطعات و مواد را در بر می‌گیرد و کلیه امور مربوط به تهیه، تولید، ذخیره‌سازی، حمل و نقل، انبارداری، توزیع، جا به جایی برابر دستورالعمل‌های موجود را شامل می‌شود (شاه محمدی، ۱۴۰۱). طراحی یک سازمان آماد و پشتیبانی برتر، بر اساس سایر اجزای آماد و پشتیبانی یکپارچه برنامه ریزی می‌گردد. کیفیت نظام طرح‌ریزی و کنترل آماد و پشتیبانی و نظام‌های اطلاعات پشتیبان نوع سازماندهی کارکنان و نیازهای سازمان را تعیین می‌کند. (Rietjens et al, 2010) مسئله طراحی زنجیره تأمین یکی از مسائل زیر ساختاری در مدیریت زنجیره تأمین در نبردهای معاصر و آینده است که تصمیم‌های راهبردی و راهکنشی را در برمیگیرد در سطح راهبردی تصمیمات بلندمدتی در خصوص مشخصات مهم تسهیلات جدید از قبیل تعداد، مکان، ظرفیت و فناوری آنها گرفته می‌شود و در سطح راهکنشی نیز تصمیم‌های مهمی در مورد مقدار جریان بین موجودیها، مقادیر خرید یا سفارش، تولید و نگهداری موجودی گرفته می‌شود (Baghalian, 2013). امروزه بسیاری از خبرگان معتقدند با توجه به عدم قطعیت‌های متعدد در زنجیره تأمین نبردهای آینده که مبتنی بر نبردهای گذشته نه چندان دور می‌باشد باید بتوان عدم قطعیت را در طراحی زنجیره تأمین مدلسازی کرد، عدم قطعیت بخش غیرقابل اجتناب محیط‌های امروزی است که از منابع مختلفی ناشی می‌شود. (Tabrizi & Razmi, 2013) در مقاله دیگری به ارائه الگوی کارکردی متناسب آماد و پشتیبانی نژاجا بر اساس توزیع سلولی در جنگ آینده که تاسی از نبردهای معاصر می‌باشد با رویکرد ناهمطراز پرداخته است. ضمن اینکه نتایج آماری این تحقیق نشان می‌دهد ویژگی‌های حاکم بر صحنه جنگها در آینده نیاز به سامانه و نظام متناسبی برای

تأمین نیازمندی یگانها در رزم دارد که قادر باشد با یک اجرای غیر تمرکزی و منطقه‌ای و با حداکثر بهره‌گیری از امکانات و منابع محلی و همچنین توانمندیهای بخش غیرنظامی به نوعی عمل نماید که خوداتکا و خود کافی باشد و توانمندیهای دشمن نتواند استمرار پشتیبانی را قطع نماید (باقری، ۱۳۸۷). در مطالعات گروهی شماره ۱۹ دوره ۲۶ دافوس آجا (۱۳۹۵)، قابلیت تأمین نیازمندی سامانه آمادی توسط آماد و پشتیبانی فعلی نزاجا در صحنه جنگ‌های آینده با ۸۳/۹۲ درصد تأثیر، قابلیت تأمین نیازمندی سامانه ترابری توسط آماد و پشتیبانی فعلی نزاجا در صحنه جنگ‌های آینده با ۹۶/۶۴ درصد تأثیر، قابلیت تأمین نیازمندی سامانه نت توسط آماد و پشتیبانی فعلی نزاجا در صحنه جنگ‌های آینده با ۸۹/۲۷ درصد تأثیر ارزیابی گردیده است. در مقاله دیگری با ارائه یک الگوی مفهومی نشان داده‌اند که در جنگ‌های ترکیبی اخیر به یک سامانه آماد و پشتیبانی به هنگام با چابکی و انعطاف پذیری بالا و خلاقیت محور نیاز است، زیرا در این نوع از جنگ با عدم قطعیت‌های زیادی مواجه بوده و شرایط دائماً دستخوش تغییر است. سامانه آماد و پشتیبانی باید بتواند در کمترین زمان ممکن، خود را با تغییرات و شرایط جدید صحنه عملیات تطبیق دهد. باید سیال، سریع و سفارش مدار عمل نموده و گوش به درخواست فرماندهان عملیاتی باشد (کرباسی و شهسواری، ۱۳۹۴). توسعه هر طرح و برنامه‌ای بر اساس پیشبینی‌های آینده تا حدودی امکان پذیر می‌باشد و این پیشبینی‌ها نیز به نوبه‌ی خود بر اساس مفروضاتی درباره آینده هستند. پایش محیطی در یک پروژه‌ی آینده پژوهی، با شناسایی تغییرات و توسعه‌های جدید و موضوعات در حال ظهور می‌تواند مفروضات گذشته را به چالش کشیده و دیدگاه‌های جدیدی را نسبت به تهدیدها و فرصتهای آینده مهیا کند. پایش محیطی و گردآوری اطلاعات یکی از حساس‌ترین و مهمترین مراحل هر پروژه‌ی آینده پژوهی است (علیزاده، ۱۳۸۸). در مقاله دیگری مطرح گردیده که سه سامانه آماد و پشتیبانی یکپارچه، چابک و ناب می‌توانند به عنوان ابعاد اصلی الگوی پشتیبانی مطلوب در بحران مورد استفاده قرار گیرد. همچنین یازده مؤلفه پذیرفته شده در وضعیت‌های بحرانی به ترتیب اولویت مرکب از اهداف یکپارچه، طراحی یکپارچه، عملکرد یکپارچه، واکنش سریع، فناوری، انعطاف پذیری، مشتری مداری، حذف اتلاف، بهبود مستمر، استانداردسازی و بهنگام بودن می‌باشد و این ابعاد برگرفته از سامانه آماد و پشتیبانی یکپارچه، چابک، ناب می‌باشد. پس از مطالعات انجام گرفته در این حوزه، وجه اشتراک مطالعات انجام گرفته در حوزه ویژگیهای آماد و پشتیبانی این پژوهش‌ها بیشتر در قلمرو موضوعی مشترک بودند و در اکثر مطالعات به

ویژگی‌هایی مانند یکپارچگی، چابکی، سرعت عمل اشاره شده است. ولی وجه افتراق این پژوهش با سایر تحقیقات در قلمرو سازمانی، زمانی و رویکرد آنها و به همراه هم می‌باشد. به طور نمونه در مورد تفاوت رویکردی، یکی از تحقیقات انجام شده در حوزه آماد و پشتیبانی که متأثر از نبردهای معاصر بوده را با تأکید بر فناوری‌های دفاعی بررسی کرده و در تحقیقات دیگری آماد و پشتیبانی آینده را در زمان بحران در موردی مشخص تحلیل نموده است (نصرت پناه و کریمی، ۱۳۹۴). در مقاله دیگری نویسنده به تبیین ماهیت صحنه جنگ ترکیبی آینده‌ی احتمالی علیه ج.ا.ایران در افق ۱۴۰۴ پرداخته‌اند. بر اساس نتایج به دست آمده از این تحقیق مشخص گردید که ماهیت صحنه جنگ ترکیبی آینده احتمالی علیه جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴؛ بر اساس شاخص‌های عدم قطعیت آینده مشتمل بر تهدید، بازدارندگی و تعاملات بین المللی در هشت حوزه تهاجم نظامی (هوا - دریا)، نیابتی دولت محور و غیردولتی، براندازی نرم، تحریم همه جانبه، بی ثبات سازی داخلی، تنش مقطعی و نافرمانی، نفوذ و استحاله قابل دسته بندی است؛ که در آن مهم‌ترین ویژگی‌ها شامل استفاده از سلاح‌های نوین و فضای مجازی، نوع و بازار تهدیدات از نوع هوشمند (ترکیبی) و عرصه‌ی آن متمرکز بر جنگ اطلاعاتی - امنیتی، فرهنگی و قومی و مذهبی است (ستاری خواه و همکاران، ۱۳۹۵). در مقاله ارائه یک الگوی لجستیکی جدید و ترکیبی برای جنگ‌های آینده به این نکته اشاره داشتند که باکنار هم گذاشتن و ترکیب مؤلفه‌هایی از سیستم‌های لجستیکی مختلف که دارای سنخیت با ویژگی‌های خاص احصاء شده برای جنگ‌های آینده می‌باشد؛ یک الگوی ترکیبی جدید برای پشتیبانی نظامی و لجستیک جنگ‌های آینده پیشنهاد شده است. (خلیلی و امامیان، ۱۴۰۱)

تعاریف و کلیات

۱- جنگ آینده:

حجم گسترده‌ای از ادبیات مربوط به آینده و جنگ آینده منتشر شده، در عمده این ادبیات که در مورد جنگ مطرح شده دو نوع روش شناسی اصلی را برای بررسی و بیان این مفهوم به کار برده‌اند. روش شناسی نخست بر سناریوپردازی در مورد جهان و جنگ آینده و روش شناسی دوم بر توصیف روندهای کنونی و پیش بینی جهان آینده بر اساس آن استوار است. در پژوهش حاضر مفهوم جنگ آینده عبارت است از جنگ‌هایی که در آینده احتمال دارد جمهوری اسلامی ایران در

آن درگیر شود که این جنگها ماهیتاً با جنگهای ماقبل و تجربه شده حداقل سه تفاوت اساسی دارند؛ (باقری، ۱۳۸۷)

(۱) فناوری تسلیحاتی به مراتب پیشرفته‌تر از گذشته

(۲) استراتژی‌های جدید نظامی

(۳) توجه به شیوه‌های جنگ ناهم‌تراز در آنها

ویژگیهای جنگ‌های آینده:

مطالعات نشان می‌دهد جنگ آینده احتمالی موضوعی است که تقریباً همه کشورها در طرح‌ها، برنامه و ملاحظات دفاعی و امنیتی خود به آن پرداخته و بسته به نوع تهدیدی که در حریم امنیتی خود داشته‌اند آن را مطرح ساخته‌اند. اگرچه دیدگاه‌های مختلفی مطرح شده اما نهایتاً همه کشورها در موارد زیر اشتراک نظر دارند:

الف- فن‌آوریهای تسلیحاتی بسیار متفاوت از جنگهایی که تا کنون رخ داده است خواهد بود.

ب- جنگ‌ها در آینده کوتاه مدت، مستمر، سریع و شدید خواهند بود و قسمت عمده لوازم و زمینه‌های پیروزی یا شکست قبل از جنگ ایجاد می‌شوند.

ج- محیط جنگ آینده و جغرافیای جنگ متفاوت از گذشته خواهد بود.

د- زمان نقش کلیدی دارد.

ه- مردم دارای نقش محوری هستند و هزینه‌های جنگها بسیار بالا خواهد بود.

و- بدلیل شکاف استراتژیک قدرت بین بازیگران بین الملل، نقش نبردهای نا متعارف و نا منظم در جنگها بسیار پررنگ خواهد بود و قدرتهای برتر در مقابله با شیوه‌های جنگ نا منظم و نا متقارن آسیب پذیر خواهند بود.

ز- مقاومت، شکیبایی، میل به از خود گذشتگی و شجاعت راه‌های موثری است برای مقابله با دشمنی که به فناوری پیشرفته مجهز است و تمایل زیادی به درگیری طولانی و اگر آرمانی برای فدا شدن وجود نداشته باشد، هر طرف با هر اندازه توان دفاعی به اسانی شکست خواهد خورد. بنابراین وجود اراده جنگی، میل به دفاع و تمایل به جنگجویی کماکان مهمترین رکن قدرت دفاعی یک کشور را تشکیل می‌دهد.

ح- یکی از راههای مقابله با سلاحهای هوشمند در جنگهای آینده، تقسیم یگانهای بزرگ به یگانهای کوچک و متحرک است که خود بخود صحنه نبرد را افزایش خواهد داد.

- ط- آتش و مانور خصوصاً از طریق هوا در این جنگها همچنان حیاتی خواهد بود.
- ی- تصرف و کنترل زمین همچنان به عنوان معیاری برای پیروزی مطرح است و نیروی زمینی محور ارتش را تشکیل خواهد داد.
- ک- غیر قابل پیش بینی بودن حوادث و وضعیتها بدلیل رویکرد نامنظم در جنگهای آینده.

مشخصات جنگهای آینده

با بررسی آثار و دیدگاه برخی از نظریه پردازان نظامی غرب و رهنامه نظامی آمریکا، مشخصات زیادی برای جنگهای آینده قابل استخراج بود که در اینجا به تعدادی از آنها اشاره می شود: (حیدری و عبدی، ۱۳۹۱)

جدول ۱- برخی از مشخصات جنگهای آینده

تلاش در راستای کاهش هزینه‌های جنگ	انجام عملیات پیش دستانه	عملیات سریع و قاطع
تاکید بر عملیات سایبری و مجازی سازی جنگ	استمرار عملیات، تحت هر شرایطی در هر زمانی و مکانی به صورت ناپوسته و نامتناوب	راه اندازی ائتلاف و انجام عملیات مرکب
مدیریت آستانه تحمل ملتها	توسعه صحنه نبرد و نفوذ بر عمق هدف	انجام عملیات تأثیر محور یا مبتنی بر تأثیر
تغییر در نوع مانور	تکیه بر عملیات روانی	سینرژی یا هم افزایی قدرت
تکیه بر ابزارهای الکترونیکی و مخابراتی و پرداختن به جنگ الکترونیک	حمله به مراکز ثقل	انجام عملیات غیرخطی
رویکرد شبکه محوری به جنگ	آفند مسطح و تاکتیک عملیات موزاییکی	به کارگیری نیروهای ویژه
استفاده از توانمندیهای پهپاد	تهاجم هوایی و موشکی دقیق	ارزیابی همه جانبه اطلاعاتی
انتخاب راهبرد آمادی بر مبنای پشتیبانی متمرکز	مدیریت زمان	درگیری هم زمان در سطوح سه گانه

۲- جنگ ناهمتراز، ناهمگون

در واقع جنگ ناهمترازیا ناهمگون در منابع غربی به شرح زیر بیان شده است؛ در حوزه نظامی و امنیت ملی، عدم تقارن یا ناهمترازی یعنی اقدام، سازماندهی و تفکری متفاوت با دشمنان، به روشی که برتری و توانمندیهای خودمان را به حداکثر رسانده، از نقاط ضعف دشمنان بهره برداری نموده، ابتکار عمل را در دست گرفته و یا اینکه آزادی عمل بیشتری را کسب نمائیم. در تعریف امروزی نبرد ناهمتراز به عنوان یکی از نمودهای جنگ ترکیبی به نبردی گفته می‌شود که طرف‌های درگیر در آن از توانایی نظامی یکسانی برخوردار نیستند و بر خلاف نبردهای کلاسیک (متقارن) فرمول مشخصی برای موقعیت‌های خاص نظامی ندارند؛ بلکه از عملیات گوناگون، معمولاً برای استفاده از عامل غافلگیری برای ضربه زدن به دشمن استفاده می‌شود. بنابراین در این نبرد اگر دو یا چند جبهه مخالف در برابر هم قرار گرفته باشند، یکی از طرفین قدرت نظامی کمتری را نسبت به دیگری داشته باشد و برای پیروزی و تسلیم نشدن، از هر روشی خواه متعارف یا غیرمتعارف در تضعیف و عقب نشاندن دشمن استفاده می‌کند. در واقع می‌توان اینگونه تلقی کرد که سطح امکانات بالای یک طرف درگیری باعث اجتناب از رویارویی رو در رو (مستقیم و متقارن) از طرف ضعیف‌تر می‌شود. بنابراین آشنایی بهتر طرف ضعیف به زمین و اقلیم خود و توسل به ابزار سبک با توانایی‌های بالای تکنیکی و تاکتیکی، طرف قوی را وادار به انتخاب روش‌های نامتعارف و ناشناخته و در واقع خلق ابتکار جدید می‌کند که این اجتناب ناپذیر است. (باقری، ۱۳۸۷)

۳- جنگ نیابتی

طی یک دهه اخیر، تحولات رخ داده در برخی کشورهای منطقه از جمله سوریه، لبنان و یمن، سبب شده است مفهومی به نام «جنگ نیابتی» در ادبیات سیاسی و نظامی به کار گرفته شود. استفاده از مفهوم نبرد نیابتی برای تحلیل بسیاری از تحولات جاری در منطقه غرب آسیا، به امری مرسوم در میان بسیاری از رهبران و اندیشمندان تبدیل شده است؛ در تعریف مفهوم «جنگ نیابتی» گفته می‌شود که منظور از آن، جنگی میان دو طرف یا بیشتر است که در آن، دست‌کم یکی از طرف‌ها از سوی یک کشور خارجی حمایت می‌شود و هدف از آن نیز دستیابی به اهداف و منافع کشور یا کشورهای حامی است. بنابراین نبرد نیابتی یا وضعیتی است که در آن قدرت‌های درگیر به جای اینکه مستقیماً وارد جنگ با یکدیگر شوند با حمایت‌های مالی، تسلیحاتی و تبلیغاتی از

کشورها یا گروه‌های مسلح دیگری که با قدرت مقابل یا متحدان آن (غالباً بصورت ناهمتراز) در جنگند، سعی در تضعیف آن قدرت یا فشار بر آن می‌نمایند (همان منبع)

۴-نبرد ترکیبی

نبرد ترکیبی یا هیبریدی جنگی با ترکیبی از ابزارهای متعارف، ناهمتراز و بعضاً نیابتی است. نبرد ترکیبی شامل استفاده یک بازیگر دولتی یا غیردولتی از همه ابزارهای در دسترس دیپلماتیک، اطلاعاتی، نظامی و اقتصادی با هدف ایجاد بی ثباتی در کشور هدف است. نبرد ترکیبی جنگی است که نیروهای منظم و نامنظم قابل توجهی به طور همزمان تحت فرماندهی واحدی رزم می‌کنند. جنگ‌های هیبریدی می‌توانند توسط دولت‌ها یا نهادهای غیردولتی هماهنگ شوند. (یارندی،

۱۳۹۵)

جدول ۲- مقایسه جنگ‌های معاصر^۱

نبرد ناهمتراز	نبرد نیابتی	نبرد ترکیبی
<u>ویژگی‌ها یا مصادیق نبرد ناهمتراز:</u> تکیه بر ایدئولوژی/انسان محوری/ اتکای به مردم (مردمی کردن نبرد)/ تحرك پذیری/خطرپذیری معقول و حساب شده/حفظ توان روش‌ها و ابزار متفاوت، بدیع، متغیر و متناسب با مقتضیات/پرهیز از تکرار تاکتیک‌های انجام شده/ غیر تمرکزی بودن واحدها/تمرکز علیه مواضع ویژه/عدم وجود یگان‌های بزرگ/پیش‌بینی ناپذیری/پوشش و پنهان‌کاری عملیات/سادگی در عین پیچیدگی/فرسایشی/بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی/عدم قطعیت و پیش‌بینی ناپذیری/جنگ اطلاعاتی/ فریب و غافلگیری/تبلیغات روانی و	<u>ویژگی‌ها یا مصادیق نبرد نیابتی:</u> آسیب پذیری بالا محیط درگیری (مثلاً شهرها)/گرایش به پایتخت و مرکز گزینی/امکان حملات تروریستی و تخریب اماکن حساس و حیاتی/تاکید بر تصرف خطوط مواصلاتی و تصرف مراکز راهبردی /عدم تشخیص و شناسایی مواضع مدافعان و مهاجمان درگیری/ استفاده از جمعیت غیرنظامی/ استفاده گسترده از مین‌ها و بسته‌های انفجاری/دشواری در بکارگیری سلاح‌های سنگین متعارف/افزایش کسارایی و اثربخشی سلاح‌های تک‌تیرانداز/تأمین و استفاده از انواع وسایل جنگ سایبری و رسانه‌ای/	<u>ویژگی‌ها یا مصادیق نبرد ترکیبی:</u> حضور نیروهای منظم و نامنظم دولتی و غیردولتی/فرماندهی چندوجهی و غیرمتمرکز/مشارکت راهبردی/برون‌سپاری اقتصادی/ فقدان دکترین عملیاتی مشخص/ تهدیدات به شکل سریع نوظهور، متنوع، چندوجهی/لزوم اقدام همزمان در عرصه‌های مختلف نظامی، سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اطلاعاتی و رسانه‌ای/استفاده از ابزارهای چندوجهی از تمامی منابع نظامی و غیرنظامی داخلی و خارج میدان نبرد.

^۱ (FM 3-06, 2006)

نبرد ناهمتراز	نبرد نیابتی	نبرد ترکیبی
جنگ رسانه‌ای / استفاده ترکیبی از امکانات موجود/ بومی نمودن جنگ افزار، مهمات، تجهیزات و امکانات	امکان بکارگیری تجهیزات نوین جنگی برپایه فناوری‌های جدید	

۵- جنگ‌های نوپدید:

در یکی دو دهه اخیر از جانب نظریه پردازان و صاحب نظران نظامی و حتی سیاسیون عبارت‌های جنگ‌های نوین، جنگ‌های مدرن^۱، جنگ‌های تمیز، جنگ‌های آینده و جنگ ترکیبی در ادبیات مرتبط با امور نظامی اعم از گفتاری و یا نوشتاری در مقاطع مختلف زمانی به منظور بیان تغییرات و تحولات بوجود آمده در ماهیت جنگها و منازعات انسانی مطرح شده است. اما مراد هر یک از آنها در استفاده از این مفهوم گرچه دارای مشترکاتی بوده اما متناسب با مقتضیات زمان و مکان خاص خود و با دیدگاه‌های متفاوتی بیان شده است. ماهیت جنگها هم پا به پای تحولات بنیادی در ماهیت سایر پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی، علمی و فناوری، اقتصادی و سیاسی در حال دگرگونی بوده است، این دگرگونی گاه در قالب بیانی تازه و در حوزه بازانديشي نمودار شده و گاه حاصل هم افزایی علوم مختلف و نوآندیشی‌های صورت گرفته در چارچوب نظریات جدید رخ نموده است. در چند دهه اخیر شکل جنگ به مرور تغییر یافته و این تغییر مدتهای مدیدی از دید ناظران سیاسی پنهان مانده است به نظر می‌رسد که جنگهای کلاسیک بین کشورها که سناریوی جنگ سرد از آن متأثر بود به تاریخ پیوسته است. شکل تأمین هزینه در جنگهای نوین هم با جنگهای کلاسیک بین کشورها همواره متفاوت است؛ نمایش صحنه‌های جنگ الکترونیکی یا به اصطلاح، جنگ تمیز در حمله آمریکا به عراق با استفاده از رایانه‌های عملیاتی مختل کننده اعمال دشمن و بمبهای هوشمند نابودکننده عملیات ترابری و عبور و مرور تانکها، کامیون‌ها و توپهای جنگی موجب فلج شدن آتشیهای پشتیبانی و عملیاتیهای آماد و پشتیبانی عراق شد. (باقری، ۱۳۸۷)

۶- آماد و پشتیبانی (لجستیک)

واژه آماد و پشتیبانی معادل لجستیک است. در گذشته این واژه به صورت لجستیک بیان می شد که در سالهای اخیر معادل فارسی آن یعنی آماد و پشتیبانی جایگزین گردید. واژه لجستیک از صفت یونانی لوگیستیکوس به معنی ماهر در محاسبه مشتق شده است. در دوره‌های امپراتوری

روم و بیزانس، لاگیستا مأموری بود که این مهارت را به عنوان بخشی از حرفه خود به کار می گرفت. اصطلاح لجستیک ۲ در مفهوم وسیعتر و مدرنتر آن، ابتدا در نظریه جنگ جومینی مورد تأکید قرار گرفت: جومینی در توضیح مثلث استراتژی، تاکتیک و لجستیک و یا ارتباط متقابل آنها با یکدیگر، لجستیک را به عنوان وسایل و ترتیبیاتی توصیف می کند که به مورد اجرا گذاشتن استراتژی و تاکتیک را میسر می سازد. همچنین آماد و پشتیبانی در جامعترین معنای آن به جنبه‌هایی از عملیات نظامی اطلاق می گردد که به موارد زیر ارتباط می یابد:

- طراحی و توسعه، دریافت کردن، انبار کردن، حرکات، توزیع، نگهداری، اخراجات و تهیه اقلام و وسایل.

- ترابری و تخلیه، بستری کردن افراد.

- دریافت یا ساخت، نگهداری و تهیه تسهیلات.

- دریافت یا آماده نمودن خدمات

لجستیک امروزه در حوزه‌های صنعتی و بازرگانی وارد شده است. هم اکنون این واژه در دو حوزه نظامی و غیرنظامی کاربردی وسیع پیدا نموده و مفاهیم و کارکردهای آن در هر دو حوزه، ضمن بهره برداری متقابل از رشد قابل توجهی برخوردار گردیده است. (همان منبع)

۷- آماد

عبارت است از کلیه لوازم، اقلام و تجهیزاتی که برای نگهداری، عملیات رزمی و اداری یگانهای نظامی پیش بینی شده است و در حال حاضر در ۱۰ گروه به شرح زیر طبقه بندی شده است. طبقه ۱: جیره و علیق.

طبقه ۲: اقلام غیر عمده، جداول سازمان و تجهیزات و جداول سهمیه و توزیع.

طبقه ۳: مواد نفتی؛ انواع سوخت مایع، گاز و جامد، انواع روغن‌ها و ...

طبقه ۴: مصالح ساختمانی و کلیه وسایل نصب شده در ساختمان و مصالح سد و موانع.

طبقه ۵: انواع مهمات و مواد منفجره، ماسوره‌ها، چاشنی‌ها و سایر اقلام وابسته.

طبقه ۶: اقلام مورد نیاز شخصی مثل صابون، البسه غیر نظامی و ...

طبقه ۷: اقلام عمده؛ مانند تانک، وسایل پرنده، پرتاب کننده‌ها، خودروها و جنگ افزار.

طبقه ۸: اقلام بهداری، اقلام پزشکی، دندانپزشکی، دامپزشکی و قطعات یدکی بهداری.

طبقه ۹: قطعات یدکی؛ کلیه اقلام یدکی به استثنای قطعات یدکی طبقه ۸

طبقه ۱۰: وسایلی که جهت پشتیبانی از برنامه‌های غیرنظامی به کار می‌رود مانند وسایل توسعه کشاورزی و...

۸- دفاع مقدس

جنگ عراق با ایران که در ایران با نام جنگ تحمیلی یا دفاع مقدس و در زمان صدام در عراق با نام قادسیه صدام شناخته می‌شد، طولانی‌ترین جنگ متعارف در قرن بیستم میلادی و دومین جنگ طولانی این قرن پس از جنگ ویتنام بود که نزدیک به هشت سال به طول انجامید. جنگ به صورت رسمی در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ آغاز شد. در این روز درگیری‌های پراکنده مرزی دو کشور با یورش همزمان نیروی هوایی عراق به ده فرودگاه نظامی و غیرنظامی ایران و تهاجم نیروی زمینی این کشور در تمام مرزها به یک جنگ تمام عیار تبدیل شد. دفاع مقدس را در طیفی از جنگ‌های ناهمتر از میان ایران و رژیم عراق با همه حامیان شرقی، غربی و عربی آن، نیابتی-حمایتی با مشارکت حامیان هم‌سوی گفته شده از رژیم صدام و حتی ترکیبی معرفی و تحلیل نموده‌اند. (بیطرف، عیسائی، ۱۴۰۱)

از ویژگی‌ها و مصادیق دفاع مقدس با نقش‌آفرینی رزمندگان اسلام موارد زیر را می‌توان برشمرد:

- تکیه بر ایدئولوژی حسینی - مهدوی (نصرت الهی به‌عنوان رمز پیروزی)
- وصل به فرماندهی امام عارف تا فرماندهی چندوجهی متناسب با مقتضیات
- شهادت‌محوری، غیرت، وطن دوستی، آرمان‌خواهی و انسان‌سازی ویژه دفاع مقدس
- استقرار مدیریت انقلابی و التزام حداکثری در بخش‌های مختلف سپاه و سایر ارگان‌ها و نهادهای دولتی
- بسیج و مردمی‌سازی گسترده نبرد و کسب اعتماد و همراهی جوانان و سایر اقشار جامعه
- توجه ویژه به ابعاد روانی، عمومی و بسیج نیروها
- برون‌سپاری برخی از بخش‌های پشتیبانی و خدماتی و استفاده از عموم تخصص‌های مردمی
- برای بخش‌های مختلف و مورد نیاز جنگ
- استفاده ترکیبی از امکانات موجود
- انعطاف‌پذیری و واکنش سریع در برابر حملات دشمن
- عقلانیت، تدبیر، خطرپذیری معقول و حساب شده
- تحرک‌پذیری و سیالیت در جنگ و سایر بخش‌های فرهنگی و ارزشی

- تلاش جهت داخلی سازی جنگ افزار، مهمات، تجهیزات و امکانات و تولید محصولات جدید (موشک‌ها)
- حمایت از طرح‌های نو آورانه نظامی و توجه به تحقیقات منجر به کسب نتیجه و محصول.

۹- تجربه نگاری دفاع مقدس

یکی از ویژگی‌های جنگ‌ها، باقی ماندن تجربیات فراوان و قبل درس‌آموزی در زمینه‌های گوناگون است. درس‌آموزی از هر جنگی منجر به کاهش آسیب‌های جنگ بعدی و ارتقای بهره‌وری سازمانی می‌گردد. پس از جنگ‌های جهانی اول و دوم در کشورهای اروپایی انجام شد و استفاده از تجارب آن جنگ‌ها زمینه‌ساز بروز و ظهور فناوری‌های جدیدی در این کشورها شد (بیطرف و جان محمدی، ۱۴۰۱). جنگ تحمیلی عراق بر علیه ایران و دفاع مقدس هم از این قاعده مستثنی نیست. درس‌های زیادی در این جنگ در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، علمی و... قابل احصاء است. درس‌آموزی از گذشته و حفظ تجربیات و انتقال دانش حتی خلق دانش جدید در سازمان‌های نظامی در آنجا ضرورت و اهمیت خود را نشان می‌دهد که بدانیم سازمان نظامی سازمانی رقابتی است و باید بتواند با سازمان‌های نظامی دیگر رقابت کند و آنها را شکست دهد (ادیبی سده، ۱۳۸۸). تحلیلگران معتقدند میراث ماندگار جنگ هشت ساله برای جامعه امروز، مدیریت جهادی است؛ چرا که اگر مدیریت و فرماندهی جنگ ما جهادی نبود، قطعاً جنگ ما این گونه به دفاع مقدس تبدیل نمی‌شد. در پرتو مدیریت جهادی بود که حماسه‌ها خلق شد و از کمترین امکانات، بیشترین بهره‌برداری صورت گرفت. این موضوع باید برای امروز ما الگو قرار گیرد. در حقیقت امروز "جهاد" در همه عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی ادامه دارد و عرصه منازعه ما با دشمن و متحدان در همه حوزه‌ها هویداست. رهبر معظم انقلاب مدیریت جهادی را نوعی روحیه و فرهنگ مبارز جویی و نشگری آگاهانه معنا و تفسیر می‌کنند؛ معنایی که در فرهنگ اسلامی ملی ما مصداق‌های فراوانی برای آن می‌توان برشمرد. ایشان در این زمینه می‌فرمایند، معیار جهاد، شمشیر و میدان جنگ نیست؛ معیار جهاد همان چیزی است که امروز در زبان فارسی ما در کلمه مبارزه معنا می‌شود. معظم له در جایی دیگر به تشریح مفهوم جهاد به مثابه مبارزه می‌پردازند. جهاد در زبان عربی عیناً به همین معناست؛ یعنی مبارز. جهاد در قرآن و حدیث هم به همین معناست، جهاد همه جا به معنای جنگ مسلحانه نیست. (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳)

۱۰- نقش و جایگاه تدارکات در دوران دفاع مقدس

نهاد سپاه بر اساس ضرورت‌های انقلاب اسلامی تأسیس شد و با توجه به نیازهای دفاع مقدس گسترش یافت و طبق ضرورت‌های سازمانی به تکامل رسید. تدارکات سپاه نیز به‌عنوان بخشی از این سیستم و با مأموریت پشتیبانی این سازمان که درگیر بحران‌ها (مقابله با ضدانقلاب و جنگ تحمیلی) بود، شکل گرفت و با پشت سر نهادن فراز و نشیب‌ها و کسب تجارب ارزنده در طول مدت عمر خود به بالندگی رسید. بخشی از گستردگی و ایجاد تنوع در وظایف و مأموریت‌های تدارکات بر اساس شرایط و ضرورت‌های حاکم در دوران دفاع مقدس بوده است. تدارکات رزمندگان اسلام از اولین نقطه در روستاها، تا آخرین سنگر در خط مقدم جبهه‌ها مرهون ایثار و تلاش شهدا و رزمندگان گمنام آمادوپشتیبانی بود. با مطالعه اسناد جنگ، حضور پررنگ و جان برکفانه عناصر تدارک جبهه و نقش بسزای تدارکات در موفقیت‌های رزمندگان روشن‌تر می‌شود. قدر مسلم وقتی گفته می‌شود که برای اعزام و تجهیز و جنگیدن هر رزمنده، حداقل چندین نفر از عوامل تدارک (اعم از پوشاک، تغذیه، مهمات، جنگ‌افزار و...) دست‌اندرکار بوده‌اند، بیشتر به اهمیت تدارکات پی خواهیم برد. واحدهای پشتیبانی و تدارکات در زیر سخت‌ترین آتش دشمن، اقلام موردنیاز رزمندگان از قبیل مهمات، آب، تغذیه و... را به آنان می‌رساندند و ده‌ها فعالیت دیگر، وظایفی بود که نیروهای تدارکات، عاشقانه انجام می‌دادند و در این راه بهترین و باتجربه‌ترین نیروهای تدارکاتی به شهادت رسیده‌اند. در دوران هشت سال دفاع مقدس، اگرچه بخش عظیمی از درآمد کشور برای پشتیبانی جبهه‌ها و رفع نیازهای تدارکاتی هزینه می‌گردید، اما به لحاظ وسعت میدان جنگ از شمالی‌ترین نقطه مرزهای غربی تا جنوبی‌ترین نقطه آن، بعلاوه تمامی پهنه آب‌های نیلگون خلیج فارس، طولانی بودن دوران دفاع، محاصره اقتصادی و وضعیت نامطلوب اقتصادی کشور؛ دولت نمی‌توانست آن‌چنان‌که شایسته است، تمام هزینه‌های پشتیبانی جبهه را تأمین نماید. بنابراین کمک‌رسانی نیروهای مردمی در امر پشتیبانی جنگ، بسیار ضروری و حیاتی بود. بنابراین، وظیفه جذب، جمع‌بندی، هدایت و رساندن این کمک‌ها و توزیع آن‌ها در میدان نبرد، بر عهده نیروهای تدارکات بود. در جنگ، وجود رزمندگان و فرماندهان کارآزموده و ایثارگر به‌تنهایی کفایت نمی‌کند، اگر پشتیبانی مناسب و به‌موقع نباشد؛ آن رزمنده هم دیگر کارآمد نبوده و موفقیت حاصل نخواهد شد. نقش تدارکات در کمک‌رسانی و پشتیبانی جبهه‌های جنگ در هشت سال دفاع مقدس بسیار حائز اهمیت است. از قطره‌های آب قمقمه‌ها تا فشنگ جعبه‌های مهمات،

از اعزام تا اسکان، در آفند و پدافند، نیازمندی‌های یک رزمنده تا چندین یگان با روح امیدوار و چشم نگران ایثارگران تدارکات، عجین بود. به عبارتی تدارکات دفاع مقدس یک تأمین‌کننده نیازهای یگان‌های عملیاتی است که ۳ ویژگی زیر را دارا بوده است:

۱- کار پشتیبانی را به‌اندازه موردنیاز انجام دهد.

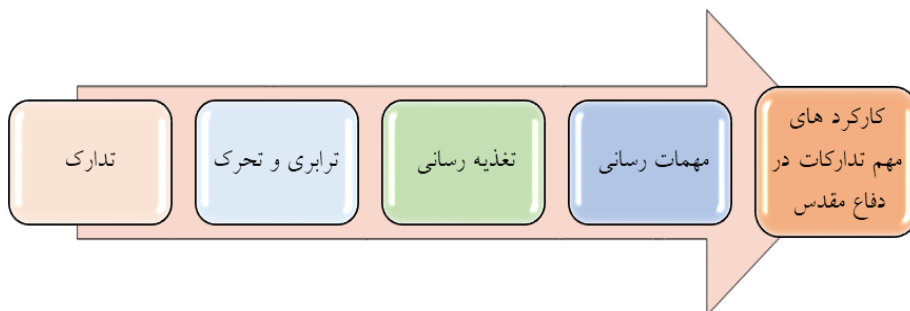
۲- کار پشتیبانی را در زمان مناسب انجام دهد.

۳- کار پشتیبانی در مکان مناسب صورت گیرد.

یعنی تدارکات طول دوران دفاع مقدس اعم از لشکرها، تیپ‌ها و قرارگاه‌ها از این ۳ ویژگی برخوردار بوده‌اند. البته مجموعه تدارکات سپاه از سال ۱۳۶۴ علاوه بر کار تدارک و پشتیبانی از یگان‌های عملیاتی، به حوزه تولید نیز وارد شد. (بیطرف، جان محمدی، ۱۴۰۱)

۱۱- کارکردهای تدارکات در دوران دفاع مقدس

در این بخش پنج کارکرد اصلی تدارکات در دوران دفاع مقدس به‌اختصار بیان می‌شود:

شکل ۱- کارکردهای مهم تدارکات در دوران دفاع مقدس

۱۱-۱- کارکرد تدارک

منظور از تدارک، فراهم نمودن کلیه کالاهای موردنیاز یک سازمان نظامی است. فراهم نمودن کالاها و در اختیار قرار دادن آن‌ها برای واحدهای فرماندهی، عملیاتی و پشتیبانی به دلیل گستردگی، تنوع و حجم کالاها نیازمند مجموعه‌ای از فعالیت‌هاست تا با انسجام و یکپارچگی بتوانند این مأموریت مهم را به نحو احسن انجام دهند (دودانگه و حمیدی، ۱۳۹۱). فرایند تدارک با فعالیت‌های مرتبط با شناخت نیازمندی‌ها در قالب نیازهای فرماندهی، عملیاتی و پشتیبانی و سپس پیش‌بینی بودجه و اعتبارات موردنیاز و تأمین آن از مراجع ذی‌صلاح آغاز می‌شود. سپس توسط مجموعه‌ای از فعالیت‌های تهیه و ساخت از طریق عوامل نظامی یا غیرنظامی، داخل یا

خارج کشور، کالاهای موردنیاز تأمین می‌شود. این کالاها بر اساس برنامه‌ریزی صورت گرفته با توجه به اولویت‌بندی و سیاست‌های فرماندهی در اختیار واحدهای نظامی قرار می‌گیرند. بخش عمده‌ای از کالاهای موردنیاز یک سازمان نظامی در سلسله‌مراتب ساختاری در انبارها و آمادگاه‌ها ذخیره شده و طبق برنامه یا به‌طور اضطرار با توجه به نیاز هر یک از یگان‌ها و واحدهای نظامی واگذار می‌شود. تدارک در دوران دفاع مقدس برآورد، تأمین، توزیع، انبارداری و ارسال کالا و خدمات به یگان‌های عملیاتی را شامل می‌شد. در ابتدای جنگ تدارکات سپاه فاقد هرگونه امکانات و تجهیزات در این حوزه بوده و در طی زمان در حوزه تدارک تبدیل به مجموعه‌ای می‌شود که در کشور نظیری نداشته است. مراکز پشتیبانی با توانایی لازم در تهران، جنوب، غرب و شمال‌غرب کشور ایجاد می‌شود. مراکز نگهداری مهمات در کل کشور توسعه می‌یابد. سیستم طوری تنظیم می‌گردد که اگر در تدارکات سپاه یکی از زیرسیستم‌ها از مدار خارج شود، بقیه زیرسیستم‌ها شکل عملیاتی خودشان را حفظ کرده و با ارتباطی که با همدیگر داشته‌اند به‌صورت هوشمند کار تدارک از یگان‌های عملیاتی به نحو احسن صورت گیرد^۱. فعالیت‌های کارکرد تدارک در دوران دفاع مقدس در شکل زیر نشان داده شده است:

شکل ۲- فعالیت‌های تدارک در تدارکات دوران دفاع مقدس

۱۱-۲- کارکرد ترابری

ترابری سپاه در دوران دفاع مقدس نقش خون در رگ بوده است. در دوران دفاع مقدس امکانات ترابری دو بخش امکانات داخل سپاه و امکانات مردمی را شامل می‌شد که امکانات مردمی بیشتر از امکانات داخل سپاه بوده است. در واقع تدارکات دوران دفاع مقدس در کارکرد ترابری از طریق برون‌سپاری و مدیریت بر مسئله، کار پشتیبانی از عملیات را بر عهده داشته است.

۱. مستندسازی تجارب خیرگان حوزه آماد و پشتیبانی، سردار طباطبایی

در زمان انجام عملیات، تعداد خودروی در اختیار یگان‌ها خیلی کم بودند و جوابگوی مأموریت آن‌ها نبود. انتقال نیرو، مهمات و نیازهای پشتیبانی به منطقه عملیات به خودرو نیاز داشت و تأمین خودروی موردنیاز برای اجرای عملیات نیز به عهده ترابری بود. از طرفی تأمین تقاضای خودرو در یک زمان کوتاه (زمان عملیات) بسیار مشکل بود و یکی از دغدغه‌های و مشکلات فرماندهان، به شمار می‌رفت. لذا مدیریت و تأمین خودروی موردنیاز از چالش‌های فرماندهان ترابری بود.^۱

۱۱-۳- کارکرد نگهداری و تعمیرات

تجهیزات نظامی و غیرنظامی دارای چرخه عمر بوده و با گذر زمان و انجام کاربری لازم، قابلیت و توانایی انجام مأموریت خود را از دست می‌دهند. تجهیزات به‌مرور فرسوده می‌شوند و چنانچه در مقاطع برنامه‌ریزی شده و یا اضطراری تعمیر نشوند، قابلیت و توانایی انجام مأموریت خود را از دست می‌دهند. در این حالت جایگزینی آن‌ها با تجهیزات جدید و یا قابل استفاده ضرورت پیدا می‌کند. با توجه به قیمت بالای تجهیزات نظامی، جایگزینی تجهیزات هزینه‌های گزافی را به سازمان‌های نظامی تحمیل می‌کند. جهت جلوگیری از صرف این هزینه‌ها ضروری است فعالیت‌های تعمیراتی و در مواردی تعمیرات اساسی یا بازسازی انجام شود. نگهداری و تعمیرات تجهیزات عمومی مورد استفاده در تمام بخش‌های نظامی و نیز تجهیزات تخصصی در نیروهای زمینی، هوایی و دریایی از جمله تانک و نفربرهای زرهی، هواپیماها و بالگردها، ناوها و سایر شناورها و... لازم است.

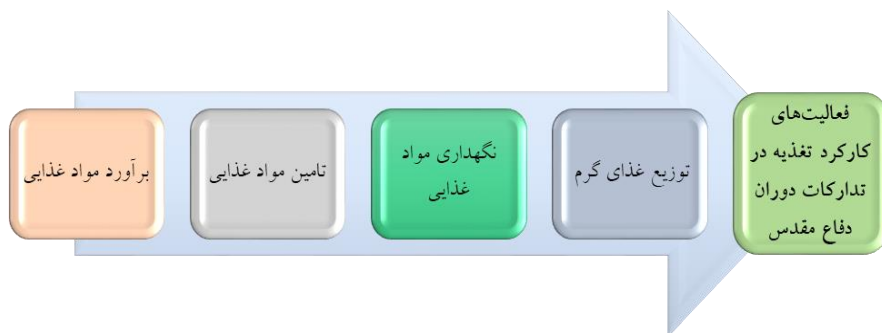
در ابتدای جنگ، تدارکات سپاه به دلیل نداشتن شناخت کافی وارد حوزه نت نمی‌شد. در ادامه جنگ به دلیل تحریم و عدم امکان تهیه حجم عظیمی از امکانات و تجهیزات و نیز به دست آوردن تعداد زیادی تجهیزات غنیمی، تدارکات سپاه به‌منظور آماده بکار نگه داشتن آن‌ها جهت پشتیبانی عملیاتی مجبور شد که حوزه نگهداری و تعمیرات را توسعه دهد. تدارکات سپاه این کار را از طریق ایجاد مراکز تعمیراتی مختلف در زمینه خودرو، ماشین‌آلات مهندسی، زرهی، توپخانه، جنگ‌افزار و در اواخر جنگ مهمات توسعه داد. بنابراین نت به‌عنوان یک مسئله اساسی در دوران دفاع مقدس توانسته است کلیه تجهیزات را سرپا داشته و امکان استفاده از آن‌ها را در عملیات ممکن سازد. در اواخر جنگ توسعه نت به‌جایی رسید که توانست با طراحی و ساخت مراکز و خطوط

۱. مستندسازی تجارب خیرگان حوزه آمادو پشتیبانی، آقای آبدهنده

بازسازی، تعمیرات اساسی تجهیزات را انجام داده و آنها را بازسازی کند^۱.

۱۱-۴- کارکرد تغذیه

سازمان سپاه در طول دوران دفاع مقدس به‌عنوان یک سازمان حرفه‌ای در جنگ نبوده بلکه به‌صورت بسیج مردمی مأموریت‌های خود را انجام می‌داد. بحث تغذیه در این سازمان یک موضوع اساسی بود. به عبارتی سازمان سپاه مردمی بوده و مردمی می‌جنگید. بنابراین روحیه، اخلاق و رفتار مردمی در سازمان جاری بود و تغذیه آن متناسب با ذائقه بسیج مردمی بود، یعنی با کم کردن فاصله بین آشپزخانه و خط مقدم برای یگان‌های عملیاتی غذای گرم تهیه می‌شد. لذا موضوع تغذیه یک دانش نهفته و استراتژیک در مجموعه تدارکات سپاه است که این دانش روز به روز در حال پیشرفت و توسعه است. مأموریت بخش «تغذیه»، تأمین، نگهداری، توزیع و سرو غذا برای رزمندگان خط مقدم و پشت جبهه بود. یعنی هر نیرویی وارد منطقه می‌شد، مسئولیت تغذیه‌اش را این بخش بر عهده داشت. درواقع، اولین قسمت‌هایی که در تغذیه وجود داشت، توزیع و طبخ بود که خودبه‌خود و به‌صورت سنتی به وجود آمد. هر غذایی که تقسیم می‌شود باید طبخ و سرو شود. این دو، ارکان اصلی بودند و به‌مرور، معلوم شد که نیاز به تأمین، نگهداری، حمل‌ونقل، جذب نیروی انسانی و... وجود دارد^۲. فعالیت‌های اصلی کارکرد تغذیه در شکل زیر نمایش داده شده است:

شکل ۳- فعالیت‌های کارکرد تغذیه در تدارکات دوران دفاع مقدس

۱. مصاحبه با خبرگان، سردار آبرومند

۲. نشان بی‌نشان‌ها، سردار مهرداد

۱۱-۵- کارکرد مهمات رسانی

در سازمان‌های نظامی مهمات از اقلام آمادی اساسی محسوب می‌شود که اهمیت آن در زمان تهدیدات سخت و نیمه سخت و جنگ فوق‌العاده حیاتی است و می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت هر جنگ داشته باشد. کما اینکه در ابتدای جنگ، سپاه با کمبود شدید مهمات مواجه بود. مثلاً در سال ۱۳۵۹ و در زمانی که برای دفاع از شهر مظلوم خرمشهر و برای به دست آوردن چند راکت آرپی جی ۷ و تعدادی فشنگ ژ ۳ که جزو ابتدایی‌ترین نیازها برای جنگیدن یک رزمنده است تلاش می‌شد و به‌اندازه کمترین آن را هم در اختیار نداشتیم و حسرت آن در دل تمامی رزمندگانی که آن دوران را تجربه نموده‌اند باقی است؛ چراکه اگر مهمات به‌اندازه کافی و به‌موقع در اختیار رزمندگان قرار می‌گرفت مطمئناً با مقاومت جانانه‌ای که رزمندگان اسلام در مقابل ارتش بعثی عراق از خود نشان می‌دادند شرایط جنگ و اشغال خرمشهر توسط دشمن به‌گونه‌ای دیگر رقم می‌خورد. شهید جهان‌آرا فرمانده قهرمان سپاه خرمشهر هم در خاطراتش که در مورد علل سقوط خرمشهر بیان می‌کند از کمبود مهمات برای دفاع از شهر به تلخی یاد می‌کند. باگذشت زمان و تقویت تدارکات سپاه ورق برگشت؛ نیروهای تدارکاتی با تلاش و مجاهدت جانانه و با ابتکار و نوآوری تأمین و مهمات رسانی به یگان‌های عملیاتی را تسریع نمودند. توانستند با بسیج امکانات، مهمات تولید داخل یا خرید از خارج را در اسرع وقت به خط مقدم جبهه منتقل می‌کردند. مثلاً برای حمل و نقل مهمات، با یک برنامه‌ریزی و سازوکار خاص آن زمان و با اعمال تشویقاتی به دارندگان خودروهای سنگین از توان حمل و نقل عمومی یعنی خودروهای شخصی بهره گرفته می‌شد و مهمات در اقصی نقاط خطرناک و در شرایط سخت جبهه‌ها، به دست رزمندگان اسلام رسانده می‌شد.^۱ تدارکات سپاه توانست در دوران دفاع مقدس مهمات رسانی به یگان‌های عملیاتی را به‌خوبی انجام دهد و این از ابتکارات لجستیک است که در دوران دفاع مقدس در موضوع مهمات از تدارک وارد تولید نیز شد.^۲

۱. مستندسازی تجارب خیرگان حوزه آمادو پشتیبانی، آقای جزایری

۲. مستندسازی تجارب خیرگان حوزه آمادو پشتیبانی، آقای انصافی

مراکز بازسازی و تعمیرات

در هر مرکز پشتیبانی و هر یگان رزم مستقر در مناطق عملیاتی مرکز دیگری جهت بازسازی و تعمیرات تجهیزات دفاعی و عمومی ایجاد شده بود که مسئولیت آماده‌سازی تجهیزات را برعهده داشت که عمدتاً نیروهای تخصصی این مراکز نیروهای مردمی بودند که مرکز بازسازی مراکز پشتیبانی فرایگانی بوده اما مرکز بازسازی و تعمیرات یگان‌های رزم متعلق به یگان مربوطه انجام وظیفه می‌نمودند.

روش شناسی پژوهش

به دلیل اینکه باهدف برخورداری از نتایج یافته‌ها، برای اتخاذ تصمیمات صحیح، جهت حل مسائل و مشکلات لجستیک جنگهای آینده به تحقیق می‌پردازیم و قصد نظریه پردازی در این رابطه نداریم، نوع تحقیق کاربردی و روش آن توصیفی و از نوع پیمایشی می‌باشد و به صورت ترکیبی (کیفی-کمی) انجام شده است. در این تحقیق ابتدا به طور کیفی با روش مرور جامع به بررسی کلیه مقالات و مطالعات موجود و سوابق و اسناد و مدارک مرتبط و بالادستی و مصاحبه با خبرگان و افراد کلیدی پرداخته می‌شود و از روش مصاحبه نیمه ساختاریافته جهت گردآوری اطلاعات استفاده می‌شود و قابلیت اعتماد مصاحبه‌ها ۱ نیز توسط روش بازنگری همکار ۲ بررسی و مورد تأیید قرار می‌گیرد. این تحقیق در هفت فاز برابر جدول (۲) انجام گردیده است. مشارکت کنندگان این تحقیق به روش نمونه گیری گلوله برفی از میان افراد انتخاب شده‌اند. در این روش نحوه تکمیل پرسشنامه به این ترتیب است که در ابتدا نتایج گرد آوری شده جهت مطالعه اولیه در اختیار خبرگان قرار می‌گیرد، سپس خبرگان با توضیحات حضوری محقق و بر اساس مطالعه قبلی به سؤالات پاسخ می‌دهند. پس از تکمیل پرسشنامه هر خبره، فرد یا افراد دیگری را جهت پاسخ به سؤالات پرسشنامه معرفی می‌نماید. انتخاب و تکمیل پرسشنامه‌ها تا جایی ادامه می‌یابد که اشباع اطلاعاتی صورت گرفته باشد و مفاهیم جدیدی در تکمیل پرسشنامه‌ها مشاهده نشود. همچنین از روشهای میدانی برای جمع آوری اطلاعات موردنیاز این تحقیق از مصاحبه استفاده گردیده که به صورت حضوری با مسئولین آماد و پشتیبانی طی جلسات مختلف انجام گردید. به منظور مفهوم شناسی و تدوین ادبیات و چارچوب نظری تحقیق، از طریق فیش برداری از روشهای کتابخانه‌ای استفاده شده است. پیش از اطمینان نهایی به ابزارهای اندازه گیری و به کارگیری آن‌ها در مرحله اصلی جمع آوری داده‌ها ضرورت دارد که پژوهشگر از طریق شیوه‌های علمی، اطمینان نسبی لازم را به روا بودن به کارگیری ابزار موردنظر و معتبر بودن آن پیدا کند. مقصود از روایی آن است که

آیا ابزار اندازه گیری می‌تواند ویژگی و خصیصه‌ای که ابزار برای آن طراحی شده را اندازه گیری کند یا خیر؟ موضوع روایی از آن جهت اهمیت دارد که اندازه گیریهای نامناسب و ناکافی می‌تواند هر پژوهش علمی را بی ارزش و ناروا سازد (خاکی، ۱۳۷۹) در این پژوهش، روایی منطقی پرسشنامه از دو جنبه روایی ظاهری و محتوایی به جهت روشن و بدون ابهام بودن گویه‌ها و همچنین کفایت کمیت و کیفیت آنها با کمک تعدادی از خبرگان و صاحب نظران آماد و پشتیبانی موردبررسی قرار گرفته و در جهت رسیدن به یک پرسشنامه استاندارد، تغییرات لازم در آن اعمال شده است. در این راستا، به منظور اعتبار ظاهری پرسشنامه مواردی از قبیل طرح سئوالات کوتاه و جامع، مرتبط با موضوع تحقیق، عدم ابهام در سئوالات، عدم وجودسئوالات منفی، حذف سئوالات القاءکننده رعایت گردیده است. همچنین جهت اعتبار محتوایی پرسشنامه مواردی مانند اطمینان از برداشت یکسان از سئوالات، اطمینان از منطبق بودن برداشت مشارکت کنندگان و محقق کنترل گردیده است. در فاز سوم و چهارم با استفاده از اطلاعات دو فاز قبل با روش مقایسات زوجی، گزینه‌ها توسط خبرگان اولویت بندی گردیده است. در فاز پنجم مهمترین ویژگیهای آماد و پشتیبانی در جنگهای آینده که برگرفته از تدارکات هشت سال دفاع مقدس، جنگهای معاصر و با نگرش به ویژگیهای جنگهای آینده بوده ارائه گردیده است.

جدول ۳- مراحل و گامهای تحقیق

ردیف	عنوان مطالعه	نوع	روش	محصول
۱	گردآوری مستندات آمادی هشت سال دفاع مقدس	کیفی	مرور جامع	اطلاعات اولیه
۲	مصاحبه با خبرگان آمادی هشت سال دفاع مقدس	کیفی	پرسشنامه نیمه ساختاریافته	کشف مقوله‌های کلیدی
۳	مقایسات زوجی مهم‌ترین مؤلفه‌های آمادی هشت سال دفاع مقدس	کمی	پرسشنامه	ترتیب اولویتها
۴	گردآوری مستندات آمادی جنگهای معاصر	کیفی	مرور جامع	اطلاعات اولیه
۵	مصاحبه با خبرگان آمادی جنگهای معاصر	کیفی	پرسشنامه نیمه ساختار یافته	کشف مقوله‌های کلیدی
۶	مقایسات زوجی مهم‌ترین مؤلفه‌های آمادی جنگهای معاصر	کمی	پرسشنامه	ترتیب اولویتها
۷	مقایسات زوجی مهم‌ترین مؤلفه‌های آمادی هشت سال دفاع مقدس و جنگهای معاصر	کمی	پرسشنامه	ترتیب اولویتها

مراحل اجرای پژوهش

فاز اول: بر اساس تعریف موضوع، از بین خبرگان و متخصصان حوزه تدارکات دفاع مقدس و با استفاده از روش‌های نمونه‌گیری غیر احتمالی ۱۵ نفر به عنوان اعضای گروه دلفی شناسایی و انتخاب شدند. هم‌زمان با شناسایی و تعیین اعضای گروه و ملاقات اولیه با آنان و توضیح مطالب استخراج شده از ادبیات و جلسات کارشناسی و خبرگی پس از توزیع پرسشنامه در دور اول فهرستی از تجربیات فرماندهان در حوزه تدارکات هشت سال دفاع مقدس بعنوان پرسشنامه اول تولید گردید. در زیر خروجی حاصل از پرسشنامه اول بشرح زیر می‌باشد. بر اساس مطالعات کیفی انجام شده به روش مرور جامع و بررسی کلیه مقالات و مطالعات موجود و سوابق و اسناد و مدارک مرتبط و بالادستی و مصاحبه با خبرگان، پس از تکمیل و تحلیل فرمهای مصاحبه، تعداد ۲۸۵ کدباز به دست آمد که پس از بازنگری و حذف موارد تکراری، تعداد ۱۱۲ مقوله کلیدی در زمینه ویژگیهای آماد و پشتیبانی متناسب با آماد و پشتیبانی در هشت سال دفاع مقدس انتخاب گردید. ویژگیهای استخراج شده از تحلیل انجام شده، مبانی و مفاهیم نظری، پیشینه و سوابق تحقیق و مصاحبه با خبرگان گروه بندی گردیدند و سپس در هفت بُعد "حمل و نقل"، "مهمات"، "تغذیه"، "کلیات آمادی"، "برون سپاری"، "جذب کمک‌های مردمی" و "سوخت رسانی" بصورت جدول زیر قرار گرفتند.

جدول ۴- نتایج پرسشنامه خبرگی لجستیک در دفاع مقدس

مؤلفه	حوزه
۱. حمل و نقل سریع و بموقع با رعایت کلیه مباحث حفاظتی ۲. تأمین خودروهای مورد نیاز یگان‌ها در عملیات ۳. تربیت افسر حمل و نقل در ترابری ۴. راه‌اندازی و تأمین خودرو از دفاتر اعزام استان‌ها ۵. جلب توجه و نظر اتحادیه‌ها و سندیکاهای حمل و نقلی همکاری با ترابری سپاه ۶. تشکیل پرونده رانندگان و خودروهای مردمی ۷. تأمین و انتقال سوخت به یگان‌ها در خطوط مقدم ۸. استفاده از خودروهای ترانزیتی و مینی‌بوس برای انتقال نیروها ۹. شناسایی و تعیین محل عقبه ترابری ۱۰. اتوبوس بدون صندلی حمل مجروح ۱۱. ایجاد نمایندگی شرکت گواه برای تحویل لوازم یدکی به خودروهای مردمی به صورت تعاونی ۱۲. خدمات حمل و نقل غیر جاده‌ای ۱۳. استفاده از ظرفیت خدمات ترابری غیر نظامی ۱۴. روش‌های ابتکاری کار فرهنگی با رانندگان ۱۵. برآورد نیازمندی‌های ترابری در عملیات ۱۶. تأمین نیازمندی‌های خودرویی جبهه‌ها با شناسایی و جذب خودروهای مردمی ۱۷. ساماندهی به مأموریت خودروها با تشکیل دفاتر اعزام و کنترل بازگشت خودرو ۱۸. سازماندهی رانندگان با تشکیل واحد پارک و نگهداری ۱۹. تشکیل دفتر فنی	حمل و نقل

<p>به منظور افزایش سرعت عیب‌یابی خودروها ۲۰. علامت‌گذاری لاستیک‌های تحویلی برای جلوگیری از سوء استفاده عناصر فرصت طلب ۲۱. کنترل حضور رانندگان برای کاهش تأخیر در پایان مرخصی ۲۲. روش تعامل و بکارگیری رانندگان در ترابری</p>	
<p>۱. برآورد مهمات در زمان عملیات ۲. رعایت نکات مهم در ذخیره سازی مهمات ۳. احداث بنه مهمات بر روی سطح هموار و کوهستان ۴. چادر کشی روی مهمات ۵. تحویل مهمات در نزدیک‌ترین مکان وقوع عملیات ۶. چگونگی کنترل کیفیت مهمات ۷. روش برخورد با مهمات بد عملکرد و غیر قابل مصرف ۸. رعایت ملاحظات در انهدام مهمات ۹. انهدام فشنگ ۱۰. انهدام مهمات شیمیایی ۱۱. دمونتاژ خمپاره ۶۰ و ۱۲۰ م م ۱۲. بازیافت مهمات ۱۳. بررسی سوانح</p>	مهمات
<p>۱. برنامه ریزی هوشمند جهت تغذیه گرم و سرد در عملیاتها ۲. واگذاری مأموریت تأمین تغذیه به یگان‌ها ۳. تعریف برنامه غذایی متمرکز با توجه به ذائقه نیروهای هر یگان بصورت گرم و سرد ۴. جذب و سازماندهی نیروی انسانی ویژه بخش تغذیه در جنگ ۵. تأمین مواد اولیه مورد نیاز تغذیه ۶. تعمیر و نگهداری تجهیزات تغذیه ۷. تأمین سردخانه‌های مورد نیاز برای نگهداری مواد غذایی ۸. شرایط و امکان انتقال غذای گرم به رزمندگان خط مقدم جبهه‌ها ۹. ساخت آشپزخانه‌های سیار در مناطق عملیاتی ۱۰. سوخت‌رسانی به آشپزخانه‌ها ۱۱. کنترل کمی و کیفی اقلام و مواد اولیه در انبارها ۱۲. طراحی و تولید نوشابه کوثر ۱۳. روش‌های بسته‌بندی نوشیدنی‌ها و تهیه جیره جنگی ۱۴. خودکفای بودن یگانها درکل امورات تغذیه ۱۵. خدمات نگهداری و ارائه طرح تعمیراتی تجهیزات آشپزخانه ۱۶. طبقه‌بندی مشاغل تغذیه و آموزش تخصصی</p>	تغذیه
<p>۱. بکارگیری خلاقیت در برآورد نیازمندی‌های آمادی در عملیات‌های آفندی و پدافندی ۲. روش‌ها تأمین نیازمندی‌های پشتیبانی در زمان جنگ ۳. نحوه توزیع آماد عمومی در زمان جنگ ۴. روش‌های تأمین آماد عمومی در زمان جنگ ۵. ارائه روش‌های خلاقانه جهت ذخیره‌سازی اقلام آمادی ۶. ملاحظات لازم در احداث بنه آمادی ۷. تأمین نیروی پشتیبانی خط مقدم جبهه‌ها از زندانیان</p>	کلیات آمادی
<p>۱. ساختار آماد و پشتیبانی ۲. استفاده از برونسپاری در تهیه اقلام آمادی ۳. فرآیند تجمیع مراکز پشتیبانی در راستای راهبردهای ابلاغی ۴. فرآیند پیاده‌سازی برونسپاری ۵. شرایط و ویژگی‌های ترابری پس از برونسپاری و ترابری در بحران ۶. دستاوردها و نتایج برونسپاری در آماد و پشتیبانی ۷. چالش‌های برونسپاری و راهکارهای آن ۸. روش تعیین فضای مازاد و تعیین تکلیف آن ۹. روش تعیین تکلیف اموال در تجمیع رده‌ها ۱۰. روش تعیین اموال مازاد ۱۱. روش تعیین تکلیف نیروی انسانی مراکز حذف شده ۱۲. شیوه ارائه خدمات رده‌های حذف شده ۱۳. مراکز مجازی ۱۴. شیوه کنترل و منشور شرکت‌ها و مؤسسات برونسپاری شده ۱۵. چالش‌های نیروی انسانی و راهکارهای آن ۱۶. چالش‌های دوره انتقال و راهکارهای آنها ۱۷. دستاوردهای پراکنده‌سازی در آماد و پشتیبانی</p>	برون سپاری
<p>۱. شناسایی تنوع فرهنگی استانها و رابطه آن با جذب و هدایت کمک‌های مردمی ۲. نحوه برآورد صحیح نیازمندی‌ها به منظور جذب و هدایت کمک‌های مردمی در زمان جنگ ۳. تقسیم بندی</p>	جذب کمک‌های

<p>مردمی</p> <p>رزمنده‌ها بر اساس خصوصیات اجتماعی- فرهنگی به منظور برآورد و تأمین نیازمندی‌ها ۴. شیوه تحلیل زمانی- مکانی برای برآورد نیازمندی‌ها در دوران جنگ ۵. عوامل مهم در برآورد نیازمندی‌ها در زمان عملیات ۶. شناسایی توانمندی‌های مردم، اصناف و نهادها در سطح استان گیلان برای جذب کمک‌ها در زمان جنگ ۷. چگونگی تعامل با اصناف در جذب کمک‌ها ۸. نحوه سازماندهی نیروی انسانی به منظور برآورد نیازمندی‌های رزمنده‌ها ۹. چگونگی تبلیغ برای جذب و هدایت کمک‌های مردمی ۱۰. شیوه به کارگیری مسئولان و امکانات دولتی استان گیلان در دوران جنگ ۱۱. روش‌های جلوگیری از عملکرد سلیقه‌ای در جذب و هدایت کمک‌های مردمی در سپاه گیلان ۱۲. به کارگیری مؤثر منابع انسانی در ستاد جذب و هدایت کمک‌های مردمی ۱۳. بسته بندی کمک‌های مردمی ۱۴. نحوه ایجاد انگیزه در مردم جهت جلب مشارکت آنها ۱۵. تأمین نیروی متخصص در تمامی صنوف و اعزام آنها به جبهه ۱۶. جمع آوری و ارسال کمک‌های مردمی ۱۷. مستندسازی فعالیت‌های مربوط به جذب و هدایت کمک‌های مردمی در استان گیلان ۱۸. آشنا نمودن مردم با جبهه‌ها و بالا بردن روحیه رزمندگان ۱۹. برآورد، دسته‌بندی و اولویت‌بندی نیازمندی‌های پشتیبانی ۲۰. تأمین نیازمندی‌های پشتیبانی عمومی جبهه‌ها از منابع دولتی ۲۱. تأمین نیازمندی‌های عمومی جبهه‌ها از منابع مردمی و اصناف ۲۲. روش‌های تبلیغات و اطلاع‌رسانی در جذب و هدایت کمک‌های مردمی ۲۳. روش مذاکرات جذب کمک‌های مردمی ۲۴. راه‌اندازی خانه رزمندگان برای ارائه خدمات بین‌راهی به رزمندگان ۲۵. روش تعیین اماکن و انتقال کمک‌های مردمی ۲۶. سامان‌دهی کمک‌های نقدی</p>	
<p>سوخت رسانی</p> <p>۱. شناسایی نحوه برآورد میزان مصرف سوخت در سطح تیپ و مراکز پشتیبانی منطقه و کل ۲. نحوه سازماندهی سوخت‌رسانی گردان‌ها و تیپ‌ها ۳. روش‌های ایجاد بانه سوخت و انتقال سوخت ۴. تعیین جدول نرم سوخت در مراکز پشتیبانی منطقه‌ای ۵. تأمین سوخت ۶. نحوه تخصیص اعتبار بودجه برای تأمین سوخت ۷. کمبود اعتبار ۸. انتقال سوخت ۹. ذخیره سازی سوخت ۱۰. توزیع سوخت ۱۱. صرفه جویی و کاهش مصرف سوخت</p>	

فاز دوم: با استفاده از اطلاعات بدست آمده در فاز اول، پرسشنامه مؤلفه‌های آماد و پشتیبانی در هشت سال دفاع مقدس تهیه و از خبرگان در این خصوص خواسته شد تا اهمیت مؤلفه‌ها و ارتباط مؤلفه با ابعاد خواسته شده را ابتدا مطالعه و سپس پاسخ‌های لازم را ارائه دهند. محاسبات لازم در جدول زیر به دلیل تعداد زیاد مؤلفه‌ها تنها به هشت مورد که دارای اولویت بالا بودند اشاره گردیده است.. جامعه نمونه از میان مجربترین افراد با اشراف اطلاعاتی نسبت به وضعیت تخصصی خود از بین فرماندهان، محققین نظامی، اساتید، بازنشستگان و جانبازان گرامی گزینش شده‌اند. تعداد مشارکت کنندگان جهت تکمیل پرسشنامه در فاز سوم ۳۰ نفر بودند.

جدول ۵- مهم‌ترین ابعاد و مؤلفه‌های آماد و پشتیبانی در دفاع مقدس

ردیف	بعد	مؤلفه	اهمیت مؤلفه					میانگین معیار	انحراف معیار	ارتباط مؤلفه با بعد					میانگین معیار	انحراف معیار	تعداد مشارکت	
			۱	۲	۳	۴	۵			۱	۲	۳	۴	۵				
			۱	کدشیات آمادی	ارائه روش‌های خلاقانه جهت ذخیره‌سازی اقلام آمادی	۳۰												
۲	بسیرون سپاری	استفاده از برون سپاری در تهیه اقلام آمادی	۲۸	۲								۰/۳۹۵	۴/۹۰	۲۸	۱	۱		۳۰
۳	حمل و نقل	استفاده از ظرفیتهای خدمات ترابری غیر نظامی	۲۹	۱								۰/۵۲۱	۴/۸۳	۲۷	۱	۲		۳۰
۴	تغذیه	برنامه ریزی هوشمند جهت تغذیه گرم و سرد در عملیاتها	۲۶	۲	۲							۰/۵۴۱	۴/۸	۲۶	۲	۲		۳۰
۵	کمک‌های مردمی	برآورد صحیح نیازمندیها به منظور جذب	۲۷	۱	۲							۰/۵۲۱	۴/۸۳	۲۷	۱	۲		۳۰
۶	تغذیه	تعریف برنامه غذایی متمرکز با توجه به ذائقه نیروهای هر یگان	۲۶	۲	۱	۱						۰/۳۹۵	۴/۹۰	۲۸	۱	۱		۳۰
۷	حمل و نقل	رعایت کلیه ملاحظات	۲۶	۲	۲							۰/۵۲۱	۴/۸۳	۲۷	۱	۲		۳۰
۸	کمک‌های مردمی	هدایت کمک‌های مردمی در زمان جنگ	۲۶	۲	۱	۱						۰/۳۹۵	۴/۹۰	۲۸	۱	۱		۳۰

فاز سوم: در زمینه لجستیک نظامی در جنگهای معاصر، انقلابی در این عرصه دیده شد، نیازها و راهبردهای جدید نظامیان از یکطرف و منابع رو به افول از طرف دیگر، سبب شده تا لجستیک نظامی در آستانه تحولی همه جانبه قرار گیرد تا بتواند پشتیبانی همه جانبه ای آزوده‌های عملیاتی در میدان نبرد به عمل آورد. لجستیک نظامی به سمتی در حال حرکت است که با تلفیق و تعامل بین علوم نظامی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، حمل و نقل مدرن، تجارت الکترونیک و غیره نیاز یگانهای عملیاتی را به بهترین شکل ممکن شناسایی و تأمین کند. در این تحقیق کلیه مقالات و مطالعات موجود و سوابق و اسناد و مدارک مرتبط و بالادستی و مصاحبه با خبرگان، پس از تکمیل و تحلیل فرمهای مصاحبه، تعداد ۱۱۴ کدبازیه دست آمد که پس از بازنگری و حذف موارد تکراری، تعداد ۴۴ عنوان کلیدی در زمینه ویژگی‌های لجستیک نظامی در جنگهای معاصر شناسایی گردید. ویژگی‌های استخراج شده از تحلیل مبانی و مفاهیم نظری، پیشینه و سوابق تحقیق و مصاحبه با خبرگان گروه بندی گردیدند و سپس در چهار بعد "ساختاری"، "سازمانی (نیروی انسانی)"، "قابلیت تجهیزات و فناوری" و "سامانه و روشها" قرار گرفتند عناوین پیشنهادی اولیه متناسب با لجستیک نظامی جنگهای معاصر، طی مراحل و فرایند زیر به عنوان خروجی پرسشنامه دوم در زیرارایه گردیده است.

جدول ۶- نتایج پرسشنامه خبرگی لجستیک در جنگهای معاصر

ردیف	حوزه	تجارب	ردیف	حوزه	تجارب
۱	ساختاری	سیالیت و انعطاف	۲۳	قابلیت تجهیزات و فناوری	سادگی کاربرد
۲		بودجه و اعتبارات	۲۴		تأمین تجهیزات و تسلیحات تأثیر محور هوشمند
۳		چابکی و چالاکي	۲۵		کاهش آسیب پذیری
۴		خودکفایی نمودن یگانهای عملیاتی	۲۶		چند منظوره
۵		اشتراک پذیری	۲۷		کوچک سازی
۶		تعامل پذیری	۲۸		سبک سازی
۷		ساختار تخت و شبکه‌های	۲۹		استتار چندطیفی
۸		مولد و درآمدزا	۳۰		بدون خدمه سازی
۹	سازمانی	ایمان و تعهد کارکنان آمادی	۳۱	سامانه‌ها و روشها	سادگی تعمیر
۱۰		شجاعت و جسارت	۳۲		برد بلند
۱۱		مهارت و تخصص	۳۳		تأثیر زیاد
۱۲		خلاقیت و نوآوری	۳۴		تناسب با آمایش سرزمینی
۱۳		انقلابی و جهادی	۳۵		فرماندهی و کنترل هوشمند
۱۴		خودباوری و اعتماد به نفس	۳۶		فرماندهی پویا
۱۵		بومی و درونزا	۳۷		فاوای بومی و امن
۱۶		کارکنان چند مهارته	۳۸		دکترین آینده نگر
۱۷		شفافیت نقشها	۳۹		راهبردهای آینده نگر
۱۸		آگاهی از مسئولیتها	۴۰		فرماندهی و کنترل هوشمند آمادی
۱۹		خودکفایی و خوداتکایی	۴۱		سادگی روشها
۲۰		صرفه جویی و بهره وری	۴۲		طراحی متمرکز و اجرای نامتمرکز
۲۱	سرعت عمل	دقت بالا	۴۳	اطلاعات و ارتباطات بومی امن و پایدار	
۲۲			۴۴	فرماندهی پویا بر اساس مدیریت دانش	

فاز چهارم: مشارکت کنندگان این پژوهش در فاز چهارم فرماندهان عالی رتبه نظامی با سابقه فرماندهی در تدارکات دوران دفاع مقدس، فرماندهانی که کاملاً به جنگ‌های معاصر آگاهی دارند، محققینی که در خصوص جنگهای آینده مقالاتی را به نگارش درآورده‌اند و مدیران و مسئولین و کارکنان آماد و پشتیبانی می‌باشند که همگی در صفاتی مانند نظامی بودن، آگاهی نسبت به حوزه

آمد و پشتیبانی، مرتبط بودن شغل و سمت با این حوزه و داشتن تجربه کافی مشترک هستند. جامعه نمونه از میان مجربترین افراد با اشراف اطلاعاتی نسبت به وضعیت تخصصی خود از بین فرماندهان، محققین نظامی، اساتید، بازنشستگان و جانبازان گرامی گزینش شده‌اند. تعداد مشارکت کنندگان جهت تکمیل پرسشنامه در فاز سوم ۳۰ نفر بودند.

جدول ۷- مهم‌ترین ابعاد و مؤلفه‌های آمد و پشتیبانی در جنگهای معاصر

ردیف	بعد	مؤلفه	اهمیت مؤلفه					میانگین معیار	انحراف معیار	ارتباط مؤلفه با بعد					میانگین معیار	انحراف معیار	تعداد مشارکت
			۱	۲	۳	۴	۵			۱	۲	۳	۴	۵			
۱	سامانه‌ها و روشها	فرماندهی و کنترل هوشمند آمادی						۰/۱۷۹	۰/۱۰۰						۰/۱۰۰	۳۰	
۲	سامانه‌ها و روشها	فرماندهی پویا بر اساس مدیریت دانش						۰/۱۷۹	۰/۱۰۰						۰/۱۰۰	۳۰	
۳	تجهیزات و فناوری	قلبیت تأمین تجهیزات و تسلیحات تأثیر محور هوشمند						۰/۲۴۹	۰/۱۷۹						۰/۱۷۹	۳۰	
۴	سازمانی	ایمان و تعهد کارکنان آمادی						۰/۳۹۵	۰/۲۴۹						۰/۲۴۹	۳۰	
۵	ساختاری	سیبلیت و تعطف						۰/۳۹۵	۰/۵۲۱						۰/۵۲۱	۳۰	
۶	سازمانی	مهارت و تخصص						۰/۵۲۱	۰/۳۹۵						۰/۳۹۵	۳۰	
۷	سامانه‌ها و روشها	طراحی متمرکز و اجرایی نامتمرکز						۰/۵۲۱	۰/۵۲۱						۰/۵۲۱	۳۰	
۸	ساختاری	چلبکی و چلبکی						۰/۶۸۸	۰/۳۹۵						۰/۳۹۵	۳۰	
۹	سامانه‌ها و روشها	اطلاعات و ارتباطات بومی امن و پایدار						۰/۶۸۸	۰/۵۲۱						۰/۵۲۱	۳۰	
۱۰	ساختاری	رعلبت کفلی پدافند غیر عفل در ساعت بندهای تارکاتی						۰/۵۸۲	۰/۱۷۹						۰/۱۷۹	۳۰	
۱۱	ساختاری	خوردکافی نمودن بگانههای عملیاتی						۰/۴۸۰	۰/۵۲۱						۰/۵۲۱	۳۰	
۱۲	سازمانی	تفکر انقلابی و جهادی						۰/۵۵۰	۰/۱۷۹						۰/۱۷۹	۳۰	

نتیجه یافته‌های پژوهش

در این پژوهش، جهت آمد و پشتیبانی در هشت سال دفاع مقدس و آمد و پشتیبانی در جنگهای معاصر از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده گردیده. همچنین از روش مقایسات زوجی جهت اولویت بندی ویژگیهای آمد و پشتیبانی در هشت سال دفاع مقدس و ویژگیهای جنگهای معاصر استفاده گردیده است. در این روش مؤلفه‌ها دوبه دو با یکدیگر مقایسه شده و وزن نسبی آنها (نسبت به هدف اصلی در تصمیم گیری) مشخص می‌شود. نتیجه مقایسه‌ها در یک ماتریس زوجی به صورت زیر خلاصه می‌شود. در قسمت نهایی با توجه به اطلاعات بدست آمده که منتج شده از در هر دو مقطع می‌باشد از پرسشنامه و مقایسه زوجی مجدد برای بدست آوردن مهمترین عوامل موفقیت در آمد و پشتیبانی جنگهای آینده با نگرش به آمد و پشتیبانی هشت سال

دفاع مقدس و جنگهای معاصروبا نگرش به ویژگیهای جنگ‌های آینده ارائه گردیده است.

جدول ۸- مؤلفه‌های برگزیده به همراه تخصیص حروف

ردیف	مؤلفه‌ها	حروف استفاده شده در جدول
۱	استفاده از برون سپاری در تهیه اقلام آمادی	الف
۲	قابلیت تأمین تجهیزات و تسلیحات تأثیر محور هوشمند	ب
۳	فرماندهی و کنترل هوشمند آمادی	ج
۴	طراحی متمرکز و اجرای نامتمرکز	د
۵	اطلاعات و ارتباطات بومی، امن و پایدار	ه
۶	استفاده از ظرفیتهای خدمات ترابری غیر نظامی	و
۷	رعایت کامل پدافند غیر عامل در ساخت تاسیسات آمادی	ز
۸	حمل و نقل سریع و بموقع با رعایت کلیه مباحث حفاظتی	ح
۹	برنامه ریزی هوشمند جهت تغذیه گرم، سرد و جیره عملیاتی	ط
۱۰	سیالیت و انعطاف	ی

جدول ۹- مقایسات زوجی مهمترین ویژگیهای آماد و پشتیبانی در هشت سال دفاع مقدس و جنگهای

معاصر با نگرش به ویژگیهای جنگ‌های آینده

مقایسات زوجی	الف	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ی	متوسط
۱ الف	۰/۱۳	۰/۰۲	۰/۱۰۵	۰/۲۸۱	۰/۱۸۷	۰/۱۷۶	۰/۱۷۰	۰/۱۹۲	۰/۱۴۹	۰/۱۱۵	۰/۱۵۲
۲ ب	۰/۶۵	۰/۱۴	۰/۵۲۹	۰/۲۸۱	۰/۱۴۰	۰/۲۳۵	۰/۱۷۰	۰/۱۳۷	۰/۰۴۹	۰/۱۱۵	۰/۱۸۶
۳ ج	۰/۲۶	۰/۵۷	۰/۲۱۱	۰/۲۸۱	۰/۳۲۸	۰/۱۱۷	۰/۱۷۰	۰/۰۵۵	۰/۰۷۴	۰/۰۷۶	۰/۲۱۴
۴ د	۰/۵۲	۰/۰۲	۰/۰۲۱	۰/۰۵۶	۰/۲۳۴	۰/۲۳۵	۰/۱۷۰	۰/۱۳۷	۰/۱۲۴	۰/۱۱۵	۰/۱۱۶
۵ ه	۰/۳۶	۰/۰۴۷	۰/۰۲۶	۰/۰۱۱	۰/۰۴۶	۰/۱۱۷	۰/۱۱۳	۰/۱۱۰	۰/۱۴۹	۰/۱۱۵	۰/۰۷۷
۶ و	۰/۱۳	۰/۰۳۵	۰/۰۳۴	۰/۰۱۴	۰/۰۳۳	۰/۰۵۸	۰/۱۴۲	۰/۱۶۵	۰/۱۲۴	۰/۱۱۵	۰/۰۸۴
۷ ز	۰/۰۴۱	۰/۰۲۲	۰/۰۲۱	۰/۰۰۹	۰/۰۱۱	۰/۰۰۹	۰/۰۲۸	۰/۱۶۵	۰/۱۲۴	۰/۰۹۶	۰/۰۵۰
۸ ح	۰/۱۳	۰/۰۲۲	۰/۰۱۴	۰/۰۲۸	۰/۰۱۱	۰/۰۰۹	۰/۰۰۴	۰/۰۳۷	۰/۱۷۴	۰/۱۱۵	۰/۰۵۳
۹ ط	۰/۰۸۶	۰/۰۷۱	۰/۰۱۶	۰/۰۲۸	۰/۰۰۷	۰/۰۲۹	۰/۰۱۴	۰/۰۰۳	۰/۰۲۴	۰/۱۱۵	۰/۰۳۹
۱۰ ی	۰/۰۶۵	۰/۰۲۲	۰/۰۱۶	۰/۰۰۹	۰/۰۰۷	۰/۰۰۹	۰/۰۱۴	۰/۰۰۴	۰/۰۰۳۹	۰/۰۱۹	۰/۰۱۶۸
مجموع	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰

با توجه به جدول شماره ۹ اولویت بندی مقایسات زوجی با توجه به مهمترین ویژگیهای آماد و پشتیبانی در جنگهای آینده در جدول زیر آورده شده است. در این جدول ده ویژگی برتر با مشخص شدن وزن نرمال ارائه شده است.

جدول ۱۰- مهم‌ترین ویژگیهای آماد و پشتیبانی در جنگهای آینده با استفاده از مقایسات زوجی

ردیف	مهم‌ترین ویژگیهای آماد و پشتیبانی در جنگهای آینده	وزن نرمال
۱	فرماندهی و کنترل هوشمند آمادی	۰/۲۱۴
۲	قابلیت تأمین تجهیزات و تسلیحات تأثیر محور هوشمند	۰/۱۸۶
۳	استفاده از برون سپاری در تهیه اقلام آمادی	۰/۱۵۲
۴	طراحی متمرکز و اجرای نامتمرکز	۰/۱۱۶
۵	استفاده از ظرفیتهای خدمات ترابری غیر نظامی	۰/۰۸۴
۶	اطلاعات و ارتباطات بومی، امن و پایدار	۰/۰۷۷
۷	حمل و نقل سریع و بموقع با رعایت کلیه مباحث حفاظتی	۰/۰۵۳
۸	رعایت کامل پدافند غیر عامل در ساخت تاسیسات آمادی	۰/۰۵۰
۹	برنامه ریزی هوشمند جهت تغذیه گرم، سرد و جیره عملیاتی	۰/۰۳۹
۱۰	سیالیت و انعطاف	۰/۰۱۶۸

نتیجه گیری

دانش آماد و پشتیبانی پیوسته در حال تکامل بوده و طبیعت جنگها نیز به طور متقابل، همواره با تغییر آماد و پشتیبانی، تغییرات اساسی یافته است. ویژگیهای تأثیرگذار جنگهای آینده بر آماد و پشتیبانی، ساختار بسیار منعطف یگانها و ویژگیهای خاص نیروهای انسانی در جنگهای آینده، نیاز و ضرورت تجهیزات انفرادی و جمعی گران قیمت ولی کارآمدتر و دارای کارکردهای چندگانه را بیشتر می‌کند. استفاده از فضای مجازی در جنگهای آینده از عمومیت بیشتری برخوردار خواهد بود و حضور در این فضا نیازمند تهیه و تدارک ملزوماتی خواهد بود که اغلب بسیار گران هستند. در جنگهای آینده خواص پویایی میدانهای جنگی به طور پیوسته رو به افزایش است و انجام عملیات در فواصل دور، درمدت زمانی کوتاه، نیاز مبرم به یک پشتیبانی قوی و تحرک بالا دارد. در شرایط جنگهای آینده، باوجود تهدیدات موشکهای بالستیک، موشکهای کروز و سلاحهای کشتارجمعی، باید با استفاده از مسیرهای متنوع پشتیبانی، آسیب پذیری نیروهای خودی را کاهش داد. ویژگی تأثیرمحوری عملیات در جنگهای آینده و تلاشها به سمت تحقق ایده "یک هدف یک شلیک" مستلزم "دقت جنگ افزارها" و "اقتصادی بودن آن" می‌باشد که برای این مهم، آماد و پشتیبانی بایستی از قابلیت تأمین تسلیحات و تجهیزات هوشمند و تأثیرمحور برخوردار باشد. با توجه به اینکه زمان شروع جنگهای آینده قابل پیشبینی نیست و در مقایسه با جنگهای گذشته با سرعت و شدت

بیشتر و به طور غافلگیرانه انجام خواهند شد، آماد و پشتیبانی نمی‌تواند منفعل باشد و صرفاً بر اساس درخواست یگان و روش سنتی عمل نماید و باید بر اساس آگاهی وضعیت مشارکتی، به سرعت به رفع نیاز یگانها پرداخته و از نظر اقدامات پیش‌بینانه، بر یگانهای عملیاتی ذینفع پیشی بگیرد. در تهدیدهای آینده، نیروها توجه بیشتری برای متوقف کردن عملیات آماد و پشتیبانی دشمن با ایجاد اختلال اطلاعاتی در سامانه‌های ارتباطی آنها و انهدام زیر ساختهای آمادی خواهند داشت که در این خصوص اصول پدافند غیر عامل را باید در زمان صلح بدرستی رعایت و انجام دهیم. با توجه به تغییر در الگوواره های جنگ و تأثیر آن بر آماد و پشتیبانی، در ادامه با استناد به مطالب جمع آوری شده در این تحقیق، و مقایسات زوجی انجام شده که منتج به مهمترین ویژگیهای آماد و پشتیبانی در جنگهای آینده گردید توضیحات هر کدام از ویژگیها به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۱- سامانه فرماندهی و کنترل هوشمند آمادی:

آماد و پشتیبانی نباید منفعل باشد و صرفاً بر اساس درخواست یگانها و روش سنتی عمل نماید. آماد و پشتیبانی آینده باید بر اساس آگاهی وضعیت مشارکتی که دستاورد نظام فرماندهی و کنترل پیشرفته می‌باشد، شناخت کاملی از روند اجرای عملیات در هر مکانی داشته و بر اساس آن به تهیه و تأمین نیازمندی یگانها پرداخته و با آماده نمودن و استقرار طبقات مختلف آمادی در نزدیکترین محل ممکن به منطقه عملیات، به سرعت به رفع نیاز یگانها پرداخته و از نظر اقدامات پیش‌بینانه، از یگانهای عملیاتی ذینفع جلوتر باشد.

۲- قابلیت تأمین تجهیزات و تسلیحات تأثیر محور هوشمند:

جنگ‌های جدید بر پایه ایجاد تأثیرات مطلوب متمرکز شده‌اند و رویکردهای قدیمی که بر نابودی و فرسایش متمرکز و مبتنی بر تخریب فیزیکی اهداف بودند، از جایگاه پیشین برخوردار نیستند. پیشران جنگهای امروزی (تأثیر محور)، تأثیرگذاری سریع و کاهش زمان و هزینه‌های درگیری نظامی است. لذا باید یکی از اولویتهای آماد و پشتیبانی نظامی در حوزه تجهیزات، تأمین تسلیحات متعارف دقیق و مؤثر باشد. برخی از تسلیحات موجود در زمان خود کارایی و اثربخشی قابل توجهی داشته‌اند ولی رفته رفته با توسعه سلاح در عرصه جهانی اثربخشی لازم را ندارند و نقش کم‌رنگی در پاسخگویی به تهدیدها ایفا می‌نمایند. آماد و پشتیبانی جهت افزایش توان رزم با بیشترین بهره‌وری و کمترین آسیب‌پذیری، باید بر تأمین تسلیحات و تجهیزات هوشمند تمرکز داشته باشد.

۳- استفاده از برون سپاری در تهیه اقلام آمادی:

در جنگ آینده بگونه ای برنامه ریزی گردد که مایحتاج آمادی را بتوان از زنجیره تأمین غیر نظامی موجود در کشور استفاده نمود. در این راستا می‌بایست نیازمندیهای کشور را با یک برنامه دقیق و هوشمند متناسب با زمان دستیابی به اقلام بگونه ای زمان بندی نمود که نیازمندیهای فرماندهان مرتفع گردد.

۴- طراحی متمرکز و اجرای نامتمرکز:

به لحاظ اینکه آمادگاهها و مراکز ثابت آماد و پشتیبانی از اولین اهداف جنگ خواهند بود و متمرکز نمودن امکانات پشتیبانی، آسیب پذیری آنها را افزایش می‌دهد، لذا مراکز آمادی باید به صورت پراکنده در نقاط مختلف و به صورت سیال باشند. از طرفی غیرمتمرکز کردن امور اجرایی و کوتاه کردن هرچه بیشتر کانالهای آماد و پشتیبانی ضروری است.

۵- استفاده از ظرفیتهای خدمات ترابری غیر نظامی:

جهت استفاده بهینه از خدمات ترابری غیر نظامی موجود در کشور می‌بایست برنامه ریزی لازم جهت تأمین اقلام آمادی با استفاده از این قابلیت موجود در کشور استفاده کرد، لذا با برنامه ریزی می‌توان با رعایت کامل حوزه‌های حفاظتی با پوشش ترابری غیر نظامی اقلام را در مناطق مورد نظر جابجا نمود. در زمان هشت سال دفاع مقدس توانستیم با بکارگیری کامل ترابری غیر نظامی، دشمن بعثی را فریب داده و عملیاتهای غرور آفرینی انجام گردید.

۶- اطلاعات و ارتباطات بومی، امن و پایدار:

با توجه به نقش مهم اطلاعات در تصمیم گیری، ابتدا باید سامانه جامع آماد و پشتیبانی، رایانه‌ای (مکانیزه) شود و پایگاه داده‌ها در این حوزه ایجاد شوند، سنجش مبتنی بر پایگاه داده تشکیل شده، پایگاه دانش ایجاد شود و با استفاده از فناوریهای هوش مصنوعی، هوش رقابتی، هوش تجاری و هوش راهبردی به سطح مناسبی از هوش سازمانی برسیم و در آینده راهبردهای آماد و پشتیبانی را بر مبنای گزارش وضعیت شاخصهای کلیدی راهبردی منتج از پایگاه داده‌ها تدوین نماییم.

۷- حمل و نقل سریع و بموقع با رعایت کلیه مباحث حفاظتی:

در جنگهای آینده سرعت و دقت با رعایت مباحث حفاظتی می‌تواند راه گشای تدابیر فرماندهان باشد. آماد و پشتیبانی باید بتواند در کمترین زمان ممکن اقلام مورد نیاز را در هر مکانی که مورد نظر فرماندهان باشد از قبل با برنامه ریزی صحیح و بعد از آن اقدام نماید این اقلام از

طریق سیستمهای هوایی، ریلی و جاده‌ای با رعایت کامل مباحث حفاظتی برنامه ریزی گردد تا خدشه‌ای به تدابیر فرماندهان نظامی وارد نگردد.

۸- رعایت کامل پدافند غیر عامل در ساخت تاسیسات آمادی:

هر گونه ساخت و سازی که در حوزه آمادی صورت می‌گیرد با توجه به پیشرفت فناوریهای دشمن و سنجنده‌های مورد استفاده باید بتوانیم با بکارگیری کامل پدافند غیر عامل محیطی امن برای ذخیره سازی اقلام آمادی ایجاد نماییم.

۹- برنامه ریزی هوشمند جهت تغذیه گرم، سرد و جیره عملیاتی:

در حوزه تغذیه با توجه به ذائقه‌های متنوع موجود در کشور باید در جنگ آینده برنامه ریزی را جهت تغذیه گرم در مناطق با رعایت کامل اصول بهداشتی انجام گردد، غذای گرم می‌تواند در روحیه افراد تأثیر مستقیم گذاشته و با دلگرمی بیشتر به فعالیتهای خود ادامه دهند. تجربه کاملی در هشت سال دفاع مقدس در این خصوص بدست آمده است.

۱۰- سیالیت و انعطاف:

سیالیت و انعطاف پذیری آماد و پشتیبانی باید از طریق ارتقاء تطابق پذیری، افزایش قابلیت پیشینی حوادث و رویدادهای غیرمنتظره، قابلیت طرحریزی کوتاه مدت و میان مدت ضربتی، تنظیم برنامه‌های فرعی یا کمکی، پراکندگی مراکز آمادی، تنوع مسیرهای پشتیبانی و پشتیبانی محلی، بومی و مردمی افزایش یابد.

منابع

- ادیبی سده، مهدی (۱۳۸۱). جامعه شناسی جنگ و نیروهای نظامی، تهران: انتشارات سمت.
- باقری، محمد حسن (۱۳۸۷). جنگ آینده از منظر آماد و پشتیبانی، علوم و فنون نظامی، (۱۱)، ۶۹-۹۱.
- بیطرف، احمد و جان محمدی، منصور (۱۴۰۱). مروری بر زمینه های مدیریت علمی تدارکات سپاه در دوران دفاع مقدس، مجموعه مقالات همایش جایگاه علم و فناوری در دفاع مقدس.
- بیطرف، احمد؛ عیسانی، حسین و قنبریان، حسین (۱۴۰۱). الگوی مدیریت علمی تدارکات سپاه در دفاع مقدس، مجموعه مقالات همایش جایگاه علم و فناوری در دفاع مقدس.
- جان محمدی، منصور، بیطرف، احمد (۱۴۰۱). الگوسازی از سبک مدیریت علمی و فناوریانه خبرگان تدارکات سپاه در دوران دفاع مقدس، مجموعه مقالات همایش جایگاه علم و فناوری در دفاع مقدس.
- حیدری، کیومرث و عبدی، فریدون (۱۳۹۱). جنگهای آینده و مشخصات آن با تحلیلی بر دیدگاه برخی صاحب نظران نظامی غرب، مدیریت نظامی، (۱۲)، ۴۳-۷۶.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳). سخنرانی‌های مقام معظم رهبری، قابل دسترس از www.Khamenei.ir
- خلیلی، سعید و امامیان، سهیل (۱۴۰۱). ارائه یک الگوی لجستیکی جدید و ترکیبی برای جنگهای آینده (با تاکید بر جنگ نامتقارن)، هشتمین کنگره ملی تازه یافته در مدیریت و مهندسی صنایع با تاکید بر توانمندی و هوش رقابت - مجموعه مقالات.
- دودانگه، محمود و حمیدی، علی (۱۳۹۱). لجستیک و کارکردهای آن، مجموعه مقالات منتشر شده در مرکز مطالعات و پژوهش‌های لجستیکی.
- ستاری خواه، علی و خادم دقیق، امیر هوشنگ (۱۳۹۵). ماهیت صحنه جنگ ترکیبی آینده‌ی احتمالی علیه جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، آینده پژوهی دفاعی، (۱)، ۲۷-۴۴.
- شاه محمدی، محمد (۱۴۰۱). راهبردهای برونسپاری آماد و پشتیبانی در نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران، آماد و فناوری دفاعی، (۱۶)، ۵-۱۱.
- صراف جوشقانی، حسن و غفاری توران، حسین (۱۳۹۱). بهینه کاوری در مدیریت زنجیره تامین نظامی، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و پژوهش‌های لجستیکی دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- علیزاده، عزیز (۱۳۸۸). بررسی سناریوهای جنگ آینده با تاکید بر فناوریهای دفاعی، چاپ اول، تهران: انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- غلامی، محمود؛ فرهادی، علی؛ وثوقی نیری، عبدالله و فرخی، مسلم (۱۴۰۰). الگوی ارزیابی عملکرد مدیران آماد و پشتیبانی با رویکرد جهادی، مطالعات منابع انسانی، (۳)، ۱۱-۱۷۰-۱۹۴.
- نصرت پناه، سیاوش و کریمی، احمد (۱۳۹۴). ارائه الگوی پشتیبانی آمادی در مقابله با بحران، مدیریت بحران، (۲۴)، ۷-۳۸.

- Baghalian, A., Rezapour, S., & Farahani, R. Z. (2013). Robust supply chain network design with service level against disruptions and demand uncertainties: A real-life case. *European Journal of Operational Research*, 227(1): 199-215.
- Rietjens, B., van Kampen, T., & Grant, T. (2010). Logistics planning and control: lessons learned in- Afghanistan. In *Managing Military Organizations* (pp. 115-128). Routledge.
- Tabrizi, B. H., & Razmi, J. (2013). Introducing a mixed-integer non-linear fuzzy model for risk management in designing supply chain networks. *Journal of Manufacturing Systems*, 32(2): 295-307.

شناسایی و طبقه‌بندی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در آموزه‌های مکتب سلیمانی

نرجس رستگاری^۱، حکیمه دانشور^۲، محیا پوریزدانپناه کرمانی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۴

چکیده:

این مقاله با هدف بازشناسی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای از منظر شهید سلیمانی انجام گرفته و در آن از روش تحلیلی - توصیفی استفاده شده است. حوزه پژوهش، کیفی و از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر نوع تحلیل، اسنادی است. به‌منظور گردآوری داده‌های لازم برای پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش، کلیه اسناد و مدارک موجود و مرتبط با موضوع حاضر با استفاده از فرم گردآوری داده‌ها، جمع‌آوری و با شیوه کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. از چهار منبع مورد ارزیابی، ۲۱۸ مفهوم شناسایی و اخذ شده است که با تفکیک و دسته‌بندی این مفاهیم و شناسایی وجه مشترک و افتراق آنها تعداد ۱۰ خرده مفهوم و سپس در طی کدگذاری انتخابی، چهار مؤلفه اصلی شناسایی شد که عبارت‌اند از: اخلاق فردی (انعطاف‌پذیری، همدلی، جاذبه عمیق)، اخلاق وظیفه‌گرایانه (تعهد، الهام بخشی، شفافیت ارتباطی)، اخلاق حقوقی (پردازش متوازن، چشم‌انداز اخلاقی) و اخلاق عدالتی (چشم‌انداز مشارکت، برون‌گرایی). این پژوهش با ارائه الگوی عملی شناسایی ابعاد شخصیتی شهید حاج قاسم سلیمانی با هدف حفظ و آموزش چنین ویژگی‌های ارزشمندی به نسل‌های آینده سرزمینمان، ایران، انجام گرفت.

واژگان اصلی: اخلاق، اخلاق حرفه‌ای، تحلیل اسنادی، آموزه‌ها، شهید سلیمانی.

۱. دانش‌آموخته دکتری برنامه‌ریزی درسی و مدرس دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

ha.daneshvar2012@yahoo.com

۲. عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۳. دانشجوی دکتری تفسیر تطبیقی گروه معارف اسلامی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

مقدمه

یکی از جنبه‌های رفتاری انسان، اخلاق و اخلاقیات است. در طول تاریخ بشر، همیشه ماهیت و چیستی اخلاق، چرایی یا ضرورت اخلاق و چگونگی یا نحوه برقراری اخلاق در سطح فردی و اجتماعی برای اندیشمندان مورد توجه بوده است. تحقیق و بررسی در این خصوص نشان می‌دهد، در میان انواع مخلوقات، انسان تنها موجودی است که از اخلاق و صفات اخلاقی برخوردار است. انسان‌ها توانایی منحصربه‌فردی برای تعریف هویت، انتخاب ارزش‌ها و تثبیت باورهای خود دارند. هر سه اینها مستقیماً بر رفتار افراد تأثیر می‌گذارند (رحمان، ۱۹۵۶) آن‌ها برای نشان دادن صحت باورهای خود، از جمله جنگ و فداکردن جان خود، تلاش زیادی کرده‌اند؛ برعکس، مردم انگیزه‌ای برای حمایت یا تأیید باورهای دیگران ندارند، به‌ویژه اگر این باورها برخلاف باورهای خودشان باشد (وانگ و همکاران، ۲۰۱۸). درحالی‌که پرداختن به باورهای دیگران و تجزیه و تحلیل ارزش‌هایی که زمینه‌ساز عمل آنها در موقعیت‌های مختلف کاری و زندگی شده است، می‌تواند راهگشای عمل دیگران باشد. شواهد نشان می‌دهد که جامعه ایران هم اکنون و بی‌تردید در سال‌های آینده بیش از هر چیز دیگری نیازمند توجه به پرورش انسان‌ها یا به عبارتی شهروندانی متخلق به ارزش‌های اخلاقی است (سعیدی رضوانی، ۱۴۰۱). کم‌مهری به ساحت تربیت اخلاقی در کشور در وجه عملی آن بیشتر دیده می‌شود. تحقیقات قابل توجهی که درباره اخلاق در عرصه مباحث فلسفی و روان‌شناختی و حتی جامعه‌شناختی انجام شده است اما در کشور ما با وجود این سابقه و پیشینه علمی درباره اخلاق، رویکردها و الگوهای بومی یا بومی‌شده برخاسته از اندیشه‌ورزی اندیشمندان خود در اختیار نداریم؛ بنابراین، تحلیل ما نیازمند توجه عمیق‌تری به این حوزه حیاتی است. یکی از بسترهای مناسب برای توسعه مباحث نظری و عملی در زمینه تربیت اخلاقی است و در این پژوهش اخلاق حرفه‌ای، بررسی ابعاد شخصیتی و رفتاری افراد بزرگی همچون شهید حاج قاسم سلیمانی و شناسایی ابعاد وجودی ایشان و الگوگیری از ارزش‌ها و عقاید و باورهای چنین افرادی در عمل است تا به سمت تولید رویکردها و الگوهای اخلاق حرفه‌ای بومی حرکت کنیم.

آنچه مسلم است افراد مطابق با ارزش‌های شخصی یا آنچه که مهم می‌دانند عمل خواهند کرد.

1. Rahman.A

2. Wang et al. 2018

ارزش به‌عنوان اصلی تعریف می‌شود که رفاه را ارتقا می‌دهد یا از آسیب جلوگیری می‌کند. (کلین^۱، ۲۰۱۷) در تعریفی دیگر آمده است: ارزش‌ها دستورالعمل‌های ما برای موفقیت ما هستند - پارادایم ما در مورد آنچه قابل قبول است (رسنیک^۲، ۲۰۱۲). ارزش‌های شخصی این‌گونه تعریف می‌شوند: «باورهای عاطفی در اصولی که به‌ویژه برای فرد مطلوب یا مهم هستند» (ساگیو و همکاران^۳، ۲۰۱۷) ارزش‌های ما، احساسات را با تجربیات ما مرتبط نموده و انتخاب‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و به‌طور کلی ما را به‌سوی آنچه می‌اندیشیم درست است، هدایت می‌کند (مارتینز و کوتزی^۴، ۲۰۱۱).

مشاهدات یک فرد در محیط اطرافش از طریق ارزش‌های او فیلتر می‌شود تا مشخص شود که آیا باید اثری صرف انجام کاری در مورد تجربیاتش کند یا خیر. فردی که برای طلا ارزش قائل است و هنگامی که راه می‌رود کیسه‌ای بزرگی از طلا را در مسیر خود می‌بیند، انگیزه پیدا می‌کند تا آن را بردارد. کسی که برای زندگی خود ارزش قائل است و مارهای سمی را می‌شناسد، هنگامی که در صحرا قدم می‌زند، از صدای مار زنگی (مقدار منفی) از آن محیط دور می‌شود؛ به‌گونه‌ای دیگری توان گفت: «ارزش‌ها ترازوهایی هستند که برای سنجش انتخاب‌هایمان برای اعمالمان، خواه به سمت چیزی حرکت کنیم یا از چیزی دور شویم، استفاده می‌شوند (ماشلاه^۵، ۲۰۱۵). «عقاید اصلی به‌عنوان باورهای بنیادی غیرقابل انعطاف، مطلق و تعمیم‌یافته تعریف می‌شوند که افراد در مورد خود، دیگران، جهان و یا آینده دارند» (بک جی^۶، ۲۰۱۱) وقتی کسی اعتقادی را می‌پذیرد، نظریه یا گزاره درست او است. اعتقادات دارای درجه‌ای از عدم قطعیت هستند زیرا بسیاری از باورها را نمی‌توان مستقیماً مشاهده کرد (برومبرگ-مارتین، شاروت^۷، ۲۰۲۰) ما از باورها برای کمک به درک دنیای اطرافمان استفاده می‌کنیم. باورهای یک فرد او را در تصمیم‌گیری و واکنش به موقعیت‌ها راهنمایی می‌کند. باورها معمولاً در دوران کودکی یا هر تجربه مهم دیگری شکل می‌گیرند (ونزل^۸، ۲۰۱۲).

1. Klein

2. Resnik

3. Sagiv L, Roccas S, Ciecuch J, Schwartz SH

4. Martins and Coetzee

5. Mashlah S

6. Beck JS

7. Bromberg-Martin ES, Sharot T

8. Wenzel A

همه ارزش‌ها، وزن یا اولویت یکسانی ندارند. برخی از آن‌ها مهم‌تر از دیگران هستند و قبل از پرداختن به دیگران باید آنها را ارضا کرد (اوسمو و همکاران، ۲۰۱۸). آبراهام مزلو^۲ (۱۹۴۳) این نکته را با سلسله‌مراتب نیازهای انسانی خود نشان می‌دهد. او معتقد است بقا اولویت بالاتری نسبت به امنیت دارد و امنیت اولویت بالاتری نسبت به پذیرش اجتماعی. عزت نفس را می‌توان تنها در حدی مطرح کرد که پذیرش اجتماعی برآورده شود. به‌طور مشابه، خودشکوفایی را می‌توان تنها در حدی دنبال کرد که عزت نفس ارضا شده باشد (سگیو و همکاران، ۲۰۱۷).

باورها، ارزش‌ها و هویت یک فرد معمولاً به‌طور ناخودآگاه بر اساس تجربیات شخصی او یا مشاهده تجربیات دیگران در مورد اینکه چه چیزی نتایج مطلوب یا نامطلوب در محیط ایجاد می‌کند، به‌دست می‌آید (هنل و همکاران، ۲۰۱۸). این ارزش‌ها و عقاید و باورها، هم به اخلاق فردی و هم اخلاق حرفه‌ای فرد شکل می‌دهد (میرتاج‌الدینی، ۱۳۸۴). اخلاق فردی، مسئولیت‌پذیری فرد است در برابر رفتار فردی خود، صرفاً به‌منزله یک فرد انسانی و اخلاق شغلی یا حرفه‌ای، مسئولیت‌پذیری یک فرد است در برابر رفتار حرفه‌ای و شغلی خود، به‌مثابه صاحب یک حرفه یا پست سازمانی (ایمانی‌پور، ۱۳۹۱). اصول اخلاق حرفه‌ای دارای بار و ارزش‌های والایی است که رعایت آنها در سازمان‌ها و هنجارهای اجتماعی نقش‌آفرین است (بیگزاده و همکاران، ۲۰۱۰). اخلاق حرفه‌ای در حقیقت یک فرایند تفکر عقلانی است که هدف آن محقق کردن این امر است که در جامعه چه ارزش‌هایی را چه موقع، باید حفظ و اشاعه نمود و نسبت به آن پایبند بود (عباسپورقاضی جهانی و حسین‌زاده، ۱۳۹۸). اخلاق حرفه‌ای به چگونگی رفتار، ادب و عمل شخص هنگام انجام کار حرفه‌ای می‌پردازد (ایمانی‌پور، ۲۷: ۱۳۹۱) در مجموع اخلاق حرفه‌ای نوعی تعهد اخلاقی و وجدان‌کاری نسبت به هر نوع کار، وظیفه و مسئولیت است. اخلاقی بودن در حرفه حاصل دانستن، خواستن، توانستن و نگرش است (قراملکی، ۱۷: ۱۳۸۷).

مدیریت اخلاق حرفه‌ای در محیط کار، منافع بسیاری را برای سازمان‌ها اعم از منافع عملکردی و اخلاقی در پی خواهد داشت که این موضوع به‌ویژه در عصر حاضر که منابع انسانی با ارزش‌های بسیار متنوعی در محیط کار ارتباط دارند، صادق است (حسن‌مرادی، ۱۳۹۶). عدم رشد

1. Osmo F, Duran V, Wenzel A, de Oliveira IR, Nepomuceno S

2. Maslow

3. Sagiv L., Roccas S., Ciesciuch J., Schwartz S.H

4. Hanel P.H.P., Litzellachner L.F., Maio G.R

اخلاق حرفه‌ای در مشاغل و سازمان‌ها و توسعه‌نیافتگی آن به‌عنوان یک دانش، عوامل فراوانی دارد که یکی از آن‌ها کم‌کاری در حوزه اخلاق پژوهی به‌طور عام و اخلاق حرفه‌ای به‌طور خاص است (قراملکی، ۱۳۸۶). از سوی دیگر، در شرایط متغیر و پویای امروز، تمام سازمان‌ها برای بقا ناچارند پیوسته قابلیت‌ها و شایستگی‌های خود را توسعه دهند تا بتوانند پاسخ‌گوی شرایط متحول و متفاوت محیطی باشند (جینزبرگ و همکاران^۱، ۲۰۱۶).

شواهد نشان می‌دهد که جامعه ایران هم‌اکنون و بی‌تردید در سال‌های آینده بیش از هر چیز دیگری نیازمند توجه به پرورش انسان‌ها یا به‌عبارتی شهروندان متخلق به ارزش‌های اخلاقی است (سعیدی رضوانی، ۱۳۸۶). کم‌مهری به ساحت تربیت اخلاقی در کشور در وجه عملی آن بیشتر دیده می‌شود. با وجود تحقیقات قابل‌توجهی که درباره اخلاق در عرصه مباحث فلسفی و روان‌شناختی و حتی جامعه‌شناختی انجام شده است، اما پژوهش‌ها در خصوص تربیت اخلاقی با الگوگیری در عمل از بزرگان هم‌چون سردار قاسم سلیمانی که متخلق به ارزش‌های اخلاقی می‌باشد در خور توجه نیست. روشن است که دانش و توانایی لازم برای توسعه مباحث نظری و عملی در زمینه تربیت اخلاقی به‌ویژه در نظام تربیت رسمی و عمومی مستلزم واکاوی و تحلیل ویژگی‌های رفتاری افراد بزرگ تاریخ و استخراج مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در رفتار و عمل و اندیشه بزرگانی است که نقش رهبری تحول‌آفرین را در جامعه ایفا می‌نمایند. این رهبران، پیروان را به‌گونه‌ای ارتقا می‌دهند که به سطوح بالاتری از ارشدیت و آرمان‌ها دست یابند، اهتمام فراوانی برای رسیدن به دستاوردهای برتر و احراز خودشکوفایی به‌کار بندند و به تعالی سازمانی و جامعه بیندیشند (رحمانی مقدم، ۱۳۹۷ به نقل از پولیتیس، ۲۰۰۴). بنابراین چنین رهبران تحول‌گرایی، از طریق گفتار و کردار کل جامعه را دچار تحول نموده و نفوذ فراوانی در میان پیروانشان دارند. این نوع رهبری زمانی اتفاق می‌افتد که رهبران علایق دیگران را به کار افزایش دهند، آنان را از هدف‌ها و مأموریت‌ها آگاه سازند و پیروانشان را تشویق کنند که فراتر از منافع فردی بیندیشند (ستین و کینگ^۲، ۲۰۱۵).

1. Ginsburg & et al

2 Politis

3. Cetin& Kinik

پیشینه تحقیق

در باب اهمیت پرداختن به اخلاق حرفه‌ای، اندیشمندان متعددی اظهار نظر کرده‌اند و پیشینه موضوع، حتی به حکومت هخامنشیان و یونان باستان هم می‌رسد. بحث آن در یونان وقتی آغاز شد که تدوین یک نظم سیاسی جدید مطمح نظر قرار گرفت. این سیاست در نظر یونانیان می‌باید مجالی را برای نیل اهل مدینه به فضایل اخلاقی فراهم سازد. در آن زمان اخلاق حرفه‌ای مطرح نبود. البته، اصناف و اهل حرفه رسوم و شعایری داشتند؛ اما چیزی مثل اخلاق مهندسی نداشتند (داوری اردکانی، ۱۳۸۹).

جهانگیری و میررفیعی (۱۴۰۱) در تحقیقی با عنوان «بررسی نقش شهید سلیمانی در مقابل منازعات امنیتی رژیم صهیونیستی و تروریسم جهانی از منظر حقوق بشر» به این نتیجه رسیدند که فرمانده شجاع و دلاور نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با داشتن تفکری نظامی، اندیشه استراتژیک و به مانند یک دیپلمات زیرک، به عنوان نیروی فعال در سیاست خارجی ایران نقشی مهم ایفا می‌کرد. قاسم سلیمانی برای جمهوری اسلامی، تنها یک فرمانده نظامی نبود، او «نماد مقاومت» بود که پایه‌های جمهوری اسلامی در آن بنا شده است.

باقری دولت‌آبادی در سال ۱۴۰۰ در مقاله‌ای با عنوان «انقلاب اسلامی و مکتب‌سازی» مکتب شهید سلیمانی را مورد بررسی قرار داده و مکتب این شهید بزرگوار را ادامه مکتب امام خمینی (ره) دانسته و آن را دارای خصوصیتی همچون شجاعت‌طلبی، شجاعت و شهامت، اخلاص و دینداری، آینده‌نگری، تکلیف‌گرایی، اخلاق‌مداری، خدمت‌رسانی به محرومان، دشمن‌شناسی و تمرکز بر هدف معرفی کرده است.

شمس‌الدینی در سال ۱۳۹۹، نیز به بررسی سبک زندگی اسلامی در اندیشه شهید قاسم سلیمانی پرداخت و به این نتیجه رسید که در اندیشه شهید قاسم سلیمانی سبک زندگی اسلامی در هر دو بُعد حیات انسان تبیین شده است که دارای شاخص‌هایی در هر دو بُعد حیات فردی و اجتماع انسان می‌باشد.

رفیعی طاهری و عبدیان در سال ۱۳۹۹ در تحقیقی با عنوان «نشانه‌شناسی و نمادشناسی شخصیت شهید سلیمانی» به بررسی ابعاد شخصیتی و رفتاری حاج قاسم سلیمانی با توجه به شاخص‌های فرماندهی و شناسایی ابعاد وجودی ایشان از طریق صداوسیما جمهوری اسلامی از منظر صاحب‌نظران حوزه رفتاری پرداختند. شاخص‌های شناسایی شده در دو محور فردی و

اجتماعی به ترتیب اولویت شامل خدامحوری، تعبد و اخلاص، اخلاقی بودن، شجاعت، روحیه مقاومت، ولایت‌مداری، شهادت‌طلبی، گذشت و ایثار، فروتنی و ساده‌زیستی، شخصیت فوق‌العاده تأثیرگذار (کارزماتیک)، اعتمادبه‌نفس، مثبت‌اندیشی، چابکی، هوش هیجانی بالا، سازمان‌دهی رفتاری مناسب و اخلاق اجتماعی شامل فرامرزى بودن، روحیه همدلی داشتن، مردمی بودن و فارغ از هر جناح سیاسی بودن، شوخ‌طبعی، قابل قبول و قابل احترام بودن جمعی، مهارت مذاکره و دستگیری از نیازمندان می‌باشند.

خانی و محمدی نیز در سال ۱۳۹۹ در مقاله‌ای با عنوان «بازشناسی مؤلفه‌های مکتب شهید سلیمانی مبتنی بر بیانات امام خامنه‌ای» تعداد ۱۶۴ مضمون اصلی از بیانات امام خمینی (ره) استخراج نموده و آنها را ذیل شش مضمون سازمان‌دهنده جای دادند. این شش مضمون عبارت بودند از: ویژگی‌های شهید، اقدامات شهید، برکات این شهادت عظیم، وظیفه مردم، ایام‌الله و نهاد انسانی نیروی قدس. در نهایت این شش مضمون سازمان‌دهنده، ذیل مضمون فراگیر «مکتب حاج قاسم سلیمانی» جای گرفتند.

بیات و سید طباطبایی نیز در سال ۱۳۹۹ در مقاله‌ای با عنوان «الگوی مطلوب ارتباطات میان‌فردی در سلسله‌مراتب فرماندهی: مورد مطالعه شهید حاج قاسم سلیمانی» به این یافته دست پیدا کردند که روابط میان‌فردی شهید سلیمانی متأثر از «جایگاه افراد در سلسله‌مراتب فرماندهی»، در طیفی از «قاطعیت و رسمیت تا صمیمیت و عدم رسمیت» قرار داشت. هرچه افراد در سلسله‌مراتب فرماندهی به شهید سلیمانی نزدیک‌تر بودند، رفتار او با قاطعیت و رسمیت بیشتری همراه بود. هرچه افراد در سلسله‌مراتب پایین‌تری قرار داشتند، رفتار آن شهید غیررسمی‌تر و با صمیمیت بیشتری همراه بود.

پهلوان شریف و کاظمی شورپی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین الگوی شایستگی مدیران جهادی تمدن‌ساز (مورد مطالعه: شهید قاسم سلیمانی)» به بررسی سبک و سیره شهید سلیمانی به‌عنوان یکی از مدیران جهادی تمدن‌ساز موفق و شناخته‌شده پرداختند و الگویی متناسب با سه بُعد سلوک مدیر جهادی در زمینه‌های فردی، سازمانی، ملی و فراملی به‌عنوان مضمون‌های فراگیر سطح دو و شایستگی‌های شخصیت معنوی، فضایل اخلاقی، شخصیت قوی و تأثیرگذار؛ روحیه جهادی در کارها، نگاه راهبردی، انسان‌مدار بودن؛ انقلابی بودن؛ شخصیت جامع‌الاطراف داشتن، مردم‌داری، مسئولیت‌پذیری، جذب حداکثری و اقدام فراتر از مرزها به‌عنوان مضمون‌های فراگیر

سطح یک ارائه کردند.

قرباغی و ازگلی (۱۳۹۹) نیز به واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالی رهبری خدمتگزار پرداخته و به این نتیجه رسیدند که «مهرورزی با مردم»، «تکلیف‌گرایی»، «تخلیق به ارزش‌های الهی»، «تمرکز بر مأموریت»، «معنویت فردی»، «شخصیت با صلابت»، «پرورش کارکنان»، «داشتن آرمان متعالی»، «اخلاص در عمل» و «بصیرت زیاد» مؤلفه‌های سبک متعالی رهبری خدمتگزار شهید قاسم سلیمانی می‌باشند.

ترابی کلاته در سال (۱۳۹۹) به بررسی مؤلفه‌های اخلاق حکمرانی در مکتب شهید سلیمانی پرداخت و به این نتیجه رسید که ویژگی‌هایی همچون ارزش‌گرایی و اصول‌مداری، استکبارستیزی، امام‌باوری و امام‌یاوری، پاسداری از انقلاب و نظام، تواضع و احترام، خادمی، شخصیت جامع، شهادت‌طلبی، فسادستیزی و ساده‌زیستی، شاکری، مخلصی، مجاهدی، مشرفی و آینده‌نگری، مدیریت پدران و مشفقانه، مردم‌داری و مردم‌باوری، نفوذ و محبوبیت شخصیتی، هدفمندی و هدف‌گرایی و... مؤید وجوه حکمرانی، تقید، تشریح اسلامی، دینی و روحیه انقلابی و جهادی این شهید بزرگوار می‌باشند.

گنج‌بخش در سال (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «شناسایی عوامل شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی» به بررسی عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران اسلامی با تأسی به این مکتب پرداخت. این نوشتار پس از تبیین فضایل اخلاقی حکمرانی بر اساس نظریه‌پردازی امام راحل (ره) و رهبر انقلاب؛ به تطبیق آن با رویه شهید سلیمانی پرداخت و در تشریح عوامل مؤثر بر رشد و شکوفایی آن به عوامل خانوادگی و محیطی و همچنین تأثیر اراده اشاره کرده و در خصوص ویژگی‌های اخلاقی این شهید و چگونگی ترویج مکتب ایشان بحث نموده است.

سعیدی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در سازمان» ۲۴ مؤلفه اخلاق حرفه‌ای را شناسایی نموده و ویژگی‌های افراد دارای اخلاق حرفه‌ای را در هفت مؤلفه اصلی دسته‌بندی کردند. این مؤلفه‌ها عبارت بودند از: توکل حرفه‌ای، تعهد حرفه‌ای، تعلق حرفه‌ای، تحول حرفه‌ای، تداوم حرفه‌ای، تخصص حرفه‌ای و تکامل حرفه‌ای.

سپنجی و عسکرنیا در سال (۱۳۹۸) در تحقیق با عنوان «اخلاق حرفه‌ای در حوزه روابط عمومی و عملکردهای آن» به این نتیجه رسیدند که از بُعد برون‌سازی روابط عمومی برای رسیدن

به مرز ماندگاری و پایداری در افکار عمومی باید صداقت، امانت و حقیقت را که اساس یک ارتباط اخلاق‌مدار است، رعایت شود و عدم تعهد به اجرای اخلاق و رفتار حرفه‌ای نیز تهدیدی برای مرگ سازمان تلقی می‌شود.

خیاط مقدم و طباطبایی نسب (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در مدیریت» ۳۷ مؤلفه را شناسایی نموده و در پنج شاخص دسته‌بندی کردند. این مؤلفه‌ها عبارت بودند از: مسئولیت‌پذیری، توکل به خدا، صداقت، امانت‌داری، عدالت و

بررسی‌ها نشان می‌دهد تحقیقات متعددی درباره شهید حاج قاسم سلیمانی انجام گرفته است؛ اما آنچه موضوع مقالات و تألیفات بوده، بیش از هر چیز، جنبه‌های نظامی، سیاسی، مذهبی، اجتماعی و مدیریتی بوده است. البته در برخی نوشته‌ها نیز به تبیین سبک زندگی این شهید بزرگوار پرداخته شده، اما عموماً نگارش‌ها با یک نگاه کلی، همراه بوده است. در بُعد اخلاقی نیز، مقالات تنها بر مؤلفه‌های فرماندهی و رهبری شهید تکیه کرده‌اند؛ لذا محققین بر آن شدند با توجه به ضرورت پرداختن به حفظ و ترویج‌های ارزش‌های اخلاقی سردار سلیمانی در جامعه و تأثیری که رعایت این اصول بر کنش و واکنش‌های سازمانی می‌گذارد از یک طرف کارایی و اثربخشی سازمانی و همچنین نوع نگاه تسهیل‌کننده روند اجرایی‌شدن این ارزش‌ها در بین آحاد مردم مخصوصاً مسئولین، به بحث در زمینه مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای مبتنی بر آموزه‌های سردار سلیمانی بپردازند؛ زیرا امروزه اصول اخلاق حرفه‌ای یک پیش‌شرط در مدیریت سازمان‌ها محسوب می‌شود. اگر بپذیریم کارکردهای مدیریت در معنای واقعی مرتبط با مسئولیت و مسئولیت‌پذیری است و مسئولیت‌پذیری را از پایداری به رعایت اصول اخلاقی منبعث بدانیم به این اصل اساسی می‌رسیم که اخلاق حرفه‌ای یک دانش است که باید بر مبنای یک سیر منطقی و عقلانی ایجاد و پشتیبانی شود. ضعف در اخلاقیات منجر به کاهش ارتباطات و افزایش خسارات می‌شود. این مفروضات امروزه تا حدی اهمیت یافته است که موفقیت را برگرفته از اخلاق حرفه‌ای می‌دانند و اخلاق حرفه‌ای را مرتبط با اعتمادآفرینی فرض می‌کنند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به دنبال شناسایی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای با نگاهی تحلیلی کاربردی از منظر سردار سلیمانی بوده است و با عنایت به عنوان و سؤال‌های مطروحه، پژوهش به شیوه توصیفی و

از نوع تحلیل اسنادی انجام شده است. جامعه پژوهش شامل تمامی اسناد، مدارک و منابع مرتبط با موضوع مورد بررسی می‌باشد. از آنجاکه در پژوهش حاضر، همه منابع و مراجع موجود فیش‌برداری و در راستای هدف پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است، نمونه‌گیری انجام نشده و همه منابع و مراجع در دسترس مذکور مورد بررسی و تحلیلی واقع شده است. بر این اساس، ابتدا چهار کتاب حاج قاسم ۱ (۱۳۹۸)، حاج قاسم ۲ (۱۴۰۰) تألیف شکوریان‌فرد، از چیزی نمی‌ترسیم (۱۳۹۸) تألیف سردار قاسم سلیمانی و کتاب سلیمانی عزیز تألیف طهماسبی، موسوی و قربانی در (۱۳۹۹) مطالعه و سپس در سطح عبارت خرد شدند. در مرحله کدگذاری باز که نخستین مرحله تحلیل داده‌های تئوری است، مفاهیم استخراج شد؛ بدین معنی که ابتدا متن کتاب‌های موجود که حاصل مصاحبه با هم‌زمان شهید و خود شهید بزرگوار بود خط به خط خوانده شد، سپس در یک کادر خط‌ها مورد تفسیر قرار گرفت و از هر کدام یک یا چند مفهوم استخراج گردید، آنگاه که کار مفهوم‌سازی پایان یافت، از تجمیع مفاهیمی که حول یک موضوع خاص قرار می‌گرفتند مقوله‌سازی صورت گرفت. در مرحله سوم، کدگذاری انتخابی انجام و مقوله هسته استخراج شد و در محور تحلیل‌های پژوهش حاضر قرار گرفت.

برای تعیین اعتبار داده‌های به‌دست‌آمده از تکنیک‌های سه سویه‌سازی تثلیث (منابع تاییدگر از جمله همسوسازی داده‌ها، خودبازبینی محقق، کنترل اعضا و جهت‌دهی تئوریک) استفاده شد. در همسوسازی داده‌ها، داده‌های کافی از منابع چندگانه اعم از پیشینه نظری و پژوهشی و یافته‌های محقق جمع‌آوری و کنترل گردید. در تکنیک خودبازبینی محقق نیز، فرایند و نتایج تحلیل به‌طور مستمر و مداوم توسط محقق بازنگری قرار گرفت. به‌منظور بررسی کنترل اعضا، متغیرهای استخراج‌شده از تحلیل متون به سه نفر از صاحب‌نظران حوزه و دو نفر از استادان اخلاق و معارف اسلامی در دانشگاه باهنر و دانشگاه فرهنگیان کرمان ارائه و مورد پالایش قرار گرفت.

یافته‌های تحقیق

جدول شماره ۱ نمونه‌ای مختصر از تولید کدهای اولیه (استخراج مفاهیم) کتاب از چیزی نمی‌ترسم

عبارت	کد اولیه (مفهوم)
قدرت خداوند را در این حرکت می‌دیدم	توجه به خدا
از بوی غذا می‌فهمیدم چیست	حس قوی
من و خواهرانم بر بالین مادرم می‌نشستیم گریه می‌کردیم	دلسوزی و مهربانی
بدهی پدرم مرا از مادرم بیشتر نگران کرد	همدردی

تصمیم گرفتم من به شهر بروم و به هر قیمتی قرض پدرم را ادا کنم	مسئولیت‌پذیری
اصرار زیاد کردم، من تازه‌وارد چهارده‌سالگی شده بودم. آن‌هم بچه ضعیف که تا به‌سختی می‌توانستم کوله‌ام را حمل کنم	مصمم بودن در کار
بوی همشهری، بوی مادرم... را استشمام کردم و از غربت بیرون آمدم	دلسوزی
از دوران کودکی نماز می‌خواندم	عبادت
نماز خواندم و نذر کردم اگر کار خوبی گیرم آمد، یک کله‌قند داخل زیارت بگذارم	یاد خدا و عبادت
یاد مادرم افتادم و خواهران و برادرانم. سرم را زیر لحاف کردم و گریه کردم.	مهربانی
طبیع عشایری‌ام و مناعت‌طبع پدر و مادرم اجازه نمی‌داد این‌جوری غذا بخورم.	طبیع بلند
گفتم نه. من با همین کار کردن می‌توانم درس هم بخوانم	اولویت‌سنجی
هیچ ترسی از کسی هم نداشتیم	شجاعت
اساساً ورزش تأثیر زیادی بر اخلاق دینی من داشت	خودسازی
حالا به‌شدت به او علاقه‌مند شده بودم (امام خمینی)	ولایت‌مداری
ادب و احترام به بزرگ‌تر و ورزش موجب شده بود مورد احترام هر دوی آن‌ها باشم	ارزشمندی

جدول شماره ۲. نمونه‌ای مختصر از تولید کدهای اولیه (استخراج مفاهیم) کتاب حاج قاسم جلد ۱

کد اولیه (مفهوم)	عبارت
نوسازی و رفع ایرادات تشکیلات	نیاز به تقویت و افزایش گردان‌خواص داریم
پشتیبانی معنوی	اما او هم حال مارا می‌دانست، اول راهیمان کرد مشهد پاپوس امام رضا.
اعتماد به اطرافیان	فرمانده که باشی نیروهایت را می‌شناسی! نمی‌گویی: می‌شود؟ می‌توانی؟
خردگرایی	اسلحه‌ها را گرفت و به‌جایش موتور آب برایشان تهیه کرد
خودمراقبتی	گفت: نه ما به این سفره‌ها عادت نمی‌کنیم. بهتر از خودمان مراقبت کنیم و از این تشریفات خالی باشیم.
ساده‌زیستی	گفت: اینا چی! یعنی من روی تشک و پتوی گرم و نرم بخوابم؟
احترام و تکریم	بالاخره سعادت پیدا کردم و کف پای مادرم را بوسیدم
بزرگی و عظمت	آقا فرمودند: این آقای حاج قاسم هم از آنهایی است که شفاعت می‌کند ان‌شاءالله
شرم و حیا	همه خندیدند، همه به‌جز سردار سلیمانی که خجالت‌زده سر به زیر انداخته بود.
مجاهدت	آقا ادامه دادند: چون امکانات ایشان، امکانات قول دادن و شفاعت کردنش، الآن خیلی خوب است.
بزرگی و عظمت	همان جلوی در از ایشان خواستم... گفت: باشد قول می‌دهم، فقط صدایش را در نیآور
پرهیز از فرصت‌طلبی	به دخترش می‌گفت: دخترم برای حل مشکلات، نگوئی که دختر من هستی

اما حاجی تنها با ۲۰ نفر از نیروهایش راهی شد	جذب و گزینش استعداد برتر
حاج قاسم با همان کت و شلواری که تنش بود مقابل اسیر عراقی ایستاد، کت و شلوارش را نشان داد و گفت: می‌بینی، لباس من برای جنگ نیست.	قاطعیت همراه با شجاعت
وای بر شما... اگر رهبرم سید علی دستور بدهد لباس نظامی بپوشم	ولایت‌پذیری

جدول شماره ۳. نمونه‌ای مختصر از تولید کدهای اولیه (استخراج مفاهیم) کتاب حاج قاسم جلد ۲

عبارت	کد اولیه
حاج قاسم مأمور شد تا امنیت را برقرار کند.	مسئولیت‌پذیری
چند فرارگاه عملیاتی مستقر شدند.	اولویت‌بندی، آماده‌سازی زیرساخت‌ها
جلسات جدی	تعامل و مشاوره
برنامه‌ها، شناسایی کارها	برنامه‌ریزی
بعد از حضور پرتوان لشکر ۴۱ و تدبیرهای حاج قاسم شده بودند زمین‌کار و زندگی بدون ترس	تدبیر و خلاقیت
حاج قاسم بود و نیروهای پا به رکاب و گوش به فرمانش	جذب نیروهای برتر
بعد از شناسایی گسترده مناطق و رصد برنامه‌اشرار توانست مقابل تمام شرارت‌های آنها سدی بسازد از امنیت	تدبیر و برنامه‌ریزی
سخنش اثرگذار بود، قانع‌کننده بود، تأثیرگذار بود.	تدبیر و توانایی
راهی مشهدش کرد، پابوس امام رضا (ع)	نفوذ و تأثیرگذاری
توبه به درگاه حق با وساطت امام.	پایبندکردن اعضا به اسلام
جوان گل فروش نگاهی به درجه‌های حاج قاسم کرد و گفت: چرا گذاشتید ایشان بیابند، درست نیست.	مرامی بودن و شجاعت
حاجی تهدیدش کرد به انفجار هواپیما و خلبان ترجیح داد، بنشیند.	شجاعت
همان صحنه همیشگی، همان حاج قاسم همیشه‌ای	ساده زیستی
نماز شب، نماز شب، نماز شب، کلید تمام عزت‌ها.	پایبندکردن اعضا به مکارم‌الاخلاق
گفت: یه حسرتی به دلم مونده، من به رضایتی از مادرم گرفتم، اما نتونستم از پدرم بپرسم که از من راضی بود یا نه؟	پایبندکردن اعضا به مکارم‌الاخلاق
کرمان که می‌آمد یک وعده خودش را مهمان مادر علی می‌کرد.	احترام و تکریم خانواده شهدا

جدول شماره ۴. نمونه‌ای مختصر از تولید کدهای اولیه (استخراج مفاهیم) کتاب سلیمانی عزیز

عبارت معنایی	کد اولیه (مفهوم)
نمی‌توانستم صبر کنم هماهنگی نظامی انجام شود، ممکن بود بچه‌ها را بکشند و یا منتقلشان کنند	احساس مسئولیت

عبارت‌های عنوان‌دار	قبر من ساده باشد مثل دوستان شهیدم. بر آن کلمه سرباز قاسم سلیمانی بنویسی نه فروتنی
مشتاق می‌رفت در دل مردم، با همه دم‌خور می‌شد	مردمداری
اگر غریبه‌ای وارد جمعمان می‌شد نمی‌فهمید یک فرمانده عالی‌رتبه نظامی میان ماست، بس همه چیز ساده بود و تشریفاتی در کار نبود	سادگی
سید من با شما زنده می‌مانم و با شما می‌میرم	از خودگذشتگی
این کت‌وشلواری که تنش می‌بینی، باور کن به زور قبول کرده برای مراسم بپوشه و الا همین قدر هم وقتش رو تلف نمی‌کنه	انضباط کاری
خودش ایستاد پای کار، خودش رفت و لبه جلویی منطقه نبرد را معلوم کرد، خودش شناسایی اولیه را انجام داد	پیگیری
دست همه توی یک سفره می‌رود از فرمانده گرفته تا نیروهای بسیجی	تواضع
همه کنار هم یک نوع غذا خوردیم، عرب و عجم، رزمنده و فرمانده	رفق ورزی و مدارا
مثل خودمان بود، ساده ساده، دمپایی پلاستیکی ساده پاکرده بود	ساده زیستی
مثل همه مردم توی صف می‌ایستاد	نفی خودکامی
تا زنده بود نگذاشت حرفی از خودش باشد هیچ‌وقت	فروتنی
مبادا خودت را معرفی کنی که دختر من هستی	نفی خودکامی
حتی یک برگه توییخی نداد دست کسی	اصل بردباری

کدگذاری محوری و انتخابی

در مرحله دوم یا همان کدگذاری محوری، بر اساس مدل پارادایمی کدگذاری محوری، یک مقوله اصلی از فهرست طبقات (مراحل قبل) انتخاب شد و مرکزیت فرایند کدگذاری محوری قرار گرفت. در کدگذاری محوری، تم‌های جدا از هم در چارچوبی معنادار در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و روابط میان آن‌ها، به‌ویژه رابطه تم محوری با سایر تم‌ها مشخص می‌شود. کدگذاری محوری به ایجاد گروه‌ها و تم‌ها منجر می‌شود. تمامی کدهای مشابه در گروه خاص خود قرار می‌گیرند. سپس تمامی کدهای ایجادشده دوباره بازبینی شده، با متون مقایسه می‌شوند تا مطلبی از قلم نیفتد. نتایج حاصل از کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی در جدول ۵ نشان داده شده است و مشاهده می‌شود که آنها در ۱۰ مقوله فرعی و ۴ مقوله اصلی دسته‌بندی شده‌اند.

جدول شماره ۵. کدگذاری محوری و انتخابی مفاهیم استخراج شده

مقوله اصلی	مفاهیم ثانویه	مفاهیم اولیه
اخلاق فردی	انعطاف پذیری	داشتن حس زیباییشناسی درک عواطف و احساسات درک و پذیرش عقاید و دیدگاه‌های مختلف مهربانی اولویت‌سنجی
	همدلی	داشتن حس نوع‌دوستی داشتن حسن نیت داشتن صداقت و رک‌گویی اهمیت قائل شدن برای منافع دیگران داشتن قدرت بخشندگی از خودگذشتگی احترام و تکریم خانواده شهدا پشتیبانی معنوی
	جاذبه عمیق	جلب اعتماد خودباوری و عزت‌نفس برقراری عدالت اعتقاد قوی فروتنی شجاعت تدبیر و توانایی قاطعیت همراه با شجاعت

۴۳ آداب و شیوه اخلاق	تعهد	داشتن تعهد نسبت به دیگران داشتن اهداف بالاتر در زمینه شخصی و شغلی پایبندی به اصول اخلاقی و کاری عدم مصالحه و سازش به خاطر مصالح مسلمین پیگیری انضباط کاری خودمراقبتی نوسازی و رفع ایرادات تشکیلات مصمم بودن در کار درستکاری مسئولیت‌پذیری داوری در مورد خود بدون تعصب پذیرش اشتباهات و اصلاح آن
	الهام‌بخشی	انگیزه و اشتیاق تقویت روحیه افراد تشویق سربازان نهادینه کردن رفتار مجاهدت و گذشت تقویت روحیه مشارکت
	شفافیت ارتباطی	اشتراک گذاشتن دانش و اطلاعات با دیگران توانایی بیان نظرات و عقاید برخورداری از قدرت پرسشگری احترام و تکریم اعتماد به اطرافیان خیرخواهی روراست بودن با مردم در میان گذاشتن مشکلات و معضلات کاری با هم‌زمان
۴۴ اخلاق حقیقی	پدازش متوازن	تصمیم‌گیری درست داشتن برنامه مدون برنامه‌ریزی جذب و گزینش افراد مستعد خردگرایی پرهیز از غرض‌ورزی

		نداشتن تعصب نابجا ارزیابی عادلانه
	چشم‌انداز اخلاقی	صداقت در عمل و رفتار گوش دادن به نظرات روحیه انتقادپذیری پایبندی به اصول و تعهدات اخلاقی داشتن نظم و ترتیب بردباری پرهیز از فرصت‌طلبی شرم و حیا
اخلاق عدالتی	چشم‌انداز مشارکت	ایجاد وفاق و همدلی خلق زبان مشترک روحیه چالش‌پذیری امیدوار کردن افراد به آینده‌ای روشن نفی خودکامی معاشرت سازنده
	برون‌گرایی	برقراری ارتباط دوستانه جمع‌گرا بودن بیان نظرات خود با جرات و بدون تردید داشتن تحرک و فعالیت در کار رفق‌ورزی و مدارا مردمداری تواضع انضباط کاری

مطابق با جدول ۵، چهار عامل و ۱۰ شاخص از منابع موجود شناسایی شد. این عوامل و شاخص‌ها عبارت‌اند از: ۱. اخلاق فردی که شامل انعطاف‌پذیری، همدلی و جاذبه عمیق؛ ۲. اخلاق و وظیفه‌گرایانه شامل تعهد، الهام‌بخشی و شفافیت ارتباطی؛ ۳. اخلاق حقوقی شامل پردازش متوازن و چشم‌انداز اخلاقی؛ و ۴. اخلاق عدالتی شامل چشم‌انداز مشارکت و برون‌گرایی.

اخلاق فردی: به تعبیر برخی محققان اخلاق فردی، فضایل و رذایلی است که در محدوده روابط فرد با خود و یا فرد با خدا مورد مطالعه قرار می‌گیرد؛ فضایی مانند محاسبه و مراقبه، قوت

نفس، اطمینان قلب، انکسار نفس، وقار، آزادمنشی، سکوت ممدوح، خوف از خدا، اخلاص و رجاء و رذایلی مانند غفلت، خودبینی، ضعف نفس، دون‌همتی، خوف مذموم، شتاب‌کاری، بیهوده‌گویی، سکوت مذموم و ناامیدی از رحمت خدا (کلاتری، ۱۳۸۵: ۵۲). بر اساس چنین دیدگاهی می‌توان بر اساس تحلیل صورت‌گرفته از کتب موجود (جدول ۱)، شاهد وجود تمامی فضایل اخلاقی در سردار سلیمانی بود. این صفات تماماً در او نهادینه شده و همواره در موقعیت‌های مختلف از او بروز می‌نمود. او متخلق به عدالت در اخلاق فردی بود به این معنی که توانسته بود بین قوا و ابعاد مختلف وجودی خود تعادل برقرار کند.

اخلاق و وظیفه‌گرا^۱: هدف اخلاق وظیفه‌گرا آن است که فرد صرف‌نظر از عواقب و نتایج هر کار وظیفه‌اش را انجام دهد. (اسپیچنر^۲، ۲۰۰۵) وظیفه به بیان ساده عبارت است از: انجام کاری که از لحاظ اخلاقی درست است و پرهیز از کاری که از لحاظ اخلاقی نادرست است بدون آن که به نتایج آن توجه شود (فریمن^۳، ۲۰۰۱) به اعتقاد بسیاری از محققان وظیفه‌شناسی با علم اخلاق درهم‌تنیده‌اند و از آن به‌عنوان علم‌الاخلاق نیز یاد می‌شود (مؤمنی و قیومی، ۲۰۱۰) وظیفه‌شناسی علاوه بر آنکه بر بهبود عملکرد سازمان و ارتقای بهتر آن تأثیرگذار است می‌تواند در بهبود دیدگاه سایر افراد جامعه نیز ثمربخش باشد (هورچوس^۴، ۲۰۱۳) وظیفه‌گرایی خود به دو نوع تقسیم می‌شود: وظیفه‌گرایی عمل‌نگر و وظیفه‌گرایی قاعده‌نگر. وظیفه‌گرایان عمل‌نگر به دنبال این هستند که وظیفه اخلاقی ما را برای هر مورد جزئی و خاص مشخص کنند؛ یعنی می‌خواهند بدانند که مثلاً فلان فرد در فلان موقعیت خاص چه باید بکند یا چه نباید بکند. در مقابل وظیفه‌گرا یا قاعده‌نگر بر این باورند که ما قواعدی را برای تشخیص صواب و خطا در اختیار داریم. نظریه امر الهی یا نظریه قائلان به حسن و قبح شرعی و همچنین نظریه اخلاقی کانت از جمله مشهورترین نظریان وظیفه‌گرای قاعده‌نگر به حساب می‌آید (مصباح یزدی، ۱۳۹۱) که می‌توان رفتار و عمل سردار سلیمانی را نمودی از وظیفه‌گرایی قاعده‌نگر محسوب نمود که ریشه در نظریه امر الهی دارد، چرا که هرگاه سردار بنا به گفته رأس، در موقعیتی قرار می‌گرفت که در آن بیش از یکی از این وظایف در نگاه نخست بر او الزام‌آور می‌شد، آن موقعیت را به‌طور کامل تا جایی که می‌توانست بررسی

1. Deontological ethics

2. Spielthener G

3. Freeman S

4. Hursthouse R

می‌کرد تا اینکه به نظری متأملانه دست می‌یافت که انجام آن وظیفه را وظیفه بی‌چون‌وچرای خود در آن موقعیت می‌دانست.

اخلاق عدالتی: عدالت در اسلام دقیقاً مبتنی بر حق بوده و بیانگر حقوق منصفانه در ارتباطات فردی و اجتماعی است. مفهوم عدالت و قلمرو آن در دیدگاه اسلامی بیشتر در محور انسان و ارتباط او با خود و خدا و جامعه تبیین می‌شود.

در علم اخلاق، عدالت یکی از چهار فضیلت برتر و بنیادین است که حکما در کنار «حکمت» و «شجاعت» و «عفت» مطرح کرده‌اند، بلکه عدالت را تمام فضیلت دانسته‌اند (ذاکری، ۱۳۸۴: ۳۴). به دلیل اهمیت داشتن و فضیلت بودن عدالت است که امام علی (ع) می‌فرماید: «به خدا سوگند اگر هفت اقلیم را با آنچه در زیر آسمان هاست به من بدهند تا خدا را نافرمانی کنم که پوست جوی را از مورچه‌ای ناروا بگیرم، چنین نخواهم کرد. همانا این دنیای آلوده شما نزد من از برگ جویده شده دهان ملخ پست‌تر است (نهج‌البلاغه، ۳۲۷: ۱۳۹۰، خطبه ۲۲۴). بی‌شک مکتب سلیمانی همچون مکتب اهل بیت (ع) مکتبی ظلم‌ستیز است و شرط اصلی پذیرش حاکمیت‌ها و بیعت با فرمانروایان را عدالت می‌داند. این موضوع در تمامی کتاب‌هایی که در وصف این سردار بزرگ از زبان افرادی که به گونه‌ای با ایشان در ارتباط بوده‌اند به چشم می‌خورد.

اخلاق حقوقی: در اینجا تمرکز بر رعایت حقوق افراد و نیت و قصد آنان در اعمال و رفتارشان است؛ بدین معنی که باید برای تمامی افراد انسانی حرمت و ارزش قائل بود و نمی‌توان حق یک انسان را به خاطر نتیجه‌ای که برای جمع دارد پایمال کرد. حقوقی چون آزادی بیان، آزادی انتخاب حرفه، آزادی در حریم زندگی خصوصی و شخصی و آزادی در دریافت اطلاعات، برای افراد همیشه محفوظ بماند و مسئولین سازمان‌ها باید این حقوق را محترم شمرده و در احقاق آن برای اعضا خود تلاش کنند و از سوی دیگر قصد و نیت فرد نیز از اهمیتی فراوانی برخوردار است؛ بدین معنی که نیت فرد در رفتار او باید مبتنی بر مصلحت و خیرخواهی باشد و قصد او ضایع ساختن حقوق دیگران نباشد (بیگزاده و همکاران، ۱۳۸۹).

نتیجه‌گیری

اخلاق نمایان‌کننده شخصیت فرد است و این اخلاق حرفه‌ای است که شخص را به شکل مطلوب چه در جامعه و چه در بین همکارانش مطرح می‌کند. در چارچوب این اخلاق حرفه‌ای

است که نقش‌پذیری افراد در جامعه شکل می‌گیرد و انسان‌ها را به هم معطوف‌تر می‌کند و ارتباط اجتماعی بین اشخاص را گسترش می‌دهد. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف شناسایی شاخص‌ها و مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در آموزه‌های مکتب سردار سلیمانی انجام شد. در شناسایی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای، کتاب‌های موجود مورد تحلیل قرار گرفت و پس از کدگذاری‌های باز و انتخابی و محوری، ۲۱۸ خرده مؤلفه شناسایی و اخذ شده است که با تفکیک و دسته‌بندی این خرده مؤلفه‌ها و شناسایی وجوه مشترک و وجه افتراق آنها، تعداد ۱۰ مؤلفه فرعی (انعطاف‌پذیری، همدلی، تعهد، جاذبه عمیق، الهام‌بخشی، شفافیت ارتباطی، پردازش متوازن، چشم‌انداز اخلاقی، چشم‌انداز مشارکت و برون‌گرایی) شناسایی شد و سپس در طی کدگذاری انتخابی از میان شاخص‌های موجود، چهار مؤلفه اصلی شناسایی گردید که عبارت‌اند از: اخلاق فردی، اخلاق وظیفه‌گرایانه، اخلاق عدالتی و اخلاق حقوقی. در تبیین این یافته می‌توان گفت که سردار سلیمانی نسبت به دانش، ضعف‌ها و قوت‌های خود و زمینه‌ای که در آن کار می‌کرده آگاهی داشته و با اعتمادبه‌نفس، امیدوار، خوش‌بین، آینده‌نگر، منعطف، اخلاقی و دارای وجدان‌کاری بوده و فرصت‌هایی را برای رشد ظرفیت‌های خود و سایرین ایجاد می‌نمود؛ لذا پیاده‌سازی الگوی فرهنگ «اخلاق حرفه‌ای» با استفاده از آموزه‌های این سردار بزرگ در سازمان‌ها و مؤسسات می‌تواند توسعه فردی و سازمانی را به دنبال داشته و باعث شکل‌گیری رفتارهای حرفه‌ای در جامعه شود. بررسی ادبیات موضوع در زمینه اخلاق حرفه‌ای حاکی از آن است که اگرچه تاکنون مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای بر اساس آموزه‌های سردار سلیمانی مورد بررسی قرار نگرفته است، اما خانی و محمدی (۱۳۹۸) نیز در بررسی ویژگی‌های شخصیتی سردار شهید در کلام رهبر معظم انقلاب، ایشان را به‌عنوان فردی بی‌نظیر از جهت ویژگی‌های فرماندهی و رهبری معرفی نموده و شجاعت و تدبیر، اخلاص را از صفات بارز سردار مطرح کرده‌اند. همچنین نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های پژوهش ترابی کلاته قاضی (۱۳۹۹) که به بررسی مؤلفه‌های اخلاق حکمرانی شهید سلیمانی پرداخته است مطابقت دارد، او نیز در طی تحلیل متون سخنرانی‌ها، مصاحبه‌ها و وصیت‌نامه شهید بزرگوار و سایر منابع معتبر به این نتیجه رسید که تواضع و احترام، خادمی، شخصیت جامع، شهادت‌طلبی، ساده‌زیست بودن، شاکری، مخلصی، مجاهدی، مشرفی و آینده‌نگری، مدیریت پدران‌ه و مشفقانه، مردم‌دار و مردم‌باور، نفوذ و محبوبیت شخصیتی، هدفمند و هدف‌گرا از ویژگی‌های بارز این شهید بزرگوار بوده است. تجلیات رفتاری سردار شهید را در آثار مرقمی (۱۳۹۹) و بیات و

سید طباطبایی (۱۳۹۹) هم می‌توان برشمرد: پرهیز از تظاهر، ابراز احساسات، خدمت بی‌منت، وقف کار، صداقت، محبت، سازگاری، اعتقادات همراه با عمل، دوستی خالصانه، عمل صالح، ایثار، تواضع، وفای به عهد و شجاعت. این در حالی است که رفیعی و عبدیان (۱۳۹۹)، شاه‌محمدی (۱۳۹۷)، خیاط مقدم و طباطبایی نسب (۱۳۹۵)، شاه‌علی و همکارانش (۱۳۹۴)، سعیدی و همکارانش (۱۳۹۹) نیز در پژوهش‌های خود صداقت، درستکاری، امانت‌داری، تعهد، مسئولیت‌شناسی، مردم‌داری و... را از مهم‌ترین مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای دانستند. مؤلفه‌هایی که وقتی فراگرد هم می‌آیند، جامعیت پایه‌های پدیدار شدن اخلاق حرفه‌ای را به تصویر می‌کشند و او را به‌عنوان یک مکتب و یک چراغ راه و یک مدرسه درس‌آموز معرفی می‌کنند. منظومه‌ای که همه اجزای آن با یکدیگر همگون و هماهنگ هستند. در این شاکله شخصیتی، تضاد و شک و تردید و نوسان دیده نمی‌شود. او یک اسطوره است، اما نه اسطوره‌ای از عهد باستان بلکه اسطوره‌ای پیش چشم، ملموس و مربوط به جامعه کنونی ما، الگویی عینی برای هر کسی که بخواهد در مسیر کمال گام بردارد. مسلماً تبیین و بررسی هر یک از این مضامین و تدوین منشور اخلاقی که مجموعه‌ای از رهنمودهای اخلاقی و ارزشی برگرفته از آثار بزرگان و بررسی تجارب زیسته این شخصیت‌های دینی و مذهبی و گاهی سیاسی، توأم با مصداق‌هایی از زندگی آنها در کتاب‌های درسی جهت الگوسازی نسل جوان، ارزشمند بوده، می‌تواند کمک بزرگی به رهروان این افراد در جامعه اسلامی باشد. علاوه بر این پیشنهاد می‌گردد که بررسی نقش الگویی سردار سلیمانی در ایران و جهان قبل و بعد از شهادت، مورد توجه ویژه استادان جهت مطالعات دانشگاهی علی‌الخصوص دانشگاه فرهنگیان قرار بگیرد تا ضمن تبیین آزادگی وی و بهره‌گیری از الگوی تربیتی ایشان، از اندیشه و اخلاق حرفه‌ای ایشان در راستای تربیت معلم حرفه‌ای استفاده شود.

منابع

- نهج البلاغه (۱۳۹۰). ترجمه محمد دشتی، قم: مؤسسه تحقیقاتی امیر المومنین (ع).
- ایمانی‌پور، معصومه (۱۳۹۱). اصول اخلاق حرفه‌ای در آموزش. اخلاق و تاریخ پزشکی، ۵(۶)، ۲۵-۳۸.
- باقری دولت‌آبادی، علی (۱۴۰۰). انقلاب اسلامی و مکتب‌سازی: نمونه موردی مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی. مطالعات دفاع مقدس، ۷(۲۸)، ۲۷-۵۰.
- بیات، عبدالحمید؛ و سیدطباطبایی، سید مهدی (۱۳۹۹). الگوی مطلوب ارتباطات میان‌فردی در سلسله‌مراتب فرماندهی، مورد مطالعه شهید حاج قاسم سلیمانی. مدیریت اسلامی، ۲۸(۴)، ۱۶۹-۱۸۵.
- پهلوان شریف، محمدامین؛ و کاظمی شوری، محمدحسین (۱۳۹۹). تبیین الگوی شایستگی مدیران جهادی تمدن‌ساز (مورد مطالعه: شهید قاسم سلیمانی). مدیریت اسلامی، ۲۸(۴)، ۱۴۱-۱۶۸.
- ترابی کلاته قاضی، علی (۱۳۹۹). مؤلفه‌های اخلاق حکمرانی در مکتب شهید سلیمانی. حکمرانی متعالی، ۱(۱)، ۸۱-۱۰۸.
- جهانگیری، سعید؛ و میررفیعی، حکیمه‌السادات (۱۴۰۱). بررسی نقش شهید سلیمانی در مقابل منازعات امنیتی رژیم صهیونیستی و تروریسم جهانی از منظر حقوق بشر. حقوق و مطالعات نوین، ۳(۸)، ۱-۲۳.
- حسن‌مرادی، نرگس (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین ابعاد اخلاق حرفه‌ای مدیران با مؤلفه‌های تعهد سازمانی کارکنان. مشاوره شغلی و سازمانی، ۹(۳)، ۳۲-۵۴.
- خانی، علی؛ و محمدی، حمیدرضا (۱۳۹۹). بازشناسی مؤلفه‌های مکتب شهید سلیمانی مبتنی بر بیانات امام خامنه‌ای. مطالعات راهبردی بسیج، ۲۳(۸۶)، ۵-۳۸.
- خیاط مقدم، سعید؛ و طباطبایی نسب، سیده مهدیه (۱۳۹۵). مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در مدیریت. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۱(۱)، ۱۲۷-۱۳۶.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۹). ملاحظاتی درباره اخلاق در جهان علم و مهندسی. آموزش مهندسی ایران، ۱۲(۴۶)، ۱-۱۵.
- ذاکری، علی‌اکبر (۱۳۸۴). اخلاق مسئولان نظام اسلامی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- رحمانی‌مقدم، محمدرضا (۱۳۹۷). بررسی تأثیر سبک رهبری تحول‌گرا بر نوآوری استراتژیک سازمانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد، واحد الکترونیکی تهران.
- رفیعی طاری، ندا؛ و عبدیان، محیا (۱۳۹۹). نشانه‌شناسی و نمادشناسی شخصیت شهید سلیمانی. مطالعات دینی رسانه، ۲(۵-۶)، ۱۱۲-۱۳۲.
- سپینچی، امیر عبدالرضا؛ و عسکرنیا، سارا (۱۳۹۸). اخلاق حرفه‌ای در حوزه روابط عمومی و عملکردهای آن. مطالعات بین‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ، ۹(۱)، ۱۲۵-۱۰۹.

- سعیدی رضوانی، محمود؛ و غلامی، فاطمه (۱۴۰۱). آینده زیست اخلاقی ایرانیان در پرتو عرفی شدن و سکوت: (تحلیل واکنش دانشجویان در مواجهه با امر حجاب در گروه مجازی). آینده پژوهی انقلاب اسلامی، ۳(۱)، ۶۱-۷۴.
- سعیدی، معصومه سادات؛ فقیهی، علیرضا؛ سیفی، محمد؛ و ناطقی، فائزه (۱۳۹۹). شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در سازمان. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۵(۴)، ۱۳۱-۱۳۷.
- سلیمانی، قاسم (۱۳۹۸). از چیزی نمی‌ترسیدم. تهران: مکتب حاج قاسم.
- شاه‌علی، مهرزاد؛ رشیدپور، علی؛ کاوسی، اسماعیل؛ و اعتباریان، علی‌اکبر (۱۳۹۴). طراحی الگوی پیاده‌سازی اخلاق حرفه‌ای در سازمان‌های ایران. مدیریت شهری، ۱۴(۳۹)، ۳۹۳-۴۰۵.
- شاه‌محمدی، محمدعلی (۱۳۹۷). شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای کارکنان شاغل در شبکه بهداشت خراسان شمالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت منابع انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی شاهرود.
- شکوربان فرد، نرجس (۱۳۹۸). حاج قاسم ۱، تهران: عهد مانا.
- شکوربان فرد، نرجس (۱۴۰۰). حاج قاسم ۲. تهران: عهد مانا.
- طهماسبی، عالمه؛ موسوی، لیلا؛ و قربانی، مهدی (۱۳۹۹) سلیمانی عزیز، تهران: مؤسسه حماسه باران.
- عباسپورقاضی جهانی، زهرا؛ و حسین‌زاده، امیرعلی (۱۳۹۸). بررسی رابطه رهبری معنوی و سرمایه‌گذاری فکری با اخلاق حرفه‌ای مدیران مدارس منطقه آذرشهر. مطالعات جامعه‌شناسی، ۱۱(۴۳)، ۱۰۹-۱۲۷.
- قرباباغی، میثم؛ و ازگلی، محمد (۱۳۹۹). واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالی رهبری خدمتگزار. مدیریت اسلامی، ۲۸(۴)، ۱۱۳-۱۳۹.
- قراملکی، احد (۱۳۸۶). روش‌شناسی مسئولیت‌پذیری در سازمان. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۴۹ و ۵۰، ۲۲۵-۲۳۶.
- قراملکی، احد (۱۳۸۷). اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایران و اسلام. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- کلاتری، علی‌اکبر (۱۳۸۵). اخلاق زندگی، ج ۱، قم: نشر معارف.
- گنج‌بخش، محمود (۱۳۹۹). شناسایی عوامل شکوفایی فضایل اخلاقی حکمران مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی. حکمرانی متعالی، ۱(۱)، ۱۱-۳۲.
- لشکر بلوکی، مجتبی (۱۳۸۷). چارچوب تدوین ارزش‌ها و اخلاق حرفه‌ای پژوهش‌های علمی و فناوری. اخلاق در علوم و فناوری، ۳(۲۰۱)، ۱۰۵-۱۱۴.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۱). پیش‌نیازهای مدیریت اسلامی، تحقیق و نگارش، غلامرضا متقی‌فر، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره).
- میرتاج‌الدینی، سیدمحمد رضا (۱۳۷۴). اخلاق کارگزاران حکومت از دیدگاه اسلام. تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.

- Beck JS. (2011). *Cognitive behavior therapy: Basics and beyond*. Guilford press
 Bromberg-Martin ES, Sharot T. (2020). *The value of beliefs*. *Neuron*.;106(4):561-5
- Cetin, M. O., & Kinik, F. S. F. (2015). *An analysis of academic leadership behavior from the perspective of transformational leadership*. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*,207, 519-527
- Freeman S. (2001). *Encyclopedia of ethics*. USA:University of Virginia
- Ginsburg, L., Berta, W., Baumbusch, J., Rohit Dass, A., Laporte, A., & et al. (2016). *Measuring work engagement, psychological empowerment, and organizational citizenship behavior among health care aides*. *The Gerontologist*, 56(2), 1-11.
- Hanel P.H.P., Litzellachner L.F. (2018)., *Maio G.R. An Empirical Comparison of Human Value Models*. *Front. Psychol.* 2018;9:1643. doi: 10.3389/fpsyg.2018.01643
- Hursthouse R. (2013). *Normative virtue ethics*. *Ethica*; 645
- Klein LA (2017) *A free press is necessary for a strong democracy*. *ABA Journal*. http://www.aba-journal.com/magazine/article/free_press_linda_klein?icn=most_read
- Martins N, Coetzee M (2011). *Staff perceptions of organisational values in a large South African manufacturing company: exploring socio-demographic differences*. *SA Journal of Industrial Psychology* 37(1):1–11
- Mashlah S. (2015). *The Role of People's Personal Values in the Workplace*. *Int. J. Manag. Appl. Sci.* 2015;1:2394–7926.
- Osmo F, Duran V, Wenzel A, de Oliveira IR, Nepomuceno S, Madeira M, Menezes I. *The Negative Core Beliefs Inventory: Development and Psychometric Properties*. *Journal of Cognitive Psychotherapy*. 2018 Apr 1;32(1):67-84.
- Rahman.A. (1956). *Human Values & Professional Ethics*. Institute of Science and Technology
- Resnik DB (2012) *Ethical virtues in scientific research. Accountability in Research* 19(6):329–343
- Sagiv L, Roccas S, Cieciuch J, Schwartz SH. (2017). *Personal values in human life*. *Human Behaviour*.;1(9):63
- Spielthener G. (2005). *Consequentialism or deontology?* *Philosophia*; 33(1): 217-235.
- Wang X, Li F, Sun Q (2018) *Confucian ethics, moral foundations, and shareholder value perspectives: an exploratory study*. *Business Ethics: A European Review* 27(3):260–271
- Wenzel A. (2012). *Modification of core beliefs in cognitive therapy*. *Instandard and innovative strategies in cognitive behavior therapy*.

پویش قدرت نرم در سیاست دفاعی امام خمینی (رحمه الله علیه) طی دوران دفاع مقدس

حسین خانی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۵

چکیده:

با آغاز تهاجم نظامی عراق علیه ایران، همان‌گونه که انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی (رحمه الله علیه) به پیروزی رسیده بود در دفاع مقدس نیز مدیریت آن با رهنمودهای ایشان ادامه یافت. وی اصل دفاع در برابر تجاوز را تبعیت از حکم خدا عنوان نموده و دفاع در برابر این جنگ تحمیلی را نه یک جنگ تهاجمی بلکه دفاع از کشور و بالاتر از آن، دفاع از اسلام تلقی و دفاع از اسلام را یک اصل واجب و یک تکلیف شرعی دانستند. سؤال اصلی مقاله این است که «پویش قدرت نرم بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در دوران دفاع مقدس چگونه بوده است؟» فرضیه مقاله مدعی است که ایشان ضمن تشریح علل جنگ و ضرورت دفاع به طرح شعارهای اصولی در جنگ پرداخته و مؤلفه‌های راهبرد سیاست دفاعی را مبتنی بر قدرت نرم شکل داده است. خطوط اصلی سیاست‌های امام (رحمه الله علیه)، متأثر از محورهایی شامل؛ «اندیشه فقهی امام (رحمه الله علیه) در باب جهاد در اسلام»، «تجربه تاریخی امام (رحمه الله علیه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران»، «شناخت ایشان از صدام حسین و نظام بعث عراق» و «اظهارات و اقدامات عراقی‌ها علیه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی» است. این پژوهش با روش کیفی و تکنیک کتابخانه‌ای، تفکر سیاسی - دفاعی امام (رحمه الله علیه) در برابر تهدیدات را بررسی نموده و دفاع در برابر مهاجم با هدف بازدارندگی در مقابل حمله دشمن را در سه مؤلفه «اندیشه فقهی امام خمینی (رحمه الله علیه) در باب جهاد در اسلام»، «تجربه تاریخی امام خمینی (رحمه الله علیه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران» و «برجسته‌سازی «دفاع مقدس» جهت «صدور ارزش‌های انقلاب» بازشناسی کرده است.

واژگان اصلی: امام خمینی (رحمه الله علیه)، دفاع مقدس، راهبرد، سیاست دفاعی، قدرت نرم.

مقدمه

حکومت‌ها برای بقاء و توسعه خود همواره در پی گسترش منابع قدرت و استفاده از آنها هستند. دولت‌ها بدین منظور، ملزم به بازتولید مداوم منابع قدرت خود می‌گردند. همین امر منجر به ظهور اشکال جدیدی از قدرت گردیده که «قدرت نرم» به عنوان یکی از اشکال جدید قدرت، محصول و برآیند تصویرسازی مثبت، ارائه چهره موجه از خود، کسب اعتبار در افکار عمومی داخلی و خارجی، قدرت تأثیرگذاری غیر مستقیم توأم با رضایت بر دیگران، اراده دیگران را تابع اراده خویش ساختن و مؤلفه‌هایی از این سنخ می‌باشد (شجاعی، ۱۳۹۶: ۷۴). به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی در ایران؛ سقوط نظام پادشاهی و خروج از پیمان ستورا به دنبال داشت که منجر به خلأ قدرت در منطقه گردید. استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران به عنوان خطری برای دولت‌های استکباری تلقی شد و این امر به نوبه خود، برخاسته از نوع نگاه انقلابیون به «حکومت» و «حکمرانی» منبعث از تفکر و جهان‌بینی آنها و شخص بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران بود. بر این اساس، ایالات متحده به منظور برگرداندن توازن قوا و معادلات استراتژیک بین اردوگاه شرق و غرب و پرکردن این خلأ، حزب بعث عراق را برای حمله به ایران تشویق و تجهیز ساخت و جنگی ناخواسته را بر ایران تحمیل نمود (مرندی و سلیمانی، ۱۳۹۰: الف - ب). علاوه بر این، بحث هویت و ملیت تحت تأثیر عوامل متعدد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در سال‌های اخیر به یکی از موضوعات مهم در مطالعات علوم اجتماعی ایران نیز تبدیل شده است. چنانچه پس از ورود اسلام به ایران و سپس رسمیت یافتن «تشیع» به عنوان مذهب رسمی در ایران، اسلام و تشیع به عنوان نشان ملی و هویت فرهنگی ایرانیان تبدیل گردید (Stanley, 2006). بر این اساس، مذهب شیعه، استواری و پایمردی در راه حقیقت را تمجید کرده است و بنابراین، مذهب تشیع نه تنها مهم‌ترین عامل شکل دهنده به هویت - به عنوان مؤلفه مهم در فرهنگ راهبردی - جمهوری اسلامی ایران دارد بلکه نقش مهمی در تعیین ارزش‌ها، باورها، هنجارها و سنت‌هایی دارد که همگی باعث شکل‌گیری فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی ایران شده‌اند (ترابی و رضایی، ۱۳۹۰: ۱۴۴ - ۱۴۳). رخداد انقلاب اسلامی در ایران و پیامدهای ناشی از آن در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی سبب گشته تا هویت ملی متأثر از این عوامل از اهمیت خاصی برخوردار شود. از یک سو، آرمان‌خواهی مبتنی بر ارزش‌های دینی و رشد هویت‌های اسلامی (فراملی) باعث تضعیف هویت ملی گردید و از سوی دیگر، هم‌زمان با این عوامل داخلی، رشد

حرکت‌ها و ایدئولوژی‌های رقیب در منطقه مانند پان عربیسم نیز سبب حساس شدن به مسأله ملیت و هویت ایرانی گردید. پان عربیسم که بیشتر خود را در ایدئولوژی و سیاست‌های حزب بعث تجلی بخشیده بود، هویت و ملیت و یکپارچگی سرزمینی ایران را با طرح دعاوی سرزمینی به چالش می‌کشید. حمله نظامی گسترده رژیم بعث عراق به ایران و ادعای ارضی نسبت به خوزستان و جزایر سه‌گانه ایرانی خلیج فارس، حساسیت‌های ملی ایرانی‌ها را برانگیخت (احمدی، ۱۳۸۸: ۴-۳). این موارد باعث بروز وضعیتی تناقض‌نما در بین دولتمردان انقلابی گردید. اما سیر تحولات جنگ نشان داد که محاسبات قدرت‌های خارجی چقدر غیر واقع‌بینانه است. زیرا همان‌گونه که انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی (رحمه الله علیه) به پیروزی رسیده بود در دفاع مقدس نیز با رهنمودهای ایشان این بحران را نیز با موفقیت پشت سر گذاشت (مرندی و سلیمانی، ۱۳۹۰: ج).

شناخت این رهنمودها و دستیابی به رهیافتی جهت تبیین مقابله با اوضاع مشابه که در حوزه‌های فرهنگی و قومی رخ داده است می‌تواند راهگشا باشد. جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک نظام سیاسی مبتنی بر «دین و ارزش‌های الهی»، «فرهنگ و تمدنی به گستره تاریخ بشری» و «اتحاد و انسجام داخلی» دارای ظرفیت‌های عظیم و بالقوه‌ای پیرامون قدرت نرم است. بر این اساس، ارزش‌ها و باورهای بنیادین ارائه شده در قالب نظام اسلامی مانند «توحید»، «عدالت» و «خودباوری» و نظایر آن به عنوان برخی از منابع عظیم و بی‌پایان تولید «قدرت نرم» در حکومت اسلامی به شمار می‌آیند و از طریق فرایندهایی چون «سنخیت‌سازی با فطرت همه انسان‌ها» و «ارائه آرمان‌های فراملی جذاب» به تولید قدرت نرم برای نظام اسلامی پرداخته است (شجاعی، ۱۳۹۶: ۷۵) که توحید و ایمان به خدا از ارکان اصلی گفتمان انقلاب اسلامی به شمار می‌رود.

بدین ترتیب، سؤال اصلی نوشتار پیش‌رو این است که «راهبردهای پویای قدرت نرم در سیاست دفاعی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران طی دوران دفاع مقدس چگونه بوده است؟» در پاسخ به این سؤال، فرضیه مقاله بر آن است که ایشان با تشریح علل جنگ و ضرورت دفاع، به طرح شعارهای اصولی در جنگ پرداخته و مؤلفه‌های راهبرد سیاست دفاعی ما را مبتنی بر قدرت نرم شکل داده است.

¹. paradoxical

مفاهیم تحقیق

قدرت

مفهوم قدرت دارای نقش کانونی در علم سیاست بوده و چارچوبی برای تحلیل‌های تشریحی و ارزشی در این حوزه به شمار می‌رود. در واقع نظریه‌پردازان مکتب واقع‌گرایی در مفهوم سنتی قدرت بر ابعاد مادی آن تأکید دارند. بر این اساس، قدرت به توان اعمال سلطه از سوی یک بازیگر به بازیگران برای تمکین از خواست وی تعبیر می‌شود (خداوردی و رحمتی، ۱۳۹۷: ۸۰). قدرت به عنوان یکی از مفاهیم علم سیاست، ممکن است در زمینه‌ها و اشکال متعددی بروز نماید. مطابق تعریف برخی از اندیشمندان این حوزه، قدرت بر حسب تأثیرگذاری تعریف می‌گردد و معیار دارا بودن قدرت در یک نهاد یا یک دولت در میزان اثرگذاری آن در طرف مقابل و برآورده‌سازی یکی از خواسته‌هایشان تعریف شده است. به عنوان مثال، وبر؛ قدرت را توان یک طرف بر اعمال اراده خود با امکانات و روش‌ها و ابزارهای محسوس و نامحسوس با وجود نیروهای مغایر با آن و یا مقاومت‌های صورت گرفته در برابر آن می‌داند یا هالستی، توانایی کلی یک دولت در کنترل رفتار دیگران در صحنه بین‌الملل را به مفهوم قدرت در نظر گرفته است (خانی و قاسمیان، ۱۴۰۰: ۶۱). از سوی دیگر، در سال‌های پایانی قرن بیستم، قدرت سیاسی در ابعادی چون «قدرت نرم» و «قدرت هوشمند» مطرح شده که با اشکال نظامی و اقتصادی آن که به طور سنتی مورد توجه دانشوران و سیاستمداران بوده است، تفاوت دارد (ذکریاپور و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۱۰).

قدرت نرم

با پایان جنگ سرد، رهیافت سنتی قدرت با تغییر مواجه شد و جوزف نای با طرح مفهومی جدید با عنوان قدرت نرم در کنار قدرت سخت، قدرت نرم را توانایی یک کشور در وادار کردن کشورهای دیگر به این‌که همان چیزی را بخواهند که او می‌خواهد؛ آن هم از راه جاذبه‌های فرهنگی و ایدئولوژیک که خود در اختیار دارد (Nye, 1990: 182). در این رابطه باید گفت که بُعد اول قدرت بر حسب اعمال آشکار آن بحث می‌شود که کثرت‌گرایان مانند «رابرت دال»، آن را تصمیم‌های قابل مشاهده نامیده‌اند. بُعد دوم، کمی عمیق‌تر شده و به جنبه پنهان قدرت نیز توجه می‌گردد. افرادی مانند «باکراک» و «باراتز» با نقد کثرت‌گرایان به ویژه «دال» معتقدند او «عدم تصمیم‌گیری» را نادیده گرفته است. «استیون لوکس» نیز معتقد است قدرت علاوه بر این دو چهره، بُعد سومی نیز دارد که به «چهره ایدئولوژیک» نامبردار است. در این دیدگاه، نگرش به قدرت، عمیق‌تر شده و به ابعاد بسیار پنهان و

ذهنی مانند تضادهای نهفته و مسائل بالقوه توجه می‌شود. این قدرت دارای دو توانمندی اساسی شامل توان «جذب و متقاعدسازی» و توان «تأمین ایدئولوژی» است (هزارجریبی و امین صارمی، ۱۳۸۹: ۴۹۳ - ۴۹۲). بر این اساس، مطابق نظرگاه لوکس، چهره جدید قدرت، ایدئولوژیک است که از راه غیرفیزیکی و به صورت توفنده اعمال می‌گردد (شجاعی، ۱۳۹۶: ۵۷).

قدرتی که به تعبیر استیون لوکس، «بعد سوم قدرت» نام گرفته است، ماهیت آن متفاوت و چهره تازه‌ای یافته که مبتنی بر ذهنیت‌پردازی و اقتناع‌سازی است. بر این مبنا، زور و خشونت، کمتر نمود یافته و به جای آن، توانایی به دست آوردن خواسته‌ها از طریق مجذوب کردن (به جای اجبار یا تشویق) صورت می‌گیرد که این کار از طریق جذابیت‌های فرهنگی و ایده‌های سیاسی انجام می‌شود. بنابراین، اساس قدرت نرم در ارزش‌ها و فرهنگ می‌باشد (هزارجریبی و امین صارمی، ۱۳۸۹: ۴۸۷). در این رویکرد به قدرت، ایجاد اولویت‌ها از طریق امتیازهای غیر ملموس مانند شخصیت، فرهنگ، نهادها و ارزش‌های سیاسی به دست می‌آید (شجاعی، ۱۳۹۶: ۵۷). لوسین پای نیز معتقد است، قدرت موثر تنها در صورتی به وجود می‌آید که حداقل پنج ویژگی زیر را کسب نماید: ۱. فائق آمدن قدرت و گسست‌های هویتی ۲. تبدیل شدن به اقتدار (مشروعیت یافتن) ۳. اجتماعی شدن قدرت ۴. پذیرش نهادی قدرت (اقتناع و ترغیب) ۵. عادلانه تلقی شدن قدرت (هزارجریبی و امین صارمی، ۱۳۸۹: ۴۹۳).

حمید مولانا در تعریف قدرت نرم از واژه «قدرت ناملموس» استفاده می‌کند و منابع آن را دین، ارزش‌ها و باورها، ایدئولوژی و دانش معرفی می‌کند. ایزدی نیز مبانی قدرت نرم در جمهوری اسلامی ایران را شامل محورهایی مانند: اسلام شیعی، مرجعیت دینی، فرهنگ عاشورایی، روحیه شهادت‌طلبی، وفاداری متقابل ملت و مسئولان و امید به آینده (ظهور منجی) برمی‌شمرد (سوری و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۶۹ - ۱۶۸).

قدرت و قدرت نرم از منظر امام خمینی (رحمه الله علیه)

در عین حال، نگاه امام خمینی (رحمه الله علیه) به قدرت کاملاً متفاوت است. از نظر ایشان، ایمان به غیب تأمین‌کننده و منبع اصلی قدرت است. قدرت یکی از اوصاف خداست و خداوند متعال تنها منبع قدرت است و تمام موجودات همچون سرباز، مطیع او هستند و در نتیجه هر چه انسان به این منبع قدرت نزدیک باشد، قدرتمندتر است (شاکری و لکزایی، ۱۳۹۶: ۵۳). تحلیل امام خمینی (رحمه الله علیه)

علیه) از رابطه قدرت و نیت (و شکست و پیروزی) در مقابل برداشت بسیاری از نویسندگان معاصر قرار دارد که با پیروی از وبر و راسل، قدرت و نیت را به یکدیگر پیوند می‌دهند. به گمان آنها قدرت از این منظر توانایی عده‌ای در ایجاد تأثیرات مورد نظر و پیش‌بینی شده بر دیگران است. در حالی که در اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله علیه) اگر قصد اعمال قدرت کردید و نیتی الهی وارد عرصه مبارزه شدید و اعمال قدرت هم صورت نگرفت و شکست رخ داد، این شکست ظاهری است و در باطن، شما پیروز هستید و اگر اعمال قدرت همراه با ظلم اتفاق افتاد، این شکست و خسارت است، نه پیروزی (شاکری و لکزایی، ۱۳۹۶: ۵۸).

ایشان به صراحت فرمودند که اگر برای خدا به دفع تجاوز دشمن به عنوان یک تکلیف شرعی بپای خیزید، شکست دشمن قطعی است، هرچند که همه عوامل ظاهری خلاف آن را ثابت کنند. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر اصل «احدی‌الحسنین»، یعنی عمل به تکلیف بدون توجه به نتیجه آن، هم شهادت و هم پیروزی را در راه عمل به تکلیف الهی، پیروزی می‌دانستند و در این راه شکستی را متصور نبودند چنانچه فرمودند: تکلیف ما این است که از اسلام صیانت کنیم و حفظ کنیم اسلام را؛ کشته شویم تکلیف را عمل کردیم، بکشیم هم تکلیف را عمل کردیم. این همان منطقی است که ما از اول هم که با این رژیم فاسد پهلوی مخالفت کردیم، منطقی ما همین بود. تغییر مفهوم شکست و پیروزی در سایه عمل به تکلیف الهی، یکی از اصول مهم سیاست دفاعی امام خمینی است و براین اساس بود که بارها فرمودند: «همه ما مامور به ادای تکلیف و وظیفه ایم، نه مامور به نتیجه» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۲۸۴).

از همین رو، نقطه آغازین فرایند تولید قدرت نرم در اندیشه امام (رحمه‌الله علیه) مبتنی بر احیاء و ترویج ارزش‌ها و اولویت‌های منبعث از دین اسلام است و زنده شدن فرهنگ اسلامی به معنای زنده شدن منابع اصیل قدرت نرم است (عیوضی و امامی، ۱۳۹۰: ۱۰۵). بدین سان، به نظر می‌رسد که امام خمینی (رحمه‌الله علیه) قدرت سخت را در حاشیه قدرت نرم مورد توجه قرار می‌دهد. از این منظر زمانی که قدرت محدود بشر با قدرت الهی پیوند برقرار کند به قدرت بی‌نهایت تبدیل می‌گردد و این ارتباط با مبدأ قدرت، به قدرت جنبه متعالی بودن را اعطا می‌نماید (شاکری و لکزایی، ۱۳۹۶: ۶۸).

دفاع مقدس

مفهوم دفاع مقدس به ایثارگری‌ها و تلاش‌های مادی و معنوی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، دولتمردان، نیروهای نظامی و انتظامی و مردم ایران اطلاق می‌شود که از زمان حمله نظامی و

تجاوز نظام بعث عراق به سرکردگی صدام حسین - رئیس جمهور وقت عراق - از ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ آغاز و تا قبول قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران در مرداد ۱۳۶۷ ادامه یافت.

هویت و هویت ملی

واژه هویت از ریشه لاتین *Identitas* به معنای مشابه و یکسانی به کار می‌رود (جنکینز، ۱۳۸۱: ۵). هویت از لحاظ معنای لغوی به معنای هستی و وجود است و در اصطلاح علمی به معنی چیستی‌شناسی و کیستی‌شناسی است. این واژه ابتدا در روان‌شناسی مطرح و به تدریج وارد سایر حوزه‌های علوم اجتماعی شده است. در روان‌شناسی ابتدا این واژه را اریکسون^۱ به منظور بیان یک مرحله از تحول جسمی و شخصیتی انسان به کار برد که به هویت فردی معنا شده است. اما محیط اجتماعی به ویژه مناسبات قدرت حاکم بر این محیط، نقش اساسی در ساخته شدن هویت دارند (خانی، ۱۳۸۷: ۴۸).

مفهوم هویت ملی نسبت به سایر هویت‌های جمعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (عباسی قادی، خلیلی کاشانی، ۱۳۸۹: ۵۰) و به عنوان فراگیرترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی، تقریباً آخرین سطح هویت اکتسابی است که توسط فرد طی فرایندی جامعه‌پذیری از طریق خانواده، مدرسه و رسانه کسب می‌گردد (دیلمقانی و قاسمی‌ترکی، ۱۳۹۷: ۲۱). بنابراین، مطابق نظر آنتونی اسمیت منظور از هویت ملی وجود احساس اجتماع سیاسی است (احمدی، ۱۳۸۸: ۶۶).

سیاست دفاعی

از دید کلان، سیاست دفاعی هر کشوری در مقابل سیاست تهاجمی آن کشور قرار دارد. بر این اساس، هر گاه یک نظام در صحنه بین‌المللی و یا حتی در سطح ملی خود را در معرض تهاجمات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی دشمنان و مخالفان داخلی و خارجی ببیند، ناگزیر باید برای مقابله با این تهاجمات مبادرت به اتخاذ یک سیاست تدافعی بنماید. از این رو، می‌توان سیاست دفاعی را خط مشی کلان نظامی هر کشور در پیشبرد اهداف و منافع ملی‌اش دانست (درویشی، ۱۳۹۵: ۲). بنابراین سیاست دفاعی چارچوبی است که از طریق آن توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و نظامی جهت مقابله با تجاوز و دفع تهدیدات نظامی خارجی به کار گرفته می‌شوند (آجرلو و مقصودی، ۱۳۹۷: ۹۲).

1. Identity

2. Erikson

پان عریسم

این اصطلاح غالباً مترادف با ملی‌گرایی عربی است که درباره منشأ آن نیز دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. اما در تاریخ معاصر، ظهور و رشد عرب‌گرایی، ریشه در افول دولت عثمانی دارد. پس از آن در دوره‌های مختلف از جانب جهان عرب برای اتحاد اعراب تلاش‌هایی شده بود که بسیاری از آن‌ها در تقابل با سیاست‌های مطرح شده از جانب جهان غرب بود (شییری، ۱۳۹۵: ۶۳).

روش تحقیق

نوشتار حاضر با استعانت از روش کیفی و تکنیک کتابخانه‌ای و رویکرد توصیفی - تحلیلی به بررسی پوشش به‌کارگیری راهبردهای قدرت نرم در زمان دفاع مقدس و با تأکید بر اندیشه بنیان‌گذار جمهوری انقلاب اسلامی ایران پرداخته است.

پیشینه تجربی تحقیق

یکی از کتاب‌هایی که در این زمینه به رشته تحریر درآمده است پژوهشی با نام «دفاع مقدس در اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله علیه)» می‌باشد که در نُه فصل مبتنی بر رهنمودهای بنیان‌گذار جمهوری اسلامی مندرج در صحیفه امام (رحمه‌الله علیه) تنظیم گشته و به نقش نهادها و مردم در جنگ به همراه برکات و دستاوردهای جنگ پرداخته شده است (مرندی و سلیمانی، ۱۳۹۰). پژوهش دیگر مقاله‌ای با عنوان «سیاست دفاعی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در دفاع مقدس» می‌باشد. هدف از این پژوهش تبیین و تحلیل اهداف، اصول و راهبردهای سیاست دفاعی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در مدیریت هشت سال دفاع مقدس و نتایج آن با تأکید بر بیداری اسلامی بوده و نوع تحقیق توصیفی - تحلیلی است. یافته‌ها حاکی از آن است که سیاست دفاعی امام (رحمه‌الله علیه)، توحید محور، تکلیف‌گرا و مبتنی بر اصول و مبانی فقهی و اعتقادی اسلام است. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ایشان با اتخاذ این سیاست دفاعی موفق شدند، جنگ تحمیلی را به فرصتی برای تثبیت و صدور انقلاب اسلامی تبدیل و در طولانی مدت، موجبات بیداری اسلامی ملت‌های مسلمان را فراهم کنند (فروتی، ۱۳۹۵). در پژوهشی دیگر با عنوان «رهبری امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در دفاع مقدس مبتنی بر گفتمان شهابت محور»، نویسندگان ضمن بازنمایی عناصر و مؤلفه‌های فرهنگی به کار رفته توسط امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در ایجاد گفتمان شهابت محور، به آموزه‌های اصیل اسلامی، کیفیت و نقش این گفتمان در

رهبری عرصه نبرد اشاره و کنش سیاسی ایشان در طول دوران دفاع مقدس با استفاده از ظرفیت‌های موجود در آموزه‌های اسلامی و سعی در القای یک هویت جدید به مردم ایران بر اساس شباهت‌جویی به رفتار اهل بیت را بررسی نموده‌اند (شفیعی فر و الوندی، ۱۳۹۱).

نویسندگان مقاله «بررسی نقش هویت در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر بازدارندگی همه‌جانبه و متعارف‌گرایی» نیز به بررسی نقش هویت در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر بازدارندگی همه‌جانبه و متعارف‌گرایی هدف‌محوری پرداخته و با اشاره به منابع دوگانه هویت شامل «ایرانیّت» و «اسلامیت»، منظومه ادراکی جمهوری اسلامی ایران را در قالب هنجارهای کلیدی مشتمل بر اسلام‌گرایی، استقلال‌طلبی، مردمی بودن، عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی احصاء نموده‌اند. بدین ترتیب، نقش ملی «دولت سرمشق» در راستای تحقق منافع دفاعی - امنیتی کشور را در قالب رهیافت فرهنگی، دستگاه نظری مناسب برای تحلیل این ساحت از سیاست دفاعی ایران معرفی نموده‌اند (آجرلو و مقصودی، ۱۳۹۷).

همچنین نویسندگان مقاله «راهبردهای امام خمینی (رحمه الله علیه) در مدیریت دفاع مقدس» در این پژوهش به راهبردهای بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران مشتمل بر نظارت و اشراف اطلاعاتی به امر جنگ، نظارت بر عملکرد کارگزاران و مطبوعات، رعایت اصول تصمیم‌گیری، مقابله با عوامل بازدارنده داخلی و پشتیبانی معنوی و فرهنگی رزمندگان در مدیریت جنگ تحمیلی پرداخته‌اند (ارجینی و علیمردی، ۱۳۹۴). در این پژوهش ضمن توجه به ویژگی فوق درصدد استخراج بنیان‌های مذکور در سیاست دفاعی و تعیین راهبردهایی برای مواجهه با چالش‌های پیش‌رو هستیم.

در مقاله‌ای دیگر با عنوان «فرایند تولید قدرت نرم با تأکید بر اندیشه امام خمینی (رحمه الله علیه)» (۱۳۹۰)، نقطه آغازین فرایند تولید قدرت نرم در اندیشه بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران را مبتنی بر احیا و ترویج اندیشه‌ها و اولویت‌های برخاسته از دین اسلام تلقی نموده و احیای فرهنگ اسلامی را مساوی با زنده شدن منابع اصیل قدرت نرم دانسته‌اند که این امر به نوبه خود در مراحل بعدی می‌تواند به سرمایه اجتماعی و مشروعیت نظام سیاسی تبدیل گردد. بر این اساس، مکانیسم تولید قدرت نرم در اندیشه امام خمینی (رحمه الله علیه) دارای سه مرحله زیر می‌باشد؛ نخست، تولید فرهنگ، ارزش، باور و سیاست، دوم؛ الگوپردازی و نهایتاً، تبدیل منابع اولیه قدرت نرم به سرمایه اجتماعی و مشروعیت سیاسی (۱۰۵). از منظر این مقاله فرایند تولید قدرت نرم در مرحله اول، از تغییر در ارزش‌ها، اولویت‌ها و شیوه‌های فرهنگی شروع گردید که تأثیر «فرهنگ دینی» را نسبت به

«فرهنگی ملی» در جهت دهی به خط مشی حرکت‌ها و فعالیت‌های جامعه برتری داد. مقولاتی مانند قدرت خون سیدالشهداء، قدرت خدا، قدرت اسلام، قدرت ایمان و ... منابع قدرت نرم اسلام هستند. در مرحله دوم، خصایص شخصیتی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) مانند اخلاص، شجاعت، قدرت مرجعیت و ... به عنوان الگوی تمام عیار هدایت و رهبری جامعه مطرح می‌شود. نهایتاً، امام (رحمه‌الله علیه) توانست سرمایه اجتماعی و مشروعیت سیاسی را به منابع بالفعل قدرت نرم فعال کند (۱۳۲).

در پژوهش دیگری با عنوان «منابع قدرت متعالی در اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمه‌الله علیه)» (۱۳۹۶)، پس از بررسی اجمالی منابع نرم قدرت در اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و اشاره به استفاده از استعاره «قطره و دریا» و «موج و دریا» در اندیشه ایشان، قدرت را تبیین نموده که نگاه امام خمینی (رحمه‌الله علیه) به قدرت کاملاً واقع‌بینانه است و از لحاظ فردی مبتنی بر امیال واقعی و شخصی انسان است و به لحاظ اجتماعی نیز به واقعیات بین‌المللی و ملی تکیه دارد (۶۷). در ادامه این مقاله بر اساس نظریه طبقه‌بندی علوم امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، انسان دارای سه بعد «غیبی و روحی»، «برزخی و خیالی» و «شهودی و دنیوی» است. مطابق این تئوری، قدرت دارای بعد اعتقادی و عقلی و بینشی، اخلاقی و قلبی و گرایش، رفتاری و جسمی و مادی است. در بعد اعتقادی، اعتقاد به معاد، نبوت و فرشتگان الهی، قدرتی در انسان پدید می‌آورد که دچار هراس نمی‌شود و از امام حسین (علیه‌السلام) و قیام ایشان، الگو گرفته می‌شود. با توجه به بعد گرایش و عاطفی و اخلاقی، امام خمینی (رحمه‌الله علیه) قدرت را از محبت قابل تفکیک نمی‌داند و تصریح می‌کند که قدرتمندترین فرد باید مهربان‌ترین هم باشد. در بعد رفتاری نیز، مناسک و تأثیر آن در اراده فردی و جمعی انسان، جامعه، تبلیغات و رسانه برجسته شده است. نویسندگان در نهایت، نتیجه می‌گیرند که بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، قدرت سخت را در حاشیه قدرت نرم مورد توجه قرار داده است و زمانی که قدرت نامحدود بشر با قدرت الهی پیوند برقرار کند به قدرت بی‌نهایت تبدیل می‌شود و این ارتباط با مبدا قدرت، به قدرت جنبه متعالی بودن را اعطاء می‌نماید که می‌توان از آن به عنوان «قدرت فرانرم» و متعالی تعبیر نمود (۶۸).

بدین ترتیب، ملاحظه می‌گردد که جمهوری اسلامی ایران به عنوان نظام سیاسی برخاسته از ایدئولوژی اسلامی، علاوه بر دارا بودن از منابع سخت قدرت، دارای منابع نیمه‌سخت و نرم نیز می‌باشد و درحوزه سیاست‌های نظامی - دفاعی در دوران دفاع مقدس از قدرت نرم نیز بهره برده است که در آثار پژوهشی موجود، کمتر به نقش آنها پرداخته شده است. با مروری اجمالی بر آثار مذکور چنین به نظر می‌رسد که تاکنون پژوهشی مستقل جهت بررسی تأثیر آراء امام خمینی (رحمه‌الله علیه) بر پویای قدرت نرم به سیاست دفاعی ایران در دوران دفاع مقدس نپرداخته است.

مبانی نظری تحقیق

موضع‌گیری‌ها و رهنمودهای بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران از منظرهای مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است اما درباره این کنش‌ها در عرصه سیاست‌دفاعی مربوط به رخداد دفاع مقدس، کمتر قلم‌فرسایی شده است. بدین سان، جهت‌دستیابی به پویش قدرت‌نرم در سیاست دفاعی ایران توسط امام‌خمينی (رحمه‌الله عليه) باید به بررسی فکری در دوره رهبری و حکومت ایشان طی دهه نخست انقلاب اسلامی بپردازیم. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی طی دوره حکومت تا وفات، متولی تشکیل و تعیین نظام حکومت اسلامی و تصحیح اجزاء آن و تبیین خطوط کلی حرکت و الگوی رفتاری آن بودند (امه‌طلب، ۱۳۷۹: ۱۶۷). اما بی‌تردید آراء و اندیشه‌های ایشان را نمی‌توان مستقل از تفکر فقهی او بررسی نمود. به بیان دیگر، تأسیس و مدیریت نظام اسلامی از معرفت سیاسی امام‌خمينی (رحمه‌الله عليه) نشأت گرفته و این امر نیز به نوبه خود بازتاب اندیشه فقهی ایشان است به گونه‌ای که برداشت محوری در معرفت سیاسی امام (رحمه‌الله عليه)، تلقی فقیهانه است تا فیلسوفانه. بدین منظور برای دستیابی به چارچوب مفهومی در این نوشتار، به صورت اجمالی به منظومه فکری - فقهی ایشان می‌پردازیم تا با ترسیم بنیان‌های فکری ایشان به الگوی رفتاری وی دست یابیم. امام‌خمينی (رحمه‌الله عليه) به عنوان ولی فقیه و رهبر نظام اسلامی، خود را مکلف به پاسداشت از کیان اسلام و کشور اسلامی می‌دانستند و طبیعتاً شیوه این پاسداری به مقتضای شرایط زمانی، متفاوت می‌توانست باشد، امام‌خمينی (رحمه‌الله عليه) به عنوان رهبر انقلاب و فرمانده کل قوا، نقش اساسی و بی‌بدیلی در تعریف و تعیین اهداف انقلاب و جنگ تحمیلی داشته است. به همین دلیل توجه به اندیشه سیاسی - دفاعی معظم‌له، مبانی شکل‌گیری اهداف جنگ که از سوی ایشان تعیین شده است را روشن می‌کند.

خطوط اصلی اهداف و سیاست‌های امام (رحمه‌الله عليه) در دفاع مقدس متأثر از ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی بوده و چهار محور شامل؛ «اندیشه فقهی امام (رحمه‌الله عليه) در باب جهاد در اسلام»، «تجربه تاریخی امام (رحمه‌الله عليه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران»، «شناخت ایشان از صدام حسین و نظام بعث عراق» و «اظهارات و اقدامات عراقی‌ها علیه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی» دربرمی‌گیرد. این موارد تفکر سیاسی - دفاعی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات را شکل داده و پویش به کارگیری قدرت نرم توسط ایشان، راهبردهای "بازدارنده - تهاجمی" را در منظومه فکری - دفاعی ایشان پی‌ریزی نموده است. براین اساس،

«دفاع در برابر مهاجم با هدف بازدارندگی در برابر تهدید» و «مقابله در برابر حمله دشمن» را طرح می‌نمایند. از نظر امام (رحمه‌الله علیه)، موضع تهاجمی با هدف تعقیب دشمن و در چهارچوب توسعه انقلاب مورد تأکید قرار می‌گیرد (درودیان، ۱۳۹۴: ۱۲۹-۱۲۸).

۱. اندیشه فقهی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در باب جهاد در اسلام

اندیشه فقهی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) با احیای اندیشه‌های مکتب اسلام به پیروزی انقلاب اسلامی منجر گردید که از درون آن اندیشه دفاعی ایشان با محوریت «حفظ مکتب اسلام و نظام تازه تاسیس جمهوری اسلامی» پدیدار گردید که کارایی عملی خود را نیز با مدیریت چالش‌های متعدد دفاعی و امنیتی در دهه اول انقلاب و خصوصاً دفاع مقتدرانه در سال‌های دفاع مقدس و تثبیت نظام به اثبات رساند. اگر جنگ و دفاع یکی از ارکان اسلام به شمار نمی‌رفت مطمئناً ایشان به آن نمی‌پرداختند (شاهقلیان قهفرخی، ۱۳۹۹: ۱۵۳). در حقیقت ایشان از معدود فقهای است که در قالب مباحث مختلف فقهی به ابعاد متفاوت دفاع توجه نموده و فصل مستقلی را در کتاب «تحریرالوسیله» به مقوله دفاع فردی (۲۶ فتوا) و دفاع جمعی (۹ فتوا) اختصاص داده است (درویشی و فردی تازه‌کند، ۱۳۹۳: ۲). البته که همه اینها جهت هدف والای حفظ اسلام مطرح گردیده و بر این اساس عنوان نموده‌اند که: «حفظ اسلام یک فریضه الهی است، بالاتر از تمام فرائض؛ یعنی هیچ فریضه‌ای در اسلام بالاتر از حفظ خود اسلام نیست» (صحیفه امام، ۱۳۸۵، ۱۵: ۳۲۹). ایشان همچنین معتقد بودند: «ما خودمان را باید فدا کنیم برای اسلام، آمال و آرزوهایمان را باید فدا کنیم برای اسلام» (پیشین، ۱: ۳۰۷). بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر «وجوب تعلیم دفاع» و «ضرورت آمادگی دفاعی» معتقد بودند: «قضیه جهاد اولی است» (پیشین، ۱۹: ۲۸۰). ایشان ضمن بیان حکم فقهی شرط بندی، معتقد بودند رهان برای تیراندازی حرام نیست و همه آحاد جامعه باید تیراندازی و سوارکاری که از فنون رزمی و جنگی به شمار می‌روند را یاد بگیرند (شاهقلیان قهفرخی، پیشین: ۱۶۶).

امام (رحمه‌الله علیه) مقابله در این جنگ با عراق را، دفاع مقدس نامیدند و فرمودند «مسأله، مسأله معنوی است، مسأله، مسأله‌ای نیست که ما می‌خواهیم فقط جنگ بکنیم، یا می‌خواهیم دفاع بکنیم،

۱. شرط بندی

ما دفاع مقدس می‌کنیم. یعنی ما می‌خواهیم از آبروی اسلام، از آبروی کشور اسلامی دفاع بکنیم.» (صحیفه امام، ج ۱۹: ۵۷).

۲. تجربه تاریخی امام خمینی (رحمه الله علیه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران

از منظر ایشان، «استکبار» به عنوان ابزار طاغوت، عامل فساد، بی‌عدالتی، تهدید و آسیب در جامعه است. مستکبران منحصر به سلاطین نبوده و هر نوع زیر دست شمردن و تجاوز و تعدی را شامل می‌شود. بنابراین، دین الهی، کانون مبارزه با استکبار و قیام و مبارزه علیه استکبار و طاغوت به هر شکل آن (فردی یا اجتماعی) است و این مسأله به‌مثابه یک راهبرد همیشگی، جزء رسالت هر فرد مؤمن و جامعه الهی مؤمنان می‌باشد (درویشی و فردی تازه‌کند، ۱۳۹۳: ۱۶-۱۵). به نظر ایشان، مسلمانان دارای دو مشکل عمده هستند که همه آنچه در این دوران بر سر آنها آمده، حاصل اختلاف میان دولت‌های جوامع اسلامی و مشکل این دولت‌ها با ملت‌ها است. بدین معنا که جدایی میان آن‌ها و ملت‌ها به روشنی دیده می‌شود و همین امر سبب عدم پشتیبانی ملت‌ها از دولت‌هایشان شده است (صحیفه امام، پیشین، ۹: ۵۴۷).

بر این اساس، امام (رحمه الله علیه) با مشاهده شرایط در دوران پیش از انقلاب (از مشروطه تا پهلوی دوم) به مبانی اسلامی خود رجوع و به تحلیل وضع موجود پرداختند و با دریافت مغایرت آن با مبانی اسلامی به ریشه‌یابی علل این شرایط مبادرت و سپس نظریه «حکومت اسلامی» را ارائه دادند که در نهایت به استقرار نظام جمهوری اسلامی منجر گردید. در این راستا حل مشکل‌ها و چالش‌های متعدد دفاعی نظام تازه تأسیس جمهوری اسلامی به ویژه، تهاجم گسترده عراق به ایران در سال ۱۳۵۹، اندیشه دفاعی ایشان را حول مفاهیم «جهاد»، «تکلیف»، «وجوب دفاع»، «شهادت»، «جنگ اسلام و کفر» و نظایر آن ترسیم نمود (درویشی و فردی تازه‌کند، پیشین: ۲۰). بدین ترتیب، ایشان معتقد بودند: «همان طوری که اولیای ما علیهم‌السلام نشان دادند که در مقابل مستکبران گاهی با تبلیغ و گاهی با اسلحه باید ایستاد، مستکبران را باید جای خود نشان داد ما هم الگوی آنها را و تبعیت از آنها را می‌پذیریم» (صحیفه امام، پیشین، ۱۵: ۹).

بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، با تأکید بر مبارزه دائمی با ظلم و استکبار جهانی و قطع سلطه آن، چنین بیان داشته‌اند: «غرب و شرق تا شما را از هویت اسلامی‌تان ... بیرون نبرند، آرام نخواهند نشست. همیشه با بصیرت و چشمانی باز به دشمنان خیره شوید و آنان را آرام نگذارید

که اگر آرام گذارید، لحظه‌ای آرام‌تان نمی‌گذارند» (پیشین). بدین ترتیب، امر دفاع را واجب تلقی نموده و مقابله با هر قدرت متجاوز را تجویز می‌نمودند:

«ما ایستاده‌ایم در مقابل دفاع از کشور خودمان و دفاع از اسلام عزیز در مقابل هر مهاجم. مهاجم می‌خواهد ابرقدرت باشد {یا} می‌خواهد، قدرت کم، فرقی در نظر ما نیست. ما واجب است برایمان دفاع کنیم از نوامیس اسلام و نوامیس خودمان و دفاع کنیم از کشور اسلامی خودمان و مادامی که در حال دفاع هستیم با هر قدرتی که بخواهد حمله بکند بر ما، مقابله می‌کنیم و هیچ هراسی نداریم» (صحیفه امام، پیشین، ۱۷: ۴۰۲).

امام (رحمه‌الله علیه) همچنین با تاسی به اصل ذلت ناپذیری، فرمودند: «مردم ما دیگر به هیچ وجه حاضر نیستند تن به خواری و ذلت دهند و مرگ سرخ را به زندگی ننگین ترجیح می‌دهند. ما برای کشته شدن حاضریم و با خدای خویش عهد نموده ایم دنباله‌رو امام خود، سیدالشهداء باشیم» (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۱۳).

۳. شناخت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) از صدام حسین و نظام بعث عراق

امام (رحمه‌الله علیه) با ادراکی که از ماهیت نظام بعث عراق داشتند، نسبت به اهداف صدام و حامیانش از این جنگ واقف بودند. ایشان در سخنرانی خود در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۲۶ در جمع اعضای شورای تبلیغات اسلامی بیان داشته‌اند: «... آن وقت هم که ما در نجف اشرف بودیم، آن {صدام} را یک مرد خطرناکی معرفی می‌کردند. و یک جنون عجیبی در این آدم هست که برای خودخواهی خودش حاضر است که تمام ملت‌های دنیا را به خاک و خون بکشد» (صحیفه امام، پیشین، ۱۶: ۲۵۱ - ۲۵۰). وی در سخنرانی خود در ۱۳۵۹/۷/۲۸ در جمع سفرای کشورهای اسلامی نیز چنین بیان کرده‌اند: «ما می‌شناسیم این آدم را. من در عراق هم می‌شناختم این آدم را، که این آدم چنانچه خدای نخواست دستش باز بشود، از عَقل بدتر است و عَقل، اسلام را مخالف همه چیز خودش می‌داند» (صحیفه امام، پیشین، ۱۳: ۲۸۰).

ایشان طی سخنرانی در جمع مسلمانان پاکستانی ۵۹/۸/۱۶ ضمن بیان این نکته که: «صدام کسی است که تابع «عَقل»‌ها است و آن‌ها حزب‌شان اسلام را منافی می‌دانند با وضعیت خودشان

۱. میشل عَقل، مؤسس حزب بعث در سوریه و عراق می‌باشد.

... این همان آدمی است که زوار حسین بن علی (علیه السلام) را دسته جمعی اعدام کرده است ... این همان آدمی است که مرقد مطهر حضرت امیر را به امر او به گلوله بستند» (پیشین: ۳۴۲ - ۳۴۱). در سخنرانی ۱۳۵۹/۸/۲۶ در جمع اقشار مختلف مردم تأکید نمودند: «حزب بعث، اسلام را مخالف خودش می داند ... این‌ها می خواهند با شمشیر اسلام، اسلام را از بین ببرند» (پیشین: ۳۶۴). بر این اساس و مطابق شناخت امام (رحمه الله علیه) از خاستگاه فکری و اندیشگی حزب بعث، از لحاظ روان‌شناختی سیاسی، صدام را فردی قدرت‌طلب و جنگ‌افروز قلمداد نمودند.

۴. اظهارات و اقدامات بعثی‌ها علیه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی

در ساعت چهارده و بیست دقیقه روز ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ نیروهای هوایی عراق با چهار فروند میگ به فرودگاه مهرآباد تهران، حمله و شش هواپیمای نظامی مورد اصابت بمب قرار گرفتند. در عین حال در همین روز هفده شهر دیگر ایران نیز مورد هجوم و حمله هوایی نیروهای متجاوز عراقی واقع شدند که ضمن شکستن دیوار صوتی، تأسیسات نظامی و مردم را بمباران کردند. همان‌گونه که انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی (رحمه الله علیه) به پیروزی رسیده بود در دفاع مقدس نیز این هدایت با رهنمودها و فرماندهی ایشان ادامه یافت. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی با اشاره به سخنان صدام، وی را آغازگر جنگ قلمداد نموده و در سخنرانی ۱۳۵۹/۵/۱۸ در جمع اعضای کنگره آزادی قدس، اظهار نمودند: «صدام می‌گوید با ملت ایران ما کاری نداریم، ما همراه هستیم، با حکومت ایران هم همراهیم. اما روزی نمی‌شود، آلاً اینکه سرحدات این ملت را، سرحدات این مملکت را با آتش و توپ‌های کذا مورد تجاوز قرار می‌دهد» (پیشین: ۸۹).

ایشان در پیام رادیویی - تلویزیونی به ملت ایران در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۳۱ نیز اشاره کردند: «ملت عراق باید بدانند که این جرثومه فساد ... می‌خواهد اسلام را از بین ببرد و می‌خواهد عربیت را به خیال خودش جانشین کند» (پیشین: ۲۲۵) و در ادامه با نگاهی انتقادی اشاره کرده‌اند که: «{صدام} ما را مجوس می‌گوید هستیم. ما که داریم در مملکتمان قرآن را ترویج می‌کنیم، در مملکتمان احکام اسلامی را داریم ترویج می‌کنیم ... این آقا ما را مجوس می‌داند و خودش که بر ضد اسلام و بر ضد مسلمین هستند را طرفدار علی بن ابی طالب (سلام الله علیه) و اصحاب رسول الله می‌دانند» (پیشین). بر این اساس،

۱. منظور از مجوس، پیروان دین مزدیسنا یا زرتشتیان هستند (فرهنگ معین).

امام (رحمه الله علیه) معتقد بود که حمله صدام به ایران، فراتر از اختلافات تاریخی و با هدف براندازی نظام برآمده از انقلاب اسلامی بود و این اقدام از روی غرور و بی‌خردی صدام و حزب بعث صورت پذیرفت و قراردادهای بین‌المللی را پاره نمود و جنگ را آغاز کرد (درودیان، پیشین: ۱۳۲).

اسناد تاریخی نیز مؤید ارزیابی فوق هستند زیرا صدام در فاصله لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر تا صدور فرمان حمله سراسری به ایران، قدرت‌های بزرگ و کشورهای عربی از جمله عمان، امارات و عربستان سعودی را از حمله به ایران مطلع کرده بود. به گفته «گری سیک» - مشاور امنیت ملی کارتر - اولین حمله نظامی عراق علیه ایران نیز از یکی از پایگاه‌های کشورهای جنوب خلیج فارس صورت گرفته است (پیشین: ۱۰۱ - ۱۰۰).

راهبردهای پویش قدرت نرم در سیاست دفاعی امام خمینی (رحمه الله علیه)

بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران طبق اصول قیام برای خدا و تبعیت از حکم خدا و اصل دفاع در برابر تجاوز دشمن، دفاع در برابر این جنگ تحمیلی را نه یک جنگ تهاجمی بلکه دفاع از کشور و بالاتر از آن دفاع از اسلام تلقی کرده و دفاع از اسلام را یک اصل واجب و یک تکلیف شرعی دانستند و طبق اصل استقامت و دستور صریح قرآنی مبنی بر «فَأَسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُمْ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ» (هود: ۱۱۲)، پیروان خود را به پایداری و استقامت فراخواندند و خود نیز با قاطعیت در برابر متجاوز ایستادند (فروتی، ۱۳۹۵: ۹۷). در ادامه این نوشتار، مؤلفه‌های این راهبرد مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. دعوت از مردم و ارتش عراق برای قیام علیه صدام

امام خمینی (رحمه الله علیه) مبتنی بر دو رخداد، یکی شهادت آیت‌الله صدر در فروردین ۵۹ و دیگری فتوای آیت‌الله حکیم که حزب بعث را مشرک اعلام نموده بود، نخستین بار ملت عراق را به قیام علیه «رژیم فاسد» بعثی دعوت کردند (درودیان، پیشین: ۱۲۹). ایشان در پیام رادیو - تلویزیونی در تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ با جدا کردن حساب ملت عراق از دولت آن کشور، بیان داشتند «باید ملت عراق بداند که این آدم، آدم خطرناکی است برای ملت عراق و خطرش بر ملت عراق زیاد است ... ملت عراق باید با تمام قوا، کوشش کنند این شخص فاسد را از بین ببرند» (صحیفه امام، پیشین، ۱۳: ۲۲۵).

ایشان جنگ ایران و عراق را جنگ بین اسلام و کفر دانستند و بر ضرورت دفاع از اسلام تأکید کرده و با اطمینان فرمودند، امروز دست آمریکا از آستین دولت عراق بیرون آمده است و ارتش عراق باید بداند که این جنگ، جنگ با اسلام است به هواداری کفر... و ملت عراق باید با تمام قوا کوشش کنند که این شخص فاسد را از بین ببرند (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۲۵-۲۲۴) امام (رحمه الله علیه) ضمن جدا کردن حساب ملت عراق با دولت عراق فرمودند: ملت عراق هرگز با صدام حسین موافق نیست... ملت عراق با اسلام موافق است و لذا از مردم و ارتش عراق خواستند بر ضد صدام قیام کنند و... جنگ با اسلام نکنند. (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۲۶) و با این راهبرد خواستند در بین ارتش و مردم عراق در جنگ با ایران، تردید و تزلزل ایجاد نموده و با آن ها اتمام حجت نمایند.

امام (رحمه الله علیه) ضمن قلمداد نمودن ضدیت و کارشکنی علیه نظام بعث به مثابه تکلیف شرعی، الهی و انسانی ملت عراق، حتی پرداخت مالیات را حرام دانستند و در پیام ۱۳۵۹/۷/۲ بیان نمودند: «ملت عراق از دادن مالیات و پول آب و برق به دولت کافر خودداری کند که کمک به دولت غیرقانونی کافر است» (پیشین: ۲۳۱).

ایشان همچنین ضمن تلقی نمودن جنگ عراق علیه ایران، به مثابه جنگ کفر علیه اسلام و ضرورت دفاع از اسلام اظهار داشتند: «با ملت عراق هم عرض می‌کنم که با همه قوا، قیام کنید بر ضد این آدمی که الان قیام بر ضد اسلام کرده است. قیام این نسبت به ایران، قیام کافر بر مسلم است و قیام لشکر کفر بر لشکر اسلام است. باید با همه قوا با این شخص مقابله کنید و مقاتله کنید» (پیشین: ۲۲۶). وی طی پیامی به ملت مسلمان و ارتش عراق بیان نمودند:

«ای ملت شریف و ای ارتش گرفتار تحت سلطه کفر! اکنون بیش از ده روز است که رژیم بعث فاسد به امر قدرت‌های کافر به کشور اسلام و همسایه شما هجوم وحشیانه نموده ... و اطفال و زنان مظلوم را قتل عام نموده‌اند که جرم آنان هیچ نیست ... ای عشایر غیور دجله و فرات و ای رزمندگان و سلحشوران! به پا خیزید و از اسلام دفاع کنید و قرآن و احکام آن را حفظ کنید» (پیشین: ۲۵۶ - ۲۵۴).

وی خطاب به ملت عراق فرمودند: «به پاخیزید ... و این حکومت ستمگر را از صحنه خارج کنید و خود با تضمین خود، حکومت اسلامی دلخواه را تشکیل دهید ... و میهن خود را نجات دهید» (پیشین، ۱۶: ۳۷۵)

نظر به سیاست‌ها و اقدامات صدام علیه شیعیان عراق و حمله نظامی به ایران چنین تصور می‌شد که دعوت از مردم عراق جهت قیام علیه صدام، مورد استقبال قرار بگیرد ولی به دلیل شرایط امنیتی حاکم در داخل عراق، واکنش مطلوبی در جامعه شیعی عراق ایجاد نشد (درودیان، پیشین: ۱۳۰).

۲. اعلام بسیج عمومی جهت دفاع همه‌جانبه با هدف دستیابی به بازدارندگی

شرایط امنیتی حاکم بر داخل کشور عراق مانع گردید که نخستین تدبیر بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، تأثیرگذار شود. علاوه بر آن، حادثه هفتم تیرماه ۱۳۶۰ و شهادت آیت‌الله بهشتی و ۷۲ نفر از یاران انقلاب در کنار بحران سیاسی داخلی که در نتیجه اقدامات متوهمانه بنی‌صدر - رئیس‌جمهور وقت ایران - در مدیریت جنگ بروز کرده بود سبب شد تا امام (رحمه‌الله علیه) در صحنه سیاسی کشور با فراخوانی مردم به عرصه اقدام و عمل، پیامدهای سیاسی - نظامی و امنیتی خلع بنی‌صدر را مهار نماید (پیشین: ۱۴۸ و ۱۳۱).

امام (رحمه‌الله علیه) طی پیامی که به ملت مسلمان ایران در تاریخ ۱۳۶۰/۳/۲۸ ارسال داشتند بیان نمودند: «از ملت شریف خاضعانه می‌خواهم که جنگ را فراموش نکنند و برادران ارتشی و سپاهی و سایر رزمندگان عزیز در جبهه‌ها را با تمام وجود تشویق و تکریم نمایند» (صحیفه امام، پیشین، ۱۴: ۴۷۴). ایشان همچنین در سخنرانی خود در جمع اقشار مختلف مردم در ۱۳۶۰/۹/۲۵ بر تشدید فعالیت‌های دفاعی تأکید و فرمودند:

«ارتشیان و پاسداران و بسیج و سایر قوای مسلح و سایر قوای مردمی در محلی که هستند و در جبهه‌ها که هستند، به فعالیت خودشان ادامه بدهند و فعالیت خودشان را زیاد کنند و دست این جنایتکارها را از کشور خودشان کوتاه کنند ... برادران، جوانان پشت جبهه، توجه کنند که باید فعالیت کنند و باید داوطلبانه بروند به این جنگ و این مسأله را زود حلش کنند. فعالیت جوان‌ها گرچه زیاد است لکن باید زیادتر بشود و هر روز از روز قبل بهتر باشد» (پیشین، ۱۵: ۴۴۳ - ۴۴۲).

ایشان با اشاره به لزوم حضور مردم در جبهه‌ها در سخنرانی تاریخ ۱۳۶۱/۷/۲۵ در جمع روحانیون قم، تهران و آذربایجان فرمودند: «همان‌طور که پیروزی حاصل شد به حضور همه جمعیت‌ها در میدان و در صحنه ... حفظ این نعمت بزرگ الهی هم محتاج به این است که حاضر باشند جوان‌های ما حاضر باشند که هر وقتی آن‌ها را خواستند، بروند و از اسلام دفاع کنند» (پیشین، ۱۷: ۵۷). سخنرانی ۱۳۶۵/۱/۴ نیز در جمع مسئولان نظام توصیه به جوانان را برای حضور در جبهه

در برمی‌گیرد: «جوان‌های ما باید این جبهه‌ها را پرکنند از انسان‌های قوی که بحمدالله پرکردند، لکن بیشتر لازم است» (پیشین، ۲۰: ۲۶). ایشان همچنین با بیان این نکته در پیام به مسلمانان ایران و جهان و زائران بیت‌الله‌الحرام در تاریخ ۱۳۶۷/۵/۶ که «جنگ در رأس امور و برنامه‌های کشور ماست» (پیشین: ۳۲۱) بر اهمیت امر دفاع تأکید داشتند.

بدین ترتیب، جنگ برای «کشور» موجب بسیج مردمی و شکل‌گیری دفاع همه‌جانبه برای حفظ تمامیت ارضی و استقلال کشور شد، این امر به نوبه خود نیز برای «نظام» موجب انسجام اجتماعی - سیاسی و مهار بحران‌های سیاسی - امنیتی و در نتیجه تأمین ثبات سیاسی و استقرار نظام گردید.

۳. برجسته‌سازی «دفاع مقدس» جهت «صدور ارزش‌های انقلاب»

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران سبب شکل‌گیری و تقویت اندیشه دفاع از اسلام و موجودیت سیاسی در ایران و جهان اسلام گردید. به همین دلیل حمله عراق به ایران، «جنگ کفر علیه اسلام» و «جنگ حق و باطل» تلقی و تفسیر گردید. امام (رحمه‌الله علیه) درباره حمله عراق به ایران معتقد بود که صدام و حزب بعث از روی غرور و بی‌خردی و به منظور ساقط نمودن نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران به کشور عزیزمان حمله نمود. بر این اساس، تصریح می‌نمایند که قصد قدرت‌های بزرگ مانند آمریکا و شوروی، پس از براندازی نظام جمهوری اسلامی ایران، این است که اسلام را در همین ایران محبوس کنند (درودیان، پیشین: ۱۳۲).

ایشان با توجه به این مسأله مهم در تاریخ ۱۳۵۹ / ۷ / ۵ طی پیامی که به علما و مشایخ اهل سنت و نمایندگان مجلس بیان فرمودند: «جنگ، جنگ است و عزت و شرف میهن و دین ما در گرو همین مبارزات است» (صحیفه امام، پیشین، ۱۳: ۲۴۳). همچنین در سخنرانی که خطاب به جمعی از دانشجویان مسلمان پیرو خط امام (رحمه‌الله علیه) در تاریخ ۱۳۵۹/۸/۱۲ انجام دادند اظهار نمودند: «بیست سال هم این جنگ طول بکشد ما ایستاده‌ایم» (پیشین: ۳۱۴).

وی در پیامی به ملت ایران در تاریخ ۱۳۶۰/۶/۲۷ تأکید نمودند که جنگ در رأس همه امور قرار دارد: «از ملت عزیز و خصوص دست‌اندرکاران و قوای مسلح می‌خواهم که هیچ امری آنان را از جنگ تحمیلی اغفال نکند و جنگ را سرلوحه همه امور قرار دهند» (پیشین، ۱۵: ۲۴۱).

بدین ترتیب، امام (رحمه‌الله علیه) با فاصله گرفتن از مناقشات سیاسی داخلی، همگان را به ضرورت وحدت و توجه به شرایط کشور و تأکید بر اصلی بودن مسأله جنگ دعوت و تأکید کردند که

جنگ سرلوحه همه امور قرار گیرد تا به پیروزی ختم شود. بدین سان، به اهمیت جنگ در صدور ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران توجه ویژه‌ای مبذول داشتند. امام (رحمه‌الله علیه) در سخنرانی ۱۳۶۱/۵/۱۷ نیز بر پیروزی در جنگ جهت تقویت مستضعفان جهان تأکید و اظهار نموده بودند: «الان مسأله بزرگ ما جنگ است که مشاهده می‌کنید که تقریباً در اکثر جبهه‌ها مشغول آن هستیم و باید الان تمام کوشش‌مان را به کار ببندیم که این جنگ را به پیروزی برسانیم که اگر خدای نخواست این جنگ به پیروزی نرسد و شکستی پیش آید خیال نکنید که این شکست برای ایران است، بلکه برای همه مستضعفان جهان واقع می‌شود» (پیشین، ۱۸: ۴۳).

علاوه بر آن، ایشان در تاریخ ۱۳۶۱/۱۱/۲۲ در پیامی به ملت ایران و مسئولین نظام نیز، امر جنگ را برای ایران، دفاعی و در رأس امور قلمداد نموده و بیان کردند: «مسأله جنگ دفاعی که در رأس امور است و ملت متعهد، کمک به آن را برای خود یک امر لازم می‌داند ... و {دولت} تا فتح نهایی ان‌شاءالله تعالی، برنامه دفاع را در رأس همه برنامه‌ها قرار دهد» (پیشین، ۱۷: ۳۲۲ - ۳۲۱). ایشان طی سخنرانی ۱۳۶۱/۳/۳۱ در جمع ائمه جماعات و وعاظ تهران و قم، مسیر نجات لبنان و قدس را از نجات عراق ترسیم و فرمودند: «ما راهمان این است که باید از راه شکست عراق، دنبال لبنان برویم ... ما می‌خواهیم که قدس را نجات بدهیم. لکن بدون نجات کشور عراق از این حزب منحوس نمی‌توانیم. ما لبنان را از خود می‌دانیم، لکن مقدمه این‌که لبنان را نجات بدهیم این است که عراق را نجات بدهیم» (پیشین، ۱۶: ۳۵۴ - ۳۵۳).

امام (رحمه‌الله علیه) با اشاره به جنگ‌های رسول اکرم (صلی‌الله علیه و آله) و آیه ۳۹ سوره انفال مبنی بر جهاد با کافران تا برطرف شدن فتنه از روی زمین در سخنرانی خود در جمع مسئولان نظام اسلامی در تاریخ ۱۳۶۳/۹/۲۰ می‌فرمایند: «قرآن همه بشر را دعوت می‌کند به مقاتله برای رفع فتنه؛ یعنی «جنگ، جنگ تا رفع فتنه در عالم» (پیشین، ۱۹: ۱۱۳ - ۱۱۲). همچنین در ادامه بیان داشتند: «یعنی اگر ما پیروز هم بشویم یک کمی فتنه را کم کرده‌ایم ... {اما} قرآن می‌گوید: جنگ تا رفع فتنه؛ باید رفع فتنه از عالم بشود» (پیشین: ۱۱۶ - ۱۱۵). وی با اشاره به برکات این جنگ برای انقلاب اسلامی ایران فرمودند: «جنگ در حالی که ناگوار بود و شهرهای ما را خراب کرد ولی برکاتی داشت که اسلام به دنیا معرفی شد» (پیشین، ۱۸: ۱۳۱). همچنین در راستای راهبرد صدور انقلاب اسلامی بیان داشتند: «جمهوری اسلامی ایران با تمام وجود، برای احیای هویت اسلامی مسلمانان در سراسر جهان، سرمایه‌گذاری می‌کند و دلیلی هم ندارد که مسلمانان جهان را به پیروی از اصول

تصاحب قدرت، در جهان دعوت نکند» (پیشین، ۲۱: ۹۱).

بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، هدف دفاع مقدس را، دفاع از شرافت اسلامی دانستند و فرمودند: «ما می‌خواهیم شرافت خودمان را حفظ کنیم و ما می‌خواهیم اسلام عزیز را که همه چیز درش هست. استقلال درش هست. آزادی درش هست. شرافت درش هست. می‌خواهیم این را حفظش کنیم.» (صحیفه امام، ج ۱۳: ۳۰۸).

بدین‌سان، در اندیشه امام (رحمه‌الله علیه) نوعی پیوستگی میان اهداف جنگ با اهداف انقلاب قابل مشاهده است. امام (رحمه‌الله علیه) جنگ را جایگزین انقلاب کرد و همین امر موجب شکل‌گیری دفاع مردمی در برابر تجاوز عراق و امتداد اهداف جنگ به اهداف انقلاب شد. بر اساس به‌کارگیری قدرت نرم سیاست دفاعی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) علاوه بر به نمایش گذاشتن قدرت اسلام و ذلت دشمنان اسلام در دفاع مقدس، بُعد فرهنگی انقلاب که مکتبی بودن آن است، شامل احیای ارزش‌های اسلامی و انسانی، جهاد و شهادت، صبر و مقاومت، ایمان و اخلاص به دنیا معرفی شد و نقش مهمی در بیداری مسلمانان جهان در دراز مدت ایفا نمود.

بدین ترتیب، با روشن‌گری‌های امام، معلوم شد، علت اصلی کینه و دشمنی دشمنان نسبت به انقلاب، خوف از صدور انقلاب اسلامی به سایر ممالک جهان است؛ ولی امام صراحتاً فرمودند: «مسئولان ما باید بدانند که انقلاب ما محدود به ایران نیست. انقلاب مردم ایران، نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچمداری حضرت حجت (ارواحنا فداه) است» (پیشین، ۲۱: ۲۸).

و برای بسترسازی چنین رویدادی، در وصیت‌نامه سیاسی - الهی خویش ملت‌های مسلمان را به الگوگیری از جمهوری اسلامی ایران دعوت کردند و فرمودند: «به ملت‌های اسلامی توصیه می‌کنم که از حکومت و از ملت مجاهد ایران الگو بگیرید و حکومت‌های جائز خود را در صورتی که به خواست ملت‌ها که خواست ملت ایران است، سر فرود نیاوردند، با تمام قدرت به جای خود بنشانید که مایه بدبختی مسلمانان، حکومت‌های وابسته به شرق و غرب می‌باشند ...» (خمینی، ۱۳۸۹: ۵۳).

نتیجه‌گیری

«آستین رنی» مجموعه اجزاء یک نظام ارزشی و اعتقادی را در موارد زیر خلاصه می‌کند: نخست؛ ارزش‌ها، دوم؛ تصویر جامعه سیاسی آرمانی، سوم؛ مفهوم سرشت بشر، چهارم؛ استراتژی عمل و نهایتاً؛ تاکتیک‌های سیاسی. از نظر «رنی»، این موارد پنج‌گانه در یک مجموعه بهم پیوسته با یکدیگر مفصل‌بندی شده و دارای کارکرد می‌شوند که در هدایت و کنترل رفتارهای اجتماعی موثر واقع می‌گردند (شجاعی، ۱۳۹۶: ۶۰ - ۵۹). امام خمینی (رحمه‌الله علیه) نیز به عنوان ولی فقیه و رهبر نظام اسلامی، خود را مکلف به پاسداشت از کیان اسلام و کشور اسلامی می‌دانستند و طبیعتاً شیوه این پاسداری به مقتضای شرایط زمانی، متفاوت می‌توانست باشد، ایشان به عنوان رهبرانقلاب و فرمانده کل‌قوا، نقش اساسی و بی‌بدیلی در تعریف و تعیین اهداف انقلاب و دفاع مقدس داشته است. به همین دلیل توجه به اندیشه سیاسی - دفاعی معظم‌له، مبانی شکل‌گیری اهداف جنگ که از سوی ایشان تعیین شده است را روشن می‌کند. خطوط اصلی اهداف و سیاست‌های امام (رحمه‌الله علیه) در دفاع مقدس متأثر از چهار محور شامل؛ «اندیشه فقهی امام (رحمه‌الله علیه) در باب جهاد در اسلام»، «تجربه تاریخی امام (رحمه‌الله علیه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران»، «شناخت ایشان از صدام حسین و نظام بعث عراق» و «اظهارات و اقدامات عراقی‌ها علیه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی» است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که سیاست دفاعی رهبرکبیر انقلاب، توحید محور بوده و بر اساس جهان‌بینی الهی و نگرش تکلیف‌گرا شکل گرفته است و اصول و مبانی فقهی و اعتقادی امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، به عنوان اساس و بنیان اصلی سیاست دفاعی ایشان، زیربنای سیره نظری و عملی ایشان را در مدیریت هشت سال دفاع مقدس تشکیل می‌دهد. به عبارت دیگر اصول مستخرج از کلام امام (رحمه‌الله علیه) مؤید این مطلب است که سیاست دفاعی ایشان، عین دیانت‌شان است؛ زیرا اصل عمل به تکلیف، در کلام امام (رحمه‌الله علیه) بیشترین فراوانی را دارد.

این موارد تفکر سیاسی - دفاعی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات را شکل داده و بر این اساس، دفاع در برابر مهاجم و با هدف بازدارندگی در برابر تهدید و مقابله در برابر حمله دشمن طرح می‌نمایند. از نظر امام (رحمه‌الله علیه)، موضع تهاجمی با هدف تعقیب دشمن و در چارچوب توسعه انقلاب مورد تأکید قرار می‌گیرد. در این راستا جهت حل مشکل‌ها و چالش‌های متعدد دفاعی نظام تازه تأسیس جمهوری اسلامی به ویژه، تهاجم گسترده عراق به ایران در سال

۱۳۵۹ اندیشه دفاعی ایشان را حول مفاهیم «جهاد»، «تکلیف»، «وجوب دفاع»، «شهادت»، «جنگ اسلام و کفر» و نظایر آن ترسیم نمود که از مولفه‌های قدرت نرم در منظومه فکری معظم له به شمار می‌آیند. بنابراین به دلیل اهمیت ارزش‌ها و باورهای بنیادین در فرایند تولید قدرت نرم، شناخت و آگاهی از گستره و کیفیت آنها در مرحله اول فرایند تولید قدرت نرم قرار دارد. بدین ترتیب، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران طبق اصول قیام برای خدا و تبعیت از حکم خدا و اصل دفاع در برابر تجاوز دشمن، دفاع در برابر این جنگ تحمیلی را نه یک جنگ تهاجمی بلکه دفاع از کشور و بالاتر از آن دفاع از اسلام تلقی کرده و دفاع از اسلام را یک اصل واجب و یک تکلیف شرعی دانستند. بدین ترتیب، رخداد دفاع مقدس برای «کشور» موجب بسیج مردمی و شکل‌گیری دفاع همه‌جانبه برای حفظ تمامیت ارضی و استقلال کشور در چهارچوب پویای قدرت نرم سیاست دفاعی معظم له قابل درک و فهم است.

منابع

- آجرلو، علی و مقصودی، مجتبی (۱۳۹۷). بررسی نقش هویت در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر بازدارندگی همه‌جانبه و متعارف‌گرایی. پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۸(۲۹)، ۸۹-۱۱۲.
- احمدی، حمید (۱۳۸۸). بنیادهای هویت ملی ایرانی. تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ارجینی، حسین و علیمردی، زهرا (۱۳۹۴). راهبردهای امام‌خیمینی (ره) در مدیریت دفاع مقدس. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۲(۴۲)، ۱۳۹-۱۵۸.
- امه‌طلب، فرخ (۱۳۷۹). جریان تکاملی آثار، آراء و رفتارسیاسی امام‌خیمینی (ره)، به اهتمام: گروه تحقیقات سیاسی اسلام، مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام‌خیمینی (ره)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۴۷-۱۹۶.
- ترابی، قاسم و رضایی، علیرضا (۱۳۹۰). فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی ایران: زمینه‌های ایجابی، شاخص‌های اساسی، مطالعات راهبردی، ۱۴(۴)، ۱۳۵-۱۶۲.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). هویت اجتماعی. ت. یاراحمدی. تهران: شیرازه.
- خانی، حسین و قاسمیان، سلمان (۱۴۰۰). اقتصاد سیاسی انرژی در ایران، تهران: دانشگاه پیام نور.
- خانی، حسین (۱۳۸۷). هویت ایرانی در گذرگاه تاریخ. مطالعات ملی، ۹(۳۳)، ۴۵-۶۷.
- خداوردی، حسن و رحمتی، فرزانه (۱۳۹۷). راهبرد قدرت نرم امریکا در مقابل جمهوری اسلامی ایران. مطالعات سیاسی، ۱۰(۳۹)، ۷۵-۹۴.
- خیمینی، روح‌الله (۱۳۸۵). صحیفه امام. چ ۴، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام‌خیمینی (ره).
- خیمینی، روح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه روح‌الله؛ وصیتنامه سیاسی - الهی امام‌خیمینی (ره). چ دوم، تهران: تسنیم.
- درویدیان، محمد (۱۳۹۴). جنگ ایران و عراق؛ مسائل و موضوعات. تهران: سمت.
- درویشی، فرهاد و فردی‌تازه‌کند، محمد (۱۳۹۳). بررسی اندیشه دفاعی حضرت امام‌خیمینی (ره)، راهبرد دفاعی، ۱۲(۴۶)، ۱-۴۳.
- دیلمقانی، فرشید و قاسمی ترکی، محمدعلی (۱۳۹۷). جایگاه هویت ملی در ایران، نگاهی به تطور تاریخی، الگوها و سیاست‌های هویتی ملی. پژوهشنامه تاریخ، ۱۳(۵۲)، ۱۷-۴۴.
- سوری، حسین و رنجبر، قاسم و محمدی، محمدرضا (۱۴۰۱). تحلیل جایگاه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در بازدارندگی دفاعی، مطالعات دفاع مقدس، ۸(۳۰)، ۱۶۳-۱۸۳.
- شاکری، روح‌الله و لک‌زایی، رضا (۱۳۹۶). منابع نرم قدرت متعالی در اندیشه سیاسی امام‌خیمینی (ره)، مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۴(۵۱)، ۵۱-۷۰.
- شاهقلیان‌قهفرخی، رضا (۱۳۹۹). تبیین اندیشه‌های دفاعی امام‌خیمینی (ره) در دوران دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۳(۴)، ۱۵۱-۱۸۶.

- شجاعی، هادی (۱۳۹۶). کاربست توحید در فرایند تولید قدرت نرم افزاری در حکومت اسلامی، حکومت اسلامی، ۲۳(۲)، ۵۳-۷۸.
- شفیعی فر، محمد و الوندی، محمد (۱۳۹۱). رهبری امام خمینی (ره) در دفاع مقدس مبتنی بر گفتمان شباهت محور. پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی. ۲(۶)، ۱۲۳-۱۴۶.
- شیپری، مریم (۱۳۹۵). پان ایسم در خاورمیانه؛ نگاهی به پان ایرانیسم - پان عربیسم - پان اسلامیسم مطرح شده در دهه ۱۹۶۰. پژوهش های تاریخی. ۸(۲)، ۶۱-۸۰.
- عباسی قادی، مجتبی و خلیلی کاشانی، مرتضی (۱۳۸۹). تأثیر اینترنت بر هویت ملی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عیوضی، محمدرحیم و امامی، اعظم (۱۳۹۰). فرایند تولید قدرت نرم با تأکید بر اندیشه امام خمینی، مطالعات قدرت نرم، ۱(۳)، ۱۰۵-۱۳۵.
- فروتنی، زهرا (۱۳۹۵). تحلیل سیاست دفاعی امام خمینی (ره) در دفاع مقدس. سیاست دفاعی. ۲۵(۹۷)، ۸۱-۱۱۴.
- مرندی، مهدی و سلیمانی، داود (۱۳۹۰). دفاع مقدس در اندیشه امام خمینی (ره). چ سوم، تهران: موسسه نشر آثار امام خمینی (ره).
- هزارجریبی، جعفر و امین صارمی، نوذر (۱۳۸۹). جنبش های اجتماعی به مثابه قدرت نرم، مطالعات مدیریت انتظامی، ۵(۳)، ۴۸۶-۵۰۳.

Nye, Joseph. S. (1990). "The Changing Nature of World Power". *Political Science Quarterly*. No.105. Summer, 177- 192.

Stanley, Willis (2006). The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran, at: www.fas.org/irp/agency/dod/dtra/iran.pdf.

علل ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس

رضا وثوقی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۲

چکیده:

ایالات متحده آمریکا با نظر داشتن منافع چندگانه سیاسی، امنیتی و اقتصادی خود در منطقه خلیج فارس، اغلب درصدد اتخاذ رویکردی مداخله‌گرایانه در قبال مناسبات موجود میان کشورهای منطقه بوده است؛ لذا این تحقیق باهدف بررسی علل ورود نیروهای آمریکا به خلیج فارس در برهه مهم دفاع مقدس انجام شده است. با توجه به ماهیت موضوع نوع پژوهش کاربردی، روش پژوهش توصیفی با رویکرد آمیخته و روش گردآوری اطلاعات میدانی و کتابخانه‌ای می‌باشد. پس از مطالعه ادبیات و پیشینه‌ی پژوهش، علل ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس استخراج و با استفاده از پنل خبرگی احصاء و در دو بعد علل راهبردی و تاکتیکی (بهبانها) دسته‌بندی گردیدند. در ادامه برای رتبه‌بندی دلایل ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس پرسش‌نامه‌ای با طیف لیکرت در پنج سطح تنظیم گردید که روایی و پایایی آن به‌وسیله تعداد ۱۰ نفر از خبرگان بررسی و درنهایت پرسشنامه نهایی تنظیم و سپس با روش نمونه‌گیری هدفمند بین ۱۰۰ نفر از کارکنان متخصص در این زمینه توزیع گردید. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سه عامل (به ترتیب رتبه) تقابل با انقلاب اسلامی، رقابت با شوروی در چارچوب جنگ سرد و حمایت عراق در جنگ با ایران به‌عنوان دلایل راهبردی و چهار عامل (به ترتیب رتبه) وادار نمودن ایران به پذیرش قطعنامه ۵۹۸، حمایت از آزادی دریانوردی، ایجاد امنیت برای کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس و حمایت نظامی از آنها و انهدام ناو استارک توسط عراق به‌عنوان دلایل تاکتیکی (بهبانها) ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس احصاء و رتبه‌بندی شدند.

واژگان اصلی: دفاع مقدس، ایران، عراق، آمریکا.

۱. دانشجوی دکتری مطالعات راهبردی دفاع مقدس دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران(نویسنده مسئول)

مقدمه

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و تغییر مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی، فرصت لازم جهت تهدید نظامی ایران در اختیار رژیم بعث عراق قرار گرفت. از یک‌سو، شیخ‌نشین‌های خلیج‌فارس به دلیل شکل غیر مردم‌سالارانه و سستی نظام سیاسی خود، از نظام انقلابی - اسلامی ایران هراس داشتند و نگرانی خود را از ایجاد حرکت‌های مشابه در منطقه پنهان نمی‌کردند. از سوی دیگر، ساختار سیاسی برآمده از انقلاب اسلامی، خود را در تقابل هویتی با غرب بازتعریف می‌کرد و این مسئله نگرانی‌های بسیاری را در جهت استمرار منافع حکومت‌های غربی در خلیج‌فارس به وجود می‌آورد. در همین حال، یکی از اصلی‌ترین تحولات ناشی از پیروزی انقلاب، تغییر سیاست‌های ایران در قبال ایالات‌متحده بود؛ تغییری متأثر از اختلافات ایدئولوژیک، ریشه‌های تاریخی و البته زمینه‌های متعدد تعارض منافع که لاجرم این دو کشور را در راهبردی‌ترین سطوح، دچار تقابل و تخاصم می‌کرد. در چنین بستری می‌توان تصور کرد که جنگ تحمیلی رژیم بعث علیه جمهوری اسلامی ایران از منظر ایالات‌متحده به‌عنوان ظرفیت و ابزاری برای تأمین منافع منطقه‌ای واشنگتن و عرصه‌ای برای بروز و ظهور تقابل و تخاصم به‌وجودآمده در قبال جمهوری اسلامی ایران تلقی شده باشد.

از طرفی ایالات‌متحده آمریکا با نظر داشتن منافع چندگانه سیاسی، امنیتی و اقتصادی خود در منطقه خلیج‌فارس، اغلب درصدد اتخاذ رویکردی مداخله‌گرایانه در قبال مناسبات موجود میان کشورهای منطقه بوده است. این رویکرد در عمل در اشکال متنوعی از جمله پیمان‌های امنیتی، کمک‌های مالی، فروش تسلیحات، اشاره‌ای اقتصادی و مداخلات نظامی جلوه‌گر شده است. در چنین بستری، توجه ویژه به نقش متغیر ایالات‌متحده در تحولات منطقه خلیج‌فارس ضرورتی مضاعف می‌یابد؛ نقشی که در رابطه با جنگ تحمیلی رژیم بعث علیه جمهوری اسلامی ایران نیز قابل توجه است؛ لذا در راستای ایفای این نقش آمریکا همیشه به دنبال دلیل و یا بهانه‌ای جهت مداخله مستقیم در منطقه خلیج‌فارس بوده است؛ البته علل این دخالت (نظامی یا غیرنظامی) گاهی اوقات به‌وضوح و در گفتار سران این کشور دیده و شنیده‌شده است و گهگاه در اعمال و رفتار آن‌ها مستتر بوده است.

با این توصیف، در این پژوهش تلاش خواهیم کرد تا با واکاوی مدارک مشهود و پنهان در رفتار آمریکا، به علل ورود نظامی آمریکا به خلیج‌فارس در دوران دفاع مقدس بپردازیم؛ مسئله‌ای

که هرچند پژوهش‌های مختلف و متعددی را پیرامون خود شکل داده اما همچنان دارای نکاتی مغفول و ناگفته است که می‌تواند برای پژوهشگران جذابیت و اهمیت نظری داشته باشد. این موضوع همچنین با نظر داشتن مباحث و مسائل متأخر درباره روابط ایران و ایالات متحده می‌تواند بصیرت و چشم‌اندازهای کارگشایی را در اختیار علاقه‌مندان قرار دهد. از طرفی عدم پرداختن به این‌گونه موارد نیز می‌تواند در مواقعی موجب تحریف تاریخ دفاع مقدس گردد. بر همین اساس مقاله حاضر تلاش خواهد کرد به این پرسش اساسی پاسخ دهد که آمریکا به چه دلایلی در اواخر دوران دفاع مقدس به صورت مستقیم وارد جنگ با ج.ا.ایران در خلیج فارس شود؟

پیشینه پژوهش

نویسندگان	عنوان	مهم‌ترین یافته‌ها
عبدالعلی پورشاسب، ابراهیم متقی، توحید اسدی (۱۴۰۱)	نقش ایالات متحده آمریکا در شروع، تداوم و پایان جنگ رژیم بعث عراق علیه جمهوری اسلامی ایران	بررسی و تحلیل الگوی رفتاری ایالات متحده در قبال جنگ تحمیلی نشان می‌دهد که این الگو از حالتی آونگی برخوردار بوده است که مبتنی بر آن واکنشگن ضمن ایجاد کمربند منطقه‌ای حمایت از رژیم بعث عراق، درصدد محدودسازی توان نظامی و ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران بوده است. عملکرد منحصربه‌فرد ایالات متحده متأثر از یک راهبرد کلان منفعت‌محور باهدف غایی تأمین منافع چندگانه این کشور در منطقه خلیج فارس دنبال شده است. ایالات متحده در تمامی مراحل جنگ تحمیلی دارای نقش مداخله‌گر بوده است؛ هرچند می‌توان این نقش‌ها را در بسترهای زمانی متفاوت دارای شدت و ضعف دانست. برای نمونه نقش این کشور در آغاز جنگ غیرقابل انکار اما غیرمستقیم بوده و در استمرار و پایان جنگ نقشی مستقیم داشته است؛ بنابراین، به‌رغم برخی از پرده‌پوشی‌های اولیه، به‌محض حرکت ایران در جهت گسترش عمق راهبردی خود در سرزمین عراق، ایالات متحده با تمام توان نظامی، سیاسی و اقتصادی خود وارد عمل شد و تلاش کرد تا به جبهه

نویسندگان	عنوان	مهم ترین یافته‌ها
		جمهوری اسلامی ایران ضرباتی وارد آورد.
محمد بیگلری و عبدالله عراقی (۱۳۹۳)	بررسی نقش آمریکا در شروع، تداوم جنگ عراق علیه ایران و راه‌های اجتناب از غافلگیری	وقوع انقلاب اسلامی ایران، سیستم موازنه قوای منطقه‌ای در خلیج فارس را به هم ریخت و منافع آمریکا در منطقه به خطر افتاد. به همین دلیل، این کشور از راه‌های مختلف درصدد تجدید و تضعیف جمهوری اسلامی ایران برآمد. در نتیجه، خط‌مشی جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، به‌عنوان راهبرد مهم ایالات متحده برای تضعیف و شکست انقلاب اسلامی ایران به کار گرفته شد؛ باین حال برای جلوگیری از یکه‌تازی‌های احتمالی رژیم بعث عراق، تلاش شد تا عدم غلبه کامل یکی از طرفین درگیری بر دیگری مورد توجه قرار گیرد.
ابراهیم متقی (۱۳۷۹)	استراتژی موازنه منطقه‌ای در جنگ ایران و عراق	ایالات متحده در جدال‌های منطقه‌ای نقش تسریع‌کننده را دارد و در جنگ تحمیلی، رژیم بعث علیه جمهوری اسلامی ایران تلاش کرد تا توانایی‌های نظامی ایران را محدود سازد. با توجه به این‌که نقش و کارکرد آمریکا در روند جنگ تحمیلی رژیم بعث علیه جمهوری اسلامی ایران فاقد مؤلفه‌های انفعالی و دفاعی بوده است، می‌توان به این جمع‌بندی رسید که رفتار سیاسی آن کشور بر اساس مؤلفه‌های ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک تنظیم شده و در این چهارچوب، شرایط و بازتاب‌های محیط منطقه‌ای خلیج فارس در شکل‌گیری و تداوم جنگ نقش مؤثری داشته است.
اکبر غفوری و علیرضا عزیزی (۱۳۹۹)	بررسی نقش آمریکا در جنگ ایران و عراق با تأکید بر نظریه توازن قوا	پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ سبب شد که نظم مستقر در خلیج فارس که مبتنی بر استراتژی و راهبرد «دو ستون» بود، به‌هم خورده و یکی از ستون‌های آن فرویزد. در نتیجه، نظام جدید با طرح سیاست‌های جدید نظرطلبانه از جمله استقلال‌خواهی و نفی وابستگی به دیگران، هویت خواهی، سیاست نه شرقی و نه غربی، تمایل به صدور

نویسندگان	عنوان	مهم ترین یافته‌ها
		<p>انقلاب و... با چالش‌های متعددی از جمله جنگ با عراق مواجه شد. از نظر آنان، این جنگ از دو مرحله برخوردار بود و نحوه مواجهه ایالات متحده با آن نیز متأثر از این دو مرحله بود. در مرحله اول، ایران نقش تدافعی و عراق دست برتر را داشت و در مرحله دوم بود که ایران توانست با بسیج نیروها و امکانات از حالت تدافعی خارج شده و حالت تهاجمی بگیرد؛ لذا این تغییر تاکتیک ایران، زمینه نگرانی قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای به خصوص آمریکا را فراهم ساخت و در نتیجه اقداماتی برای ضربه زدن به ایران در دستور کار قرار گرفت</p>
جیمز بلایت و همکاران (۲۰۱۲)	دشمن شدن: روابط ایران و آمریکا و جنگ ایران و عراق؛ ۱۹۷۹-۱۹۸۷	<p>پژوهشگران تلاش کرده‌اند از طریق مصاحبه شفاهی به ریشه‌یابی مشکلات و اختلافات عمیق میان ایران و ایالات متحده آمریکا بپردازند. از نظر مصاحبه‌شوندگان این کتاب، یکی از دلایل اصلی دشمنی ایران و آمریکا، کمک‌های نظامی و امنیتی بود که این کشور در جریان جنگ هشت‌ساله، به عراق می‌کرد. آنان معتقدند عمق اختلافات میان این دو کشور تا پیش از جنگ تحمیلی رژیم بعث علیه جمهوری اسلامی ایران، به این اندازه نبود و مجموعه‌ای از کنش‌ها و واکنش‌های دو طرف در جریان جنگ، روابط آنان را به نقطه کنونی رساند. البته مصاحبه‌شوندگان وضعیت فعلی را امری حتمی و گریزناپذیر نمی‌دانند و امکان بازسازی روابط میان دو کشور را رد نمی‌کنند.</p>
آنتونی توکر - جونز (۲۰۱۸)	جنگ ایران و عراق: شیر بابل	<p>به صورت سستی، غرب تمایل ندارد یک غرب آسیای آرام و عاری از جنگ و کشمکش را ببیند و از سوی دیگر نیز تمایل ندارد تا آتش اختلافات میان کشورهای منطقه خلیج فارس از حدودی بیشتر شده و کنترل آن از دست</p>

مهم ترین یافته‌ها	عنوان	نویسندگان
<p>خارج شود. در نتیجه، همواره نوعی رفت‌وبرگشت میان صلح و جنگ و سازش و نزاع در منطقه غرب آسیا مشاهده می‌شود و این وضعیت از چشم‌انداز قدرت‌های غربی، مطلوب است. نقش ایالات متحده آمریکا در جنگ تحمیلی رژیم بعث علیه جمهوری اسلامی ایران نیز از همین چشم‌انداز قابل تفسیر است. اگرچه آمریکا کمک‌های نظامی و مالی فراوانی را در اختیار عراق قرار داد؛ اما از سوی دیگر نیز، فضاهایی برای کنش مؤثر نظامی ایران فراهم می‌آورد تا ضمن این‌که نتواند در این جنگ دست بالا را داشته باشد، تسلیم محض نیز نشده و بتواند در مقابل عراق ضرباتی را وارد سازد. با پیشروی‌های ایران از نیمه دوم جنگ اما تحلیل غربی‌ها تا حدودی رنگ باخت و مداخله مستقیم ناوهای آمریکایی در این جنگ خود گواهی بر احساس خطر آنان در قبال جمهوری اسلامی ایران بود.</p>		
<p>سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران که پس از انقلاب سال ۱۹۷۹ تشکیل شد، یکی از سازمان‌های برجسته و قدرتمند است که درباره آن کمتر سخن گفته شده و یا مطالعه‌ای علمی صورت پذیرفته است. در این کتاب، نویسنده تلاش می‌کند تاریخچه ابتکاری و جذابی از این نهاد ارائه دهد و با استفاده از جنگ ایران و عراق به عنوان نقطه کانونی، روابط جنگ و انقلاب را تجزیه و تحلیل کند. او با تجزیه و تحلیل اسناد داخلی و مصاحبه‌ها و گفته‌های اعضای سپاه پاسداران، نمایی درونی از این سازمان ارائه داده و در عین حال نشان می‌دهد که چگونه تاریخ جنگ ایران و عراق تأثیر بسزایی بر حال و آینده جمهوری اسلامی ایران دارد.</p>	<p>تاریخ ناتمام جنگ ایران و عراق: ایمان، قدرت آتش و سپاه پاسداران انقلاب ایران</p>	<p>آنی تریسی ساموئل (۲۰۲۱)</p>

باتوجه به مرور برخی از پژوهش‌های مرتبط با این تحقیق، سهم ویژه اثر حاضر را می‌توان در برداشت تاریخی - تحلیلی دانست که تاکنون در پژوهش‌های مرتبط با جنگ تحمیلی رژیم بعث علیه جمهوری اسلامی ایران و دخالت ابرقدرت‌ها کمتر به چشم می‌خورد. در این پژوهش با تکیه بر اسناد کلیدی، مؤلفه‌ها، مختصات و بصیرت‌هایی در اختیار پژوهشگران قرار خواهد گرفت تا بهتر بتوانند سیاست‌های مورد استناد و استفاده ایالات متحده در این جنگ را تحلیل کنند. این رویکرد می‌تواند ضمن بازخوانی رویداد جنگ در یک بستر تاریخی موسع، درکی جامع‌تر از رفتار ایالات متحده آمریکا در مقطع پایانی جنگ رژیم بعث عراق علیه جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه در منطقه خلیج فارس را ایجاد نماید.

هدف اصلی (کلی) پژوهش:

احصاء و بررسی علل ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس

اهداف فرعی (جزئی) پژوهش:

۱) احصاء علل ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس.

۲) اولویت‌بندی علل ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس.

سؤال عمده پژوهش (اصلی):

علل ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس چیست؟

سؤالات جزئی پژوهش (فرعی):

۱) علل ورود آمریکا نیروهای آمریکایی نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع

مقدس چیست؟

۲) اولویت‌بندی علل ورود آمریکا نیروهای آمریکایی نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس

در دوران دفاع مقدس چگونه است؟

روش‌شناسی پژوهش

مطالعه حاضر با بهره‌گیری از روش کمی - کیفی (آمیخته) انجام گرفته است. در مرحله اول این پژوهش با استفاده از منابع و مقالات کتابخانه‌ای و اینترنتی متعدد و معتبر داخلی و خارجی و مطالعه‌ی ادبیات و پیشینه‌های پژوهش، دلایل ورود آمریکا به جنگ ایران و عراق در خلیج فارس توسط محقق احصا گردید و سپس جهت تأیید و دسته‌بندی علل احصاء شده پنل خبرگی

تشکیل شده در ادامه در بخش کمی پژوهش برای ارزش گذاری دلایل استخراج شده در هدف یکم تحقیق (دلایل ورود آمریکا به جنگ ایران و عراق در خلیج فارس) پرسش نامه ای با طیف لیکرت در پنج سطح تنظیم گردید که روایی و پایایی آن به وسیله ی تعداد ۱۰ نفر از خبرگان بررسی و در نهایت پرسشنامه نهایی تنظیم و با روش نمونه گیری هدفمند ۱۰۰ نفر از کارکنان متخصص در این زمینه که دارای سنوات ۲۵ سال به بالا و دارای حداقل مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد از دانشگاه فرماندهی و ستاد بودند، انتخاب و پرسشنامه بین آن ها توزیع گردید. پایایی پرسشنامه ی تحقیق با استفاده از آلفای کرون باخ محاسبه شده و با توجه به مقدار به دست آمده (۰/۸)، مورد تأیید قرار گرفت. در تحلیل داده ها از روش آمارهای توصیفی و نرم افزار SPSS استفاده گردید و در نهایت دلایل ورود آمریکا به جنگ ایران و عراق در خلیج فارس از دو منظر راهبردی و تاکتیکی (بهبانها) مورد بررسی و ارزیابی و رتبه بندی قرار گرفتند.

مبانی نظری

۱- خلیج فارس و اهمیت آن برای آمریکا

خلیج فارس دریای کم عمقی است که در حاشیه غربی اقیانوس هند واقع شده و بین شبه جزیره عربستان و جنوب ایران قرار دارد. مساحت آن حدود ۲۳۹۰۰۰ کیلومتر مربع است، طول آن از دهانه اروندرود تا تنگه هرمز که به دریای عمان می پیوندد قریب ۱۳۷۵ کیلومتر و عرض آن بین ۱۸۰ تا ۲۵۰ کیلومتر متغیر است. عمیق ترین محل در قسمت جنوبی تنگه هرمز نزدیک رأس المسمندم ۱۸۲ متر است، عمق متوسط خلیج فارس ۲۵ متر است.

خلیج فارس، تنگه هرمز و دریای عمان معابر آبی و تنها راه دسترسی ایران، (عراق، کویت، بحرین، قطر، امارات و عمان) به دریاهای آزاد و آب های بین المللی است. این دریاهای علاوه بر اهمیت جهانی، شاهرگ حیاتی ایران برای صادرات و واردات کالا به ویژه نفت خام و سایر فراورده های نفتی می باشد. انسداد این شاهراه آبی می تواند به ناپودی بسیاری از امکانات کشور منجر گردد. اما شجاعت و درایت دریانوردان ایرانی اجازه چنین اقدامی را به دشمن نداد و حتی با دخالت نیروهای آمریکایی در خلیج فارس و تهاجم علیه یگان های شناور و تأسیسات نفتی و حتی سرنگونی هواپیمای مسافری ایرانی، دریادلان قدمی به عقب نگذاشتند. (سلیمانی، ۱۳۹۷: ۲۳۱)

موقعیت خلیج فارس به نحوی است که در کلیه استراتژی های غرب و شرق به نحوی این آبراه

بزرگ دریایی خودنمایی می‌کند، پس شناخت آن و بهره‌برداری صحیح از امکانات نظامی و اقتصادی آن رابطه مستقیمی با ثبات سیاسی و امنیت کشور ما دارد. (سلیمانی، ۱۳۹۷: ۳۴۵)

۲- اهمیت استراتژیکی خلیج فارس

خلیج فارس از نظر استراتژیکی دارای موقعیت ممتاز و اهمیت فوق‌العاده‌ای بوده و هست و به علت واقع شدن در مسیر راه‌های دریایی هند و دریای سرخ و اتصال آب‌های آن به سواحل ایران و بین‌النهرین و عربستان از دورترین ازمه تاریخ مورد توجه و محل آمدورفت ملل دریانورد و تجارت پیشه شرق و غرب دنیا بوده است. از اوایل قرن بیستم به لحاظ کشف و استخراج منابع نفت در سکوی قاره و سرزمین‌های مجاور آن علاوه بر نقشی که از لحاظ نظامی داشت در استراتژی انرژی جهان نیز نقشی تعیین‌کننده پیدا کرد. پیوستگی خلیج فارس و دریای عمان و پیشرفت فناوری و تغییر استراتژی‌ها موجب گردید که این دو گذرگاه آبی در حکم یک منطقه عملیاتی وارد استراتژی‌ها شود و بدون حفظ امنیت خلیج فارس و دریای عمان امکان اجرای استراتژی‌های بری و بحری به هر شکل غیرممکن گردد. کشور ایران با داشتن حداکثر طول سواحل در این دو آب، نقش شاهین ترازو را در برقراری ثبات سیاسی و امنیت منطقه دارد. (عزتی، ۱۳۶۸: ۱۳۲)

۳- دیدگاه آمریکایی‌ها و علایق آن‌ها در خلیج فارس:

آمریکا در اقصی نقاط جهان هدف‌ها و علانقی را دنبال می‌کند که با توجه به اهمیت اقتصادی، سیاسی، استراتژیکی و نظامی مناطق مختلف متغیر می‌باشد. خلیج فارس با توجه به موقعیت ویژه‌اش از جهات اقتصادی و مالی، استراتژیکی و ایدئولوژیکی توجه شدید آمریکا را به خود جلب کرده است. پیروزی انقلاب اسلامی ایران در بهمن ۱۳۵۷ (فوریه ۱۹۷۹) و سقوط نظام شاهنشاهی توازن قوا و معادلات سیاسی منطقه‌ای را به هم زد. بیرون آمدن ایران از پیمان ستو و فروپاشی آن پس از انقلاب، بحران گروگان‌گیری، تهاجم نیروهای ارتش شوروی به افغانستان و مطرح شدن خطرات احتمالی ناشی از این اقدام علیه علائق و سیاست‌های غرب اهمیت این منطقه را افزایش داد.

الف) دیدگاه و علایق اقتصادی:

نفت اصلی ترین علاقه آمریکا:

الف - نفت، پایه کلیه روابط اقتصادی در داخل خلیج فارس و نیز پایه کلیه روابط اقتصادی کشورهای خلیج فارس با جهان است. نفت خاورمیانه و به ویژه خلیج فارس پس از جنگ جهانی دوم نقش مهمی را در اقتصاد جهان ایفا کرده است. نفت این منطقه چرخ صنایع مدرن پس از انقلاب صنعتی را از اروپا و ژاپن گرفته تا آمریکا به گردش درآورده است. دنیای غرب صرفاً با کمک نفت توانسته است از لحاظ اقتصادی به این مرحله از رشد برسد. (نخله، ۱۳۵۹: ۸۷)

بدین ترتیب در یک جمع بندی باید توجه داشت که ایالات متحده در دهه ۱۹۸۰ هنوز به نحو قابل توجهی وابسته به نفت وارداتی می باشد. این وابستگی سالها وجود داشته است، ولی در جامعه آمریکا به طرق مختلف سعی شده است که میزان وابستگی مذکور کمتر از مقدار واقعی نشان داده شود. به عنوان مثال، در سال ۱۹۷۳ - یعنی قبل از جنگ چهارم اعراب و اسرائیل به مردم آمریکا از طریق ادعاها و اخبار و سایل ارتباط همگانی قانع شدند که ایالات متحده به کمتر از ۳ درصد مصارفش به نفت خاورمیانه وابسته است. ولی واقعیت امر این بود که با ادامه تحریم نفتی اعراب پس از پایان جنگ مذکور، مشخص شد که واردات نفت از خاورمیانه رقمی در حدود ۱۰ درصد می باشد. در حال حاضر این وابستگی خیلی بیشتر از میزان سال ۱۹۷۳ می باشد. (Majid Farid, 1981: 36)

تحلیل گران آمریکایی غیر از خطرهای بالقوه مذکور، تهدیدهای جدی دیگری را نیز برای دسترسی مطمئن غرب به نفت خلیج فارس مدنظر دارند، از جمله:

- حمله مستقیم شوروی به کشورهای تولیدکننده نفت، میدانهای نفتی، یا خطوط دریایی انتقال نفت در منطقه،
- حمله به وسیله یک قدرت دیگر منطقه علیه کشورهای تولیدکننده نفت، مناطق نفتی یا خطوط انتقال نفت
- تروریسم، شورش و قیام، یا انقلاب در کشورهای تولیدکننده نفت (A.Nakhleh, 1983: P.125).

فروش اسلحه:

اهمیت خلیج فارس در جنبه های اقتصادی یا نظامی استراتژیک منحصر است، بلکه بازاری است با دروازه های باز در قبال انواع صنایع سنگین و سبک نظامی آمریکا است، زیرا میزان هزینه های نظامی این کشور درصد بالایی از تولید ناخالص ملی و بودجه عمومی را به خود

اختصاص داده است. (سلیمانی، ۱۳۹۷: ۳۴۷)

ب) دیدگاه و علایق استراتژیک:

بر طبق تئوری برژینسکی (مشاور امنیت ملی ایالات متحده آمریکا در زمان ریاست جمهوری جیمی کارتر در سال‌های ۸۰ - ۱۹۷۶) ایالات متحده آمریکا منطقه خلیج فارس و شبه جزیره عربستان را سومین خط دفاعی استراتژیک که در معادلات نظامی دارای اهمیت دفاعی و حیاتی است به حساب می‌آورد. اهمیت این خط دفاعی به ترتیب پس از خطوط ذیل می‌آید:

۱. خط دفاعی دوم که شامل قاره اروپاست.

۲. خط دفاعی اول که عبارت از خود ایالات متحده آمریکاست.

کارتر در سال ۱۹۷۹ دکترین خود را در رابطه با خلیج فارس چنین ارائه داد و هیئت حاکمه آن کشور نیز بر مبنای این تئوری دست به اقداماتی زد که اهم آن‌ها عبارت‌اند از:

- تشکیل نیروی مداخله‌گر سریع برای مداخله نظامی به هنگام روبرو شدن منافع آمریکا با

تهدید و خطر برپایی

- شبکه‌ای از پایگاه‌های نظامی کمربندی شکل

- استفاده از سیستم خبردهی سریع به منظور آسان‌سازی عکس‌العمل سریع و گسترده

نیروهای نظامی آمریکا در زمان دلخواه در منطقه. (عزتی، ۱۳۶۸: ۱۶۲)

خط ساحلی ایران در صدور این انرژی‌ها نقش حیاتی بازی می‌کند؛ زیرا تانکرها و نفت‌کش‌ها از مسیرهایی عبور می‌کند که بسیار نزدیک به خاک ایران، جزایر تحت کنترل و پایگاه‌های نیروی دریایی اش در خلیج فارس است. تعلق بخش‌های مهمی از سواحل و جزایر خلیج فارس به کشور ایران از یک‌سو، ضرورت حفظ منافع ملی این کشور در حوزه‌های مشترکی که در آینده در خلیج فارس کشف خواهند شد از سوی دیگر، افزاز مرز دریایی ایران با سه کشور عراق، کویت و امارات متحده عربی را ضروری می‌سازد. علاوه بر آن ضرورت‌های سیاسی، امنیتی و بین‌المللی انجام چنین مهمی را الزامی می‌کند. حل منازعات جغرافیایی و ژئوپلیتیکی نه تنها بستر لازم را برای همگرایی منطقه‌ای در خلیج فارس فراهم می‌آورد، بلکه زمینه دخالت قدرت‌های دیگر را نیز از بین می‌برد. از جهتی چنین اقداماتی باعث می‌شود تا چالش‌های اساسی در مقابل شکل‌گیری ساختار امنیتی منطقه‌ای با تأکید بر عناصر بومی تا حد زیادی از بین بروند که در این صورت یکی از آمال دیرین ساکنین منطقه که همانا شکل‌گیری نظام و رژیم امنیتی مبتنی بر عناصر و لوازم بومی منطقه‌ای است، برآورده خواهد شد. (عسگری، ۱۳۸۳)

ج) دیدگاه و علائق سیاسی

«والتر لپین» نویسنده و محقق سیاسی آمریکایی عقیده دارد که یک کشور فعال و پویا نمی تواند یک کشور انزواطلب باشد، کشوری که می خواهد نقشی جهانی ایفاء کند، بایستی یک سیاست خارجی گدازنده و حلال داشته باشد و چنان سیاست خارجی، گدازنده نخواهد بود مگر اینکه موازنه‌ای بین تعهدهای خارجی خود و قدرت کشور برای دستیابی به هدف مذکور برقرار کند. یکی از علائق مهم آمریکا در منطقه، علائق سیاسی است. آمریکا برای حفظ و گسترش علائق خود ناچار از به‌کارگیری روش‌ها و راه‌هایی از جمله گسترش روابط سیاسی نظامی خود با کشورهای منطقه بوده است. (Speiser, 1950: 237)

آمریکا به‌غیراز عراق (تا اواسط دهه ۸۰) توانسته بود با دیگر کشورهای منطقه روابط سیاسی برقرار کند. یکی از هدف‌های مهم چنین سیاستی عبارت از جلوگیری از توسعه قدرت و نفوذ اتحاد جماهیر شوروی و مقابله با توسعه ایدئولوژی کمونیسم در میان مردم منطقه بود؛ بنابراین یکی از هدف‌های مهم قدرتمند کردن ایران در زمان شاه این بود که این کشور بتواند در برابر نفوذ اتحاد جماهیر شوروی در منطقه ایستادگی کند. تصمیم مهم نیکسون - کیسینجر در مورد اجازه به شاه راجع به خرید انواع سلاح‌های رایج و موردنظر شاه در همین راستا تحلیل می‌شود؛ زیرا تصمیم یادشده یک ماه پس از انعقاد قرارداد دفاعی و دوستی شوروی - عراق در سال ۱۹۷۲ و چند ماه پس از تجزیه پاکستان اتخاذ شد. (Chubin, 1982: 10)

۴- علل ورود نیروهای نظامی آمریکا در خلیج فارس در دوران دفاع مقدس

• رقابت با شوروی در دوران جنگ سرد

حمله عراق به ایران و شروع جنگ دو کشور منطقه علاوه بر ایجاد یک سری مسائل و مشکلات منطقه‌ای کشورهای شوروی و آمریکا را نیز در برابر یک مشکل بزرگ قرارداد. از شروع جنگ تا خاتمه آن، مسکو عکس‌العمل‌ها و سیاست‌های متفاوتی در قبال آن اتخاذ کرده است. پس از شروع جنگ و در بدو امر، این کشور اعلام بی‌طرفی در جنگ کرده و مکرراً خواستار خاتمه سریع آن شد. مسکو اعلام کرد که این جنگ «تنها به سود امپریالیست‌ها» می‌باشد. به عقیده شوروی، کشور آمریکا از آب گل‌آلود ماهی گرفته و در نتیجه جنگ یک سری دستاوردهای مهم سیاسی و اقتصادی کسب خواهد کرد. از جمله اینکه، آمریکا به استناد وقوع جنگ و تأمین امنیت

منطقه، نیروهای نظامی و ناوگان دریایی خود را در کل منطقه خلیج فارس و اقیانوس هند گسترش داده و پایگاه‌های نظامی جدیدی را برپا خواهد کرد. (اسدی، ۱۳۷۱: ۱۶۸)

اعطا پرچم شناورهای کویتی شروع رقابت و مداخله مستقیم آمریکا در خلیج فارس بود. کویتی‌ها ابتدا به سمت اتحاد جماهیر شوروی رفتند. شاید به این خاطر که می‌دانستند با این کار آمریکایی‌ها نگران می‌شوند و شاید مجبور شوند نقش مستقیم‌تری در خلیج فارس ایفا کنند.^۱ (سلیمانی، ۱۳۹۷: ۲۶۷)

"ویلیام بهین" استاد دانشگاه "برن" با ابراز تردید در مورد موفقیت آمریکا در مأموریت خود در خلیج فارس، گفت: احتمال توفیق سیاست آمریکا در بازسازی شوروی از گسترش نفوذ در منطقه خلیج فارس، اندک است. ایالات متحده احتمالاً می‌تواند ادعا کند که حضورش در خلیج فارس به‌عنوان عامل بازدارنده‌ای در برابر خشونت ایران بکار رفته است، ولی مسئله حفاظت از نفت‌کش‌های کویتی در واقع دست‌آویزی برای رساندن پیام دیگری است. این پیام خطاب به اتحاد شوروی و با این مضمون است که به خلیج فارس نزدیک نشوید. (راديو امريکا، ۱۳۶۶/۵/۶) با این حال، ریگان این نکته را آشکارا مطرح کرد که عامل اصلی توافق اعطاء پرچم رقابت جنگ سرد با اتحاد جماهیر شوروی بود و نه اهمیت اقتصادی خلیج فارس. در خاطرات واینبرگر این دیدگاه تأیید شده است، چراکه او اشاره می‌کند: «... تغییر پرچم کشتی‌های کویتی یا تغییر نکردن آن، هیچ تفاوتی برای من نداشت. به نظر من آنچه برای ما مهم بود حفاظت از حق کشورهای غیر درگیر و بی‌گناه و پویایی بسیار مهم تجارت آزاد در آب‌های آزاد بین‌المللی بود و با پیشنهاد حفاظت‌مان، از اعطای این مأموریت به اتحاد جماهیر شوروی جلوگیری کردیم» (Weinberger, 1990: 397)

• تقابل با انقلاب اسلامی ایران

دلایل حضور آمریکا در خلیج فارس از ابتدا بیانگر روحیه ستیزه‌جویی با انقلاب اسلامی را در برداشته است تا جایی که صراحتاً توسط مقامات آمریکایی بیان می‌شد تا جایی که کاسپار واینبرگر،

^۱ در ژانویه ۱۹۸۷، سر آدریان سوویر - رئیس اتاق بین‌المللی کشتی‌رانی - رهبری گروه نمایندگانی را بر عهده داشت که با پرز دکوئیار - دبیر کل سازمان ملل متحد - ملاقات کردند و خواهان توافق با یک برنامه اجرایی در قالب سه بند، شدند. این ملاقات برای ایجاد نیروی دریایی سازمان ملل برای ممانعت از حملات، بحث با شورای امنیت در مورد موقعیت حقوقی کشتی‌ها در خلیج فارس و بحث با دبیر کل در خصوص فشار شخصی بر پایان حملات بود. او ابراز نگرانی کرد اما هیچ اقدام مؤثری انجام نشد.

وزیر دفاع امریکا، در جلسه کمیته روابط خارجی سنای امریکا، استراتژی امریکا در منطقه را

تشریح کرد و برای حضور نظامی در خلیج فارس هدف‌های زیر را برشمرد:

۱- حفظ آزادی کشتی‌رانی برای کشتی‌های حامل پرچم امریکا.

۲- حفاظت از دست‌یابی جهان آزاد به منابع نفتی منطقه.

۳- حفظ امنیت و ثبات رژیم‌های میانه‌رو عربی.

۴- مقابله با توسعه و گسترش رادیکالیسم ایران.

۵- تضعیف نفوذ شوروی در منطقه. (روزنامه اطلاعات، ۱۶:۱۳۶۶)

• حمایت از عراق در جنگ با ایران

سیاست و رفتار ایالات متحده از آغاز جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ (۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰) به‌رغم نوسانات ظاهری آن (اعلام بی‌طرفی اولیه تا تجهیز تسلیحاتی عراق و درنهایت رویارویی مستقیم با ایران) سیاستی خصمانه و غیر بی‌طرفانه بوده است. وزارت امور خارجه ایالات متحده رسماً اعلام می‌دارد که در این مخاصمه، سیاست بی‌طرفی مطلق را اتخاذ نموده و از هیچ‌یک از طرفین درگیر، جانب‌داری نخواهد کرد. وزیر دفاع وقت آمریکا نیز اظهارات مشابهی را مطرح می‌نماید. به‌رغم این اظهارات رسمی، عملکرد واقعی ایالات متحده بیانگر حمایت آن کشور از عراق به طرق مختلف بوده است. (تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، ۱۳۸۳: ۵۱۰)

همچنین "لس آسپین" رئیس کمیته نیروهای مسلح مجلس نمایندگان امریکا گفت: «مسئله اساسی و بنیادی این منطقه (خلیج فارس) تهدید رژیم بنیادگرای ایران برای کشورهای عرب خلیج فارس همچون بحرین، کویت و عمان است، بنابراین هدف استراتژیک امریکا در خلیج فارس باید متوقف کردن ایران در گسترش انقلاب اسلامی بنیادگرای خود به جهان عرب باشد، حتی اگر در این راه استفاده از نیروهای نظامی لازم شود. خطر انقلاب ایران متوجه بی‌ثبات کردن جهان اسلام به‌طورکلی و به‌خصوص کشورهای همسایه عرب است. ما باید برای تهیه طرحی باهدف پایان دادن به اسکورت و تغییر پرچم نفت‌کش‌های کویتی در جدول زمانی و شرایط خودکار کنیم. امریکا نمی‌تواند انقلاب ایران را نادیده بگیرد اما ما می‌توانیم آن را محدود کنیم. محدود کردن نمی‌تواند قرن‌ها مؤثر باشد ولی می‌تواند سال‌ها مؤثر باشد.» (روزنامه رسالت به نقل از خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶: ۱۲)

• حمایت از آزادی دریانوردی

یکی از دلایل حضور ناوگان دریایی آمریکا در خلیج فارس (بنا بر اعلام خودشان) حمایت از آزادی دریانوردی اعلام شده بود به طور مثال، ریگان یک خط‌مشی سه مرحله‌ای را برای تضمین آزادی کشتی‌رانی و جریان نفت در خلیج فارس اعلام کرد:

۱- افزایش مداوم فشار بین‌المللی برای دستیابی به خاتمه جنگ از طریق مذاکره و کمک به کشورهای که ستیزه‌جو نیستند.

۲- استمرار باثبات کمک به کشورهای غیرمتخاصم منطقه خلیج [فارس] برای دفاع از خود در مقابل تهدیدات ایران.

۳- پیگیری محتاطانه کوشش‌ها در جهت همکاری با کشورهای عضو شورای همکاری خلیج [فارس] و دیگر دوستان برای حفاظت از کشتی‌های تحت پرچم آمریکا و جلوگیری از اختلال جدی در آزادی کشتی‌رانی غیرمتخاصم از جانب ایران. (روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۶: ۱۵)

"جیمزوب" وزیر نیروی دریایی آمریکا نیز، از حضور قدرتمند جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس ابراز نگرانی کرد. وی که به‌تازگی از منطقه خلیج فارس دیدن کرده است، در گفت‌وگو با رسانه‌های همگانی گفت: «امریکا از حضور قدرتمند ایران در منطقه خلیج فارس نگران است و تا زمانی که کشتی‌رانی آمریکا در این راه‌آبی امن نشده است، این کشور نیروی دریایی خود را در منطقه کاهش نخواهد داد.» (روزنامه رسالت، ۱۳۶۶: ۲۰)

• حمایت و دفاع از امنیت کشورهای منطقه

بحث درباره روند کمک‌های امنیتی بدون درک و فهم عمیق علائق و هدف‌های آمریکا بی‌معنی به نظر می‌رسد. چنین بحثی ضروری به نظر می‌رسد، چراکه دنبال کردن هدف‌های سیاسی - نظامی از طریق فروش اقلام دفاعی و خدمات مربوط به آن، ایالات متحده را از سایر فروشندگان غربی اسلحه متمایز می‌سازد. کمک‌های امنیتی آمریکا به‌منظور حمایت از این هدف‌ها طراحی و اجرا می‌شوند. به‌عبارت‌دیگر برنامه کمک‌های امنیتی به‌عنوان ابزارهای سیاست خارجی و سیاست امنیت ملی آمریکا محسوب می‌شوند. همان‌طور که بدواً جیمی کارتر اظهار داشته و بعد نیز رونالد ریگان در اول سپتامبر ۱۹۸۲ بیان کرده است: علائق ملی و استراتژیکی آمریکا به‌طور تجزیه‌ناپذیری با علائق ملی و استراتژیکی کشورهای خلیج فارس پیوند خورده است؛ بنابراین از دیدگاه رهبران آمریکا هدف اصلی سیاست آن کشور بایستی حمایت از رهبران دوست و متحد

فعلی در منطقه باشد. برنامه کمک‌های امنیتی که شامل برنامه فروش‌های خارجی نظامی است، توانائی‌ها و امکانات بومی جدیدی را در منطقه به‌ویژه در میان کشورهای عضو شورای همکاری خلیج‌فارس توسعه می‌دهد. (اسدی، ۱۳۷۱: ۱۳۳)

حتی این خوش‌خدمتی آمریکایی‌ها تا بدان‌جا پیش رفت که وزارت دفاع آمریکا برای جلب رضایت کشورهای عرب، "خلیج عرب" را جایگزین واژه "خلیج‌فارس" کرده است. خبرگزاری رویتر به نقل از "دیوید سوپر" سخن‌گوی پنتاگون گزارش داد: «این دو عنوان جغرافیایی معادل یکدیگر هستند و مطمئن نیستیم که این تیتراژ یک خط‌مشی اجرایی در تمام وزارت دفاع تلقی گردد.» "نزار حمدون" سفیر عراق در آمریکا، از این حرکت پنتاگون به‌عنوان تحولی یادکرد که نشان می‌دهد آمریکا علاقه اعراب را به این مطلب پذیرفته است. (خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۶/۱۰)

• وادار نمودن ایران به پذیرش قطعنامه

یکی از دلایل حضور آمریکا در خلیج‌فارس وادار نمودن ایران به پذیرش قطعنامه بوده است. تا جایی که جورج بوش معاون رئیس‌جمهور آمریکا پس از ساقط نمودن ایرباس با گستاخی بیان نمود که «ایران بین جنگ با آمریکا و پذیرش قطعنامه باید یکی را انتخاب کند»

همچنین میرحسین موسوی با اشاره به استفاده عراق از پایگاه‌های کشورهای منطقه در حمله به مراکز نفتی ایران، این تلاش‌ها را به‌منظور وادار کردن ایران به سازش اعلام کرد و افزود: «تجمع ناوهای آمریکایی و هم‌پیمانانش در خلیج‌فارس مکمل حرکت‌های دیگری است که این کشورها در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی برای حمایت و ابقای رژیم صدام و به سازش کشاندن ما انجام می‌دهند.» (روزنامه کیهان، ۱۳۶۶: ۲)

یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل آن‌ها:

تجزیه و تحلیل کیفی:

جمع‌بندی علل احصا شده:

با در نظر گرفتن ادبیات تحقیق، و پندل خبرگی برگزارشده دلایل ورود آمریکا به جنگ ایران و عراق در خلیج‌فارس به شرح ذیل تنظیم و دسته‌بندی گردید:

- الف- دلایل راهبردی: ۱- رقابت با شوروی در چارچوب جنگ سرد ۲- تقابل با انقلاب اسلامی
- ۳- حمایت از عراق در جنگ با ایران

ب- دلایل تاکتیکی (بهانه‌ها): ۱- حمایت از آزادی دریانوردی ۲- ایجاد امنیت برای کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس و حمایت نظامی از آن‌ها ۳- انهدام ناو استارک توسط عراق ۴- وادار نمودن ایران به پذیرش قطعنامه ۵۹۸

تجزیه و تحلیل کمی:

بعد از اینکه دلایل ورود آمریکا به جنگ ایران و عراق در خلیج فارس توسط محقق استخراج و دسته‌بندی گردید؛ در بخش کمی پژوهش برای اولویت‌بندی علل استخراج شده در مرحله اول تحقیق، پرسش‌نامه‌ای با طیف لیکرت در پنج سطح تنظیم گردید که روایی و پایایی آن به وسیله‌ی تعداد ۱۰ نفر از خبرگان بررسی و در نهایت پرسشنامه نهایی تنظیم و با روش نمونه‌گیری هدفمند ۱۰۰ نفر از کارکنان متخصص در این زمینه انتخاب و پرسشنامه بین آن‌ها توزیع گردید. پایایی پرسشنامه‌ی تحقیق با استفاده از آلفای کرون باخ محاسبه شده و با توجه به مقدار به دست آمده ۰٫۸ مورد تأیید قرار گرفت. در جدول ۱ دلایل راهبردی و در جدول ۲ دلایل تاکتیکی، به همراه فراوانی پاسخ و میانگین نمرات به ترتیب رتبه نشان داده شده است. از نگاه جامعه‌ی آماری تمام دلایل تعیین شده راهبردی و همچنین دلایل تاکتیکی تعیین شده به عنوان عوامل و دلایل تأثیرگذار ورود آمریکا به جنگ ایران و عراق در خلیج فارس انتخاب گردیده و سپس رتبه‌بندی گردیدند. در این بین تقابل با انقلاب اسلامی به عنوان مهم‌ترین دلیل راهبردی و وادار نمودن ایران به پذیرش قطعنامه ۵۹۸ به عنوان مهم‌ترین دلیل تاکتیکی از میانگین نمرات بالاتری برخوردار بودند.

نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌داد که از میان دلایل راهبردی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس، تقابل با انقلاب اسلامی ایران و جلوگیری از صدور آن با میانگین ۴/۷ (طیف لیکرت) به عنوان یکی از دلایل اصلی راهبردی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس مشخص شده است، به گونه‌ای که ۸۰٪ کارشناسان این دلیل را به میزان خیلی زیاد، ۱۰٪ به میزان زیاد و ۱۰٪ به میزان متوسط دانسته‌اند. همچنین از میان دلایل راهبردی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس، حمایت از عراق در جنگ تحمیلی و جلوگیری از شکست قطعی عراق، با توجه به پیروزی‌های چشمگیر ایران در جبهه زمینی با میانگین ۴/۴ (طیف

لیکرت) به‌عنوان یکی از دلایل اصلی راهبردی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس مشخص شده است، به‌گونه‌ای که ۴۰٪ کارشناسان این دلیل را به میزان خیلی زیاد و ۶۰٪ به میزان زیاد دانسته‌اند. همچنین رقابت با شوروی در چارچوب جنگ سرد با میانگین ۴/۲۸ (طیف لیکرت) به‌عنوان یکی از دلایل اصلی راهبردی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس مشخص شده است، به‌گونه‌ای که ۴۰٪ کارشناسان این دلیل را به میزان خیلی زیاد، ۴۸٪ به میزان زیاد و ۱۲٪ به میزان متوسط دانسته‌اند.

جدول ۱. رتبه‌بندی دلایل راهبردی ورود آمریکا به جنگ ایران و عراق در خلیج فارس

رتبه	مؤلفه	فراوانی مشاهده‌شده					میانگین	آزمون خی دو
		کاملاً موافقم	موافقم	نظر ممتنع	مخالفم	کاملاً مخالفم		
۱	تقابل با انقلاب اسلامی	۸۰	۱۰	۱۰	-	-	۴,۷	۲۳۰
۲	حمایت از عراق در جنگ با ایران	۴۰	۶۰	-	-	-	۴,۴	۱۶۰
۳	رقابت با شوروی در چارچوب جنگ سرد	۴۰	۴۸	۱۲	-	-	۴,۲۸	۱۰۲,۴

از میان دلایل تاکتیکی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس در دوران دفاع مقدس، وادار نمودن ایران به پذیرش قطعه‌نامه ۵۹۸ با میانگین ۴/۳۴ (طیف لیکرت) به‌عنوان یکی از دلایل اصلی تاکتیکی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس مشخص شده است، به‌گونه‌ای که ۳۸٪ کارشناسان این دلیل را به میزان خیلی زیاد، ۵۸٪ به میزان زیاد و ۴٪ به میزان متوسط دانسته‌اند. حمایت از آزادی دریانوردی با میانگین ۴/۰ (طیف لیکرت) به‌عنوان یکی دیگر از دلایل اصلی تاکتیکی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس مشخص شده است، به‌گونه‌ای که ۳۰٪ کارشناسان این دلیل را به میزان خیلی زیاد، ۵۰٪ به میزان زیاد و ۱۰٪ به میزان متوسط و ۱۰٪ به میزان کم دانسته‌اند. ایجاد امنیت برای کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس و حمایت نظامی از آن‌ها با میانگین ۳/۹ (طیف لیکرت) در رتبه‌ی سوم به‌عنوان یکی از دلایل اصلی تاکتیکی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس مشخص شده است، به‌گونه‌ای که ۴۰٪ کارشناسان این دلیل را به میزان خیلی زیاد، ۳۰٪ به میزان زیاد و ۱۵٪ به میزان متوسط و ۱۵٪ به میزان کم دانسته‌اند. انهدام ناو استارک توسط عراق با میانگین ۳/۸ (طیف لیکرت) در رتبه‌ی چهارم به‌عنوان یکی از

دلایل اصلی تاکتیکی ورود نیروهای نظامی آمریکا به خلیج فارس مشخص شده است، به گونه‌ای که ۲۰٪ کارشناسان این دلیل را به میزان خیلی زیاد، ۵۰٪ به میزان زیاد و ۲۰٪ به میزان متوسط و ۱۰٪ به میزان کم دانسته‌اند.

جدول ۲. رتبه‌بندی دلایل تاکتیکی (بهانه‌ها) ورود آمریکا به جنگ ایران و عراق در خلیج فارس

آزمون خی دو	میانگین	فراوانی مشاهده شده					مؤلفه	R
		کاملاً مخالفم	مخال فم	نظر ممتنع	موافقم	کاملاً موافقم		
۱۴۱,۲	۴,۳۴	-	-	۴	۵۸	۳۸	۱	وادر نمودن ایران به پذیرش قطعنامه ۵۹۸
۸۰	۴	-	۱۰	۱۰	۵۰	۳۰	۲	حمایت از آزادی دریانوردی
۵۷,۵	۳,۹	-	۱۵	۱۵	۳۰	۴۰	۳	ایجاد امنیت برای کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس و حمایت نظامی از آنها
۷۰	۳,۸	-	۱۰	۲۰	۵۰	۲۰	۴	انهدام ناو استارک توسط عراق

پیشنهادها:

- ۱- تحقیقی در خصوص نحوه عمل نیروی دریایی ایران و عراق در تقابل با عملکرد آمریکا در خلیج فارس در طول دوران دفاع مقدس صورت پذیرد.
- ۲- پژوهشی در خصوص علل عدم دخالت شوروی در خلیج فارس در دوران دفاع مقدس (به‌طور مؤثر) علیرغم درخواست کشورهای حاشیه خلیج فارس صورت پذیرد.
- ۳- از نتایج این تحقیق در رفتارشناسی کشورهای فرا منطقه‌ای در بحران‌های آتی خلیج فارس در راستای ترسیم راهبردهای دریایی جمهوری اسلامی ایران استفاده گردد.

منابع

- اداره کل حقوقی وزارت امور خارجه (۱۳۶۷). تحلیلی بر جنگ رژیم عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات وزارت خارجه.
- اداره مطبوعات و رسانه‌های خارجی وزارت ارشاد اسلامی، بررسی مطبوعات جهان، ۱۲۵۷، ۱۳۶۶/۶/۷، ۷ - ۶، به نقل از روزنامه آمریکایی "وال استریت ژورنال"، ۱۳۶۶/۵/۲۵.
- اسدی، بیژن (۱۳۷۱). علایق و استراتژی‌های ابرقدرت‌ها در خلیج فارس، تهران، نشر دانشگاه شهید بهشتی.
- اسدی، بیژن (۱۳۸۴). خارجیان در خلیج فارس، تهران، انتشارات باز.
- بولتن دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۷.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی "گزارش‌های ویژه"، ۱۲۸، ۱۳۶۶/۵/۴، تهران-خبرگزاری جمهوری اسلامی، رادیو بی.بی.سی، ۱۳۶۶/۵/۳.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۳۶، ۱۳۶۶/۵/۱۲، واشنگتن - خبرگزاری بونایندپرس، ۱۳۶۶/۵/۱۱.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۳۸، ۱۳۶۶/۵/۱۴، بن - خبرگزاری جمهوری اسلامی، روزنامه سایتونگ، ۱۳۶۶/۵/۱۳.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۴۲، ۱۳۶۶/۵/۱۷، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۵/۱۶، دیلی تلگراف، ۱۳۶۶/۵/۱۵.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۴۲، ۱۳۶۶/۵/۱۸، واشنگتن - خبرگزاری جمهوری اسلامی، به نقل از روزنامه "واشنگتن تایمز"، ۱۳۶۶/۵/۱۷.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۴۷، ۱۳۶۶/۵/۲۳، استکهلم - ۲۲ روزنامه سوئدی "سونسکاداگبلا" .
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۷۳، ۱۳۶۶/۶/۱۸.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۴۱، ۱۳۶۶/۵/۱۷، رادیو امریکا.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۴۱، ۱۳۶۶/۵/۱۷، روزنامه "القبس".
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۹۱، ۱۳۶۶/۵/۵، باختران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۴.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۲۰۷، ۱۳۶۶/۷/۲۱، استکهلم خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۱۹، به نقل از رادیو سوئد.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۲۲۲، ۱۳۶۶/۸/۶.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۳۸، ۱۳۶۶/۵/۱۴، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۵/۱۲.

خبرگزاری جمهوری اسلامی، "گزارش‌های ویژه"، ۱۳۸، ۱۴/۵/۱۳۶۶، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی ۱۳۶۶/۵/۱۲.

دفتر سیاسی سپاه (۱۳۶۶). خط توطئه در ششمین و هفتمین سال جنگ، تهران، بسیج منطقه ۳. سپاه پاسداران (۱۳۶۹). گذر از بحران ۶۷ (تحلیلی بر هشتمین سال جنگ تحمیلی رژیم عراق علیه ایران) تهران، بسیج منطقه ۳.

سلیمانی، شاهرخ (۱۳۹۷). اقدامات و نتایج عملیات نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در مقابله با تجاوزات و مداخلات عراق و نیروهای فرا منطقه‌ای در خلیج فارس، تهران، انتشارات دافوس. عزتی، عزت‌الله (۱۳۳۸). جغرافیای نظامی ایران، انتشارات امیرکبیر، تهران. عسکری شاداب (۱۳۹۳). مواضع آمریکا در جنگ تحمیلی (از مساعدت تا مشارکت آشکار)، تهران، نشر ایران سبز.

عسگری دره و سهراب میرحیدر (۱۳۸۳). ژئوپلیتیک قلمروهای دریایی ایران در خلیج فارس با تأکید بر لزوم فلات قاره و منطقه انحصاری اقتصادی ایران و کشورهای عراق، کویت و امارات متحده عربی. کوبین ام، وودز و دیگران (۱۳۹۳). جنگ ایران و عراق از دیدگاه فرماندهان صدام، تهران، انتشارات مرز و بوم. محقق، محمد حسن (۱۳۹۳). اسرار مکتوم، تهران، انتشارات نقش گوهر. معاونت اطلاعات ستاد کل سپاه (۱۳۶۶). سند ۱۱۴۷۱۸ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از، ۱۳۶۶/۷/۲۱. نخله، امیل آ (۱۳۹۲). روابط آمریکا و اعراب در خلیج فارس، ترجمه کارو، انتشارات سروش، تهران. نوازنی، بهرام (۱۳۸۰). الگوهای رفتاری ایالات متحده آمریکا در رویارویی با جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۷ - ۱۳۸۰).

واحد مرکزی خبر، صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، "بولتن رادیوهای بیگانه"، ۱۳۶۶/۵/۱۰، به نقل از رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۵/۸.

واشنگتن - به نقل از خبرگزاری آسوشیادپرس، ۱۳۶۶/۶/۲۵.

وفیق، سامرایی (۱۳۸۸). ویرانی دروازه‌های شرقی، تهران، مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

هندرسون، سایمون (۱۳۸۴). راهبرد آمریکا در خلیج فارس، تهران، انتشارات رسا.

یزدان فام، محمود و دیگران (۱۳۸۷). جنگ محدود ایران و آمریکا، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد دفاع مقدس.

یزدان فام، محمود (۱۳۸۷). اسکورت نفت‌کش‌ها، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد دفاع مقدس.

A.Nakhleh (1983), *The Persian Gulf and American Policy* New York: Praeger Publishers 2- Jeffrey Record, *The Rapid Deployment Force* (Washington, D.C.: Institute for Foreign Policy Analysis).

- Abdel Majid Farid(ed.)(1981), Oil and Security in the Arabian Gulf (London: Croom Helm)
- Anthony Cordesman(1987) The Iran - Iraq War and Western Security, 1984 - 1984 (London: Jane's).
- Aryeh Yodfat, OP. Cit.,
- Caspar Weinberger, 'Fighting for Peace': Seven Critical Years in the Pentagon, "Warner Books, New York, 1990)
- E.A. Speiser, The United States and the Near East (Cambridge, Massa.: 1950)
- Iran threatens "action" against US warships', Lloyd's List, 13 May 1986.
- phaff, william. Chronicle (Aug 15 1987).
- Sreedhar. Kapil kaul. Tanker war, Aspect of Iraq-Iran war (1980-1988). New Delhi, ABC, Publishing House, 1989.
- Statement by Principal Deputy Press Secretary of the President
- Statement by Principal Deputy Press Secretary of the President, 12 May 1986.
- 'Public Papers of the President of the United States: Ronal Reagan 1986', Government Printing Office, Washington, DC, 1988.
- Statement by the Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs before the Sub-Committee on Europe and the Middle East of the House Foreign Affairs Committee, 28 January 1986. American Foreign Policy Current Documents, 1986, Government Printing Office, Washington DC, 1987. Doc. 212.

تبیین مفهومی موزه و یادمان‌های دفاع مقدس

بهزاد وثیق^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۲

چکیده:

معماری و بالأخص معماری یادمانی در علل فاعلی، صوری و غایی خویش قصد تأثیرگذاری بر جامعه هدف و انتقال مفاهیم دارد؛ از این رو، شناخت مبانی و مبادی طراحی بناها در فهم و نقد آن امری ضروری است. تاریخ معماری نیز در ارتباطی تنگاتنگ با وقایع اجتماعی، شکل و ساختارهایی را ارائه کرده است که از طریق آن بتواند به‌مثابه رسانه‌ای پایدار، مفاهیم و ارزش‌های سازندگان را بیان کند. یکی از وقایع مهم و اصلی معاصر، انقلاب اسلامی و دوران دفاع مقدس است. انقلاب اسلامی حاوی لحن و مبانی به‌خصوصی در تمامی سطوح اجتماعی، اقتصادی و هنری است. پس از پایان جنگ، به دلایلی مانند نیاز انتقال ارزش‌های انسانی آن روزگار به نسل‌های حاضر و آینده و نیز پاسداشت شهیدان، جانبازان و ایثارگران، بناهایی تحت نام یادمان، یادبود و موزه طراحی شد. هدف از انجام این پژوهش، مقایسه تطبیقی موزه‌های جنگ و دفاع مقدس است. به‌منظور بررسی این موضوع، با استفاده از نمونه‌های موردی ساخته‌شده و استفاده از روش‌های تحقیق توصیفی - تحلیلی به بررسی کالبد، سامانه حرکت فضایی و ریزفضاها پرداخته شد. با توجه به اهمیت موضوع و با هدف شناسایی الگوهای طراحی موزه‌های جنگ و دفاع مقدس، این پژوهش کوشید تا با بررسی تطبیقی، به پرسش زیر پاسخ دهد: ویژگی‌های کالبدی - مفهومی شکل‌دهنده به موزه‌های جنگ و دفاع مقدس کدام‌اند؟ نتایج نشان می‌دهد، موزه‌های جنگ و دفاع مقدس از لحاظ محتوا و متن کاملاً متفاوت‌اند؛ به‌گونه‌ای که نمادها، فضاسازی و بیان کالبدی غیرمنطبق برهم دارند.

واژگان اصلی: مقایسه تطبیقی، موزه، جنگ، دفاع مقدس.

مقدمه

از منظر تاریخی، دفاع مقدس به جنگ ایران و عراق در بازه زمانی ۱۳۶۷-۱۳۵۹ ه.ش. گفته می‌شود؛ با این حال، این عبارت یادآور مفاهیم و ارزش‌های جامعه ایرانی است که این ساختار نظری، زمینه‌ساز تقویت مفهوم «انقلاب اسلامی» و ایجاد رویکردهای بینشی - انگیزشی دفاع از مبانی اسلام شد. یکی از رهیافت‌های پاسداشت «انقلاب اسلامی»، تلاش جهت انتقال ارزش‌های دفاع مقدس به نسل‌های بعدی است که مستقیماً با این واقعه و پیامدهای آن برخورد نداشته‌اند (مرادپیری، ۱۳۹۵). در این میان، معماری به‌عنوان ابزاری بیانی - نشانه‌ای می‌تواند حامل، تقویت‌کننده و تبیین‌کننده مفاهیم باشد. در کنار مفهوم دفاع مقدس، «جنگ» واژه دیگری است که به علت محتوایی و شکلی متمایز از مفهوم یادشده است. هدف از انجام پژوهش، تطبیق محتوایی و کالبدی موزه‌های جنگ و دفاع مقدس می‌باشد. به‌منظور بررسی این موضوع ضروری است که با استفاده از نمونه‌های موردی و استفاده از روش‌های توصیفی، تطبیقی و تحلیلی به بررسی نمونه‌ها از لحاظ محتوا، کالبد، نشانه‌شناسی، سامانه حرکت در فضا و ریزفضاها پرداخته و درنهایت با استفاده از قیاس تطبیقی به آسیب‌شناسی تعدادی از موزه‌های دفاع مقدس و جنگ پرداخته شود. با توجه به این هدف، پژوهش می‌کوشد به این پرسش، پاسخ دهد که تفاوت‌ها و شباهت‌های محتوایی و کالبدی موزه‌های جنگ و دفاع مقدس چه می‌باشد؟ فرض این است که موزه جنگ و دفاع مقدس از لحاظ مبانی نظری، محتوای فضایی، انتظام معماری و نشانه‌شناسی و ارتباطات فضایی دارای تفاوت‌های ساختاری می‌باشند.

روش تحقیق

روش تحلیل محتوا برحسب نوع تحقیق انتخاب شده است. فرایند تحقیق شامل کشف ویژگی‌های ساختاری و محتوایی متن، بررسی تصویر واقعیت‌ها و تبدیل توأمان کیفیت‌ها به کمیت‌ها و برعکس است. در این روش با تحلیل پیام‌های زبانی می‌توان به کشف معانی، اولویت‌ها، نگرش‌ها، شیوه‌های درک و سازمان‌یافتگی متن دست یافت (قائدی و گلشنی، ۱۳۹۵: ۵۷). معماری همانند یک ساختار زبانی و متن قابل خوانش، می‌تواند براساس بررسی واژگانی همانند کارکردی، شکلی و برنامه رفتاری مورد تحلیل محتوا قرار گیرد (Chauhan and etal: 2022). از این‌رو پس از بررسی نمونه‌های موردی به توصیف ویژگی‌های اصلی محتوای پیام، توصیف ویژگی‌های شکلی محتوای پیام، استنباط مفاهیم موردنظر تهیه‌کنندگان محتوا (طراحان) و پیش‌بینی اثرات محتوا بر

مخاطبان پرداخته می‌شود (قادریگ‌زاده و دیگران: ۱۴۰۱). ابزار این خوانش یافتن کدهای ویژه‌ای است که هرگونه معماری به‌واسطه آنها از دیگری بازشناخته می‌شود. در پژوهش حاضر تلاش می‌شود تا تحلیل محتوای متن که در اینجا به معنای محتوای شکل‌دهنده به کالبد و سازمان فضایی یک معماری است؛ با ایجاد سامانه‌ای از کدهای مشخص مانند سامانه حرکت در فضا، سامانه شکل‌دهنده به نمادها و... بررسی شود. متن‌های کالبدی از میان موزه‌های جنگ و دفاع مقدس انتخاب شده است. نکته مهم در این روش آن است که هر دیدگاه تلقی از هر کد خواهد داشت و نمی‌توان یک کد را از منظر بیانی با همان کد در فرهنگ دیگر مقایسه کرد؛ با این حال، چون این تحقیق هم درون‌متنی و هم مقایسه بین‌متنی است می‌تواند روش مناسبی جهت قیاس تطبیقی مفهوم و کالبد دفاع مقدس به دست دهد. معیارهایی که برای انتخاب شهر و کشور به‌عنوان نمونه موردی مطالعه در نظر گرفته شده براین اساس بوده است که تمامی موزه‌های داخلی کشور که به بهره‌برداری رسیده و یا از لحاظ طرح قابل بررسی هستند به‌عنوان نمونه‌های موردی داخلی و براساس پراکندگی کشورها اعم از کشورهای همسایه ایران در منطقه و همچنین چند نمونه از کشورهای شرقی و غربی به‌عنوان نمونه‌های موردی خارجی جهت مقایسه دو مفهوم جنگ و دفاع مقدس انتخاب شده است. با توجه به اینکه اجزای اصلی تشکیل‌دهنده یک طرح؛ فرم و عملکرد آن مجموعه و ارتباط این دو با هم می‌باشد؛ برای بررسی و مقایسه نمونه‌های موردی که در بالا به آن اشاره شد از پنج مؤلفه کالبد، سامانه حرکتی و برنامه فضایی، طراحی محوطه (شکل، هندسه، وسایل مورد استفاده)، طراحی داخلی (شکل نور، نوع وسایل) استفاده می‌شود.

پیشینه تحقیق

داویدا (۲۰۱۷) به بررسی اثر فن‌آوری‌های نو در تلقین حس حضور در صحنه واقعی در موزه جنگ و ادواریت نظامی دانمارک می‌پردازد. علت وجودی موزه، به مداخله نظامی دانمارک در افغانستان در پوشش ناتو برمی‌گردد. به نظر محقق، استفاده از فن‌آوری می‌تواند در تحریک ادراک صوتی و ... مؤثر باشد و به این طریق درک بهتری از موقعیت جنگی به بازدیدکننده بدهد. کرسل و دیگران (۲۰۱۹) در تحقیقی به بررسی دو موزه جنگ پیروانه و موزه نظامی درسدن، پرداخته و بر این باورند که ایجاد اتحادیه اروپا به‌عنوان یک سازمان وحدت‌بخش بر شکل و سازمان‌دهی این موزه‌ها مؤثر بوده است؛ به عبارتی نمادشناسی و فرم‌یابی موزه پیروانه به علت ساخت قبل از ایجاد

اتحادیه بیشتر به یادآوری منازعه و موزه درسدن به علت ساخت پس از ایجاد اتحادیه بر همگرایی فرهنگی تمایل پیدا کرده است. هاسلمان (۲۰۲۱) با بررسی موزه‌های جنگ اروپا بر این عقیده است که موزه‌های جنگ عمدتاً به بازنمایی یک جنگ و یا عملیات ویژه تمایل دارند و نتوانسته‌اند تمامیت واقعه جنگ را نمایش دهند؛ به عبارتی این ساختمان‌ها تنها در خدمت بخشی از جنگ هستند و نمی‌توانند به بازدیدکننده درک کلی از واقعه بدهند. همچنین تأکید بسیار هر موزه بر مؤلفه‌های بومی باعث شده است که بازدیدکننده خارجی و یا بخشی دیگر از کشور نتواند به تمامی درک درستی از نمادها داشته باشد. ستوبال و دیگران (۲۰۱۹)، در مقاله‌ای به بررسی کارکرد موزه‌های جنگ اروپا می‌پردازند و براساس رویکرد آموزشی و نمادین این ساختمان‌ها بر این باورند که کارکرد آنها بیشتر تداوم جنگ و منازعات ملی‌گرایانه‌ای بوده است که باعث جنگ اول و دوم جهانی شدند؛ به عبارتی موزه‌های جنگ در اروپا رویکردی رقابتی - هویتی یافته‌اند و رویکرد جنگ‌طلبانه در آن چشمگیر است. شمشی‌ری (۱۴۰۰) با بررسی مفاهیم فرهنگ، نحوه حفظ و انتقال آن به آینده و نیز ابزار انتقال مفاهیم فرهنگی؛ به ارتباط مفهوم فرهنگ و مذهب پرداخته و راه‌های عملی حفظ و انتقال فرهنگ دفاع مقدس را بیان می‌کند. قائدعلی و سلیمی (۱۳۹۶)، به بررسی سیستمی یادمان‌های دفاع مقدس پرداخته‌اند. تحقیق نشان می‌دهد سیستم یادمان شامل ۹۱ جزء (مضمون فرعی) است که در قالب هجده مقوله (تم اصلی) طبقه‌بندی گردیدند و در شش بُعد اصلی تقسیم‌بندی کلی تری صورت پذیرفت که عبارت‌اند از: منابع (مالی، انسانی، سرمایه‌ای، دانشی و معنوی)، ورودی‌ها (پذیرنده و نقش‌آفرین)، فراگردها (فرهنگی و خدمات پشتیبان)، خروجی‌ها (برون و درون سیستمی)، مدیریت یادمان (تأمین منابع، بسیج منابع، برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی، هدایت و کنترل) و عوامل محیطی (محلی، ملی و بین‌المللی). نجفوند و وثیق (۱۳۹۸) به بررسی نمادپردازی المان‌های شهادت و دفاع مقدس در تصویرسازی این دوران دارند. نتایج نشان می‌دهد که علی‌رغم فقدان همپوشانی بین نمادها در این دو حوزه، دارای همسویی در نمادپردازی هستند؛ به عبارتی، هنرهای تجسمی و معماری دارای اشتراکات زیادی در حوزه دفاع مقدس نظیر عناصر انسانی، حیوانی، گیاهی، خطی - هندسی، معماری و بی‌جان می‌باشند که به جنبه یادآوری و بیادسپاری نمادها در حافظه جمعی مردم تأکید دارد. ابراهیمی و دیگران (۱۴۰۱) به نقش یادمان‌های شهدا بر ارتقای اعتقادات در جامعه پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که حضور در یادمان‌ها، شرکت در یادواره، مطالعه وصیت‌نامه‌ها، ارتباط با یادمان‌های شهدا منجر به

تقویت مؤلفه‌های خداباوری از قبیل امیدواری به فضل خدا، احساس نزدیک‌تر شدن به خدا، حس بندگی بیشتر و تقویت مؤلفه‌های ایمان به غیب از قبیل انس بیشتر با قرآن، تقویت باور به امدادهای الهی، مستحکم‌تر شدن پیوند قلبی با اهل بیت و درنهایت منجر به تقویت مؤلفه‌های آخرت‌گرایی از قبیل توجه بیشتر به آخرت و روز قیامت، افزایش عشق به لقاء الهی در جامعه و به‌ویژه در بین جوان‌ها و احساس شرم نسبت به گناهان می‌شود. این تحقیقات نشان می‌دهند که درزمینه مبانی نظری و کالبدی حوزه دفاع مقدس، تفاوت ماهیتی - شکلی با موزه جنگ دیده نشده است و علاوه بر آن، موزه‌های جنگ عمدتاً شکل‌گرا بوده و وظیفه انتقال ارزش و مفهوم را برعهده ندارند.

بحث و تحلیل

منتقدان هنر با رویکردهایی مانند نقد انسان‌شناسانه و تاریخی به موزه‌های جنگ پرداخته‌اند. علت این توجه، ماهیت پیچیده موزه‌ها به‌عنوان یادبود و نقش آن در به‌یادسپاری یک اتفاق ملی در قالب یک کالبد معماری است (Tanović, 2019). در طرح موزه‌های جنگ دو گرایش دیده می‌شود که یکی بر محوریت تجلیل از جانبازان و کشته‌شدگان جنگ شکل می‌گیرد و دیگری به ارائه تاریخچه جنگ و تجهیزات نظامی می‌پردازد (Tomasiewicz, 2020). برای طرح بحث لازم است ابتدا مفهوم دفاع مقدس و جنگ واکاوی شود؛ لذا با تکیه بر آیات، روایات و سایر اسناد معتبر مفاهیم یادشده طرح و مقایسه می‌شوند. از نظر دین، هر فعل یا امری که جنبه الهی و صبغه ربوبی داشته باشد؛ مقدس است. (سوره بقره، آیه ۱۳۸). زمانی که دفاع از ارزش در قالب جهاد شکل گیرد؛ علت صوری باید عاری از آلودگی‌های روحی و اخلاقی مانند خودپسندی و خودگرایی، باشد و ازدست‌دادن جان در این راه حکم شهادت و گواهی به قداست امر قدسی دارد. البته جهاد در این دیدگاه جنبه تدافعی دارد و از این‌روست که جهاد در کنار دو مفهوم ایمان و هجرت معنا می‌یابد (حقیقت، ۱۴۰۰) اینجاست که امام (رحمه‌الله علیه) در فرازی دفاع مقدس را دفاع از مرزهای عقیدتی و نه جغرافیایی. می‌داندست. رهبر معظم انقلاب به این پدیده به‌عنوان ابزار پالایش فرد و اجتماع می‌نگریست و آن را در محدوده ضیق و غیرکارآمد نژادی قومی و ملی محدود نکردند (امام (رحمه‌الله علیه) برگرفته از سایت www.imam-khomeini.com). این دیدگاه بود که دفاع مقدس را به ابزاری برای اتحاد و صمیمیت بین اقشار مختلف جامعه تبدیل و آن را به‌عنوان الگویی رفتاری و عملی در جامعه تسری داد. در جدول زیر تلاش شد تا با تکیه بر آیات، روایات

و سخنان اندیشمندان جهان اسلام تفاوت مفهومی دفاع مقدس و جنگ شرح داده شود.

جدول ۱. بررسی تفاوت‌های مفهومی دفاع مقدس و جنگ

ویژگی‌های جنگ	شرح	شرح	ویژگی‌های دفاع مقدس
جنبه کشورگشایی	جنگ به‌عنوان ابزار گسترش تسلط بر دیگران، ناپسند است. جنگ‌طلبی برای رسیدن به اهداف ناخوشایند همچون زیاده‌خواهی، سلطه‌طلبی، استعمار کشورها و... امری قبیح بوده و مقدسات دینی آن را رد کرده‌اند.	امر مقدس شکل، غایت و نیت مقدس دارد و دارای حسن و نیکویی فعل و فاعل است (جوادی آملی، ۱۳۸۱، چ اول: ۱۰۰ - ۸۹).	جنبه الهی داشتن
ماتریالیستی	جنگ صرفاً مبارزه فیزیکی بین افراد بدون اهداف عالی است.	کسی که در راه دین به شهادت رسد شهید راه حق است (مشکینی اردبیلی، ۱۳۷۲: ۶)	جهادگونی
تهاجمی بودن	نبرد مسلحانه بین دول به‌عنوان تجاوز نظامی شناخته می‌شود و به خاطر سلطه‌طلبی، جاه‌طلبی، چپاول منابع ملت‌های دیگر و... است. جنگ ایران و عراق، هم مواد شیمیایی به کار رفت و ابزارهای روانی علیه	اسلام دین رحمت و همزیستی مسالمت‌آمیز است و وجود و وجود جهاد در آن، صرفاً جنبه‌ای تدافعی دارد. جنگ تدافعی و دفاعی، محل بروز غیرت و تعصب و وفاداری عمیق انسان‌ها به آرمان‌هایی است که به آنها پایبند است.» (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری و صحیفه نور ج ۲، ۱۷، ۱۸ و	تدافعی بودن

	ایران به کار گرفته شد (رشید و همکاران، ۱۳۹۹). لذا دارای ابعاد تهاجی است.	(۲۱).	
دفاع از مرز فکری و سیاسی	جنگ هشت‌ساله؛ دفاع مقدس است؛ از آن جهت که دفاع در قبال تجاوز نامشروع علیه باورها، تاریخ، هویت و جغرافیای یک ملت آزاده بود (شمخانی، ۱۳۹۸).	جنگ تجاوز و تجاوز قهری به خاک و استعمار، استعمار استعمار ملت مغلوب است.	اسـتـثـمـار فکری
ارتقاء سطح معنوی رزمندگان و جامعه	رزمندگان برای حفظ اسلام می‌جنگند و صدام برای نابودی اسلام (خمینی، ۱۳۹۵، ج ۱۵، ۱۹۷). به اذن خدا هر مسلمانی، چه بسا گروه قلیل که بر گروه کثیر پیروز می‌شوند (سوره بقره، ۲۸۶). تفاوت رزمندگان ایران و بعث در دو مسئله رعایت حدود شرعی و اوج‌اشارگری رزمندگان ما در این هشت سال است (www.dana.ir).	جنگ عراق با ایران مبتنی بر تصرف زمین به هر قیمت بود و توجهی به ارتقا معنوی به‌هیچ‌وجه نبود. استفاده از سلاح‌های نامتعارف و یا حمله به مناطق مسکونی از این دست است (امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، ۱۳۷۷: ج ۱۸، ۵۲۲ و سفیری، ۱۳۷۸: ۹۱ و ارجیتی و عبداللهی، ۱۳۹۴: ۱۳۹-۱۵۸).	سـرکـوب افکار
الگوسازی واقعی	رهبری در جنگ قیادی بود نه سیاقی، فرماندهان پیش‌تاز در جهاد و شهادت بودند و نه دستوردهنده صرف.	در جنگ هدف وسیله را توجیه می‌کند؛ لذا الگوسازی بر محوریت قدرت مادی و امور غیرواقعی و یا قهرمان	الگوسازی کاذب

	سازی افراطی و دور از واقعیت است.		
مقبولیت عمومی	جنگ به علت آنکه از سوی مردم پشتیبانی نمی شود تنها بر قابلیت های نظامی اتکا دارد.	نبود تبعیض و ایدئولوژی حذف؛ معترضان جنگ در سخت ترین شرایط حرف های خود را می زدند، شعار می دادند. هیچ کس در جنگ حذف نمی شد. هر کس می آمد، البته همه نمی آمدند ولی هر کس می آمد، محترم بود (شمخانی: ۱۳۹۸).	
عدم تکیه بر انگاره های معنوی جوامع	تداوم جنگ به وسیله اتکا به هویت های کاذب و زودگذر ساخته می شود و پس از پایان جنگ آن هویت نیز فراموش می شود.	دفاع مقدس در ادامه واقعه عاشورا است: کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا (روزنامه کیهان، kayhan.ir/fa/news/114922). وابستگی به فرهنگ عاشورا نوحه، نام گذاری عملیات و گردان و... باعث تاب آوری مردم و رزمندگان در دفاع مقدس شد. نهضت عاشورا بود که به نیروی محرکه مردم تبدیل شد (براساس روزنامه کیهان، kayhan.ir/fa/news/114922/).	پیوند فرهنگ عاشورا و دفاع مقدس
علت فاعلی، علت غایی و علت صوری شیطانی	آنها که داوطلب برای جنگ هستند، داوطلبی برای شیطان است. فرق هست مابین داوطلبی و ایثار شما با داوطلبی و	این جنگ، جنگ اعتقاد است، جنگ ارزش های اعتقادی - انقلابی و ما در مقابل ظلم ایستاده ایم» (خمینی، ۱۳۹۵، ج ۱۵، ۲۲۹). صورت عمل میزان نیست، آن چیزی که میزان	علت فاعلی، علت غایی و علت صوری

<p>الهی</p>	<p>است انگیزه عمل و معنای عمل است. دولت قدرت دارد، سپاه قدرت دارد، ارتش قدرت دارد، بسیج قدرت دارد، این‌هایی که قدرت دارند حفظ جهات انسانیت را، جهات اسلامیت را بیشتر از دیگران بکنند. این قدرت را در محلش خرج بکنند، تجاوز از محلش نشود. (خمینی، ۱۳۹۵، ج ۱۳، ۲۳۹ - ۲۳۷).</p>	<p>ایثار متحرفین. آنها برای رسیدن به دنیا و رسیدن به آمال و شهوات نفسانی وارد می‌شوند در میدان و شما برای شهادت و برای رسیدن به لقاءالله وارد می‌شوید (بیانات امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در جمع دلاوران سپاه اسلام و دانشجویان مسلمان مقیم خارج - خمینی، ۱۳۹۵، جلد ۱۶-۲، ۱۳۱).</p>
<p>پشتیبانی از مسلمین</p>	<p>کشور ایران با تمام قدرتی که دارد و با تمام قدرتی که پیدا خواهد کرد ان شاءالله، هیچ‌گاه نظر به این ندارد که تجاوز به یک ملت دیگر و یک کشور دیگر هر چه ضعیف باشد بکند، بلکه پشتیبان آنهاست. قدرت دارد، لکن قدرت خود را صرف پشتیبانی از سایر مسلمین می‌کند (خمینی (رحمه‌الله علیه)، ۱۳۹۵، ج ۱۵، ۴۴۲ - ۴۴۱).</p>	<p>کلیات ابزار و محتوای جنگ نشان می‌دهد صرفاً توجه به تصاحب منابع است ولو اینکه افراد و گروهی مظلوم نیز قربانی شود.</p>
<p>حفظ استقلال</p>	<p>امام خمینی (رحمه‌الله علیه) بر این نکته تأکید می‌کردند که هدف ملت ایران از مقابله با دشمن یعنی، در مرحله اول حفاظت از منابع زیرزمینی و منابع ارضی، و در مرحله دیگر، حق ملت ایران برای</p>	<p>یکی از مهم‌ترین اهداف در جنگ‌ها از بین بردن تمامیت ارضی کشور مورد تهاجم و ضمیمه کردن بخش یا کل خاک</p>

	آن به کشور مهاجم است.	تعیین سرنوشت خویش است (همان، ج ۱۶، ۳۵۴ - ۳۵۲).	
مشروعیت مبارزه	جنگ به علت آنکه در هدف حمله و تهاجم به کشوری دیگر است نه از لحاظ عرفی و نه شرعی مجاز نیست و به فرموده امام (رحمه الله علیه): ایران برای خدا قیام کرده، برای خدا ادامه می‌دهد و جز دفاع، جنگ ابتدائی با هیچ‌کس نخواهد کرد. (خمینی، ۱۳۹۵، ج ۱۶، ۶۸).	مشروعیت مبارزه و قداست آن مشروط به این نیست که حقوق فردی و یا ملی مورد تجاوز واقع شده باشد؛ در همهٔ زمینه‌هایی که یکی از مقدّسات بشر دچار مخاطره شده باشد مبارزه مشروع و مقدّس است.	
عدم مشروعیت شرعی - عرفی			

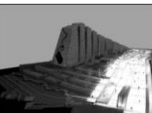
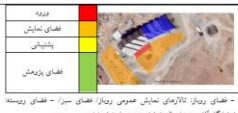

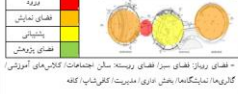

براین اساس، مشاهده می‌شود که دفاع مقدّس و جنگ از منظر ظاهری و شکلی شباهت‌های بسیاری دارند زیرا در هر دو نیروی نظامی به‌کار گرفته می‌شود؛ باین‌حال از دیدگاه هدف، مبتدا و نوع عملکرد هیچ‌گاه در یک دسته قرار نمی‌گیرند. در دفاع مقدّس هدف تسخیر نیست؛ بلکه دفاع از ارزش‌ها و داشته‌های معنوی جامعه مظلوم است و ریشهٔ این گرایش را می‌توان در تأکید بر واقعه عاشورا و جهاد امام حسین (علیه السلام) دانست. پس از پایان دفاع مقدّس روایت ارزش‌ها بیشتر از شرح وقایع نظامی آن مورد توجه واقع شد که نشان‌دهندهٔ محتوای آن است؛ باین‌حال پس از هر جنگ آنچه اهمیت می‌یابد، بیان پیروزی و نحوهٔ موفقیت عملیات است که جنگ را به یک اتفاق تبدیل و دفاع مقدّس را به یک مفهوم مداوم و در حال تکامل ارتقا می‌بخشد. پس از شناخت تفاوت مفهومی بین دو حوزهٔ جنگ و دفاع مقدّس لازم است تا به بررسی نمونه‌های موردی پرداخته شود. بناهای ذیل براساس نحوهٔ نمادگرایی، کدمحتوایی، انگاره‌های معماری (نگاره‌های تزئینی، کالبد غالب، نوع مصالح، نوع کالبدهای غیرمعماری و کیفیت بهره‌گیری از نور)، رابطهٔ طبیعت، نوع دسترسی بین فضاها، درونی موزه بررسی شده‌اند. پس از شرح نقشه ابنیه و محوطه‌سازی آن و نیز نوع نمادپردازی مفهوم جنگ، می‌توان دریافت که در برخی موزه‌ها روند

روایت بر فرم‌یابی بنا مؤثر بوده است. در موزه دفاع مقدس تهران، شکل بنا حاصل نحوهٔ چیدمان تالارها و نیز هماهنگی بنا با محوطه است. بدنه خشن بنا و فرم کشیده آن، تناسبی با ویژگی‌های مفهومی مسلط بر گفتمان دفاع مقدس ندارد. با این حال تلاش شده تا با استفاده از فن‌آوری‌های نوین صحنه‌پردازی عملیات‌ها در طراحی داخلی لحاظ شود. از این لحاظ شکل بنا شباهت به فرم موزه یهود و موزه جنگ جهانی دوم آمریکا دارد. در جهت دیگر، موزه دفاع مقدس کرمان قرار دارد که کاملاً بازنمایی معماری و باغسازی تاریخی ایران و نمادپردازی معمول دوران دفاع مقدس است. گل لاله به‌عنوان فرم غالب در مجسمه و نقاشی جایگزین کالبد شهید می‌شود. در این بنا نیز فرم گنبد برمنای این گل شکل یافته است. محور اصلی این باغ نیز به بنا ختم می‌شود؛ به‌گونه‌ای که انتهای باغ یا همان فردوس به مقام شهید و یا گل لاله ختم شده است؛ لذا با کاهش بیان مستقیم، تحلیل بازدیدکننده را جهت ترجمهٔ مفاهیم تحریک می‌کند. موزه‌های دزفول، همدان، کردستان و شهرکرد، علی‌رغم وجوه بومی در نمادپردازی، از ابزارهای بیانی مانند سردیس و تندیس شهدا و یا نمایش تانک و ... استفاده می‌کنند که ابزاری مستقیم در روایت است. همین ویژگی در موزه خرمشهر نیز مشهود است؛ با این تفاوت که این موزه، نگهداشت بنای آسیب‌دیده از جنگ است. استفاده از ادوات جنگی در محوطه‌سازی نیز نوعی بیان مستقیم است که در برخی موزه‌های ایران و در عمده موزه‌های جنگ خارج از ایران دیده می‌شود. دو موزه شهرکرد و کردستان با یک وجه مشترک، از معماری منطقهٔ ساخت پیروی نموده‌اند و به‌منظور ایرانی‌نشان-دادن بنا، از به‌کارگیری مفاهیمی مانند گنبد و یا باغ ایرانی دوری کرده‌اند. اعتلای بنا در کنار حرکت فرد برای بازدید موزه که به‌وسیلهٔ بالا بردن فرم و نیز تأکید بر خطوط عمودی است؛ مهم‌ترین ویژگی نمادین آن است. در موزه مسکو وجه نمادین با عنصر عمودی و برج‌گونه دیده می‌شود، درحالی‌که روایت‌محوری در دور موزه یهود و لهستان باعث شده است تا ساختمان فرمی ویژه بگیرد به‌طوری‌که ساختمان موزه مهم‌ترین وجه نمادینی است که در ذهن مخاطب قرار می‌گیرد و تبدیل به جزئی از حافظهٔ جمعی شده است؛ به‌عبارتی دیگر ادوات و تجهیزات جنگی عناصری فرعی در روایت هستند. در همل نمونه‌ها به‌استثنای موزه کرمان، یزد، همدان و عراق، محوطه‌سازی فرع طراحی است اما در موزه‌های یادشده، معماری نه‌تنها زمینهٔ فهم صورت‌بندی معانی ساختمان است که خود نیز جزئی از روایت است. با توجه به بناهای موزه‌ای می‌توان دریافت که سه رویکرد روایت مفهومی واقعه و بازنمایی مشابه واقعه و بیان مفهوم واقعه باعث

جهت‌دهی در طراحی شده است.

فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۹، شماره ۲، شماره پیاپی (۲۴)، تابستان ۱۴۰۲

ردیف	کلیه شناسه‌های فرضی (تزیینات)	اسناد معماری	زینت	نگاره‌های معماری	گنجه‌های	نمادگرایی
۱			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی
۲			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی
۳			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی
۴			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی
۵			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی
۶			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی
۷			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی
۸			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی
۹			دوره فضای نمایش پاشایی فضای بارش آب آب	نگاره‌های تزیین کتابخانه کافه غالب ساحل تورج آکادمی فرماندهان تورج	اسفاده از عناصر تزیینی اجناس ساده کتابخانه - کافه - ساحل - تورج خطوط صاف - حاشیه‌ها سنگ - آجر - بتن مسبب - اجزای سنگ تورج گسترده در بخش‌های خدماتی رشته پیرامونی بنا	گنجه‌های مهرنگار ایرانی

توسعه و پهنایشده			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	مرکزگرا ارتباط فرمی و ساخت یا چشم‌انداز یا محدوده	نگاره‌های انیمیشن کتابخانه آرشیو موزه بر روی پل محدوده	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	پادمان‌های سیرماری لانه‌ها موزه و موزه سرنگ	نقشه فضای موزه چشم‌انداز موزه موزه
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	خطی کلی معماری یا معماری یا معماری	نگاره‌های انیمیشن کتابخانه آرشیو موزه بر روی پل محدوده	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط عمودی پادمان‌ها چشم‌انداز موزه موزه	خطوط عمودی پادمان‌ها چشم‌انداز موزه موزه
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	سه سطحی سه سطحی	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	رویکرد معماری چشم‌انداز موزه موزه	رویکرد معماری چشم‌انداز موزه موزه
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	خطی کلی معماری یا معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	نقشه موزه موزه موزه	نقشه موزه موزه موزه
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	مرکزگرا معماری معماری معماری معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط معماری معماری معماری	خطوط معماری معماری معماری
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	خطی کلی معماری یا معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط معماری معماری معماری	خطوط معماری معماری معماری
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	مرکزگرا معماری معماری معماری معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط معماری معماری معماری	خطوط معماری معماری معماری
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	خطی کلی معماری یا معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط معماری معماری معماری	خطوط معماری معماری معماری
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	خطی کلی معماری یا معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط معماری معماری معماری	خطوط معماری معماری معماری
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	خطی کلی معماری یا معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط معماری معماری معماری	خطوط معماری معماری معماری
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	خطی کلی معماری یا معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط معماری معماری معماری	خطوط معماری معماری معماری
توسعه			روزه فضای نمایش پشتیبانی فضای پژوهش	خطی کلی معماری یا معماری	معماری کلی معماری یا معماری	گروه چینی - آرشیو - بر روی پل	خطوط معماری معماری معماری	خطوط معماری معماری معماری

نتیجه‌گیری

انتقال مفهوم در قالب رسانه‌ای ویژه مانند معماری و کالبد‌های صلب، نیازمند درک و شناخت دفاع مقدس و مفاهیم و ارزش‌های مرتبط با آن است. با این حال تفاوت ساختاری مفهوم جنگ و زمینه‌های فلسفی و پیامدهای اجتماعی آن با موضوع دفاع مقدس، در بسیاری از این بناها کمتر دیده شده است؛ به گونه‌ای که گاه در تحلیل محتوا و شکل موزه‌های دفاع مقدس، بیان مفاهیم، نشانگر تأثیرپذیری طرح از مفهوم جنگ است. موزه‌های جنگ در سرتاسر دنیا برای نکوداشت پیروزی و یا مذمت جنگ و بیان تبعات منفی آن در حوزه‌های مختلف روانی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی ساخته می‌شوند. هدف از ساخت این بناها، بیان ظواهر جنگ بوده و عمدتاً نگاهی روایت‌محور دارند؛ در حالی که موزه‌های دفاع مقدس برای بیان ارزش‌های والای دفاع مقدس و مفاهیم مرتبط با آن طراحی و ساخته می‌شوند. هدف از ساخت موزه و یادمان دفاع مقدس اشاره به باطن جنگ و عوامل معنوی است که در جنگ سبب پیروزی می‌شود. از این رو موزه‌های دفاع مقدس، نگاهی مفهوم‌محور دارند. با این حال بیان منحصم نظامی به صورت تمایز ارزش و باور، در کمتر بنایی دیده می‌شود و موزه‌های جنگ عمدتاً محلی برای نمایش آن چیزی است که اتفاق افتاده است و نه آن مفاهیمی که در حال تکامل و نوشتن دائمی هستند. به عبارتی موزه جنگ عمدتاً بر پایه اتفاق تاریخی پایان‌یافته شکل می‌گیرد در عین حال موزه دفاع مقدس بر اساس محلی برای ارائه یک تداوم معنوی تجسم می‌شود. در بررسی ساختمان‌های مورد مطالعه دانسته شد؛ برخی از ابنیه با آنکه حامل نام موزه دفاع مقدس هستند ولی تنها به محلی برای نمایش یک عملیات و یا بیان برتری نظامی در جنگ تبدیل شده‌اند و کمتر به جنبه‌های تربیتی و ارزشی دفاع مقدس اشاره شده است. به بیانی دیگر هرگاه ادوات و ساختمان هدف قرار گرفته است؛ انتقال مفاهیم در نوبت بعدی قرار گیرد.

منابع

- ابراهیمی، خدایار؛ رشیدی آل هاشم، سیدرکن‌الدین؛ و نورا، موسی (۱۴۰۱). نقش یادمان‌های شهدا بر ارتقای اعتقادات در جامعه. *مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر*، ۳(۲)، ۲۶-۱.
- پیری، هادی‌مراد (۱۳۹۵). راهبرد سیاست‌گذاری فرهنگی در زمینه علوم و معارف دفاع مقدس به منظور حفظ و انتقال آن به نسل‌های آینده. *مطالعات دفاع مقدس*، ۲(۴)، ۲۷-۷.
- حقیقت، سیدصادق (۱۴۰۰). جهاد ابتدایی از دیدگاه فقه شیعه. *شیعه‌شناسی*، ۱۹(۷۵)، ۷-۳۰.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۹۵). صحیفه نور: مجموعه رهنمودهای حضرت امام خمینی (قدس سره الشریف) / تدوین سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی (گروه انتشارات)، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- رشید، غلامعلی؛ و پاشایی هولاسو، امین (۱۳۹۹). بررسی نقش و ارائه الگوی تأثیرگذار مدیریت دانش بر انتقال فرهنگ دفاع مقدس. *مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۱۷(۷۵)، ۵۲-۸۲.
- شمخانی، علی (۱۳۹۸). دفاع مقدس: <https://article.tebyan.net/UserArticle/AmpShow/629609>
- شمشیری، امیرحسین (۱۴۰۰). راه‌های حفظ و انتقال فرهنگ ایثار و شهادت به نسل آینده. *مطالعات تاریخ و تمدن ایران و اسلام*، ۱۷(۵)، ۱۵-۲۶.
- قائدعلی، حمیدرضا؛ و سلیمی، غلامرضا (۱۳۹۶). تحلیل سیستمی یادمان‌های دفاع مقدس. *مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، ۱(۲)، ۱۱۷-۱۳۹.
- قائدی، محمدرضا؛ و گلشنی، علیرضا (۱۳۹۵). روش تحلیل محتوا، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی. روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، ۷(۲۳)، ۵۷-۸۲.
- قادری‌گزاده، رضا؛ انصاری، مجتبی؛ و حبیبی، فؤاد (۱۴۰۱). تحلیل مدل الماس فرهنگی در معماری بناهای حکومتی دوره پهلوی اول: با رویکردی انتقادی به جامعه‌شناسی هنر. *باغ نظر*، ۱۹(۱۱۶)، ۵۵ - ۷۰.
- مشکینی اردبیلی، علی (۱۳۷۲). *المواعظ العددیه تهذیب و اضافات لکتاب الاثنی عشریه.../ حرره و هذبه علی المشکینی الاردبیلی؛ شروح و تعالیق نافعۀ علی الاحمدی المیانجی. قم: انتشارات الهادی.*
- Cercel Cristian, Nina Parish & Eleanor Rowley (2019) War in the Museum: The Historial of the Great War in Péronne and the Military History Museum in Dresden, *Journal of War & Culture Studies*, 12:2, 194-214, DOI: 10.1080/17526272.2019.1580846
- Chauhan, A., Ganeriwala, P., Sen, C., & Bhattacharyya, S. (2022, August). Toward Generating System Architecture and Formal Functional Description in the Architecture Analysis & Design Language (AADL) With Structured Natural Language. In *International Design Engineering Technical Conferences and Computers and Information in Engineering*

- Conference (Vol. 86212, p. V002T02A077). American Society of Mechanical Engineers.
- Daugbjerg, M. (2017). The 'distant war' up close and personal: approximating Afghanistan at the Danish Arsenal Museum. *Critical Military Studies*, 3(1), 50-68.
- Hasselmann, A. E. (2021). Memory Makers of the Great Patriotic War: Curator Agency and Visitor Participation in Soviet War Museums during Stalinism. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*, 13(1), 13-32.
- Cento Bull, Anna, Hans Lauge Hansen, Wulf Kansteiner & Nina Parish (2019). War museums as agonistic spaces: possibilities, opportunities and constraints, *International Journal of Heritage Studies*, 25:6, 611-625, DOI: 10.1080/13527258.2018.1530288
- Tanović, S. (2019). *Designing memory: the architecture of commemoration in Europe, 1914 to the present*. Cambridge University Press.
- Tomasiewicz, K. (2020). 'We are a social history, not a military history museum': Large objects and the 'peopling' of galleries in the Imperial War Museum, London. In *Museums, Modernity and Conflict* (pp. 213-234). Routledge.

شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی

در دوران دفاع مقدس با بهره‌گیری از روش FAHP

هادی مراد پیری، مهدی حشمتی جدید، پوریا فرح‌گل^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۹

چکیده:

یکی از ابعاد امنیت ملی، امنیت داخلی است. امنیت داخلی به خودی خود و ناخودآگاه استقرار نمی‌یابد، لذا عواملی سبب تاب‌آوری این نوع از امنیت می‌شوند. از دوره‌های تاریخی و زمانی که امنیت داخلی ایران دچار نوسان و تهدید می‌شد، دوران دفاع مقدس می‌بود. تجزیه و تحلیل دفاع مقدس با رویکرد نتیجه‌گرا، حاکی از آن است که امنیت داخلی در آن دوران پرتنش با وجود عواملی استقرار یافته است. بنابراین هدف در این پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی دوران دفاع مقدس با روش تحلیل سلسله مراتبی تصمیم‌فازی (FAHP) می‌باشد. شناسایی و روایی داده‌های جمع‌آوری شده با نظرخواهی خبرگان (فرماندهان وقت و یا مسئولان حاضر با تجربه دوران دفاع مقدس) همراه بود. پس از پالایش بیش از ۱۰۰ عامل و محاسبه نرخ سازگاری آن‌ها، نهایتاً ۲۸ عامل جهت پژوهش حاضر از پایایی لازم برخوردار بودند. پس از فازی‌زدایی عوامل و تعیین وزن اولیه هر یک، وزن نهایی و رتبه هر معیار مشخص شد. یافته‌ها حاکی از آن بود که قدرت بالای بسیج‌گری امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و رهبری ایشان، رتبه ابتدایی و بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود به صورت بهینه، رتبه انتهایی را به خود اختصاص داده‌اند.

واژگان اصلی: تاب‌آوری، امنیت داخلی، دفاع مقدس، FAHP.

۱. دانشیار مدیریت دفاعی دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، تهران، ایران

۲. عضو هیات علمی دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mehdiheshmati64@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری مدیریت دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)، تهران، ایران

مقدمه

بحران‌هایی از قبیل جنگ، تهدید تروریسم و... مفهوم تاب‌آوری ملی را به چالش کشیده‌اند که نشان می‌دهد واژه تاب‌آوری نه تنها در ادبیات روانشناسی، بلکه در گفتمان سیاسی معاصر حائز اهمیت است. تاب‌آوری، پیامد سازگاری فردی موفق و توانایی عمل کردن به‌طور اثربخش در وقایع آسیب‌زا است. تاب‌آوری، توانایی به‌دست آوردن مجدد تعادل درونی و عملکردی باثبات در شوک‌ها، ناملایمات یا شکست تعریف می‌شود. روان‌شناسان تاب‌آوری را مجموعه‌ای از اعمال تعریف می‌کنند که به افراد در جهت غلبه بر ناملایمات از طریق مسیر مثبتی از سازگاری پس از ناآرامی و استرس کمک می‌کند. براساس چنین تعریفی، تاب‌آوری صرفاً برون‌داد سازگاری مناسب در برابر ناملایمات‌ها نیست، بلکه فرآیندی است که هنگام مواجهه با تهدید مستمر یا بعد از تجربه کردن یک حادثه نامعمول و استرس‌زا اتفاق می‌افتد (Canetti et al, 2014: 506). یکی از عرصه‌هایی که مفهوم تاب‌آوری ملی نمود و مصداق می‌یابد، دستیابی به امنیت داخلی است.

امنیت داخلی نیز یکی از سطوح امنیت ملی است. در این سطح هرگونه اقدام، قصد و نیتی که با هدف سرنگونی، ضربه زدن و توقف توانایی‌های ملی در کشور صورت گیرد یا موجب بروز زمینه‌های عدم وفاداری در شهروندان و تبدیل آن به یک حرکت جمعی مخالف شود، به‌عنوان تهدید علیه امنیت داخلی اطلاق می‌شود (رضوی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۶۱۳). هرچند امنیت داخلی، خود بیشتر به حوزه‌های دیگری از امنیت تقسیم می‌شود، ولی باید یادآور شد که امنیت داخلی در درون یک حوزه ملت-دولت خود متأثر از امنیت فرد، امنیت رژیم، امنیت جامعه و امنیت در حوزه‌های دیگر است (هندیانی و پورغلامی، ۱۳۹۲: ۸۲). با اندک تأملی می‌توان دریافت که وضعیت و حالت امنیت داخلی متقوم به عوامل مقومی است که این عوامل در ایجاد انسجام سیاسی و اجتماعی و مدنی ملت و کشوری، از ضریب تأثیرگذاری بالایی برخوردار خواهند بود. طبیعی است که در صورت ایجاد تزلزل در این عوامل، وضعیت امنیت داخلی نیز متزلزل شده و ثبات سیاسی و اجتماعی درون آن ملت و نظام با خطرات جدی مواجه خواهد شد (زمانی، ۱۳۸۷: ۳۵). از برهه‌هایی که این رویکردهای تزلزلی، ملت ایران را تحت شعاع و چالش‌هایی قرار داد، دوران هشت ساله دفاع مقدس می‌باشد. از آنجا که یکی از ابعاد دفاع بعد امنیتی آن است، برقراری امنیت فراگیر برای سیاستمداران کشورهای درگیر جنگ و دفاع ناشی از آن، در صدر اولویت‌ها قرار دارد. در واقع مهم‌ترین عامل ضدامنیتی، جنگ محسوب می‌شود. به عبارت دیگر، هویت و حیثیت یک کشور تا

حد بسیار زیادی با امنیت داخلی آن ارزیابی می‌شود. در حفظ امنیت داخلی، تشکیلات مختلفی سهم دارند. هنگامی که امنیت داخلی با تهدید، مخاطرات، ناملاپتمی‌ها و تزلزلات مواجه می‌شود، بحث دفاع و سازوکارهای ناشی از آن به پیش می‌آید. بنابراین امنیت پیش‌زمینه تصمیم دفاعی است. کشور ایران با وجود تهدیدات و هم‌افزایی کشورهای قدرت‌طلب در دوران هشت ساله دفاع مقدس، توانست با تاب‌آوری‌های گوناگون و با استفاده از رویکردهای سخت و نرم بر روندهایی که ضد امنیت داخلی بود، فائق آید. از جمله این دستاورد، می‌توان به حفظ ارزش‌ها و ایدئولوژی‌های دین‌محور و ممانعت از تصرف اراضی اشاره کرد. صحیح است که کشور ایران در دوران دفاع مقدس افرادی را با شهادت و اسارت از دست می‌داد و با تحریم‌ها و مسائل ناشی از آن، چالشی پیش می‌رفت و با کارشکنی‌هایی دچار آسیب‌هایی هم شد، اما با استعانت از رویکرد نتیجه‌گرایی و سیستمی می‌توان به خوبی وجود امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس را استنباط کرد. پرواضح است با اینکه مفهوم امنیت داخلی دارای تعاریف و پژوهش‌های متعددی است، اما هنوز مرزهای مبهمی را در خود می‌بیند؛ بنابراین به نظر می‌رسد دستیابی به عوامل تاب‌آوری امنیت داخلی همواره برای تعریف، شناخت و مفهومی روشن و منسجم، آن را یاری می‌دهد. در این راستا، سؤالی اساسی به وجود می‌آید که آیا شکل‌گیری امنیت داخلی، ملزوم رعایت و بهره‌مندی از جنبه‌ها و ابزارهای سخت آن است؟ جواب صریح است، خیر. به عبارتی دیگر، از آنجا که یکی از مهم‌ترین جنبه‌های زندگی انسانی، یافتن امنیت است و وی این امنیت را بیشتر در داخل مرز و بوم خود ارزیابی می‌کند، پردازش به امنیت داخلی موضوعیت می‌گیرد. همچنین این سؤال که آیا ایران در دوران دفاع مقدس امنیت داخلی داشت؟ را می‌توان با ارزیابی نتایج دفاع پاسخ داد. بررسی امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس از دو منظر کلی و ساده‌حائز اهمیت است: (۱) عبرت‌آموزی از گذشته و گذشتگان و (۲) به‌کارگیری عبرت‌ها و تجارب برای مواجهه با آینده. بهره‌مندی از این دو مهم می‌تواند حکمرانی‌ها را دستخوش تغییراتی بهینه کند. بنابراین جهت محقق شدن چشم‌اندازهای ناشی از این دو محور کلی و تدوین مأموریت‌ها، در این پژوهش هدف، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس می‌باشد. بنابراین، تاب‌آوری در جهت تحقق امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس با وجود معضلات درونی و نقش ارکان بیرونی اثبات شده به نظر می‌رسد.

مبانی نظری

تاب‌آوری:

ریشه کلمه‌ی Resilience (تاب‌آوری)، کلمه لاتین Resilio به معنی حالت ارتجاعی داشتن است که در قرن ۱۷ میلادی نیز مورد استفاده قرار می‌گرفت. بوم‌شناسان برای نخستین بار مفهوم کلی آن را بیش از ۳۰ سال پیش پذیرفتند. از آن زمان به بعد، این واژه برای مورد بلایای کوتاه‌مدت و پدیده‌های بلندمدت مانند تغییر آب و هوا مورد استفاده قرار گرفت (غیاثوند و عبدالشاه، ۱۳۹۴: ۸۲). در جدول شماره (۱)، به‌طور اجمالی مفهوم تاب‌آوری از دیدگاه‌های مختلف بیان شده است (موحد و طیبیان، ۱۳۹۸: ۱۱۲):

جدول ۱: تعاریف تاب‌آوری از دیدگاه‌های مختلف (موحد و طیبیان، ۱۳۹۸، ۱۱۲)

تعریف تاب‌آوری	اندیشمندان
شدت اختلالی که سیستم می‌تواند آن را جذب کند قبل از اینکه ساختار نظام از طریق تغییر متغیرها و فرآیندهایی که رفتار آن را کنترل می‌کنند، به ساختار متفاوتی تبدیل شود.	(Holling, 1996: 38)
در زمینه مدیریت بحران، تاب‌آوری به معنای مقاومت و یا سازگاری با فشارهای حاصل از بلایا و توانایی برای بازیابی سریع است.	(Miletti, 1999: 210)
تاب‌آوری یک سازمان، مرتبط است با عملکرد سازمان، پایداری اجزای آن و یا حتی توانایی آن برای حفظ یک حالت محیط زیستی پایدار.	(Adger, 2000: 348)
۱. میزان تخریب و زبانی که یک سازمان قادر است جذب کند، بدون آنکه از حالت عادی خارج شود؛ ۲. میزان توانایی یک سازمان برای سازماندهی مجدد خود در شرایط مختلف؛ ۳. میزان توانایی سازمان در ایجاد و افزایش ظرفیت یادگیری و تقویت سازگاری.	(Carpenter, et al., 2009: 13)
تاب‌آوری شهری به عنوان درجه، حد یا میزانی است که در آن حد شهرها قادر به تحمل تغییر هستند قبل از اینکه به مجموعه جدیدی از ساختارها و فرآیندها بازسازماندهی شوند.	(Alberti, et al., 2004: 241)
۱. میزان اختلالی که یک نظام می‌تواند جذب کند و همچنان در همان وضعیت اول باقی بماند؛ ۲. حد، یا درجه‌ای که در آن حد، نظام (در نبود سازماندهی که از طریق عوامل خارجی اعمال می‌شود) قادر به خودسازماندهی است؛ ۳. حد، یا درجه‌ای که در آن حد، نظام می‌تواند ساخته شود، یا ظرفیت آن برای یادگیری و انطباق افزایش یابد.	(Folke, et al., 2004: 558)

(ISDR, 2005: 4)	ظرفیت یک شبکه، جامعه یا اجتماع در معرض خطرات برای سازگار شدن، مقاومت کردن یا تغییر دادن برای رسیدن به سطح قابل قبولی از عملیات و ساختار و ادامه آن. این موضوع به‌وسیله درجه‌ای که نظام اجتماعی قادر به سازماندهی و افزایش ظرفیت، آموختن از بلایای گذشته و بهبود خودش است، تعیین می‌شود.
-----------------	---

امنیت داخلی:

طبق تعریف امنیت داخلی، مردم نقش محوری در مباحث امنیتی دارند و مجذوب کردن و رضایتمندی مردم، شاخص مهمی برای سنجش امنیت داخلی محسوب می‌شود (رضوی‌نژاد و رزاقی، ۱۳۹۷: ۱۰۱). امنیت در بُعد داخلی، محافظت کشور در مقابل پدیده‌هایی نظیر وقوع بحران‌های داخلی، هرج و مرج، افزایش خشونت، بی‌ثباتی سیاسی و همچنین ایجاد فضای مناسب در جهت افزایش اقتدار ملی است (مختاری و زهدی گهرپور، ۱۳۹۲: ۵۸). امنیت داخلی از حیث منبع، جهت و نوع تهدید به داخل مرزهای کشور مربوط می‌شود و عمدتاً امنیت اجتماعی، آرامش، صمیمیت، وحدت و آشتی ملی، هماهنگی نیروهای سیاسی، ثبات و قرار سیاسی و اجتماعی، بقای سیستم سیاسی و حکومت، مناسبات پایدار و حسنه حکومت و ملت و نظایر آن را در بر می‌گیرد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴: ۳۲۹). از این جهت، امنیت داخلی بیش از هر چیز دیگری ناظر بر امنیت مردمان یک کشور است که تحت یک حاکمیت مشخص و معین زندگی می‌کنند (زمانی، ۱۳۸۷: ۳۵). امنیت داخلی بخشی از امنیت ملی است، با این تفاوت که بیشتر معطوف به عملکرد احزاب، گروه‌های داخلی، ساختارها و توانایی درونی کشور است (ساوه درودی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۲). به عبارت دیگر، امنیت داخلی به برقراری نظم و آرامش و ایمنی در داخل سرزمین و حوزه حاکمیت یک کشور مربوط می‌شود و در تعریف آن گفته‌اند: «حالتی که طی آن شهروندان و حکومت برای برخورداری از کلیه حقوق قانونی، شرعی و عرفی خود با مانعی روبرو نشوند». حالتی که به موجب آن جامعه‌ای فارغ از فشارها و نابسامانی‌های داخلی بوده و در آن تفوق نظم و قانون و یکپارچگی توأم با مشارکت مردمی در جهت تأمین ارزش‌های بنیادی، رفاه اجتماعی و امنیت به چشم می‌خورد (حشمتی جدید و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۶).

دفاع مقدس:

دفاع مقدس یکی از مقاطع بسیار درخشان انقلاب اسلامی و بافتخار برای ملت ایران است و از جنبه‌های گوناگون تاکنون مورد بررسی قرار گرفته است. تجربه دوران هشت ساله جنگ تحمیلی،

بزرگ‌ترین حادثه تاریخ‌ساز کشور پس از انقلاب اسلامی است. این جنگ تنها رویدادی بود که کشور به لحاظ جغرافیایی یک وجب از خاک خود را از دست نداد. تا پیش از این، در جنگ‌های سابق، تجربه تلخ ناکامی‌ها و شکست‌ها به همراه از دست دادن بخش‌های زیادی از سرزمین، افزون بر خسران‌های بزرگ جغرافیایی، پیامدهای زیان‌بار و دامنه‌داری بر غرور و روحیه ملی ایرانیان گذاشته بود که تا پیروزی انقلاب اسلامی نیز ادامه داشت. از این‌رو، شکست رژیم بعث و حامیانش در تجزیه خاک کشور و همچنین پیروزی انقلاب اسلامی نقطه عطفی در تاریخ ملی ما محسوب می‌شود. از این‌رو، حفظ و انتقال فرهنگ و معارف دوران دفاع مقدس یکی از دغدغه‌های رهبران و مدیران سیاسی کشور است (مرادپیری، ۱۳۹۵: ۵۸). دوران هشت سال دفاع مقدس و مقاومت رزمندگان ایرانی در صحنه نبرد، تداعی‌کننده یکی از زیباترین جلوه‌های تاریخ تمدن بشر است که در آن حماسه ایثار، گذشت و جهاد و شهادت جلوه‌گر بوده است، این ویژگی‌های ارزشمند رفتاری موجب شکل‌گیری فرهنگ دفاع مقدس شد و در حقیقت، این فرهنگ معنوی بود که رمز پیروزی جمهوری اسلامی ایران در طول انقلاب و پس از آن به‌شمار می‌رود (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۱). بنابراین بررسی عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی دفاع مقدس، خود یکی از ابعاد فرهنگ‌ها و ویژگی‌های دفاع مقدس می‌باشد.

پیشینه تحقیق

کشیشیان سیرکی (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان "تأثیر سرمایه اجتماعی بر امنیت ملی در دوران دفاع مقدس" را با روش تاریخی و با استفاده از ابزار اسنادی و منابع کتابخانه‌ای مورد ارزیابی قرار داد. یافته‌های به‌دست آمده از این مطالعه بیانگر وجود رابطه‌ای مستقیم و معنادار میان سرمایه اجتماعی و امنیت ملی به‌خصوص در بُعد داخلی، در مطالعه موردی دفاع مقدس است. از نظر وی، توجه به عمق و شعاع این ارتباط با تمرکز بر سرمایه اجتماعی بیش از سایر سرمایه‌ها به خوبی می‌تواند بر مشکلات و مصائب اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی کنونی کشور فائق آید.

یوسفی و همکاران (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان "بررسی تأثیر مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی دفاع مقدس بر آینده امنیت ملی ج.ا. ایران" با روش توصیفی (از نوع همبستگی) و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها کمی - کیفی در جامعه آماری‌ای از افراد مطلع از مسائل و وضعیت امنیت ملی دوران دفاع و آینده کشور، مورد ارزیابی قرار دادند. ۱۶ نفر در قالب نمونه آماری نظرات متفاوت داشتند و در

حوزه‌های آینده‌پژوهی، امنیت ملی و دفاع مقدس در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی به‌طور هم‌زمان تسلط داشتند. نتایج حاکی از آن بود که سرمایه فرهنگی و اجتماعی دفاع مقدس در آینده امنیت ملی اثرگذار بودند. همچنین تفاوت معناداری در متغیر آینده امنیت ملی، میزان سرمایه اجتماعی و فرهنگی دفاع مقدس و ابعاد آن در میان وضعیت موجود و آینده وجود نداشت. بنابراین امنیت آینده در گرو امنیت دوران دفاع مقدس می‌باشد.

شعبانی اصل و پاشایی هولاسو (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان "شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر امنیت داخلی با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره" و با بهره‌گیری از جامعه آماری نخبگان دانشگاهی آشنا با مفهوم امنیت ملی انجام دادند. نتایج به این قرار شد که عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر امنیت داخلی به‌ترتیب شامل: عوامل اقتصادی، عوامل سیاسی، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی، عوامل امنیتی و عوامل طبیعی می‌باشند.

کریمی و نوذری (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان "نقش عشایر استان ایلام در دفاع و امنیت مرزی استان در دوران هشت ساله دفاع مقدس" با روش توصیفی، تحلیلی و پیمایشی و با بهره‌گیری از اسناد کتابخانه‌ای و مصاحبه با فرماندهان، بزرگان طوایف و افراد مؤثر در سازماندهی و حضور عشایر به صورت تیمی انجام دادند. در نهایت، نتیجه گرفتند که نقش عشایر استان ایلام به‌موقع، مهم، مثبت و اثرگذار در امنیت مرزی استان و دفاع مقدس بوده است.

شکاف مطالعاتی در مقایسه با پژوهش‌های دیگر، نشان از آن دارد که هدف پژوهش حاضر را هیچ‌یک از آن پژوهش‌ها ندارند. لذا پژوهش‌ها به بررسی عوامل ژئوپلیتیکی امنیت داخلی فارغ از در نظر گرفتن دوران دفاع مقدس، صرفاً به بررسی ابعاد اجتماعی و فرهنگی دفاع مقدس و امنیت ملی فارغ از بررسی جنبه‌های دیگر و اثرگذار، بررسی امنیت آینده و امنیت مرزی می‌پردازند. اما پژوهش حاضر سعی دارد به جنبه‌ای از امنیت در قالب امنیت داخلی دوران دفاع مقدس که بازه زمانی مشخصی دارد، پردازد و همچنین عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس را شناسایی و اولویت‌بندی کند. پژوهش از حیث اینکه به تاب‌آوری و عوامل مؤثر آن در امنیت داخلی دوران دفاع مقدس می‌پردازد و به جای رویکردهای آینده‌نگرانه پژوهش‌های معمول، گذشته را بررسی و ملاک و سرلوحه آینده قرار می‌دهد، دارای نوآوری است.

روش تحقیق

فرآیند تحلیل سلسله مراتبی فازی (FAHP) عبارتست از فازی‌سازی روش AHP کلاسیک با استفاده از اعداد و محاسبات فازی. بنابراین هنگامی که اولویت‌ها عدم اطمینان و عدم دقت را نشان می‌دهند، اعداد قطعی و دقیق برای نشان دادن قضاوت زمانی خیلی مناسب نیست. در جهت مقابله با ابهام، اعداد فازی مثلثی و AHP در روش فازی برای حل تصمیم‌گیری مسائل ادغام شده‌اند. این روش که مبتنی بر میانگین حسابی نظرات خبرگان و روش نرمال‌سازی ساعتی و با استفاده از اعداد مثلثی فازی توسعه داده شده است، مورد استقبال محققان قرار گرفته است. به‌منظور کسب نظرات خبرگان (فرماندهان وقت یا مسئولان حاضر که در جبهه‌های دفاع مقدس تجربه ارزنده داشتند) در ماتریس مقایسه‌های زوجی با استفاده از پرسشنامه به جمع‌آوری اطلاعات پرداخته می‌شود. پرسشنامه‌ها طوری طراحی می‌شوند که به پاسخ‌دهندگان این امکان را بدهند که با مقایسه زوجی معیارها و زیرمعیارها در گروه خودشان، اهمیت هر یک از آن‌ها را مشخص کنند. برای سنجش روایی پرسشنامه، از نظرات خبرگان دانشگاهی در حوزه دفاع مقدس و فرماندهان فارغ‌التحصیل دوره دعا بهره برده می‌شود.

همچنین به‌منظور سنجش پایایی پرسشنامه، از نرخ ناسازگاری گاگوس و بوچر (۱۹۹۸) استفاده می‌شود. بنابراین مواردی قابل پژوهش می‌باشند که نرخ ناسازگاری کمتر از ۰/۱ را دارا باشند. به همین روی، اگر نرخ ناسازگاری را بالای ۰/۱ نشان دهد، باید با تجدیدنظر در نتایج از خبرگان خواسته شود مجدداً ماتریس‌ها را تکمیل کنند. پس از جمع‌آوری پاسخ‌های خبرگان در قالب گویه‌های کلامی، بایستی پاسخ‌های مذکور به مقیاس فازی تبدیل شوند. مقیاس مورد استفاده در این پژوهش، مقیاس فازی ۹ تایی (ماتریس مقایسه زوجی) است که کائول و ورما براساس مقیاس ساعتی (جدول ۲) پیشنهاد کرده‌اند.

به‌صورت کلی و پایه‌ای اعداد فازی مثلثی به‌صورت (l, m, u) ارائه می‌شود که پارامترهای m, l و u به‌ترتیب کوچک‌ترین مقدار ممکن مورد انتظار، مقدار محتمل‌تر مورد انتظار و بیشترین مقدار ممکن مورد انتظار می‌باشند، بنابراین می‌توان گفت:

$$\mu\left(\frac{x}{M}\right) = \begin{cases} 0 & x < l \\ \frac{x-l}{m-l} & l \leq x \leq m \\ \frac{u-x}{u-m} & m \leq x \leq u \\ 0 & x > u \end{cases} \quad (1)$$

فرض کنید مجموعه‌ای از ترجیحات تصمیم‌گیران در مورد یک شاخص نسبت به دیگر شاخص‌ها باشد. ماتریس مقایسات زوجی به صورت رابطه (۲) تشکیل می‌شود:

$$\tilde{A} = \begin{bmatrix} 1 & \tilde{P}_{12} & \tilde{P}_{1n} \\ \tilde{P}_{21} & 1 & \tilde{P}_{2n} \\ \tilde{P}_{n1} & \tilde{P}_{n2} & 1 \end{bmatrix} \quad (2)$$

که n تعداد عناصر مرتبط در هر سطر است. ارزش مقایسات فازی شاخص i به هر شاخص، از رابطه (۳) به دست می‌آید:

$$\tilde{r}_i = \left(\prod_{j=1}^n \tilde{P}_{ij} \right)^{1/n} \quad i = 1, 2, 3, \dots, n \quad (3)$$

برای وزن فازی i آمین شاخص، یک عدد فازی مثلثی لازم است که به صورت رابطه (۴) محاسبه می‌شود:

$$w_i = r_i \otimes (r_1 \oplus r_2 \oplus \dots \oplus r_m)^{-1} \quad (4)$$

بعد از محاسبه فاکتورهای وزن فازی، به وسیله فرمول (۵) وزن‌ها دیفازی شده و سپس نرمال می‌شوند:

$$w_{crisp} = \frac{l + 2m + u}{4} \quad (5)$$

در این پژوهش جهت محاسبه وزن در مقایسات زوجی، از عبارات کلامی و اعداد فازی مثلثی مندرج در جدول (۲) استفاده شده است.

جدول ۲: عبارات کلامی و اعداد فازی جهت وزن‌دهی به معیارها

کد	اولویت‌ها	معادل فازی اولویت‌ها		
		حد پایین (l)	حد متوسط (m)	حد بالا (u)
۱	اهمیت یکسان	۱	۱	۱

۲	یکسان تا نسبتاً مهم‌تر	۱	۲
۳	نسبتاً مهم‌تر	۲	۳
۴	نسبتاً مهم‌تر تا اهمیت زیاد	۳	۴
۵	اهمیت زیاد	۴	۵
۶	اهمیت زیاد تا بسیار زیاد	۵	۶
۷	اهمیت بسیار زیاد	۶	۷
۸	بسیار زیاد تا کاملاً مهم‌تر	۷	۸
۹	کاملاً مهم‌تر	۸	۹

سؤالات تحقیق

از آنجا که هدف در این پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی دوران دفاع مقدس با تکنیک سلسله مراتبی فازی می‌باشد، بنابراین دو سؤال ذیل دغدغه پژوهشگران می‌باشد:

- عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس با روش FAHP کدامند؟
- عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس با روش FAHP دارای چه اولویاتی می‌باشند؟

یافته‌ها

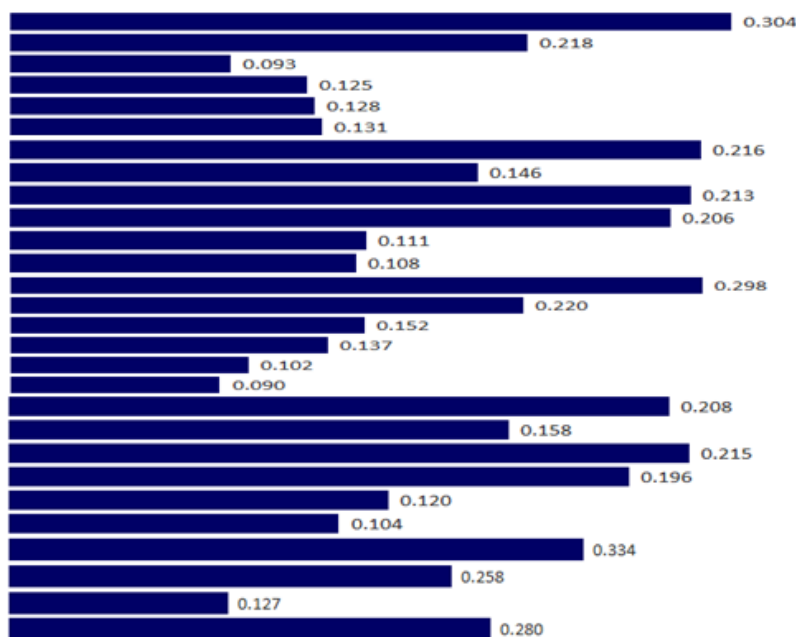
در پاسخ به پرسش اول این پژوهش، بیش از ۱۰۰ عامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس شناسایی شدند، اما براساس نرخ‌های سازگاری و روایی خبرگان، تنها ۲۸ مورد قابل ارزیابی می‌باشند. در جدول (۳) این عوامل بدون ترتیب خاصی نمایش داده می‌شوند:

جدول ۳: شناسایی عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی دفاع مقدس

ردیف	عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی دوران دفاع مقدس
۱	قدرت بالای بسیج‌گری امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و رهبری ایشان
۲	میل به یادگیری و آموزش و ارتقاء مهارت‌ها
۳	آموزه‌های اسلام ناب
۴	حمایت‌های کلامی
۵	حس تکلیف شرعی
۶	خودباوری و اعتماد به نفس
۷	ترجیح منافع ملی بر منافع شخصی

۸	پیروی از الگوی جهاد کبیر پیامبر (ص) و اهل بیت (علیه السلام)
۹	توسل خالصانه
۱۰	تحکیم بنیان خانواده و ناموس پرستی
۱۱	نقش مساجد
۱۲	عدم پیروی از امیال نفسانی
۱۳	مصلحت‌گرایی، عقلانیت و تدبیر
۱۴	مسئولیت‌پذیری، همیاری و ایثار
۱۵	مشارکت و ممانعت از اختلاف‌انگیزی قومی و قبیله‌ای
۱۶	تفکر ارتقاء وحدت ملی
۱۷	رشد باورهای دینی و ماهیت دین محوری
۱۸	نقش سرمایه انسانی جوان، عشایر و زنان فعال
۱۹	خلق و تداعی زیبایی‌های کربلا
۲۰	شکوفایی استعداد و خلاقیت‌ها
۲۱	قاطعیت در تصمیمات و اقتدار درون‌زا
۲۲	توکل و اعتقادات غنی
۲۳	حضور داوطلبانه مردم عادی و میل به شهادت‌طلبی
۲۴	استکبارستیزی و آگاهی موقعیتی از توطئه دشمنان
۲۵	دستورات صریح و کارساز فرماندهان
۲۶	بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و پتانسیل موجود به صورت بهینه
۲۷	مدیریت ریسک صحیح
۲۸	گرایش به تفکر بسیجی

پس از شناسایی عوامل، جهت دقت بیشتر عوامل فازی‌زدایی می‌شوند. معیارها با نماد C نمایش داده می‌شوند. توضیح آنکه نماد C1 معیار اول و نماد C28 معیار آخر (بدون اولویت‌بندی و صرفاً نمایش وزن‌های اولیه) محسوب می‌شوند. بنابراین نتایج فازی‌زدایی عوامل (معیارها) به صورت گرافیکی نمایش داده می‌شوند.

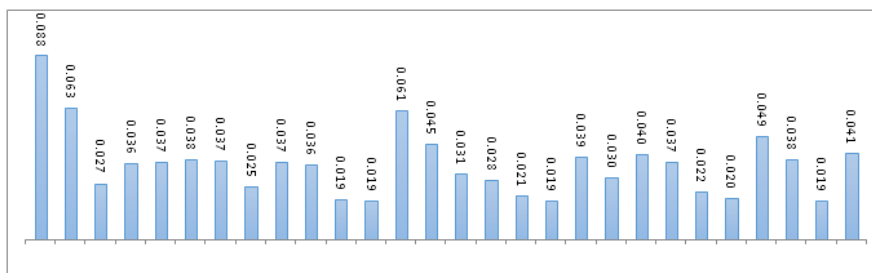

شکل ۱: نمایش گرافیکی مقادیر فازی شده عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی دفاع مقدس از عوامل نهایی شناسایی شده، پس از فازی‌زدایی وزن‌های اولیه و جهت دستیابی به وزن‌های نهایی و رتبه نهایی آن معیار در قالب جدول تعیین اولویت‌های نهایی (جدول ۴) رونمایی می‌شود.

جدول ۴: تعیین اولویت نهایی عوامل مؤثر تاب‌آوری امنیت داخلی دفاع مقدس

رتبه	وزن نهایی	وزن اولیه	نماد	عوامل مؤثر تاب‌آوری امنیت داخلی دفاع مقدس
۱	۰/۰۸۸	۰/۳۰۴	C1	قدرت بالای بسیج‌گری امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و رهبری ایشان
۲	۰/۰۶۳	۰/۲۱۸	C2	دستورات صریح و کارساز فرماندهان
۲۰	۰/۰۲۷	۰/۰۹۳	C3	استکبارستیزی و آگاهی موقعیتی از توطئه
۱۵	۰/۰۳۶	۰/۱۲۵	C4	رشد باورهای دینی و ماهیت دین محوری
۱۲	۰/۰۳۷	۰/۱۲۸	C5	عدم پیروی از امیال نفسانی
۱۰	۰/۰۳۸	۰/۱۳۱	C6	مشارکت و ممانعت از اختلاف‌انگیزی قومی و قبیله‌ای
۱۱	۰/۰۳۷	۰/۲۱۶	C7	قاطعیت در تصمیمات و اقتدار درون‌زا
۲۱	۰/۰۲۵	۰/۱۴۶	C8	گرایش به تفکر بسیجی

۱۳	۰/۰۳۷	۰/۲۱۳	C9	نقش مساجد
۱۶	۰/۰۳۶	۰/۲۰۶	C10	نقش سرمایه انسانی جوان، عشایر و زنان فعال
۲۵	۰/۰۱۹	۰/۱۱۱	C11	مدیریت ریسک صحیح
۲۷	۰/۰۱۹	۰/۱۰۸	C12	خلق و تداعی زیبایی‌های کربلا
۳	۰/۰۶۱	۰/۲۹۸	C13	ترجیح منافع ملی بر منافع شخصی
۵	۰/۰۴۵	۰/۲۲۰	C14	آموزه‌های اسلام ناب
۱۷	۰/۰۳۱	۰/۱۵۲	C15	حضور داوطلبانه مردم عادی و میل به شهادت‌طلبی
۱۹	۰/۰۲۸	۰/۱۳۷	C16	مصلحت‌گرایی، عقلانیت و تدبیر
۲۳	۰/۰۲۱	۰/۱۰۲	C17	حمایت‌های کلامی
۲۸	۰/۰۱۹	۰/۰۹۰	C18	بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و پتانسیل موجود به صورت بهینه
۸	۰/۰۳۹	۰/۲۰۸	C19	توکل و اعتقادات غنی
۱۸	۰/۰۳۰	۰/۱۵۸	C20	شکوفایی استعداد و خلاقیت‌ها
۷	۰/۰۴۰	۰/۲۱۵	C21	پیروی از الگوی جهاد کبیر پیامبر (ص) و اهل بیت (علیه السلام)
۱۴	۰/۰۳۷	۰/۱۹۶	C22	مسئولیت‌پذیری، همبازی و ایثار
۲۲	۰/۰۲۲	۰/۱۲۰	C23	خودباوری و اعتماد به نفس
۲۴	۰/۰۲۰	۰/۱۰۴	C24	حس تکلیف شرعی
۴	۰/۰۴۹	۰/۳۳۴	C25	تحکیم بنیان خانواده و ناموس‌پرستی
۹	۰/۰۳۸	۰/۲۵۸	C26	توسل خالصانه
۲۶	۰/۰۱۹	۰/۱۲۷	C27	تفکر ارتقاء وحدت ملی
۶	۰/۰۴۱	۰/۲۸۰	C28	میل به یادگیری، آموزش و ارتقاء مهارت‌ها

شکل ۲: نمایش گرافیکی اولویت‌نهایی عوامل مؤثر تاب‌آوری امنیت داخلی دفاع مقدس

نمایش اولویت‌بندی معیارها، در شکل (۲) به ترتیب از چپ (C1) به راست (C28) می‌باشد؛ لذا فارغ از این، آنچه هدف نهایی پژوهش می‌باشد رتبه نهایی معیار می‌باشد. بنابراین با توجه به ضرب وزن‌های اولیه و ثانویه، وزن نهایی و رتبه نهایی تعیین می‌شود. ستون رتبه در جدول (۴) گویای این امر است. نتایج رتبه‌بندی حاکی از آن است که به ترتیب، قدرت بالای بسیج‌گری امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و رهبری ایشان، دستورات صریح و کارساز فرماندهان، ترجیح منافع ملی بر منافع شخصی، تحکیم بنیان خانواده و ناموس پرستی، آموزه‌های اسلام ناب، میل به یادگیری، آموزش و ارتقاء مهارت‌ها، پیروی از الگوی جهاد کبیر پیامبر (ص) و اهل بیت (علیه السلام)، توکل و اعتقادات غنی، توسل خالصانه، مشارکت و ممانعت از اختلاف‌انگیزی قومی و قبیله‌ای، قاطعیت در تصمیمات و اقتدار درون‌زا، عدم پیروی از امیال نفسانی، نقش مساجد، مسئولیت‌پذیری، همیاری و ایثار، رشد باورهای دینی و ماهیت دین‌محوری، نقش سرمایه انسانی جوان، عشایر و زنان فعال، حضور داوطلبانه مردم عادی و میل به شهادت‌طلبی، شکوفایی استعداد و خلاقیت‌ها، مصلحت‌گرایی، عقلانیت و تدبیر، استکبارستیزی و آگاهی موقعیتی از توطئه، گرایش به تفکر بسیجی، خودباوری و اعتماد به نفس، حمایت‌های کلامی، حس تکلیف شرعی، مدیریت ریسک صحیح، تفکر ارتقاء وحدت ملی، خلق و تداعی زیبایی‌های کربلا، بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود به صورت بهینه، از جمله عوامل مؤثر در تاب‌آوری امنیت داخلی در دوران دفاع مقدس می‌باشند. بنابراین وجود رهبری خدمتگذار و تعالی‌خواه و همچنین پیروانی مؤثر، فعال (نه منفعل) و پویا می‌توانند بستر امنیت داخلی را در یک مرز و بوم فراهم سازند یا مدل‌های امنیت‌زا را ارتقاء بخشند. پرواضح است که این رویکرد همکارانه در گرو تعلقات دینی طرفین می‌باشد که زمینه را برای هم‌افزایی آن‌ها در هر عرصه فزونی می‌بخشد و این‌گونه روابط تعاملی و تعاونی سبب به‌وجود آمدن حمایت از نقش‌های ثالثی، مانند مشارکت و ممانعت از اختلاف قومی و قبیله‌ای، شکوفایی استعدادها و بروز خلاقیت و میل به یادگیری می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

مطالعات زیادی درباره دفاع مقدس انجام شده است، اما آنچه که مطالعه شده و از گنج دفاع مقدس نمایان شده است، بسیار تا بسیار جای عبرت‌آموزی دارد و باید همچنان بر روی این موضوع مطالعه کرد. تعریف ما از دفاع مقدس، جدا نشدن حتی یک وجب از خاکمان و حفظ عزت و

سربلندی خود و همچنین پایدار نگه‌داشتن پرچم ایران است. یکی از عرصه‌های مطالعاتی و عناصر عزتمندی آن دوران، وجود امنیت داخلی است. واضح است که عناصری مانند مقاومت، ایستادگی، ایثار و شهادت که در طول جنگ تحمیلی اتفاق افتاد، صحنه‌های زیبایی را در تاریخ ما به یادگار گذاشت که موجب ارتقاء امنیت، عزت و اقتدار ملی شد. اما این نگاه تا حدودی کلان و کلی است و در کلیت این عوامل، عواملی دیگر نهفته است و یا عواملی این عوامل را پشتیبانی می‌کنند. به همین روی، تاب‌آوری عوامل مؤثر در امنیت داخلی دوران دفاع مقدس موضوعیت می‌گیرد. با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، در رأس این عوامل تاب‌آور، قدرت و مدیریت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) دیده می‌شود. دفاع مقدس با درایت امام راحل (رحمه‌الله علیه) و به برکت ایستادگی و مقاومت ملت به نماد پایداری، عزت، پایمردی، رشادت، ایثار و شهادت ایران مبدل شد. بزرگ‌ترین نقطه قوت ایران در دوران دفاع مقدس، وجود رهبری معنوی، پرجاذبه، دوراندیش، شجاع، توانمند و باحکمتی بود که مردم او را از صمیم قلب دوست داشتند و توانسته بود به‌عنوان نقطه‌ی اتکا و توانمندی روحی ملت ایران عمل کند. در ایران اسلامی نیز در جنگ تحمیلی، شخصیت عرفانی و حماسی حضرت امام (رحمه‌الله علیه) از ایشان رهبر و فرمانده‌ای بی‌نظیر در دوران دفاع مقدس ساخته بود که نگرش، آموزه‌ها و سیره ایشان تأثیر عمیق انکارناپذیری بر روحیه ملت و رزمندگان و آمادگی‌های آنان در برابر دشمنان داشت. عشق و محبت وصف‌ناپذیر آحاد ملت و رزمندگان اسلام به ایشان، از باورهای دینی آنان سرچشمه می‌گرفت. حضرت امام (رحمه‌الله علیه) جنگ تحمیلی را به دفاعی مقدس و حماسه‌ای باشکوه برای ملت ایران مبدل کرد. ایشان انسان‌های فراوانی را از چارچوب جهان مادی خارج ساخت و با الهام از تعالیم و آموزه‌های غنی دینی و سیره پیشوایان معصوم (علیه السلام)، آن‌ها را برای میدان نبرد با دشمنان آماده ساخت و اعجاب و شگفتی سیاستمداران و نظامیان دنیا را برانگیخت. امام (رحمه‌الله علیه) با برخورداری از جایگاه مرجعیت دینی و قدرت الهی در نقش رهبری انقلاب ظاهر شدند و بر این اساس پیش اسلام و معیارهای سیاسی خاص خود را بدون خشونت گروه‌های مختلف فکری، حول محور مکتب اسلام بسیج کردند و چهره بسیج عمومی گسترده‌ای را به نمایش گذاشتند. بنابراین وجود رهبر در ایجاد، استقرار و طراحی امنیت داخلی حائز اهمیت است. با توجه به اینکه بسیاری از اتفاقات مانند شهادت و دستورات کارساز فرماندهان، از قشر جوان آن دوران ناشی می‌شد و به عبارتی مسئولان امروزی، جوانان دیروز هستند، اعتماد به جوانان ماهیتی راهبردی دارد. اعتماد به نسل جوان، تجربه‌ای است که انعکاس آن را در مسیر پرافتخار گذشته می‌توان دید. اقدامات

و تأکيدات عملی و علنی رهبر انقلاب نیز به روشنی مشخص‌کننده مسیر اجرایی این مهم برای امروز و فرداست؛ روش اجرایی این موضوع در گام دوم انقلاب، خطی علنی است که رهبر معظم انقلاب اسلامی آن را ترسیم کرده‌اند، اما گویا برخی نمی‌خواهند یا نمی‌توانند آن را درک کرده و شرایط عمل به آن را فراهم سازند. بی‌شک اعتماد به جوانان و سپردن امور به آنها ترسی ندارد؛ دوران دفاع مقدس نشان داد در صحنه عمل، این جوانان هستند که در هر لباس و پیشه‌ای، مغز متفکر امور هستند. نقش دین و انقلاب اسلامی برگرفته از مکتب حسینی و زیبایی‌های عاشورا در ابعاد مختلف دفاع مقدس از جمله تاب‌آوری‌های امنیت داخلی متبلور است و ایثار، شهادت و مقاومت در دوران هشت سال جنگ تحمیلی با رشد باورهای دینی قوت گرفت و به همین دلیل، حفظ دین خدا تجلی یافت. این دین و تعلقات ناشی از آن اعم از توکل و توسل به‌عنوان عوامل تاب‌آور امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران، در دوران دفاع تبلور یافت و از خانواده تا کشور را ایمن کرد. بنابراین پیشنهاد می‌شود:

- هوشمندسازی روایت‌گری دفاع مقدس در بسترها و پلتفرم‌های نوین جهت بهره‌گیری از آموزه‌ها محقق شود.
- مدل‌سازی و شبیه‌سازی‌هایی جهت شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت و تهدید با تکیه بر عوامل تاب‌آور امنیت داخلی دفاع مقدس در مواجهه با آینده انجام شود.
- کارگاه‌های انتقال تجربه و مدیریت دانش دفاع مقدس، ایجاد و دایر و مستمر دنبال شود.

منابع

- ایزدی، مصطفی؛ پیری، هادی مراد؛ حاتمی، حمیدرضا و سهرابی، حسین (۱۳۹۶). ترویج فرهنگ دفاع مقدس، آسیب‌شناسی، ارائه مدل و راهکارها. سیاست دفاعی، ۲۵(۹۹)، ۱۱۹-۱۵۲.
- پیری، هادی مراد (۱۳۹۵). راهبرد سیاستگذاری فرهنگی در زمینه علوم و معارف دفاع مقدس به منظور حفظ و انتقال آن به نسل‌های آینده. جامع دفاع مقدس، ۱(۱)، ۵۷-۷۷.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۴). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. مشهد: پاپلی.
- حشمتی جدید، مهدی؛ نقره‌ای، فرهاد و حسن‌زاده، محمد (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر عملکرد گروه‌های قومی و مذهبی در امنیت داخلی استان سیستان و بلوچستان (با تأکید بر گروه‌های قومی و مذهبی شهرستان سراوان). سیاست دفاعی، ۲۴(۹۶)، ۱۴۱-۱۸۲.
- رضوی‌نژاد، سید امین و رزاقی، جواد (۱۳۹۷). مدل مطلوب اجرا و ارزیابی در سیاستگذاری امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران. خط‌مشی‌گذاری در مدیریت، ۹(۲۹)، ۱۰۱-۱۱۸.
- رضوی‌نژاد، سید امین (۱۳۹۸). طراحی مدل راهبردی سیاستگذاری امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران. مجلس و راهبرد، ۲۶(۹۷)، ۴۰۹-۴۴۴.
- زمانی، رضا (۱۳۸۷). کارکردهای بسیج در امنیت داخلی (با تأکید بر کارکردهای نرم‌افزاری). مطالعات بسیج، ۱۱(۴۱)، ۵۳-۳۱.
- ساوه درودی، مصطفی؛ رفعتی، حمیدرضا و روزبهنایی، احمدرضا (۱۳۹۱). نقش جریان فکری-سیاسی لیبرال در امنیت داخلی ج.ا. ایران. امنیت‌پژوهی، ۱۱(۳۹)، ۲۹-۴۶.
- شعبانی اصل، محمدرضا و پاشایی هولاسو، امین (۱۳۹۶). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر امنیت داخلی با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره (MCDM). جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای، ۷(۲۳)، ۳۹-۶۰.
- غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه (۱۳۹۴). شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی. روند، ۲۲(۷۱)، ۷۹-۱۰۶.
- کریمی، محسن و نوذری، فضل‌الله (۱۳۹۵). نقش عشایر استان ایلام در دفاع و امنیت مرزی استان (دوران هشت ساله دفاع مقدس). مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۱(۱)، ۱۲۳-۱۴۳.
- کشیشیان سیرکی، گارنیه (۱۴۰۰). تأثیر سرمایه اجتماعی بر امنیت ملی در دوران دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس، ۷(۱)، ۲۹-۵۳.
- مختاری، رضا و زهدی گهرپور، محمد (۱۳۹۲). منابع تنش و تهدید مرز ایران و ترکمنستان و آثار آن بر امنیت داخلی و روابط ژئوپلیتیکی دو کشور. علوم و فنون مرزی، ۴(۴)، ۵۳-۷۴.
- موحد، سپیده و طیبیان، منوچهر (۱۳۹۸). تدوین الگوی تاب‌آوری بوم‌شناسانه شهر. مطالعات شهری، ۹(۳۳)، ۱۰۹-۱۲۶.

هندیانی، عبدالله و پورغلامی، محمدرضا (۱۳۹۲). بررسی نقش جغرافیا در امنیت ملی. علوم و فنون مرزی، ۴(۲)، ۶۹-۹۱.

یوسفی، اشکان؛ کشاورز ترک، عین‌الله و نهادی، هادی (۱۳۹۸). بررسی تأثیر مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی دفاع مقدس بر آینده امنیت ملی ج.ا. ایران. راهبرد دفاعی، ۱۷(۶۶)، ۶۹-۹۶.

- Adger, W. N. (2000). "Social and ecological resilience: are they related?", *Progress in human geography*, 24: 347-364.
- Alberti, M., & Marzluff J. M. (2004). "Ecological resilience in urban ecosystems: linking urban patterns to human and ecological functions", *Urban ecosystems*, 7: 241-265.
- Canetti, D., Waismel-Manor, I., Cohn, N., & Rapaport, C (2014). "What Does National Resilience Mean in a Democracy? Evidence from the United States and Israel". *Armed Forces & Society*. Vol 40. No 3. PP:504-520.
- Carpenter, S. R., et al. (2005). "Surrogates for resilience of social-ecological systems", *Ecosystems* 8(8): 941-944.
- Carpenter, S. R., et al. (2009). "Resilience: accounting for the noncomputable", *Ecology & society*, 14: 13.
- Folke, C., et al. (2002). "Resilience and sustainable development: building adaptive capacity in a world of transformations." *AMBIO, A journal of the human environment*, 31(5): 437-440.
- Folke, C., et al. (2004). "Regime shifts, resilience, and biodiversity in ecosystem management", *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*, 35: 557-581.
- Holling, C. S. (1973). "Resilience and stability of ecological systems", *Annual review of ecology and systematics*:1-23.
- Holling, C. S. (1996). "Engineering resilience versus ecological resilience", *Engineering within ecological constraints*: 31-44.
- ISDR, UN. (2005). "Hyogo framework for action 2005-2015: building the resilience of nations and communities to disasters", In Extract from the national report of the World Conference on Disaster Reduction (A/CONF. 206/6).
- Miletti, D. (1999). "Disasters by design: A reassessment of natural hazards in the United States", Washington, DC: Joseph Henry Press.

Identifying and prioritizing effective factors in resilience of internal security during the holy defense period using the FAHP method

Hadimorad Piri¹, Mehdi Heshmati Jadid², Purya Farahgol³

Abstract

In this research, the identification and prioritization of the effective factors in the resilience of the internal security during the holy defense era is done with the fuzzy decision hierarchy analysis (FAHP) method. The identification and validity of the collected data was accompanied by the opinion of experts (the commanders at the time or the officials present with the experience of the holy defense period). After refining more than 100 factors and calculating their compatibility rate, finally 28 factors had the required reliability for the present study. After de-fuzzifying the factors and determining the initial weight of each, the final weight and rank of each criterion was determined. The findings indicated that Imam Khomeini's (RA) mobilizing power and his leadership, the primary rank and the optimal use of existing capacities and potentials, have been assigned the final rank. The findings indicated that Imam Khomeini's (RA) mobilizing power and his leadership, the primary rank and the optimal use of existing capacities and potentials, have been assigned the final rank.

Keywords: Resilience, Homeland Security, Sacred Defense, FAHP.

1. Associate Professor of Defense Management, Imam Hossein University, Tehran, Iran

2. Member of the academic staff of Imam Hossein University, Tehran, Iran (Corresponding author)
mehdiheshmati64@gmail.com

3. Ph.D student in management of Imam Hossein University, Tehran, Iran

Conceptual Explanation of the War and Holy Defense Museum and Monuments

Behzad Vasigh ¹

Abstract

Memorial architecture affects people in terms of shape, plan and design purpose. Therefore, it is necessary to know the basics of building design in criticizing its architecture. The history of architecture has presented forms and structures in line with social events. One of the important contemporary events is the Islamic Revolution and the era of holy defense. Islamic revolution has important concepts in social, economic and artistic issues. Respecting the martyrs and fighters and trying for inter-generational dialogue led to the design of monuments, memorials and museums. The purpose of this research is the comparative comparison of war and holy defense museums. Therefore, it is necessary to investigate the body, circulation and spaces by using case examples and using descriptive-analytical research methods. Based on the importance of the research and with the aim of identifying the design patterns of the museums of war and holy defense, this research tries to answer the following question with a comparative study: What are the physical-conceptual characteristics that shape the museums of war and holy defense? Results show; the war museums and holy defense museums are completely different in terms of content and form in such a way that the symbols, space creation and physical expression are inconsistent.

Keywords: Comparative Comparison, Museum, War, Sacred Defense..

1. Assistant Professor, Jundishapur University of Technology, Dezful, Dezful, Iran
(Corresponding author)

vasiq@jsu.ac.ir

Investigating the Causes of US troops entering the Persian Gulf during the sacred defense and how Iran and Iraq act against US actions

Reza Vosoghi¹

Abstract

The study examines the causes of US troops entering the Persian Gulf during the sacred defense and how Iran and Iraq act against US actions. Depending on the nature of the subject, the type of applied research is a descriptive research method with the mixed approach and the method of compiling field and library information. After studying the literature, the background of the research, the reasons for the arrival of US troops into the Persian Gulf during the sacred defense period, and the way Iran and Iraq act against US actions, extracted by the researcher, and then to value the reasons for the entry of US troops into the Persian Gulf. The Likert spectrum was adjusted at five levels whose validity and reliability were reviewed by 10 experts and finally the final questionnaire was arranged and distributed among the 100 specialized staff in this field by targeted sampling method. The results of this study showed that three factors confrontation with the Islamic Revolution, competition with the Soviet Union within the Cold War and support Iraq in the war with Iran as strategic reasons and four factors to adopt Iran to adopt Resolution 598, support for maritime freedom The southern Gulf states and the military support of them and the destruction of the Stark Navy were identified as tactical reasons (excuses) of the arrival of US troops into the Persian Gulf during the sacred defense.

Keywords: the sacred defense, Iran, Iraq, America.

1. Ph.D. student of strategic studies of sacred defense, Higher National Defense University, Tehran, Iran. (Corresponding author) vosoughireza1383@gmail.com

The campaign of soft power in the defense policy of Imam Khomeini (RA) during the holy defense era

Hossein Khani ¹

Abstract

With the beginning of Iraq's military invasion, the management of the holy defense continued with Imam Khomeini's guidelines. He stated that the principle of defense against aggression is obedience to God's order and defense against this imposed war is the defense of pure Islam and an obligatory principle and a shari'a duty. The main question of the article is "How was the soft power campaign of the founder of the Islamic Republic of Iran during the holy defense era?" The hypothesis of the article is that, while explaining the causes of war and the necessity of defense, he has formulated the basic slogans in the war of initiative and the components of the defense policy based on soft power. The main lines of Imam's policies, influenced by; "Imam's (RA) jurisprudential thought about Jihad in Islam", "Imam's (RA) historical experience of the behavior of the system of domination and arrogance in Islamic countries and Iran", "His understanding of Saddam Hussein and the Ba'ath system of Iraq" and "Statements and actions of Iraqis" against Iran after the victory of the Islamic Revolution. This research, with qualitative method, examines the defense policy of Imam (RA) against threats and defense against the attacker with the aim of confronting it in three components: "Imam Khomeini's (RA) jurisprudential thought about Jihad in Islam", "Imam Khomeini's historical experience" has recognized the behavior of the system of domination and arrogance in Islamic countries and Iran", "prominence of "holy defense" in order to "issue the values of the revolution.

Keywords: Imam Khomeini (RA), Holy defense, Strategy, Defense policy, Soft power.

1. Assistant Professor, Department of Political Science, Payam Noor University, Tehran, Iran (Corresponding author) khani630@pnu.ac.ir

Identification and classification of the elements of professional ethic in the teachings of the Soleimani's doctrine

Narjes Rastegari ¹, Hakimeh Daneshvar ², Mahya Pouryazdanpanah ³

Abstract

This paper was conducted to recognize the elements of professional ethic from the perspective of Shahid Soleimani by applying analytical-descriptive method. The field of the research is qualitative in terms of purpose, applicable, and it is documentary in the type of analysis. In order to gather the necessary data to answer the research questions, all the available documents related to the present topic have been collected utilizing the data collection approach and have been analyzed in a qualitative manner. From the four evaluated sources, concepts have been identified and obtained, which by classification and 218 categorizing these concepts and identifying their commonalities and differences, sub-concepts 10 were investigated, and then during selective coding process, four principle components including: (a) personal morality (flexibility, empathy, and deep attraction), (b) task-oriented morality (commitment, inspiration, and communicative transparency), (c) legal morality (balanced processing, moral perspective), and (d) justice morality (participation perspective, extroversion) were identified. Eventually, this research was conducted by presenting the practical pattern of identifying the personality dimensions of the martyr Haj Qasem Soleimani with the goal of preserving and teaching such valuable traits to the future generations of our territory, Iran.

Key Words: Ethics, professional ethics, documentary analysis, teachings, Shahid Soleimani.

1. Graduated with a PhD in Curriculum Planning and Lecturer at Farhangian University, Tehran, Iran

2. Faculty member of Farhangian University, Tehran, Iran (Corresponding author)
ha.daneshvar2012@yahoo.com

3. PhD student of comparative interpretation, Department of Islamic Studies, Yazd University, Yazd, Iran

Features of preparing and supporting future wars derived from the experiences of preparing and supporting eight years of holy defense and contemporary wars

Abbas Nilforoushan¹, Sohiel Emamian²

Abstract

The future war and drawing a clear picture of it has always created problems for strategists and analysts of military issues. Success in drawing a picture close to what will happen and preparing for it will give a great advantage to any country. It is important to look at the future war from the perspective of readiness and support. Preparedness and support in the holy defense is considered as a wonderful experience, a combination of different generations of wars, and it is necessary to use the experiences of this battle and other contemporary wars that happen continuously. On the other hand, in order to respond to the various scenes of an upcoming battle, there is a need for different preparations and support in order to provide the power to confront and direct all kinds of conflicts and wars in the domestic and cross-border dimension. In this article, according to the experiences and scientific learnings of preparation and support in holy defense, as well as the analysis of contemporary battles, the proposed features of preparation and support for future wars are stated. This research is applied in terms of type and descriptive and survey in terms of method and is conducted in a combined (qualitative-quantitative) manner. In this research, the method of qualitative content analysis as well as the method of paired comparisons was used to prioritize the characteristics of readiness and support for future wars. And finally, using pairwise comparisons, the number of ten features has been presented.

Keywords: Ready and support, Sacred defense, Contemporary wars, Future wars, Pair comparisons.

1. Associate Professor of the Faculty and Research Institute of Provincial Command and Management (Dafos), Tehran, Iran

2. Assistant Professor, Technical and Engineering Faculty, Imam Hossein University, Tehran, Iran (Corresponding author) semamians@gmail.com

Analyzing the role of clerics in strengthening the structure of the armed forces with emphasis on Imam Khamenei's thought

Abdullah Iraqi ¹, Mohammad Bidgoli ², Asghar Rajabi deh Borzoei ³

Abstract

Today, the armed forces of the Islamic Republic of Iran are a powerful, provincial and popular armed force in the eyes of the people. Clergymen, as one of their most basic tasks, have played a pivotal role in strengthening the Islamic revolution and system. Just having the military power of the armed forces cannot be the cause of success and victory, the authority and success along with the equipment and military forces with the weapon of faith and self-sacrifice created by the clerics strengthened the structure of the armed forces. The question is, what is the role of clerics in strengthening the structure of the armed forces by emphasizing the thought of Imam Khamenei? Using the method of thematic analysis, the researchers conceptualized the data obtained from the speeches of Imam Khamenei with the MAXQDA software, and based on these concepts, the primary themes include knowing the right path, being sharp, and the excellence of culture. , real knowledge, lack of indiscipline, hard work, follow-up, jihadi effort, moving forward, tact and political judgment were counted. Then, organizing themes including awareness, cleverness, knowledge, vision, tirelessness, inspiration, spirit of hope, determination, determination, frost and resourcefulness were obtained. Finally, by combining and integrating the universal themes, five factors of insight spirit, promotion of moral values, preservation of jihadi spirit, presence in the scene and identification of sedition and conspiracy lines were extracted.

Keywords: Imam Khamenei, Promotion of Moral Values, Clerics, Armed Forces.

1. Assistant Professor, Higher National Defense University, Tehran, Iran

2. Assistant Professor, Department of Law, Varamin-Pishva Branch, Islamic Azad University, Varamin, Iran (Corresponding author) mohammad.bidgoli@yahoo.com

3. Assistant Professor, Department of Education, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

The strategic role of the Air Force in the economic dimension of the national power of the Islamic Republic of Iran in the eight years of holy defense

¹ Aziz Násirzade , Mohşen Moradian , Majid Arash

Abstract

The purpose of this research is to explain the strategic role of Nahaja in supporting the economic dimension of the national power of the Islamic Republic of Iran during the eight years of holy defense, and since the research seeks to analyze a phenomenon that started in the past and ended in the past, in a historical way - An analysis has been done. This research is of an applied-developmental type and has benefited from two communities of experts and the community of experts. The size of the statistical population is 64 people, 19 of whom were interviewed or invited to expert meetings, and the rest were used to complete the research questionnaire. Data collection has been done using interview tools and questionnaires in both library and field methods. The research results show that Iraq's economy was almost paralyzed as a result of the performance of Iran's air force, and if it were not for foreign aid, Iraq would not have been able to survive against Iran. Because Nahaja had destroyed all his refineries and power plants. Destruction of Iraq's equipment and infrastructure, especially the oil and refining infrastructure, preservation of its own oil industry, and preservation of the country's territorial integrity, were the most important strategic measures taken in the imposed war, which made Iran come out of the war proud.

Keywords: Air force, imposed war, sacred defense, strategic role, economic dimension of national power

1. Assistant Professor, Command University and Aja Headquarters, Tehran, Iran

2. Assistant Professor, Higher National Defense University, Tehran, Iran

(Corresponding author) mohsenmoradian@hotmail.com

3. Assistant Professor of the Holy Defense Science and Education Research Institute, Martyr Lieutenant General of Guards Haj Qassem Soleimani, Tehran, Iran

Lessons learned from sacred defense in defense science and technology policymaking

Mohammadreza Gharaei Ashtiani ¹

Abstract

During the Holy Defense period, Iran faced a wide military sanction from Western and Eastern countries. The armed forces, using the facilities available in their creative and innovative forces, worked with all their might and ended the imposed war with courage, perseverance, innovation and creativity with victory. In these years, Iran's defense orientation in the field of weapons and military achievements has been based on security needs. Therefore, the industrial growth and development in various sectors in the field of military products production, including weapons and armor, naval, missile, air, etc., has gained a new boost, and it doubles the need to pay attention to politics by taking advantage of the lessons learned from the holy defense. The purpose of this research is to compile lessons learned from the holy defense in the policy making of defense science and technology. The type of applied research and its method is descriptive-analytical. The method of collecting library information is using a phishing tool. The results of the research show that the policy making of defense science and technology is influenced by the factors of the perspective of the armed forces, mission and mission, environment (internal and external), defense policies, defense strategy, doctrine and principles of war, which can have strategic consequences in the organizational structure, human capital, Bring education, research, technology and defense equipment and weapons.

Keywords: Sacred defense, policy making, defense science and technology, studied.

1. Associate Professor of Defense Sciences, High National Defense University, Tehran, Iran
(Corresponding author) mrga402@chmail.ir

Contents

Lessons learned from sacred defense in defense science and technology policymaking Mohammadreza Gharaei Ashtiani	9
The strategic role of the Air Force in the economic dimension of the national power of the Islamic Republic of Iran in the eight years of holy defense Aziz Nasirzade, Mohsen Moradian, Majid Arash	31
Analyzing the role of clerics in strengthening the structure of the armed forces with emphasis on Imam Khamenei's thought Abdullah Iraqi, Mohammad Bidgoli, Asghar Rajabi deh Borzoei	67
Features of preparing and supporting future wars derived from the experiences of preparing and supporting eight years of holy defense and contemporary wars Abbas Nilforoushan, Sohiel Emamian	85
Identification and classification of the elements of professional ethic in the teachings of the Soleimani's doctrine Narjes Rastegari, Hakimeh Daneshvar, Mahya Pouryazdanpanah	121
The campaign of soft power in the defense policy of Imam Khomeini (RA) during the holy defense era Hossein Khani	135
Investigating the Causes of US troops entering the Persian Gulf during the sacred defense and how Iran and Iraq act against US actions Reza Vosoghi	145
Conceptual Explanation of the War and Holy Defense Museum and Monuments Behzad Vasigh	171
Identifying and prioritizing effective factors in resilience of internal security during the holy defense period using the FAHP method Hadimorad Piri, Mehdi Heshmati Jadid, Purya Farahgol	193

In the Name of God, The Compassionate, the Merciful
Scientific Quarterly Journal of Holy Defense Studies
Volume 9, Issue 2, Serial Number 34, Summer 2023

Proprietor: Field Marshal Martyr Qasem Soleimani Reserach Center for Holy Defense Sciences and Studies

Director-in-Charge: Dr. Abdolali Pourshasb

Editor-in-Chief: Dr. Gholamali Rashid

Deputy Editor: Dr. Hadimorad Piri

Manager: Dr. Seyed Mohammadreza Mousavi

Editor: Dr. Abolfazl Kavandi Kateb

Content Designer: Dr. Seyed Mohammadreza Mousavi

Lithography, publication and Binding: Supreme National Defense and Strategic Research University and Institute

Address: Research Center for Sciences and Studies of the Holy Defense, Supreme National Defense and Strategic Research University and Institute, Infront of the Yas-e-Fatemi Garden, Shahid Babaei Highway (East to West), Tehran, Iran.

Telephone Number: 021-26754432 | **E- mail:** holydefenses@gmail.com

Editorial Board (In Alphabetical Order)

Dr. Alimohammad Ahmadvand \ Professor of Systems Management, Imam Hossein Comprehensive University

Dr. Bahram Bayat \ Professor of National Security, Supreme National Defense and Strategic Research University and Institute

Dr. Bahman Kargar \ Associate Professor of Geography and Urban Planning, Amin University of Police Sciences

Dr. Mahin Panahi \ Professor of Persian Language and Literature, Al-Zahra University

Dr. Hadimorad Piri \ Associate Professor of Strategic Defense Sciences, Imam Hossein Comprehensive University

Dr. Abdolali Pourshasb \ Associate Professor of Defense Management, Supreme National Defense and Strategic Research University and Institute

Dr. Gholamali Rashid \ Professor of Geography, Supreme National Defense and Strategic Research University and Institute

Dr. Mojtaba Saadati \ Professor of Bacteriology, Imam Hossein Comprehensive University

Dr. Sayyed Yahya Safavi \ Professor of Political Geography, Imam Hossein Comprehensive University

Dr. Hossein Shokohi \ Associate Professor of Strategic Defense Sciences, Supreme National Defense and Strategic Research University and Institute

Dr. Mohammad Yazdi \ Professor of Geology, Shahid Beheshti University